AVRAM GALANTİ
Emekli Üniversite Profesörü ve Niğde eski Milletvekili

TÜRKLER VE YAHUDİLER

(Tarihi,Siyasi araştırma)

Hakikati konuşmaktan korkmayınız
Gazi Mustafa Kemal (K.Atatürk)

TÜRKÇELEŞTİRİLMİŞ ÜÇÜNCÜ BASKI

GÖZLEM
GAZETECİLİK BASIN VE YAYIN A.Ş.

Dizgi: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Baskı: Tiglat Matbaacılık A.Ş. (1995)

İstanbul Musevi Cemaati Reisi aziz dostum
Bay Hanri Soriano'ya ithaf edilmiştir.

A.G.

Kapak resimleri:
Soldan sağa 1. sıra: - Jewish Children, Constantinople 1800. A. Portier. Coll. Jewish Museum of Greece
- Haham and Widow at Pera in Constantinople c.1850 Preziosi Coll. Jewish Museum of Greece
Soldan sağa 2. sıra: - Jewish Wedding, Constantinople c. 1860. H. Van Lennep. Coll. Jewish Museum of Greece
- Jewess, Contantinople, c. 1800. A. Portier. Coll. Jewish Museum of Greece

ISBN 975 - 7304 - 16 - 6
GÖZLEM GAZETECİLİK BASIN VE YAYIN A.Ş.
Atiye Sok. Polar Apt. 12 / 6
80200 Teşvikiye - İSTANBUL
Tel: 240 41 44 - 247 30 82

SUNUŞ

Beş asrı aşkın bir süredir Türk topraklarında yaşamakta olan Türk Yahudilerinin tarihi birkaç tarihçinin[1] sınırlı çabaları dışında günümüze dek pek incelenmemiştir.

Bu tarihçilerin bir kısmı eserlerini İbranice ya da İbrani harfleriyle Judeo-Espanyol dilinde vermişlerdir. Moiz Franco'nun yanısıra Türk Yahudilerinin tarihi hakkında bilgi edinmek isteyenlerin ve bu konuda araştırma yapanların en önemli başvuru kaynağı olan Avram Galanti'nin eserlerinin çoğunluğu da, Fransızca yazılmış ve yayınlanmıştır.

Galanti'nin Fransızca eserleri biraraya getirilerek ve hiçbir değişiklik yapılmadan 1986 yılında İSİS YAYINCILIK LTD. tarafından "Histoire des Juifs de Turquie" (Türkiye Yahudileri Tarihi) adı altında yeniden yayınlanmıştır.

Prof. Galanti'nin Türk Yahudileri'yle ilgili Türkçe yayınladığı en önemli eseri "Türkler ve Yahudiler"dir.

Prof. Galanti'nin Arap harfleriyle 1928'de, bazı ilavelerle Fransızca tercümesi 1932'de, yeni ilaveler ve yeni Türk harfleriyle 1947 yılında[2] yayınlanan "Türkler ve Yahudiler" ile 1954 yılında yayınlanan "Türkler ve Yahudiler eserlerime ek"[3] adlı yapıtlarının bu baskısı yayına hazırlanırken kullanılan dil birkaç ferman dışında tamamen güncelleştirilmiştir.

Konuya ilgi duyanların daha uzun yıllar bu kaynaktan yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla yapılması öngörülen sözkonusu dil gerçekleştirilmesinde yazarın anlatım özgünlüğünün korunmasına özen gösterilmiştir.

Yazarın akrabası **Kaden Şenkal**'in önerisiyle yayınlamaya karar verdiğimiz birbirinin devamı olan bu iki yapıtın günümüz türkçesine uyarlanmasında bizlere yardımcı olan **Kaden Şenkal** (Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümünde uzman), **Münir Aysu** (Robert Lisesi emekli debiyat öğretmeni)'ya teşekkürlerimizi sunarız.

Bu yayınımızla, ulusal kültürümüze katkıda bulunmanın onurunu paylaştığımıza inanıyoruz.

GÖZLEM GAZETECİLİK BASIN VE YAYIN A.Ş.

---

(1) Salamon Avram Rozanes, Moiz Franco, Rav Abraham Danon, Prof. Avram Galanti.

(2) Tan Matbaası - İstanbul; 1947

(3) Fakülteler Matbaası - İstanbul; 1954

Profesör Avram Galanti

(Doğumu: 4 Ocak 1873 Bodrum. Ölümü: 8 Ağustos 1961 İstanbul)

Son yüzyıllarda "Türkiye Yahudiliği Tarihi" konusunda araştırmalar yapıp eser vermiş bulunan dört büyük ismin[1] sonuncusu olan Prof. Avram Galanti, 16. yüzyıldan itibaren, tanınmış ve saygı gören Din Bilginleri yetiştirmiş bir aile zincirinin son halkası olarak 4 Ocak 1983'te Bodrum'da doğdu.

Babası, Milas'lı Galante ailesinin Bodrum'da Devlet memurluğu yapmakta olan üyesi Moşe Galante, annesi ise Rodos kökenli Kodron ailesinin kızı Coya Kodron'dur.

On yaşına kadar Bodrum'daki Yahudi Mahalle Mektebi niteliğindeki "Talmud Tora"da eğitim gören Avram Galanti, babasının atanmış olması nedeniyle 1883 yılında Rodos'a giderek, yeni açılmış bulunan Yahudi okulunda öğrenimine devam eder.

Galante'nin, o zamana kadar bilmediği Türkçe'nin yanında, İbranice ve Fransızca öğrenmesi bu döneme rastlamaktadır.

Bir süre sonra Bodrum'a dönen Avram Galanti, burada Rüştiye öğrenimini tamamladıktan sonra, İzmir'e giderek, buradaki İdadi'den de 21 yaşında mezun olur olmaz, yeniden Rodos'a gidip orada yedi yıl sürecek bir öğretmenlik dönemi yaşar.

Bu yedi yıl içinde Galanti, öğretmenlikten arta kalan zamanlarını Yahudi Dinsel İçtihatları niteliğindeki Talmud'u incelemeye ve Almancayla Yunancayı öğrenmeye ayırmıştır.

Avram Galanti 1902'de İzmir'e dönüp buradaki "Dar-ül İrfan" Okulunda Fransızca öğretmeni olarak görev yaparken, yurt içi ve yurtdışındaki gazetelerden "Hidayet", "İzmir", El Meserret", "La Buena Esperansa", "El Novelista", "Harmonia", "La Reforme", "Revue Pedagogique" ve "Volume" gibi gazete ve dergilerde, Türkçe, Judeo-Espanyol dilinde ve Fransızca makaleler yazar.

Eleştirici yapısı ve yenilikçilik taraftarlığıyla, zaten Rodos'tayken istibdat karşıtı "İttihat ve Terakki Cemiyeti"ne de katılmış bulunması nedeniyle, yazı ve makaleleleri dikkat çekecek kadar eleştiri yüklüdür.

2. Abdülhamit döneminin baskıcı rejiminde kendini güvenlikte hissetmeyen Avram Galante, o sıralarda İngiltere yönetiminde olan

[1] Öteki üç isim: Salamon Avram Rozanes, Moiz Franco, Rav. Abraham Danon

ve siyasi sığınmacılar için elverişli ortamlar sunan Mısır'a gidip 1904 yılında Kahire'yle yerleşerek, burada "La Vara" adlı on beş günde bir çıkan ve Judeo-Espanyol dilinde yayımlanan dergisini yayınlayıp yönetir.

Kahire'de iken "Mısır Yahudileri Birliği"ni örgütleyip yöneten Avram Galanti, bu birlik adına "İttihat ve Terakki Cemiyeti" kongrelerine delege olarak katılır, bu arada Kahire'de yayımlanan Fransızca "Progrès" ve Arapça "Misraim" gazetelerinde bilimsel ve yazınsal makaleleri yayınlanır.

1908'de 2. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle, Osmanlı topraklarında hürriyet havası estiğine inanan Avram Galante, 1909 yılında Mısır'ı terkederek, Almanya ve İngiltere'de birer yıl kaldıktan sonra 1911'de İstanbul'a gelir. Bahriye Nezareti'nde Fransızca öğretmenliği, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde sekreterlik ve dergi yayımcılığı gibi işleri arasında, bu kentte yayımlanan Yahudi gazetelerinde Judeo Espanyol dilindeki yazılarıyla Yahudi toplumu yönetimini ciddi bir biçimde eleştirmeyi sürdürür.

1. Dünya Savaşı süreminde, İstanbul Dar-ül Fünun'unda gerçekleştirilen yeni kadrolaşma hareketi sırasında Almanya'dan gelen bilim adamlarından "Karşılaştırmalı Sami Dilleri" Profesörü Bergstrasser'in sekreter asistanlığına atandı.

Prof. Bergstrasser'in Türkiye'yi terk etmesi üzerine, O'nun yerine, "Eski tarih ve Doğu Dilleri" kürsüsüne Profesör ünvanıyla atandı ve emekli olduğu 1933 yılına kadar bu görevi sürdürdü.

1943'te Niğde Milletvekili seçilen Avram Galanti, 1946'da Milletvekilliği son bulunca, İstanbul Kınalıada'daki evine çekilerek, yaşamını yitirdiği 1961'e kadar burada araştırma ve yazı işleriyle uğraştı.

Devrinin gündemlerdeki akımlarından siyasal Siyonizm'e sevecenlikle yaklaşmamayı yeğleyen Avram Galante, bu akımın hedeflediği Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurulması ülküsünün, sırf Osmanlı yönetimi açısından sakıncalı olacağı görüşüyle, böyle bir devletin Sudan topraklarında kurulması şeklindeki önerisini uluslararası düzlemlere getirmişse de bu önerisi ilgi görmemiştir.

Anadili olan Judeo-Espanyol dilinden başka, Türkçe, Fransızca, Rumca, Ermenice, Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizceye de egemen olan Avram Galanti, bir yandan Hahambaşılık arşivlerini tararken, Milletvekili olarak TBMM'nde bulunduğu dönemlerde, Meclis ve Devlet arşivlerini inceleme şansına sahip olmuş, bu nedenle de, yaşamının büyük bir bölümünü verdiği "Türkiye Yahudileri Tarihi" ko-

nusundaki araştırmalarında önemli bilgi ve belgeleri günyüzüne çıkarma olanağı bulmuştur.

Avram Galanti'nin "Türkiye Yahudileri Tarihi" konusunu çeşitli yönleriyle irdeleyen birçok kitabı ve sayısız bilimsel makalesi, günümüzde konuyla ilgilenenler için başvuru ve kaynak eser niteliğindedir.

Not: Prof. Avram Galanti bazı kaynaklarda Abraham Galante olarak geçmektedir.

ÖNSÖZ

Bu eserin adı yeni değil, eskidir.

1914 - 1918 I. Dünya Savaşı yıllarını izleyen ateşkes sırasında, İstanbul ve Türkiye'nin bir kısmı, İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmişti. O zaman, İstanbul'da çıkan Türkçe, Musevice - İspanyolca gazetelerden başka gazeteler, Türkiye'de oturan kurtulmamış unsurlardan ve onların kurtuluşu gereğinden söz ve bu unsurlar arasına Musevi unsurunu dahil etmişlerdi. Bu yayından amaç, işgalin gereğini doğrulamak ve haklı göstermekti. Gazetelerde gördüğüm bu yayınlar üzerine "Türkiye, Kurtulmamış Yahudiler'in Sığınağı" başlıklı bir makale yazarak,[1] tarihten alınma on iki örnek ile Musevilerin Türkiye'de tamamiyle rahat yaşadıklarını ve Türkiye dışında bulunan Musevilerin de, Türkiye'ye bir "Sığınak" sözüyle baktıklarını kanıtladıktan sonra aynen şunu yazdım: "Ben bunu (on iki örneği) duyguların etkisi altında yazmıyorum. Ben bilim adamıyım ve o sıfatla daima gerçeği ararım, isterse o hakikat aleyhime çıksın. Yazdığım şeylerde hakikate aykırı hiç bir taraf yoktur. Zaten böyle önemli konular, bir makale ile incelenemez. Durumlar geliştiği zaman 'Türkler ve Yahudiler' adıyla bir eser yazıp, bu iki unsurun karşılıklı hizmetlerini tarihi belgelere dayanarak sayacağım. Museviler, bu memleketin yükselmesi için çok yararlı bir unsurdur. Ben, Türklerin ilerleme yolunda güçlü adımlar attıklarına inanıyorum. Kanaatim de doğa yasaları ve toplumsal düzeylerine dayalıdır. Türklerin bu ilerleme ve yükselme hizmetlerine Museviler de katılmışlardır. Hedef alınan amaç da geleceğe yardım etmektir.

Bugün, bu eseri yazmaya beni yönelten etken nedir? Bu etken 1926 ve 1927 yıllarında meydana gelen iki olaydır.

Birinci olay: 1926 senesi Şubat ayı içinde, İstanbul gazetelerinin bir kısmı, Kristof Kolomb'un dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması vesilesiyle, sözde İstanbul ve İzmir Musevilerinden oluşan üç yüz kişinin İspanya'ya bir telgraf çektiklerini yazmışlardı. Bu yayın üzerine hükümet soruşturma yapmış ve araştırma hiçbir olumlu sonuç vermemişti. O sırada İstanbul Musevi Cemaati "yeni amaçlar çerçevesinde cemaatin yönetim biçimi hakkında hükümetin emir ve düşüncelerini almak ve her zaman yurdun pek candan evlatları ve bütün yaşamları süresince ona bağlılıkları kesin olan Musevilerin bazı ricalarını yüce hükümetimize sunmak göreviyle" Ankara'ya bir heyet gönderdi. Tüccar-

[1] 21 Mart 1337/1921 tarihli ve 118 sayılı "Vakit" gazetesi.

dan Beneberit Başkanı Hanri Soriano, avukat Şimon Levi Efendiler ile bu eserin yazarından oluşan bu heyetin elinde Başvekâlete (Başbakanlığa) hitaben yazılmış 16 Şubat 1926 tarihli bir dilekçe vardı. Heyet 25 Şubat 1926 da -Başvekil İsmet Paşa seyahata çıkmak üzere olduğu için- Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Cebil Bey tarafından kabul olunarak dilekçe kendisine sunulmuştur.

Heyet dileklerini sunarken Musevilerin, dünya işleri din işlerinden ayrıldığı için, Hahamhane yönetiminin Cumhuriyet ilkeleri çerçevesinde saptanmasına gerek gördüklerini, okullarında resmi ve anadili Türkçe olarak kabul edeceklerini, okulların yönetimini yerel heyetlere terk ve hayır kuruluşlarının, özel bir heyet tarafından yönetilmesine, Hahamhaneden tamamen ilgilerini kesmeye karar verdiklerini söyledikten sonra, İspanya'ya çekilen telgrafı söz konusu ederek, Türkiye Musevilerinin yurtlarına olan sarsılmaz bağlılıklarından bahsetti. Bakan Bey cevaben, İspanya telgrafı meselesini gazetelerde okuduğunu ve Türkiye'nin Madrid Elçiliği nezdinde yaptırdığı soruşturmada `İspanyol Musevileri' tarafından böyle bir telgrafın çekildiğini öğrendiğini söyledi. Heyet, Güney Amerika'da çok sayıda İspanyol Musevileri cemaatleri var olduğu gibi Birleşik Amerika Cumhuriyetlerinde, Marakeş'te, Paris'te, Viyana'da, Sırbistan'da, Bulgaristan'da çok sayıda cemaatler bulunduğunu ve İspanyol Musevileri deyiminin çok belirsiz bir deyim olduğunu ve zaten Türkiye Musevileri tarafından `üç yüz imzalı' bir telgraf çekilmişse, imzalarının herhalde telgrafhanede saklı olacağı cevabını söyledi. Cemil Bey, Türkiye Madrid Elçiliği aracılığıyla soruşturmayı derinleştireceğini bildirdi. Heyet gördüğü iyi karşılamadan dolayı kendisine teşekkür ederek ayrıldı.

İkinci olay: 1927 yılında, Osman Ratıp Bey adında bir kimse sevdiği Elza Niyego isminde bir Musevi kızını, Galata Bankalar sokağında öldürmüş, ertesi gün cenaze kalabalık bir halk kitlesi tarafından kaldırılmıştır. Cinayetin oluş biçimi ve öldürülen genç kızın yaşı öfkeyi artıran ruhsal etkenlerdendir. Bu fazla öfkeyi, hükümete karşı bir gösteri niteliğinde değerlendirmiş olan bazı gazeteler, meseleyi büyütmüşler ve adliye buna el koyarak, dokuz Museviyi sanık sıfatıyla

yargıladıktan sonra aklanmalarına karar vermiştir. [2]

Yargılamanın yapıldığı sıralarda, tanıdıklarım, bu mesele hakkında ne düşündüğümü sordular. Ben yanıt olarak: `Bu işte kasıt yoktur, hükümet aleyhine düzenlenmiş bir gösteri yoktur ve olamaz. Bu, olsa olsa ani bir üzüntünün öfkesidir' diye cevap verdim.

Ben, bu sözleri, bu eserde göstereceğim gibi, tarihi belgelere dayanarak söyledim. Yine bu belgelerden anlaşılacağı gibi, Türkiye Musevileri, değil Türkiye karşıtı gösteri düzenlemek, o gösterinin gölgesini düşünmeyi bile hatırlarına getirmezler. Türk Musevileri, yine belgelerden anlaşılacağı üzere, her vakit bu memleketin iyiliklerini büyük iyilikbilirlik ve teşekkür duygusu besleyerek anımsarlar ve buna Musevi dünyası da katılır.

Eski İmparatorluğun yıkıntısından çıkan yeni Türkiye için yeni Türk Musevi gerektir. Bu cihet de ayrıca eserimizde incelenivor.

Son bölüm dışında, baştan aşağı bir belge derlemesi olan bu eser, Türkiye tarihinin bir parçasıdır. Bu eserin metninde, Türkiye tarihine ait olup, şimdiye kadar bilinmez kalan bazı olaylar vardır. Bunlar özellikle İbranice eserlerden alınmıştır. 1492 de Türkiye'ye gelen Museviler Türkiye'ye matbaayı getirmişler ve o zamandan itibaren bastıkları eserlerde, Türkiye hakkında pek önemli bilgiler vermişlerdir.

Bundan altı yıl önce adını düşündüğüm ve vatanım Türkiye'ye hizmet etmek isteğiyle yazdığım bu eseri yayımlamakla bahtiyarım.

Profesör Avram Galanti
1928

---

[2] Bu dokuz sanığın adları şunlardır: David Botton, Daniel Karasso, Benoit Yeni, Leon Macar, Rahamim Levi, Nissim Eşkenazi, Norbert Leites, Samoel oğlu Moiz ve nefer Avram. Tanıklardan biri, bunların Türklüğe hakaret ettiklerini söylemiş, mahkeme bu hususu da göz önüne almış ve bir suç göremeyince aklanmalarına karar vermiştir (*) Sanıkları savunan İstanbul'un tanınmış avukatlarından İbrahim Nom'dur. Savunma metninin tercümesi İstanbul'da çıkan Fransızca İstanbul gazetesinin 21/23 Eylül tarihli nüshalarındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Yahudiler ve İslâmlar - Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları

Yahudiler ve İslamlar:

Ahdi Atik'e göre İbrahim'in iki çocuğu vardı. Biri, Mısırlı cariyesi Hagar'dan doğan İsmail, diğeri, karısı olan Sara'dan doğan İshak'tır. Bir gün Sara, İshak'tan on dört yaş büyük olan İsmail'in oynadığını ve eğlendiğini görerek kocasına "Bu cariye ile oğlunu kov; zira bu cariyenin oğlu, oğlun İshak ile miras yemeyecektir" demişti. [3] İbrahim bundan üzüntü duymuşsa da, Allah kendisine "Eşinin sözlerinden dolayı kederlenme, ikisi de çocuğundur. İkisinin dölünü de büyük kılacağım" demiştir. [4] İbrahim, cariyesi ile oğlunu uzaklaştırmış ve Beer Şeva Çölü'ne gitmişlerdir. Bunun gibi Eski Ahik, İsmail'in on iki oğlunun isimlerini sayıyor [5] ve bunların arazisinin sınırını çiziyor. [6] Bu sınırın çizilmesinden oğullarının sayısı değil, haritada yerleri gösterilen on iki kabile olduğu anlaşılır.

Yahudiler, Ahdi Ahik'in bu söylencesini şöyle yorumlarlar: İsmail ve İshak kardeştirler. Babaları İbrahim'dir. İsmail Arap kabilelerinin babasıdır. İslam peygamberi İsmail gibi Arap olduğundan, ona mensup olduğu gibi, İslamiyeti kabul etmiş olan ve Arap olmayan milletlerin de İsmail'e mensup oldukları kabul olunur. İshak'ın oğlu Yakup ve daha sonra kendisine verilen isim "İsrail" olduğundan, Beni İsrail adıyla (İsrailoğulları) tanınan Yahudiler, İshak'a ve dolayısıyle İsmail'e, ve böylece dolayısıyle Yahudiler ile bütün İslamlar ve İslam ailesine mensup olan Türkler ile kardeştiler. Bu, eski İbrani dini edebiyatında böyle kabul olunduğu gibi halk tarafından da kabul olunmuştur. İbranicede Türkiye'ye "Türkiye Memleketi" dendiği gibi "İsmail Memleketi" de denir. Okul görmemiş Yahudilere göre İslâm olan Mısırlılar, Cezayirliler, Afganlar v.b. Türk'türler. Tarih bakımından İbraniler ve Araplar Sami, dilleri Sami, töreleri hemen hemen birdir. İkisinin de dinleri Tanrının birliği esasına dayanmaktadır. İkisinde de namaz, kurban, oruç, temizlik v.s. hemen hemen birdir. Siyasi bir amaçla farz kılınan Hac, her ikisi için emrolunmuştur. Görülüyor ki

[3] Tekvin: 21/9-10
[4] Tekvin: 21/12-13
[5] Tekvin: 25/13-16
[6] Tekvin: 25/18

Beni İsmail ile Beni İsrail arasında, inanç ve din karşıtlığı yoktur. İslamın Kelimei şahadet'i olan"Lâilâhe illâllah", (Tanrıdan başka Tanrı yoktur) İbranicenin, "Tanrı'dan başka Tanrı kimdir" deyişinin Aramca çevirisi de "Lâilâhe illallâh"ın aynıdır.

Talmud,[7] "Rüyasında İsmail'i gören kimsenin duası kabul olunur" diyor.[8] Muhammed, Müslümanların eline düşen Yahudi önderlerinden birinin kızı olan "Safiye" yi serbest bırakmış ve onunla evlenmiştir.[9]

Yahudiler, İslam memleketlerinde korunmuşlardır. Miladın 640 yılında İskenderiye'yi fethetmiş olan Halife Ömer-ül Faruk bu şehirde kırk bin Musevi bularak koruması altına almıştır. Abbasi Halifelerinden Ebu Cafer-ül Mansur ve Harun-el Reşid, Yahudilerin hizmetlerinden fevkalade yararlanmışlardır. Endülüs halifelerinden Üçüncü Abdürrahman'ın dışişleri bakanı, Ebu Yusuf Hasday adında bir Musevi idi. Mısır halifelerinden Hafızeddin Allah'ın özel doktoru Ebu Mansur Şemoil bin Hananya ve Salaheddin Eyyubi'nin özel doktoru ünlü filozof Doktor Maymuni idiler. Yahudiler ve Araplar, bu iki unsur beraber çalışarak zamanın bilim ve tekniklerine, ticaretine büyük ölçüde yardım etmişlerdir. Aşağıda kendilerinden sözedilecek olan Türkiye Musevileri, bu memlekette en geniş ve en sıcak bir korunmaya erişmişlerdir.

İslam devletlerinin eskiden beri Yahudilere karşı olan bu koruyuculuğu Musevi dünyasınca büyük takdir ve şükranla anılır ve dile getirilir.

İstanbul'un tanınmış Türk doktorlarından biri, bir gün Viyana'da iken bir toplantıya davet edildiğini ve orada bir Musevi bulunduğunu, Musevi'nin, toplantıda bir Türk'ün hazır bulunduğunu haber alınca hemen yanına gelerek olanca sıcaklıkla ve sanki eskiden beri dost imiş gibi konuşmaya başladığını ve aralarında ani ve içten bir dostluk oluştuğunu bana söyledi. Doktor, iki tarafın bu ani ısınmasının sebebini Musevi'ye sorduğu vakit o da, dinleri hemen bir olan iki unsurun her zaman baskı görmelerinden dolayı meydana gelen doğal bir daya-

---

(7) Talmud, Yahudilerin dini ve medeni hükümler kitabı olup, Mişna ve Gemara kısımlarından ibarettir. Mişna, Tevrat'ın yorumlarından bahseder ve altı kısımda toplanmıştır. Gemara ise, Mişna'nın yorumlarından bahseder Talmud'un oluşumu Miladın ikinci ile beşinci yüzyılı arasında tamamlanmıştır.

(8) Berahot kısmı 56/1

(9) Ali Muhammed Mevlana'nın Muhammed the Prophet eserinin 167'nci sayfasına başvuru. Bu kitap 1923'de Hindistan'ın Lahor şehrinde basılmıştır.

nışmadan ileri geldiğini söyledi.

1907'de Kahire'de iken, bir gün bir dostumun evinde oturuyordum. İhtiyar, sofu, okuması az bir adam olan babası Manisa'nın "Kasaba" şehri halkından olduğunu ve iş için köylerde bulunduğu vakit, ibadet için "cami" ye gittiğini söyledi. Bu adamın sofuluğunu bildiğim için nasıl olup da, camide ibadet ettiğini sorduğum zaman: "Ne olur! Türkler Beni İsmail 'den değil mi? İsmail İshak'ın kardeşi değil mi? İkisi de İbrahim'in oğulları değil mi? İbrahim de Yahudi değil mi? Köylerde bulunan Yahudiler böyle yaparlar. Camiler açık, girer, ibadet ederiz, hiç kimse bir şey demez" diye babası cevap verirdi, dedi.

Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları:

Asur Hükümdarı Tiglat Falasar, kamulaştırma ve göç ettirme siyasetini uygulamaya başladığı zaman, İsrail devletinden sürgün edilen esir Musevileri Asur memleketinin çeşitli yerlerine dağıtmıştı. Sonra bu usul, İkinci Buhtanasar tarafından yıkılan Yehuda Devleti esirlerine de Babil'in çeşitli yerlerine dağıtılmak şeklinde uygulanmıştı. Gerek İsrail, gerek Yehuda devletlerinin yıkılışından sonra Musevi halkının bir kısmı Mısır'a giderek orada birtakım yerleşimler oluşturmuşlardı. Keyhusrev, Babil'in bağımsızlığına son verdikten sonra, Beni İsrail'in, memleketlerine dönmelerine ferman çıkarmış, halkın bir kısmı Filistin'e dönmüş bir kısmı da bulundukları yerlerde kalmayı tercih etmişlerdir. Zamanla Filistin'e dönmeyen bu aileler, civar yerlere giderek, bazen varlıklarını muhafaza ederek, bazan da içlerinde yaşamış oldukları cemaatlere, gelenek ve görenekleriyle dinsel törenlerini korumak yoluyla kısmen yahut tamamen karışarak [10] ileri Asya'nın yani Küçük Asya'nın çeşitli yerlerinde yerleşmişlerdir.

Miladın 70 yılında Kudüs, Roma İmparatoru Titus'ün eline düştüğü vakit, binlerce Musevi tutsak, Romalıların hesabına çalışmak üzere Mısır'a gönderilmiş ve binlercesi memleketlerinden kovulmuşlardır. Bu tutsakları, isteyerek göç edenleri ve kovulanları sonra birçok yerlerde ve örneğin Anadolu sahillerinde görüyoruz.

Sahillerde Musevi cemaatlere rastlanıyorsa da, ileri Asya'da Türk-

[10] Bugün de Diyarbakır ile Hakkari arasında bulunan bir yerde Yahudiliğin bütün gelenekleriyle dualarını koruyan küçük bir Ermeni cemaati vardır. Aslen Yahudi olması gereken bu cemaat, zamanla Ermeniler'e karışarak, yahut karışmak zorunda kalarak Ermeniliği benimsemiştir. Bunu bana, İstanbul da bulunan Cihan Kütüphanesi sahibi Mihran Efendi söylemişti. Kendisine de, oralardan gelen bir Ermeni söylemiş.

lerle beraber temasta bulunan Musevi izlere de rastlanıyor.

Irak Türkleri, sanıldığından daha eski zamanda o taraflarda bulunuyorlardı. Yukarıda adı geçen Talmud'da anbar[11] küpe[12] küfe[13] gibi Türkçe kelimeleri görüyoruz ki, bu kelimelerin, Museviler ile Irak Türkleri arasındaki ilişki sonucu İbranice'ye girmiş olmaları kuvvetli olasıdır. Selçuk Türkleri arazisinde Museviler vardı[14].

1326'da Sultan Orhan Bursa'yı ele geçirdiği vakit, orada bir Musevi cemaati bulmuştur. Şehrin ele geçirilişinden sonra bütün halk şehri terketmiş ise de, daha sonra Museviler şehre dönmüşler ve bir süre sonra, civar şehirlerde oturan diğer Museviler de Bursa'ya gelmişlerdir[15]. Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa, Gelibolu'yu ele geçirdiği vakit, orada bir Musevi cemaati bulmuştur[16]. Sultan Murat, Ankara'yı aldığı vakit, orada eski ve küçük[17]Edirne'yi aldığı vakit de, büyük bir Musevi cemaati vardı.

Gerek Edirne'de, gerek Trakya'nın diğer şehirlerinde bulunan Museviler çeşitli devletlerin yönetimi altında eziyet görmüşlerdir. Bir Musevi tarihçi o zamanki durumu şöyle tanımlıyor: "Türklerin gelişi, bir sülalenin değişmesi değil, onlar (Yahudiler) için bir durumun değişmesi idi. Yahudiler karanlıktan ışığa, tutsaklıktan özgürlüğe kavuşmuşlardır. Yahudiler Türklere yalnız galip ve toprağın efendileri nazarıyla değil, kendi dinleriyle yakınlığı olan kardeş gözüyle bakmışlardır. Karşılık olarak Türkler de Hıristiyanların kendilerine ve dinlerine karşı olan düşmanlığını bilerek, Yahudilere sevgi duymuşlardır. Türklerin Yahudilere inanç ve güvenleri vardı. Çünkü onlarda (Yahudilerde) Yahudiliği İslamiyete yaklaştıran sünnet, oruç, ibadethanelerdeki sadelik, gibi adetlerin var olduğunu görmüşlerdir[18].

Manisa'nın yanı başında bulunan Kasaba şehrine 1904 yılında yaptığım seyahat sırasında, oranın Musevi mezarlığından 1391 tarihli bir İbranice kitabe buldum. Bu kitabenin eskiliğinden Museviler'in, Osmanlı Türkleri Kasaba'yı almadan önce orada bulundukları anlaşılmıştır.

---

(11) Ghitin kitabında sayfa 87.
(12) Iroubin kitabında sayfa 97.
(13) Chabat kitabında sayfa 79.
(14) A. Galante, Les Juifs sous la domination des Turcs Seljoukides eserine bak.
(15) Türkiye İsraillerinin tarihi, cilt I, sayfa 10. Bu eser Salamon Rozanes tarfından İbranice yazılmıştır. Aşağıda bu eseri "Rozanes" adıyla anacağız.
(16) Rozanes I.8
(17) Rozanes I.10
(18) Rozanes, cilt 1, sayfa 11

1416'da Şeyh Bedreddin'in sosyal devrimine katılarak İslamiyeti kabul eden Torlak Kemal adındaki Musevi, Manisalı idi. Bu, o zaman Manisa'da bir Musevi cemaati olduğunu gösterir.

1429'da, Selanik şehri Türkerin eline geçtiği zaman, Selanik Musevileri iki sinagoga sahip idiler. Yanya'da bir Musevi cemaati vardı[19].

1453'te, İstanbul fethedildiği vakit, İstanbul'da biri Rabanit diğeri Karait olmak üzere, iki Musevi cemaati vardı[20].

[19] Rozanes, cilt 1, sayfa 17

[20] Rozanes, cilt 1, sayfa 24 ve 27

İKİNCİ BÖLÜM

Türk İmparatorluğu'nda Yahudi cemaatlerinin eskiliği

İspanya'dan göç eden Yahudiler, 1492'de Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu tarihten önce, evvelki sayfalarda işaret edildiği gibi, Türk egemenliğine giren yerlerde Yahudiler vardı. Fakat sonraları Türk yönetimi altına giren yerlerde de Yahudiler var mıydı, yok muydu? Bu bölüm bu sorunun cevabını verecektir.

Bilindiği üzere, tarih, çok önemli olaylara göre, birkaç bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölüm, antiquité yani eski devir ve şimdiki deyimle Eskiçağ'dır. Bu bölüm Mısırlılar, Babilliler, Asuriler, İbraniler, Yunanlılar, Romalılar vesaireden bahseder.

İkinci bölüm, Roma İmparatoru Birinci büyük Theodose'un ölümüyle, Roma aleminin Hıristiyanlığı kabul ettiği Miladın 395 yılında başlar ve İstanbul'un Türkler tarafından zaptı tarihi olan 1453'te biter. Buna Ortaçağ derler.

Üçüncü bölüm, İstanbul'un fethinden itibaren yeni bir fikir çağı açan On sekizinci yüzyılın sonuna kadar devam eder. Buna Yeniçağ derler.

Dördüncü bölüm, üçüncü bölümün sonundan zamanımıza kadar devam eder. Buna Yakınçağ derler.

Bu bölümlerden amaç Yahudiler'in yaşadıkları yerleri haritada saptamak değil, kronoloji bakımından gözden geçirmektir. Çünkü haritada yanyana bulunan iki yerin eskiliği arasında büyük farklar vardır.

1- İzmir. Milattan 325 yıl önce ölen Büyük İskender, Filistin'den İzmir'e Yahudi nakletmiştir[21]. Miladın ikinci ve üçüncü yüzyılında İzmir tapınağına ait Yunanca yazılmış bir yazıt bulunmuştur[22]. 1605'te İzmir'de büyük bir Yahudi cemaati vardı[23].

2- Efes. (Son zamanlarda Ayasoloğ ve şimdiki ismi Selçuk). Milattan üç yüzyıl önce bir Yahudi cemaati olduğu gibi[24] Miladın ilk yüzyıllarında da vardı[25]. Selçuklular zamanında yani 1426'da, burada

---

[21] Apocalypse de St. Jean II. s. 7-8

[22] Revue des Etudes Juives. XI s. 235-8

[23] A. Galante, les Juifs d'Anatolie I. s. 9

[24] J. Elbogen, Encyclopaedia Judaica VI. s. 682-4. (Ephesos makalesi)

[25] R.E.J. VII. s. 166

Yahudiler vardı[26].

3- Dinar (Eski Apamée). Milattan 261-280 yıl önce Dinar'da bir Yahudi cemaati vardı[27].

4- Rodos Adası. Milattan 140 yıl önce Yahudiler vardı[28] Gezgin Tudele'li Binyamin bu adayı ziyaret ettiğinde (De Tudel'in seyahat devri 1160 - 1171) 400 kişilik bir Yahudi cemaati ve Kanuni Süleyman Rodos'u zaptettiğinde orada bir cemaat bulmuştur[29].

5- Antakya (Antioche). Fl. Josephe'e göre Yahudiler, Antakya'ya Büyük İskender'in generali olan Birinci Selenkos'un Milattan 312 yıl önce bu şehri kurmasından sonra gelmişlerdir. Ondan sonra duruma göre oradan bazan ayrılmışlar bazan da oraya tekrar dönmüşlerdir[30].

5/II- Bergama (Pergame). Milattan 130 yıl önce bu şehirde bir Yahudi cemaati vardı. Küçük Asya'daki diğer Yahudi cemaatleri gibi, Bergama da Kudüs'ün kutsal mabedine yardım gönderirdi. Bir defa Roma idaresi tarafından bu yardıma el konulmuştur[31].

6- Bursa. Milattan 79 yıl önce, Bursa'da bir Yahudi cemaati vardı[32]. 1326'da Sultan Orhan bu şehri fethettiği vakit bir Yahudi cemaati vardı[33].

7- Ankara. Augustus zamanında Milattan önce[34] Ankara'da bir Yahudi cemaati olduğu gibi Ortaçağda da bir Yahudi cemaati vardı[35].

8- Edremit (Adramittus). Milattan 61-62 yıl önce bu şehrin Yahudi cemaatinin kutsal mabede gönderdiği yardıma Roma idaresi tarafından el konulmuştur[36].

9- Laudice (Eskihisar yanında şimdiki Denizli). Milattan 61-62 yıl önce bu şehrin cemaatinin Kutsal Mabede gönderdiği yardıma Roma tarafından el konulmuştur[37]. Birinci İmparator Justinien zamanında (527-565) bu cemaatin sinagogu bir zelzelede yıkılmıştır.

---

[26] A. Galante, les Juifs sous la domination des Turcs Seldjoukides, s.10
[27] A. Galante, Les Juifs d'Anatolie II. s. 195
[28] Machabéens, I. 15-25
[29] Rozanes, II. s. 9.
[30] J.Gutmann, Enc. Judaica II. s. 923
[31] Thedore Reinach, Mithridate et les Juifs R. E. J. XVI, s. 204-210.
[32] Philon, De Legatione ad Caium, 281
[33] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s.195
[34] Jos. Ant. 16.6.2
[35] Juster. Les Juifs dans l'empire romain I.s.193 (not)
[36] Juster. Les Juifs dans l'empire romain I. s. 190
[37] (11) Th. Reinach. R.E.J. XVI. s. 204-210

10- Sardes (Şimdiki Manisa'ya bağlı Sart köyü). Yahudilerin askerlik hizmetinden bağışıklığına ilişkin Milattan 49 yıl önce yazılmış belgeler vardır[38].

11- Urfa (Eski Edesse). İkinci kutsal mabedin başlangıçlarında Miladın 70 yılında, Roma İmparatoru Titus tarafından yıkılmıştır. Urfa'da yerleşmiş Yahudiler bulunduğu gibi Miladın dördüncü, on ikinci, on yedinci yüzyıllarında da vardır[39].

12- Mersin. Eski Kilikya'mn bir kısmı olan Mersin'de bir Musevi cemaati olup Pontus kıralı Mithridate, Bosfor İmparatorluğuna nakletmiştir[40].

13- Kayseri. Milattan önce Anadoludaki Kayseri'de bir Yahudi cemaati vardı[41].

14- Selânik. St. Paul Milattan 49 yıl sonra, Selânik'i ziyaret ettiğinde orada gelişmiş ve büyük bir sinagoga sahip olan bir Yahudi cemaati bulmuştur[42]. Seyahatinde, Tudele'li Binyamin 1169'da, 500 Yahudi bulmuştur[43].

15- İstanbul. Miladın 318 yılında İstanbul Yahudilerinin bir sinagogları vardı ki, 132 yıl sonra İkinci Thedose ve kız kardeşi Pulcherie onu kiliseye çevirmişlerdir[44]. Miladın 1420 yılında yani Roma'nın düşüşünden 33 yıl önce bir gemi köprüsü üzerinde Bosfor'u (Boğaziçi) geçen Birinci Mehmed'i selamlamak amacıyla İkinci Manuel Paleoloğ'un gönderdiği heyette İzak Hazan adında bir Yahudi vardı[45].

16- Edirne. Roma İmparatoru Adrien (117-138) Filistin'i ele geçirdikten ve Yahudileri sürgün ettikten sonra, bunlar Edirne'de yerleştiler[46]. Sultan Murad Edirne'yi 1361'de fethetti. Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra Edirne Yahudilerinin bir kısmı İstanbul'a gelerek (Mahalletül Yahudiyn eledirneviyin) yani Edirne Yahudilerinin Mahallesi adında bir mahalle oluşturmuştur[47].

17- Bandırma (Eski çağda Panormus). Burada bir Yahudi cemaati

---

[38] J.Juster, I.s. 145
[39] J. Elbogan, Encyclopadia Judaica X. s. 173-5
[40] Julius Brutzkus, Encyclopaedia Judaica IV. s. 986
[41] Jos. Antiquities I. 125
[42] İ. S. Emmanuel, Histoire des Juifs de Salonique I. s. 18
[43] İ. S. Emmanuel, Histoire des Juifs de Salonique I. s. 35
[44] Du Fresne, Histoire byzantine II. s. 167 (Paris 1680)
[45] Hammer, Histoire de l'empire otoman III. s. 195
[46] Ency. Judaica I. s. 912-4 (Adrianopel kelimesi)
[47] Saray arşivlerinde bulunan Fatih Vakfiyesi No. 16/1141

vardı[48].

18- Eskişehir (Eski çağda Dorylée). Burada bir Yahudi cemaati vardı[49].

19- Konya. Miladın birinci yüzyılında Konya'da (İconiun) büyük bir Yahudi cemaati vardı[50].

20- Antalya. Eski ve Ortaçağlarda Antalya'da bir Yahudi cemaati vardı[51].

21- Alâiye. Roma devrinde Alâiye'de (şimdiki Alanya) bir Yahudi cemaati vardı ve Kıbrıs Yahudi cemaatiyle ilişkide bulunurdu[52].

22- Adana. Eskiçağda Adana'da bir Yahudi cemaati vardı ve Miladın altıncı yüzyılında millet ve sinagog esasları çerçevesinde bir cemaat kuruluşu korunuyordu[53].

23- Nusaybin. Roma İmparatoru Trajan devrinde (52 - 117) harap olan Nusaybin ve Urfa şehirleri İran şahı Hüsrev Nuşirevan tarafından inşa edilerek yeniden Yahudiler yerleştirilmiştir. Nusaybin'de büyük bir Musevi dinsel eğitim kurumu vardı[54].

24- Diyarbakır. Nusaybin'e yakın ve büyük bir ticaret merkezi olması nedeniyle Eskiçağda bir Yahudi cemaati vardı[55].

25- Sakız. Eskiçağda ve Josèphe Flavius zamanında Sakız'da büyük bir Yahudi cemaati vardı[56]. Gezgin Tudele'li Binyamin devrinde (bu seyahat dönemi 1160'tan 1171'e kadar devam etmiştir) Sakız'da 400 Yahudi, Türk yönetimi altında olarak 1540 yılında özel bir mahallede oturan bir Yahudi cemaati vardı[57].

26- Kuşadası (Scalanova). 1240 yılında bir Yahudi cemaati vardı[58].

27- Bodrum (Halicarnasse). İlkçağda bir Yahudi cemaati vardı[59].

28- İstanköy (Cos). İlkçağda bir Yahudi cemati vardı[60].

---

[48] Juster. I. s. 190
[49] Juster I. s. 192 (not)
[50] J: Gutman, Encyc. Judaica VIII. s. 131
[51] R.E. J. No. 58/9 s. 60/4; No. 59, s, 131
[52] Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 302
[53] Encyc. Judaica X s. 122
[54] Osar İsrael. VII. s. 94-95
[55] Histoire des Juifs d'Anatolie, II. s. 321
[56] Ant. Jud. XIV. 23. 10
[57] N. de Nicolay. Les Orientales. fasıl 7.s. 68
[58] Meserret gazetesi No. 39 sene 1901
[59] Ant. Jud. XIV. 10-23
[60] Ant Jud. XIV. 7-2.

29- Ödemiş (Hypaepie). Bunun harabelerine yakın bir yerde bir Yahudi cemaati vardı. Miladın ikinci veya üçüncü yüzyıllarına ait Yahudice bir yazıt bulunmuştur[61].

30- Foça (Phocée). Yunan devresine ait yeni bir sinagogdan bahseden bir yazıt bulunmuştur[62].

31- Manisa. Bir Yahudi cemati vardı. Miladın ilk yıllarına ait Yunanca bir Yahudi yazıtı serisi bulunmuştur[63].

32- Akhisar (Thyatera) Miladın ilk yüzyılında bir Yahudi cemaati vardı[64].

33- Balat (Plateia, Millet) (İstanbul'un Balat'ı değildir). Bir Yahudi cemaati vardı. Roma zamanında, özgürlüğü sınırlayan tapınma konusuyla uğraşmıştır[65]. Bu şehir Türkiye'ye bağlandıktan sonra, birçok Yahudileri İstanbul'a gelerek Plateia adında bir sinagog inşa etmişlerdi[66].

34- Van. Beşinci yüzyılda bir Yahudi cemaati vardı[67].

35- Afyonkarahisar (Dokimion). Bizans zamanından kalma bir Yahudi cemaati vardı. Birinci Selim zamanında bu cemaat büyüktü[68].

36- Gelibolu. Tudele'li Binyamin 1167 yılında 200 kişilik bir Yahudi cemaati bulmuştur[69].

37- İzmit (Nicomedie). Burada Miladın altıncı yüzyılında bir Yahudi cemaati vardı. Miladın 1300 yılında, ünlü Musevi karai Filozof Harun bin İlyahu orada doğmuştur[70].

38- Sinop. Bizans zamanında bir Yahudi cemaati vardı. İstanbul'un fethinden sonra Sinop Yahudilerinden bir grup İstanbul'a gelerek "Sinob" adı altında bir sinagog inşa etmişlerdir[71].

39- Amasya. Bizans'tan kalma bir Yahudi cemaati vardı. 1505 yılında Amasya cemaati İstanbul Hahamhanesinin masraflarına yardım

---

[61] Salamon Reinach, R.E.J. X. s. 74-5 (Les Juifs d'Hypaepo)

[62] Salomon Reinach, R.E.J. XII. s. 237-8. (Une nouvelle synagogue grecque a Phocee)

[63] R. E. J. X s. 76

[64] Actes des Apôtres 16/14

[65] Jos. Antiq. 14. 10. 21

[66] Juster I. s. 147-8

[67] Moise de Khorene, III, 35

[68] Tamat Yeşarim, fasıl 105 (eser ibranice)

[69] Juster I. s. 194

[70] J. N. Simchone, Encye. Judaic, s. 37

[71] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II, s. 269-70

ederdi[72].

40- Tokat. Bizans'tan kalma bir Yahudi cemaati vardı. Kan iftirasına uğrayan Amasya Yahudilerinin pek çoğu Tokat'a gitmişlerdir. Tokat Yahudileri Amasya Yahudileri gibi Hahamhane giderlerine katılırlardı[73].

41- Kasaba. Bizans'tan kalma bir Yahudi cemaati vardı[74].

42- Aydın (Tralles). Roma zamanında bir Yahudi cemaati vardı. Küçük Asya Yahudileri gibi Tralles Yahudileri de dinsel özgürlük konusunda zorluk çekerlerdi[75].

43- Birki (Aydın'a yakın). Sultan Mehmed bin Aydın zamanında bir Yahudi cemaati vardı. İbni Batuta oranın bir Yahudi doktorundan bahsediyor[76].

44- Milas civarındaki İasos adasında (şimdiki ismi Asımkale) bir Yahudi cemaati vardı ki, Milattan önce yaşamıştır[77]. 1356'da Milas'ta bir Yahudi cemaati vardı (9/11) - Les Juifs d'Anatolie II. s. 158.

45- Tarsus. Eski bir Yahudi cemaati vardı. Miladın beşinci yüzyılında Tarsus cemaatinin millet ve sinagog esasları çerçevesinde kurumu vardı[78].

46- Çankırı (Gangra). İlkçağda bir Yahudi cemaati vardı[79].

---

[72] Razonès, I. s. 171 (2. basılış)
[73] Rozanès, II. s. 125 (2. basılış)
[74] Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 100
[75] Jos. Ant. 14.10.20 - Juster I. s. 238 (8. not)
[76] Cilt I. s. 333)
[77] Le Bas- Waddigton, Asie-Mineure No. 294 R.E.J.X. 76
[78] Ant. I. 127
[79] Juster I. p. 194

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye, İspanya Yahudilerinin Türkiye'ye göçlerini nasıl karşıladı?

Bu bölüme başlamadan ve İspanya'dan Türkiye'ye Yahudi gelmeden önce, 1394'te, İkinci Murad zamanında Fransa kralı Altıncı Şarl tarafından Fransa'dan çıkarılan bir kısım Yahudilerin[80] ve 1470'te, Fatih Mehmed zamanında Bavyera Kralı Onuncu Ludvig tarafından Bavyera'dan çıkarılan bir kısım Yahudilerin[81] Türkiye'ye sığındıklarını ekleyelim.

Türkiye, 1492 yılında İspanya'dan göç ettirilen, Yahudilere imparatorluğun kapılarını açtığı gibi Avrupa bağnazlığı yüzünden öteden beriden Türkiyeye sığınan Yahudilere de bir sığınak sağlamıştır. Hükümet, bunlara Türkiye kapılarını açmakla hiçbir siyasi düşüncede bulunmamış mı ve bunları sırf "Tanrı misafirleri" diye mi kabul etmiştir?

Bu soruların cevaplarını tarih veriyor:

1- Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra, savaş sırasında ölenlerin bıraktıkları boşluk ve ahalinin büyük bir kısmının şehri terk etmesi yüzünden İstanbul'un nüfusu azalmıştı. Pek çok üstün nitelik sahibi olan Fatih yüksek siyasi görüşü gereğince yeni başkentini güvenilir unsurlarla zenginleştirmeyi düşünerek Anadolu'nun pek çok yerlerinde yaşayan Ermenileri ve Yahudileri İstanbul'a davet etmiş ve bazı durumlarda da zorla getirtmiştir. O sıralarda Anadolu'dan gelen Yahudiler arasında Balat, Tire, Antalya, Sinop Yahudileri vardı ki şehirlerinin isimlerine saygı göstermek amacıyla İstanbul'da sinagog inşa etmişlerdi. Bundan başka zorla İstanbul'a getirilen birtakım Yahudiler'in inşa ettikleri sinagoga "Sürgünlerin Sinagogu" adı verilmiştir[82].

2- 1492 yılında, İspanya Kralı Katolik Ferdinand ve eşi İsabelle zamanında İspanya Yahudilerinin memleketten çıkarılması emri veril-

---

[80] Razones, I. s 35

[81] Razones, I. s. 60

[82] Bu tapmakların adları "Eski zamandan beri padişahın defterine kayıtlı tapınakların listesinde vardır. Balat, İstanbuldaki Balat değildir. Bu şehir eski zamanlarda Aydın vilayeti sahilinde işlek bir liman olup eski ismi Plateia idi: "Sürgünler İbadethanesi" nin adı aynen Türkçe olarak cetvelde gösterilmiştir. Fazla bilgi, bu eserin yazarının Fransızca olarak yazdığı Histoire des Juifs d'İstanbul eserinin birinci cildinde bulunur. S.163

mişti. Birkaç yüzyıldan beri orada yerleşmiş bulunan ve dinlerine her zaman bağlı kalmak isteyen Yahudilerin bir kısmı memleketi terk ederek Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya ve Türkiye'ye gitmişlerdir. İşleri dolayısıyla İspanya'dan ayrılmak istemeyenler görünüşte Katolik dinini kabul etmişlerse de içlerinde Yahudiliği koruyorlardı. Bundan başka "Göç ettirme sürme" Portekiz Yahudilerine de uygulanmıştır.

Türkiye'ye sığınan Yahudiler 1492 yılında İkinci Bayezid devrinde özellikle İstanbul ve Selanik şehirlerine gelmişler ve iyi karşılanmışlardı. O devirde, İstanbul'da, Bizans Rabanit cemaatiyle Bizans Yahudi Karait Cemaati de vardı.

Görünürde Katolik geçinerek İspanya ve Portekiz'de kalmış, iş ve servet sahibi olmuş Yahudiler, eski dinlerine dönmek isteğini güderek bu iki memleketten yavaş yavaş ayrılmaya ve bunların bir kısmı da 1532 yılından itibaren Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardı.

İspanya Yahudilerine Türkiye'nin kapılarını açan İkinci Bayezid Türkiye'ye bağlı olan Sakız adasına Yahudilerin kabul edilmesini emretmişti. Sakız adası, bu emre göre hareket etmiştir[83].

3- 1522 yılında Rodos adasını fetheden Kanuni Süleyman, Sakız Yahudilerinin oraya gitmelerini teşvik etmiştir. Bu teşviki kuvvetlendirmek için Rodos civarında bulunan İncirli adasındaki (Nyssiros) kükürt madeninin işletme imtiyazını onlara vermişti[84]. Rodos adasında esasen St. Jean şövalyeleri zamanında Yahudiler vardı. Yeni gelenlerle orada Yahudi yoğunluğu artmıştı.

4- Peçevi tarihi şöyle yazıyor: Hicri 932 (1525)'de (Bedun) ve Peşte'nin fethinden sonra, azınlıklardan ve Yahudilerden istemiş olanlardan binlerce ev halkı ve çocuklarla gemilere konulup Darülislâma sürgün oldu. Yedikule semtinde onlardan bir hayli eve yerleştirildi. Ve Yahudi tayfasının kimi Selanik'e, kimi öbür memleketlere gönderildi[85].

5- 1526'da, Kanuni Süleyman, Bedun (Buda) ve Eztergom Yahudilerini gemilere bindirerek İstanbul'a nakletmişti[86].

6- 1527'de, Mohaç (Mohacs) Muharebesi'nden sonra, Bedun Ya-

[83] Ribbi Eliyaou Kapsali, Debe Elyaou. s. 12 (matbu) (İbranice olarak yazılmış olan bu eserin yazarı, İkinci Bayezid, Birinci Selim ve Kanuni Süleyman'ın ilk saltanat yıllarında yaşamıştır).

[84] Rozanès II. s. 9.

[85] Cild I. s. 99

[86] Nouvelle Revue de Hongrie. 1944. Mart ayı s. 114

hudilerini yoksulluktan kurtarmak ve bu işi kolaylaştırmak için kendilerine kadırgalar (galère) tahsis etmiştir[87].

7- Pulya (Pouilles) Bari, Otrante Türklerin ellerine geçtikten sonra, bunların fethi esnasında ölen veya esir edilen yerlilerin yerini doldurmak için, Türkiye hükümeti o civarlarda bulunan Yahudilerin oralarda yerleşmelerini kolaylaştırmıştı. Sonradan, Katolik Ferdinand'ın torunu Alphonse buraları zaptettikten sonra Yahudileri kovmuştur[88].

8- İkinci Selim devrinde, Kıbrıs adası Türklerin eline geçtikten sonra, adanın geleceğini güvenilir unsurlarla sağlama bağlamak için Anadolu'dan adaya gelen Türklerin, Ermenilerin ve bu arada beş yüz Yahudi'nin de orada yerleşmelerine emir verilmişti.

9- Kırkkilise (Kırklareli) şehri, Dördüncü Sultan Mehmed'in Podolya'dan sürgün ettiği Yahudilerle doludur. Konuştukları dil, bozuk bir Almancaydı[89].

10. 1674 yılında, Dördüncü Mehmed zamanında, Türk ordusu Lehistan'a girerek Kaminick kuşatmasını yardıktan sonra Chockzim kalesini zaptedip Rusları geri dönmeğe zorlamıştır. Kaminick Yahudileri Edirne ve İstanbul'a nakledilmişlerdi[90].

11. Hicri 1191 yılında (1782) Lehistan'daki devrim ve bölünme yüzünden oranın halkı başka yere göç etmiş ve İstanbul'a gelmek için Tuna nehrine gelen 150 Yahudi ev halkı, hükümetin emriyle İzmir ve Selanik'e nakledilmişlerdi[91].

12. Nüfus yoğunluğunun bir örneğini de İkinci Abdülhamid zamanında görüyoruz. Konu şudur: 1891-92 yıllarında Rusya pogromlarından (işkence, öldürmek) kaçan Yahudiler, sığınak olarak İstanbul'u seçmişlerdi. Burada kalanlardan başka Selanik, İzmir, İskenderiye'ye giden de olmuştu. Bu zavallıların şu durumu, İkinci Abdülhamid'in kafasında bir siyasi plan doğurmuştur. Bu planın uygulanabilirliğini anlamak için, Türkiye Hahambaşısı Moşe Levi'yi 1893 yılının Nisan ayında saraya davet ve huzuruna kabul etmiştir.

Abdülhamid, bazı gönül okşayıcı sözlerden sonra Hahambaşıya şunu söylemiştir:

---

[87] Jos. Nehama, Histoire des İsraelites de Salonique, III. s. 40.

[88] Jos. Nehama, Historie des İsraelites de Salonique, III. s. 40.

[89] Histoire de Cantimir Cilt. 3, s. 412 (Fransızca çevirisi)

[90] Ricaut, Histoire de trois derniers empereurs de Turque, depuis 1623 Jusqu'en 1677. IV s. 274 (Fransızca çevirisi).

[91] Cevdet Tarihi. Cilt. 1, s. 178.

Klişe I - 1893'de Tük Yahudilerinini askerliği için Hahamhanece alınan kararın Yahudice - İspanyolca metnidir. (Sahife 19/21)

"Yahudilerin, çeşitli memleketlerde baskılara maruz kaldıklarını ve pek çok kişinin de sığınak aramak için memleketime geldiklerini biliyorum. Gerek Rusya'dan, gerek başka memleketlerden çıkan Yahudileri memleketime kabul etmeye razı olurum. Amacım bu gibi Yahudileri Doğu Anadolu'da yerleştirmek ve bu şekilde yerli Yahudilerle beraber Dördüncü Ordu'ya bağlı yüz bin kişilik bir kuvvet hazırlamaktır. Şayet kaşer ve turfa (kaşer, yenen; turfa, yenmeyen yemekler) hususunda bir engel varsa, bunu ortadan kaldırmak ve Yahudi dininin hükümlerine göre yemek pişirmek için özel düzenlemeler yaptırırım. Buna ne dersiniz Hahambaşı Efendi?"

Hahambaşı, Yahudi cemaatini askerlik hizmetine dahil etmek lütfunda bulunduğu için, padişaha teşekkür ederek, olayı Hahamhanenin Ruhani Meclisine bildireceğini söylemiştir.

Hahambaşı, padişahın arzularını Ruhani Meclisinde açıkladığı vakit, meclis, Türk Yahudiliği hakkında gösterilen bu güven ve iltifattan dolayı şükranlarını padişaha sunmasını kendisinden rica etmiştir.

Bu karar verildikten sonra, padişaha sunulmak üzere kaleme alınan belgenin Türkçe çevirisini ve Yahudice - İspanyolca harflerle yazılmış belgenin klişesini buraya koyuyoruz.

"Tanrı'nın yardımıyla,

Meclis Ruhani ve umumi ruhani sayın hahamlarına:

İspanya'dan kovulmuş olan Yahudilere karşı Şevketlü (büyüklük güç sahibi) Padişah Hükümeti'nin göstermiş olduğu iyi karşılama sizce de bilinmektedir. Hükümet, oğullarını kucaklayan şefkatli bir ana gibi merhamet kollarını açarak ve bu şekilde Türkiye'ye geldiğimiz andan bugüne kadar, Tanrı'ya şükür, her türlü rahat ve lütuftan yararlanarak padişahların gölgeleri altında bulunmaktayız. İşte bu nedenden dolayı, dinimizin buyurduğu gibi, kutsal günlerimizde ve dinsel törenlerimizde Şevketlü Padişah Hükümeti'nin yücelmesi ve başarısı için dua etmekte kusur etmedik ve etmeyeceğiz: Peygamber Ermiya "Sizi gönderdiğim şehrin esenliğini isteyiniz ve onun için Tanrı'ya yalvarınız, zira onun esenliğiyle, siz de selâmette olursunuz" diyor (Fasıl 29,7).

Efendiler, kendi gölgesi altında korunan Yahudiler'e eşitlik haklarını bağışlayan ve çıkardığı fermanlarla "Kan iftirası" nın tamamıyla yalan olduğunu ilan eden Abdülmecid Han'ı elbette hatırlarsınız.

Yirmi yıldan fazla Türk Yahudilerinin başında bulunan ben, kardeşlerimin sadakatini ve İkinci Sultan Abdülhamid'in Hükümetine olan bağlılıklarını bilirim. Sadık bir çoban olan bu Şevketlü Padişah,

aziz bir baba gibi, gece gündüz sürüsünün iyiliği için özen gösterir. O, ırk ve din farkı gözetmeden merhamet kollarını, Rusya'dan kaçmış olan Yahudiliğin ezilmişlerine geniş imparatorluğunun kapılarını açmıştır. Türk Hükümetinin bize karşı her zaman yaptığı iyilikler burada sayılamaz. Yüce Tanrı ululuk saçan İmparatorluğa mutluluk ve refah, Müslümanların haklarından bizi ayırımsız olarak yararlandıran Padişahımıza uzun ömürler bağışlasın.

Ben kendi kendime soruyorum. Efendiler! Türkiye Devleti'nin bu lütuflarına layık olduğumuzu kanıtlamak ve aynı zamanda vatani hizmetlerde bulunmak için ne yapabildik? Bizim vatani hizmetlerimizin, hakiki Türkler gibi, aziz vatanımızın ordusunda hizmet etmek demek olduğunu düşünüyorum. Bunu yapmakla bağlılık duygularımızı gösterebiliriz.

Bundan ötürü efendiler, size bir teklifim var. Eğer uygun bulup katılırsanız Müslümanlar gibi, Yahudilerin de askerlik görevlerini yapmak için orduya kabulleri ricasını içeren bir dilekçenin Hakipayi Şahane'ye (padişaha) sunulmasını öneriyorum. Böylece milletimiz, kendisine sürekli olarak yapılan büyük iyiliklerin değerini bildiğini gösterir. Ben, Yahudi askerlerinin dinsel görevlerini yerine getirilebilmelerinin sağlanmasını ayrıca Şevketlü Padişahımızdan rica etmekte kusur etmiyeceğim. Onun dindarlığını ve merhametini bildiğim için ricamın göz önüne alınacağından eminim. Teklifimi kabul edip onu imza edeceğiniz umuduyla sizi selamlarım".

İstanbul: İyar ayı, sene 5653 (Nisan 1893)

İmza: Moşe Levi

"İstanbul'un Ruhani Meclisi ve genel ruhani üyeleri olan bizler, İstanbul Hahambaşı Kaymakamının yukarıdaki önerisini gördük, onu kabul edip onayladıktan başka bu öneriyi ortaya atan Hahambaşıya teşekkür ederiz. Padişahın merhamet, iyilik ve cömertliğinin altında korunan ve hiçbir engele uğramadan din özgürlüğü içinde yaşayan Yahudilerin durumlarını gözden geçirerek işbu önerisini, mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda Hakipayi Şahane'ye sunarak Yahudi askerlerine dini hakların bağışlamasına aracılıkta bulunmanızı da rica ederiz."

İstanbul. Tarih: Aynı tarih. Hahamların imzaları.

Hahambaşı Kaymakamı Yahudice - İspanyolca belgenin Türkçe çevirisini Abdülhamid'e verdiğinde, padişah memnuniyetini belirtmiş ve "Sarayın kapıları size ve bütün Yahudilere açıktır" demiştir. Abdülhamid belgeyi Vekiller Heyetine (Bakanlar Kurulu) havale etmiştir.

Vekiller Heyeti Musevilerin bağlılığına karşı memnunluk göstermişse de, bunun memleketin diğer gayri Müslim unsurlarında meydana getirebileceği tepkileri düşünerek, belgenin içeriğinin uygulanmasını başka bir tarihe ertelemeye karar vermiştir.

Hahambaşı cevap alamadığından, saraya gittiği resmi bir günde, meseleyi Başmabeyinci Hacı Ali Paşa'ya açmıştır. Bu zat olayı Hahambaşıya anlatmıştır. Artık, Abdülhamid bir daha bundan sözetmemiştir.

13. Bir memlekette yaşayan çeşitli unsurların, o memleketin "hakim milletine" (egemen ulusuna) olan bağlılıkları o millet için bir kuvvettir. Yukarıdaki örneklerin aksine, bir memleketin hakimiyetini zayıflatmak veya yok etmek için "hakim millete" bağlı olan bir unsuru o memleketin nüfusundan indirmek, yine bir yoğunluk işidir. Bu noktayı aşağıdaki misal ile aydınlatalım:

Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914 - 1918) sonra yani Mütareke ve daha açık bir ifade ile İstiklal Savaşı zamanında, İzmir ve havalisi Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. O zamanki İzmir şehri Aydın ilinin (eski Aydın ili, sonra İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla illerine ayrılmıştır) merkeziydi. Yunanlılar'ın verdikleri rakamlara göre, eski Aydın ilinin genel nüfusu 1,561,629 kişiden oluşuyordu. Bu miktarı unsurlar itibarıyla, şöyle bölmüşlerdir:

Türk unsuru	783, 557
Rum unsuru	681,502
Ermeni unsuru	15,998
Çeşitli unsuru	80,572
Toplam unsuru	1,561,629

Bu listede İzmir şehrinin 30,000 ve ilin diğer şehirlerinin 10,000 kişiden ibaret olan ve memlekete tamamıyla bağlı olan Yahudi unsuru gösterilmemiştir. Amaç gayet açıktır. İzmir ve havalisini zaptetmek için bir plebisit yapmak isteyen Yunan, Rum ve Ermeni unsurların toplamı olan 697,501 kişiye dayanıyordu. Yunanlıların hesabınca, Denizli sancağının Türkiye'de kalması ve Bursa iline bağlı Ayvalık, Kemer ve Edremit'in Yunan'a verilmesiyle Yunan nüfusundan çok Türk nüfusuna üstün olacak ve bu suretle kendisini haklı gösterecekti. 80,572 nüfustan ibaret olan muhtelif unsurlara gelince, bunlar esasen yabancı olarak gösterildiğinden plebisitte oyları olmıyacaktı. Bu şekil-

de Yunan davayı kazanacağını zannediyordu[92].

[92] Bu rakamlar ve Denizli, Ayvalık, Kemer ve Edremit hakkındaki bilgi Union Micrasiatique, étude sur l'avenir économique, eserinden alınmıştır s. 11. Eser Pariste 1912'da basılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkler Yahudileri ne şekilde korumuşlardır? Türkiye içinde koruma - Türkiye dışında koruma

Türkiye içinde koruma:

Türkiye içinde bulunan Yahudiler, her vakit rahat yaşamışlar, memleketin halkıyla iyi geçinmişler, devletin yasalarına uyarak hükümetin korumasına erişmişlerdir. Türkiye tarihi, Yahudilerin aleyhine meydana gelen bazı olaylar kaydediyorsa da, bunun sebebini halkta ve hükümette değil, toplumsal düzensizlikten dolayı, memleketin geçirdiği bazı krizli zamanlarda aramalı. Bu gibi olaylara neden olanlar Yeniçeri ocakları idi. Yeniçerilerin bazen Yahudi mahallelerini yağma ettikleri bilinmektedir. Bazan da sadrazamların ve paşaların konakları bu çeşit yağmalara sahne olurdu. Zamanın hükümetinin güçlü yahut zayıf oluşuna göre, bu gibi saldırılar ya cezalandırılır, yahut cezalandırılmazdı.

Türkiye Yahudileri, memleket için hiçbir zaman kaygıyı gerektiren bir varlık oluşturmamıştır. Onlar her memlekete daima bağlılıklarını gösterdikleri için, "Sadık Millet" ünvanını kazanmış ve memleketin mutluluk ve kederine katılmışlardır. Bu katılımın anlamı Yahudi ile Türk, "Tırnak ile parmak" özdeyişini, apacık bir biçimde anlatıyor.

Türkiye, memleket içindeki Yahudileri Hıristiyan unsurlarına karşı daima himaye etmiştir. Eskiden beri Hıristiyanlar, Yahudilerin, Hamursuz bayramında Hıristiyan kanı kullandıklarını sanarak defalarca Yahudiler aleyhine ayaklanmışlardır. Hükümet, bu iftiranın boş olduğunu ilan etmekle beraber, Hıristiyanların ayaklanmalarına karşı, Yahudileri koruması altına almıştır. (Buna dair ayrıntıyı, Beşinci bölümde bulacaksınız.)

Türkiye dışında koruma:

1. Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan ile meşgul iken, iş için Ulah'a gitmiş olan bazı Türk Museviler, Ulah Prensi Beşinci Vlad tarafından sıkıştırılarak İstanbul Musevileri marifetiyle Sultandan yardım istemişlerdir. Fatih, Uzun Hasan meselesini bitirdikten sonra Ulah'a gideceğini vadetmiş ve hakikaten Ulah'ı Türkiye'ye ilhak ettikten sonra, Musevileri kurtarmıştır[93].

[93] Eliya Kapsali, Debe Eliyau, bölüm 25.

2. İkinci Sultan Bayezid, İspanya'dan çıkarılan Yahudilerin Türkiye'de iyi kabul edilmelerine ilişkin çıkardığı fermanla beraber, o zaman bağımsız iken, Türkiye'ye yalnız vergi veren Sakız adasına da aynı anlama gelen bir emir yayınlamıştır. Sakızlılar, Yahudi sığınmacılarını padişahın emrine uygun olarak kabul etmişlerdir[94].

3. Kanuni Sultan Süleyman zamanında, İtalya'nın Ankona şehrinde bazı Türk Yahudileri ticaretle meşgul olurlardı. Papa Dördüncü Pol, dini sebeplerden ötürü, bunları hapis ve mallarına el koymuştu. Bu vakadan haber alan zamanın padişahı, Rebiyulevvel 946 (1556) tarihiyle Papaya bir mektup göndererek, tebaasının serbest bırakılmasını ve mallarının geri verilmesini istemiştir. Papa, bu isteği yerine getirmiştir[95].

4. Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Portekiz'den Türkiye'ye sığınan Yusuf Nasi, vaktiyle Fransa'ya ödünç vermiş olduğu 150,000 eskudun geri alanmasında güçlük çektiğinden, Kanuni'ye başvurmuştu. Padişah 1565'te ve halefi İkinci Sultan Selim 1568'de Fransa Kralı Dokuzuncu Şarl'a bir mektup göndererek, bu paranın ödenmesini istemişlerdi. Fransa bazı nedenlerden dolayı ödemek istemediğinden Doğu'da Fransız bayrağı altında sefer yapan gemiler tutulup mallarına el konulmuş ve Yusuf Nasi'nin alacağı bu suretle tahsil edilmiştir[96].

5. İtalya'nın Ferrera şehrinde ticaretle uğraşan bazı Türk Yahudiler, bu şehirdeki Kardinal'in kışkırtmalarıyla fena muameleye maruz kalmışlar ve hatta Yusuf Nasi'nin kardeşi Samoil Nasi ticari kuruluşu bundan zarar görmüş olduğundan, zamanın padişahı Nasi'nin kardeşinin bütün servetiyle beraber İstanbul'a gönderilmesini Dük Ercole d'Est'e yazmıştır[97].

6. Polonya'da ticaretle hayatlarını kazanan Türk Musevilere zorluklar çıkarıldığını haber alan İkinci Sultan Selim, 17 Ramazan 975'te (1568) Polonya Kralı İkinci Sikizmond'a yazdığı bir mektupla sözü edilen zorlukların kaldırılmasını istemiştir[98].

7. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'nda, ticaret işlerine ait bazı hükümler de konulmuştur. Avusturya hükümeti, Türkiye'nin le-

---

[94] Debe Eliyau. (matbu) sahife 12.

[95] Graetz. Geschichte der Juden, IX, not 5. (Bu kitapta işbu mektubun İtalyanca çevirisi mevcuttur).

[96] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Cilt 16, s. 988-993.

[97] Hammer, Geschichte der Osamnen, Cilt 3. s. 364 (not).

[98] Tarih Encümeni Mecmuası adet 16, s. 991.

hine olmayan bu antlaşmanın diğer içeriklerinden yararlanarak, memlekette bulunan Türk Musevilerine karşı ticaret hükümlerine aykırı bazı önlemler almıştır. İlgililerin İstanbul'a başvurmaları üzerine, Hükümet, Avusturya'yı antlaşmanın ticaret hükümlerine uymaya davet etmiştir[99].

8. Avusturya İmparatoriçesi Maria Thereza, (1717 - 1780) zamanında Madrid Başrahibinin kışkırtmasıyla Viyana'da ve Avusturya'nın bazı şehirlerinde yaşayan Musevilerin ve bu arada Türk Musevilerinin kovulması yaklaşmıştı. Durumu öğrenen Türk Hükümeti, gerek yerli gerek Türk Musevileri hakkında alınan kararı hükümsüz bıraktırmış, Maria Thereza özür dilemiştir[100].

9. 1739'da Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasında yapılan anlaşma gereğince Avusturya Hıristiyan tüccarlarına zarar vermemek koşuluyla Türk tabiiyetinde bulunan Yahudilerin Avusturya'da ticaret özgürlüğüne izin verilmiştir [101].

10. 1872'de, Romanya Türkiye'ye bağlı bulunduğu zamanlarda, o memleketin Yahudilerine can ve mal kaybına yol açan bazı antisemit gösteriler yapılmıştı. Olayı öğrenen zamanın sadrazamı Romanya hükümetine bir telgraf çekerek Romanya'nın diğer vatandaşlarına yaptığı muameleyi Yahudilere de uygulamamasına üzüldüğünü ve bu durum sürdüğü takdirde durumun gerektireceği önlemleri almakta duraksamayacağını bildirmiştir [102].

11. Sırbistan Türkiye'ye bağlıyken, oranın Yahudileri Sırp hükümetinden zulüm görürlerdi. 27 Şubat 1887'de Türkiye ile Sırbistan arasında yapılan anlaşma gereğince Türk Hükümeti Sırbistan Yahudilerinin serbest yaşamalarını istemiştir. Sırbistan, memleketinde bulunan Yahudilerin eşitlik hakkını kabul etmiştir [103].

12. 1910'da, Türkiye ile İran arasında yapılan ticaret anlaşmaları görüşmeleri sırasında Adliye ve Mezhepler Nezareti (Bakanlığı) bundan yararlanarak İran'da bulunan Türk Musevilerinin dini meselelerine dair dileklerde bulunup bulunmayacağını Hahamhane'den sormuştur [104].

---

[99] Hurmuzachi, Documenti istorichi.

[100] "Louzero de la Paciencia" gazetisinin Aralık 1885 ve Ocak 1886 numaralarında.

[101] Jorga, Geschichte des Osamnischen Reiches III. s. 457

[102] El Tiempo, 11.07.1929.

[103] Journal des De'bats, 1 Mart 1887

[104] El Tiempo, 7.2.1910.

13. 1908'de, Meşrutiyet ilanından sonra, Yemen vilayetine iç özerklik yönetimi verilmişti. Hükümet, bu özerkliği verirken, orada yaşayan Musevilerin siyasal durumların korunmasını emretmiştir [105].

14. Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Nuradungyan Efendi, Hahamhane Kapı Kahyası Moiz Efendi aracılığıyla, Selanik Yahudilerine karşı yapılan saldırıyı (Meşrutiyetin ilanından sonra 200 Bulgar Selanik'i ziyarete gelmişler ve Yahudiler halis Türk vatandaşı sıfatıyla onları kabul etmişlerdi. Balkan Savaşın'da, Yunanlılar Selanik'i işgal ettikten sonra Selanik Rumları, Yahudiler'in Bulgarlar'a karşı gösterdikleri iyi kabulün intikamını almak için saldırılarda bulunmuşlardır) protesto etmek amacıyla geçen hafta Hahamhaneden gönderilen notanın Almanya elçiliğine gönderildiğini ve bunun sonucu olarak Almanya Hükümetinin bu şehirde (Selanik'te) oturan bütün Türk Yahudilerini koruması altına aldığını bildirmiştir[106].

15. 1914 -1918 yıllarındaki I. Dünya Savaşı sırasında, Romanya ile imzalanan Bükreş barışında, Babıali, kendisini ilgilendiren Berlin Antlaşması'nın 44'üncü maddesine uymasını Romanya hükümetinden istemiştir. (Bu 44'üncü madde, Romanya Musevilerinin diğer Romanyalılar gibi, kanun karşısında bir tutulmalarına ilişkindir[107]. Bükreş barışının dördüncü bölümünün 27 ve 28'inci maddeleri, diğer azınlıklarla beraber Yahudilerin haklarını güvence altına alıyor.

16. 1914-1918 yıllarını izleyen ateşkes, yani İstiklal Savaşı sırasında (1921), Yunan ordusu İzmit'i yaktığı vakit İzmit'te yaşayan Müslümanlarla Yahudiler, canlarını kurtarmak için İzmit limanında bulunan iki Yunan ticaret gemisine başvurarak İstanbul'a nakledilmeleri için, bol bol ücret vermişlerdir. Bu iki geminin kaptanları yapılan anlaşmaya aykırı olarak bunları İstanbul'a değil, o zaman Yunanistan'ın işgali altında bulunan Tekirdağ ile Yunanistan'ın çeşitli limanlarına götürmüşlerdir. Kızılay, bu zavallıları toplamak için "Gülnihal" vapurunu Yunan limanlarına göndererek onları Türkiye'ye getirmiştir. Onlar arasında 22 Musevi'de vardı. "Gülnihal" Tekirdağ'a uğradığı zaman Yunan yönetimi sığınmacı Musevileri teslim etmemiştir[108].

---

[105] Bu olayı Türkiye eski Hahambaşısı Hayım Nahum Efendi'den işittim.

[106] El Tiempo, 27.11.1912.

[107] Vakit gazetesinin 21 Mart 1337-1921 tarihli ve 1178 numaralı sayısının üçüncü sayfasında.

[108] Hilâli Ahmer Mecmuası, yıl 1, sayı 1, sayfa 4.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kan iftirası

Kan iftirası

Eskiden beri, Yahudilerin, Hamursuz Bayramı için yapılan hamursuz ekmeğine kan kattıklarına dair, Hıristiyanların boş bir inancı vardır. Eski Ahit, kanın Yahudiler için yasak olduğunu birçok kez kaydediyor [109]. Bu kesin kayıtlara rağmen, Yahudiler bu boş inanışın kurbanı olmuşlardır. Türkiye'de bu iftiraya, ilk defa olarak, Kanuni Sultan Süleyman zamanında rastlıyoruz. İftiranın sahnesi 1530 yılında Amasya şehri olmuştur. Amasya şehrinde yaşayan Yahudilerin evlerine girip çıkan bir Ermeni, dindaşları tarafından şehrin dışına gönderilmiş ve Ermeni kadınları bu fakirin, hamursuz ihtiyaçları için, Yahudiler tarafından boğazlandığına, Kadı huzurunda tanıklık etmişlerdir. İşkence yapılan bazı Yahudiler, bu işkenceye dayanamayarak kabahatlerini itiraf edince asılmışlardır. Bunlar arasında bulunan Hekim Yakup Avayup, şehrin ortasında yakılmıştır. Bir süre sonra fakir Ermeni şehre dönerek dindaşları tarafından kaçırıldığını açıklamıştır. Sultan Süleyman olayı duyunca, sebep olanların cezalandırılmasını emretmiş ve bunlara da suçsuz Musevilerin cezalarının aynını çektirmişlerdir. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra böyle bir iftira, Tokat şehrinde de uydurulmuş ise de, iftiracılar derhal cezalandırılmışlardır. Tokat Musevi cemaati Kanuni'nin hekimbaşısı olan Moşe Amon'a müracaat ederek, Padişahın korumasını istemiştir. Zamanın sadrazamı olan Rüstem Paşa'nın aracılığıyla Kanuni Sultan Süleyman, bu gibi iftiraların mahkemelerce incelenmeyerek, doğrudan doğruya kendisine sunulmasını emreden bir ferman çıkarmıştır. Bu ferman zamanla bulunamamıştır [110].

[109] Levililer bölüm 3, cümle 7; bölüm 7, cümle 27; bölüm 17, cümle 10,12,14 ve sonrası. Bu son bölümün cümlelerinin çevrisi aynen buraya naklolunur. "Ve İsrail evinden yahut aranızda oturan gariplerden her kim bir nevi kan yer ise o kan yiyen adamın aleyhine yüzümü çevrip onu kavmi arasından ayıracağım. (Cümle 10). Bu sebepten İsrailoğullarına dedim ki sizden bir kimse kan yemesin, aranızda oturan garip dahi kan yemesin (cümle 12) bedenin canı onun kanı olup asıl hayatı odur. Bu sebepten İsrailoğullarına dedim ki, hiçbir cesedin kanını yemeyesiniz, zira her cesedin canı onun kanı olup onu yiyen adam öldürülecektir. (Cümle 14)." Tevratın bu ağır ve kesin buyruklarına dayanarak bugün bile dindar Musevi aileler, yedi defa yıkamadan eti pişirmezler.

[110] Rozanes, Cilt 2, sayfa 52.

1633 tarihinde İstanbul'da da bir kan iftirası düzenlenmiş ve zamanın Sultanı, her görülecek olan Rumun (?) öldürülmesini emretmişti[111].

1840'ta Şam'da Père Thomas adında bir Katolik papaz öldürülmüştür. Bu cinayetin dinsel gereksinimler ve Hıristiyan kanı almak amacıyla, Yahudiler tarafından işlendiği haberi yayılmıştır. O zaman Suriye, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa idi. Şerif Paşa, Şam Fransız konsolosu ile uyuşarak, Şam Hahambaşısı Yakup Antebi ile diğer iki hahama giderek altmış Yahudiyi hapsederek haklarında her türlü işkenceyi uygulamıştır. Yedi ay devam eden işkence ve baskılar, Türklerin Şam'ı geri almasıyla sona ermiş ve Musevi tutuklular serbest bırakılmıştır. Tutuklular arasında işkencelere dayanamayan dört zavallı, daha önce ölmüşlerdi.

Aynı yılda da Rodos adası Musevileri böyle bir iftira ile karşılaşmışlardı. İzmir Musevi tüccarlarından biri, sünger satın almak üzere Eliya Kalomiti adında bir Museviyi Rodos'a göndermişti. Rodos'ta sünger ticaretiyle uğraşan bazı Rum tüccarları, bu yeni tüccarın rekabetinden kurtulmak için, kan iftirasına başvurmuşlardır. Rumlar, Rodos'ta yaşayan Eliyakim de Leon adında eskici bir serseriyi, bir Hıristiyan çocuğunun kanını almak suçuyla itham etmişlerdi. Tutuklanan Eliyakim, işkenceye dayanamayarak, çocuğu çaldıktan sonra Yahudi cemaati eşrafından David Mizrahi'ye teslim ettiğini itiraf etmiştir. Zamanın Rodos mutasarrıfı olan Yusuf Paşa, Hahambaşı Yakup İsrail ile cemaatin ileri gelenlerinden dokuz kişiyi hapsetmiş ve onları işkenceye tâbi tutmuştur. Yahudilerin evlerinde yapılan bütün araştırmalar, hiçbir sonuç vermemiştir. Yahudi ileri gelenlerinden Avram Amato İzmir'e gitmeyi başararak İzmir Musevi cemaatini olaydan haberdar etmiştir. Hapishanede yatanlar, çeşitli işkenceler içinde on beş gün kıvrandıktan sonra serbest bırakılmışlar, Rum ve Yahudiden oluşan sekiz kişilik bir heyet, İstanbul'a gelerek olayı hükümete bildirmiştir. Beri taraftan kaybolan Rum çocuğunun Şira adasında bulunduğu yapılan araştırma sonunda anlaşılmıştır. Yusuf Paşa görevinden uzaklaştırılmıştır.

Bu iftira olayının aynı yıl içinde düzenlenmiş olması Batı Musevilerini son derece üzmüştür. İngiltere Musevi ileri gelenlerinden Sir Moses Montefiore, Fransa ileri gelenlerinden olup sonraları Fransız

[111] Pariste yayımlanan Revue des Etudes Juives dergisi, sayı 17, sayfa 49-51 (Bu dergi, iftira olayının metnini, İbranice bir kitabın kabının iç sayfasında Arapça olarak yazıldığını ve onu çevirdiğini kaydediyor).

Adalet Bakanı olmuş olan Cremieux ile Fransa Musevi bilginlerinden Salomon Munk, İstanbul'a gelmişlerdir. İftiranın yalan olduğuna ilişkin Sultan Mecid'den aldıkları fermanın suretini aşağıya aktarıyoruz.

FERMANIN SURETİ

Mukaddemeden sonra... Malum ola ki Yahudi milletinin Hamursuz bayramlarından keenne insan telef etmek ve kanını istimal eylemek adeti me'lufeleri olduğu öteden beri beynelâvam mütevatir ve meşhur olarak kenduleri sair milletler taraflarından bu süi zanna mahall olmak hasebiyle teb'ai Saltanatı Seniyemden olan Yahud milletinden Şam'ı Şerifde ve Rodos ceziserinde bulunanlar haklarında geçenlerde vukubulan iftira ve birtakım biçarenin giriftar oldukları cevrü cefa keyfiyeti malûmu şahânem olmuş ve hattâ mukaddemce cezirei mezkûrede milleti merkumeden birtakım kesân Dersaadetime celb ile Kavanini cedide ve müessese iktizasınca ledilmuhâkeme beraet zimmetleri tebeyyün ve ana göre haklarında usûlü adliye ve hakkaniyetin icrasına ibtidar olunmuş olub bundan başka milleti merkumenin kütübü diniyelerini tetebbu eden erbab vukuf ve malûmatın tahkikatı mevsuka ve muteberesine göre milleti merkume dem'i beşeriye şöyle dursun, hayvanatı saire kanının istimalinden bile men'i küllî ile memnû olmasıyla haklarında bu veçhile vukua gelen isnadat ve izviyat müfteriyati kâzibe kabilinden olmak iktiza edeceğinden milleti merkumenin bu hususda beraet ve zimmetleri meydanda iken anlerin böyle beyhude şey için tazip ve iz'aclerine cevaz gösterilmemesi ve Gülhânede kıraat olunan Hattı Hümayun madeleti mâkrunu şâhânemiz münifesince tebaai Devleti Aliyyemizden olan mileli adidenin nail oldukları menâfi ve imtiyazat bittabi Yahud milleti hakkında dahi sadir ve mer'i olduğundan ona göre himayet ve siyanetlerine bakılması lâzımeden ve şimei kerimei teb'apervirii mülukdaranem muktezasından bulunmuş olmaktan naşi kaffei memaliki mahrusai şahanemde sâkin ve mütemekkin olarak gerek icrayi âyinleri hususunda ve gerek emniyet ve asayişleri emrinde kemesne tarafından bigayri hakkin kat'iyyen ve katibeten taarruz ve müdahale vukubulmaması hususlarına iradei kat'iyyei mülûkânem taallûkiyle olbabda emrü hümayun şevket makrun şehriyaranem şerferizi sünûh ve südûr olmağın mucibince işbu emri şerifim isdar ve bâlâsı hattı hümayun mâdeleti makrun oldukda bervechi meşruh harekete ihtimam ve mübaderetle hiçbir vakitte hilafi vaz'u hâlet vuku bulmamak içün, işbu emri alişânimi sicli mahkemeye kaydü tesbit ve milleti merkume yedinde ibka ile ifa-

yi muktezâyi emrü iradei sâhâneme ikdam ve dikkat eyleme babında fermanı alişanim sadir olmuşdur. Buyurdum ki vüsul buldukta bu babda vechi meşruh üzre şerefyaâftei südûr olan ferman vâcibülittiba ve lâzımülimtisailmin mazmunu itaat makrûniyle amel ve hareket eyleyesin şöyle bilesin alâmeti şerife itimad kılasın tahriren fi evâili şehri Ramazanül mübârek sene sitte ve hamsin ve meetein ve elf"

1865'te Kuzguncuk Rumları, bir Rum çocuğunun kaybolmasından yararlanarak Yahudileri kan iftirasıyla suçlanmışlardır. İstanbul Hahambaşı vekili Yakir Giron hükümete başvurmuş, Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülmecid'in yukarıda metni bulunan fermanını yineliyerek vurgulamıştır.

FERMANIN SURETİ

Mukaddemeden sonra... "Malum ola ki Yahudi milletinin beher sene Hamursuz bayramı hululünde gûya hamursuza dem'i beşeriye karıştırdıklarına dair mütevatir olan süizan üzerine mileli saire taraflarından iz'aç vukua gelmekte olduğundan bunun men'i zımnında mukaddema sâdir olan emri şerîfin tecdidi hususu milleti merkume Hahambaşı Kaymakamı tarafından bu def'a istid'a ve niyaz olunmuş ve kuyuda ledel müracaa milleti merkumenin kütübü diniyelerini tetebbu'eden erbabı vukuf ve malumatın tahkikatı me'lüfe ve mu'teberesine göre milleti merkume dem'i beşeriye şöyle dursun hayvanatı saire kanının istimalinden bile men'i külli ile memnu olmasıyla haklarında bu vechile vukua gelen isnadat ve izviyat müfteriyat kabilinden edüğünden milleti merkumenin böyle beyhude şey içün tâzip ve iz'açlarına cevaz gösterilmemesi ve kenduleri tebaai Devleti Aliyyemizden olan mileli adidenin nail oldukları menafi ve imtiyazata mazhar olduklarından ana göre himayet ve siyanetleri lâzımeden ve şimei kerimei teb'aperveri ve madelek iktizasından olmasıyle milleti merkumeye gerek icrayi âyinleri hususunda ve gerek emniyet ve asayişleri emrinde kemesne tarafından bir gayri hakkin kat'en ve katibeten taarruz vukubulmaması zımnında müteallik olan emrü iradei seniye mucibince iki yüz elli altı senesi evaili Ramazanda balası hattı hümayunu şehane ile muvaşşahan bir kıt'a emri ali tasdir ve ita kılındığı mukayyed olduğuna ve sünufu tebaai saltanatı seniyemin sayei adaletvayei padişahanemde her türlü muamelei narvadan vikayeleriyle muhafazai asayiş ve istirahatleri mevaddı mültezimeden olduğuna binaen bermucibi istid'a emri şerifi mezkurun tecdidi meclisi vükelâyi ahkâmı adliyemden bâmazbata ifade olunmuş ve olveçhile icrayi hu-

susuna iradei seniyei mülukânem tâallükiyle emri hümayunu şahane sünuh ve südur eylemiş olmağın mucibince tecdiden divani hümayumdan işbu emri celilül kadrim isdar ve ita olundu. Siz ki Müşir ve Mevlana müşarünileyhimasız keyfiyet malumatınız oldukta bervechi meşru harekete ihtimam ve mübaderetle hiçbir vakitte hilafıvazı ve hâlât vukubulmamak içün işbu emri âlişanim sicile kayd ve tesbit ve milleti merkume yedinde ibka olunarak ifayi muktezası hususuna dikkat ve hilâfından mübaadet eyliyesiz tahriren fliyevmissabi' velâşrin min şehri Saferülhayyir lisenetül selâse ve semainin ve meetein ve elf. Bimakamı Kostantaniye elmahrusetül mahmiye."

Türk padişahlarından çıkan bu ferman, Avrupa'da kan iftirası hakkında mahkemelerde görülen davalarda, iftiranın geçersiz kalmasına kesin bir kanıt teşkil etmiştir. Bu ferman Musevilerin tarihinde pek önemli bir yer tutar.

ALTINCI BÖLÜM

Yahudiler'in Türkiye'ye olan bağlılıkları

Dinin, Yahudiler'e yurtseverlik tavsiyesi - Türkiye'nin güzelliklerinden söz eden önemli bir mektup - İstanbul'un fethi ve Yahudiler - Bir Yahudi göçmenin durumu anlatması - Portekizli Yahudi bir şair Türkiye'yi nasıl anlatıyor - Budin şehrinin fethi ve Yahudiler - Yunan ihtilalinde Yahudiler - İspanya göçünün dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması - Mısır Yahudi topluluğu - Balkan Harbinde Yahudiler - Birinci Dünya Savaşında ayrı barış meselesi - I. Dünya Savaşını izleyen ateşkeste Yahudiler - Cumhuriyet döneminde Yahudiler - Dışarıdaki Yahudiler ve Türkiye - Yabancı Yahudiler ve Türkler - Türkiye'ye bağlılıklarından ötürü Yahudiler'in Hıristiyanlıktan çektikleri.

1- Dinin Yahudilere yurtseverlik tavsiyesi:

Buhtunasar Yehuda Devleti halkının bir kısmını Babil'e sürgün ettiği vakit, Kudüs'te kalan Peygamber Ermiya, sürgünlere yazdığı öğütler arasında, bulundukları memlekete itaat etmelerini Tanrı adına tavsiye ederek demiştir ki: "Sizi sürgün edip sığındırdığım ülkenin mutluluğu için çalışınız; onun yükselmesi için Allah'a dua ediniz, çünkü o (memleket) barış ve rahat içinde yaşarsa, siz de barış ve rahat içinde yaşarsınız [112]."

Talmud hâkimleri (hahamları) "Memleketin yasası yasadır" temel ilkesini tekrar tekrar tavsiye etmişlerdir [113].

Talmudun başka bir tarafında aşağıdaki tavsiye yazılıdır: "Tanrı, bulundukları memleketlere karşı çıkıp başıbozukluk etmemeleri için İsraile yemin ettirdi [114]".

İbranilerce kutsal olan Eski Ahit ile Talmud'un bu önerileri dini ilkelerdir. Musevilerin tarihi, hiçbir vakit, hiçbir memlekette, hatta hiçbir Musevi cemaatin bulunduğu memlekete karşı çıkıp başı bozukluk ettiklerini göstermiyor. 1789 yılından itibaren, Avrupa Musevilerine kendilerine özgürlüklerini veren memleketin siyasi hayatına karış-

[112] Ermiya, bölüm 29, fikra 7.
[113] Ghitin, sahife 10/2, Nedarim sayfa 28/1
[114] Ketoubot, sayfa 101.

malarına izin verildikten sonra, Museviler birey olarak birçok siyasi partilere girmişlerdir. Mesela Fransa'da çeşitli siyasi partilere katılmış Museviler vardır. "Krallık" partisinin organı olan "Gaulois" gazetesi Musevi iken sonradan mezhebini değiştiren (Arthur Mayer)'in yönetimi altında yayınlanıyordu. Mayer yirmi yıl önce ölmüştü. Bolşevik Rusya'da Museviler, (ferd) olarak hem Bolşeviklerin, hem Çarın yani Beyaz Rusların partilerine üyeydiler. Yunanistan'da da aynı durum geçerlidir. Musevilerin değişik siyasi partilere girmeleri, vatansever olmadıklarını ifade etmez.

Museviler Türkiye'ye karşı besledikleri iyi niyetlerini her zaman ve her vesile ile göstermişlerdir ve gösteriyorlar. Museviler, hiçbir zaman Türkiye için endişe verici bir unsur olmadıkları gibi, fırsat düştükçe bağlılıklarını göstermek için de acele etmişlerdir.

Aşağıda okuyacağınız olaylar iddiamızı kanıtlamaya yeter:

2- Türkiyenin güzelliklerinden söz eden önemli bir mektup:

Edirne başkent iken, Kalman ve David adlarında Almanya'dan kaçıp gelen iki haham, Türkiye'deki Yahudilerin güvenlik ve rahatlık içinde yaşadıklarını gördükten sonra, zamanın hahambaşısı İshak Sarfati'ye başvurmuşlar ve Türkiye vatanının güzelliğinden ve İsmail (Türkiye) memleketinin sunduğu yararlardan söz eden bir mektubun Almanya Yahudilerine gönderilmesi için kendisine ricada bulunmuşlardır. İshak Sarfati, Şuvabya, Ron Ştayermark, Merin ve Macar Musevi cemaatlerine yazdığı mektupta (İbranice yazılan bu mektubun Tevrat'tan birçok ayetle süslendiği için her yerinin tercümesi mümkün değildir) şu cümleler de vardır: "...Buna göre arkadaşlarım, efendilerim, benim Türkiye'ye gelişim Tanrı'nın emriyle olmuştur. Eğer siz beni dinlerseniz, Türkiye'nin yolu hayat yoludur. Kudüs'e kadar uzanan bu yolun, altı deniz mili hariç başka, hepsi karadır. Her gün Türk ve Yahudi tüccar kafileleri vardır. Yol emniyettedir; şimdi tembellik etmeyiniz, rahat yere geliniz... İsmail memleketinde herkes incir ağacının ve bağının altında rahat içinde yaşar. Bundan başka, bu memleketin yararları ve halkının iyiliği Almanya'da bulunmaz..."[115]. Bu mektup üzerine pek çok Musevi aile Türkiye'ye göç etmişlerdir.

3- İstanbul'un fethi ve Yahudiler:

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethetmeden önce, Yahudilerin İstanbul İmparatoru'na yardım etmeyeceklerine söz verdiklerine dair

[115] Rozanes, cild 1, sayfa 20.

Hicret 1011 yılında kendilerine verilen, metni aşağıda yazılı bir ferman vardır. Burada bir soru meydana çıkıyor. Hangi Museviler? Bir yazar bu olayı İstanbul Musevilerine yükleyerek onları Bizans İmparatoru'na karşı ihanetle suçlandırıyor.

Bu yazarın iddiasını, ancak bir tarihi olayı açıklamak ve düzeltmek amacıyla, buraya aktarıyorum. Bilinmektedir ki, Bizans İmparatorluğu zamanında, Galata'nın yönetimi ve korunması anlaşma ile Cenevizlilere terk edilmişti. Galata o zaman önemli bir ticaret merkeziydi ve orada öbür uluslar arasında Museviler de bulunuyordu. Fatih, İstanbul'u almadan önce, şayet Cenevizliler, Bizans İmparatoru'na yardım etmezlerse, onların Bizanslılardan öteden beri sahip oldukları hak ve imtiyazlarını onaylayacağına ve yineliyeceğine dair söz vermişti[116]. Yahudilerin Fatih'e karşı olan güvenceleri Galata Yahudilerini ilgilendirse gerektir. Çünkü İstanbul surları içinde Bizanslılar'la çevrilmiş olarak kalan Yahudilerin yardımını istemek, olmayacak bir şeyi istemek demektir. Çünkü bu sonuncular, yardım etmek için gerekli güç ve araçlardan tamamen yoksun oldukları gibi, isteseler bile, imparatorluğun son kalesi olan İstanbul'un kuşatılması sırasında böyle bir girişimde bulunmaya cesaret etmezlerdi. Bu taraf aydınlandıktan sonra, fermanın metnini aşağıya aktarıyorum [117].

FERMANIN SURETİ

Mukaddemeden sonra... Mevlana İstanbul Kadısı damet fezailihi tevki refi'i hümayun vasıl olucak malum ola ki mahmiyei merkumede sakin olan Yahudiler tarafından dergâhı muallâma arzuhal sunulub ecdadı izamımdan cennetmekân firdevsi âşiyan garik rahmeti rahman merhum ve mağfurleh ebülfeth Sultan Mehmed Han Gazi aleyhi rahmetül-melikül-bari dârüssaltanatül âliyyei mahmiyei Kostantaniyeyi unveten kabzai tasarrufu hüsrevânilerine getürdükleri esnada ... olan Yahudiler kablel feth İstanbul Tekfuruna imdad ve nusret eylememeyi hufyeten taahhüd edub muamileyh ceddü emcedimin mezburlar olunmayub kadîm olan keniseleri hali üzre kalub kenduler ve cümle keniselerine dahl olunmamak ve evlerinde suret ve mihrab olmadıkça ayini bâtılları üzre Tevrat okuyup ibadet eylemlerine efradı âferiden bir ferd taarruz eylememek üzre taahhüd ve amanları sâdır

[116] Tarihi Osmanı Encümeni dergisi, cüzü' 35, ' Nisan 1330 (R.) s. 49-53

[117] Üçüncü Mehmed tarafından verilen bu fermanın suretine, eski Hahambaşı Hayım Nahum Efendi'nin elinde bulunan son derece süslü fermandan kopya ettim.

olmağla bâdel feth minvali merkum üzre ibka ve mukarrer olunub ol veçhile amel olunur iken Hicreti Nebeviyye aleyhi ve âlââlihi efdaluttahiyyenin dokuz yüz kırk senesinden evvel ahdü amane mugayir dahl olundukta yüz on yedi ve yüz otuz yaşında iki nefer Müslüman ol tarihde hayatta bulunup hususu mezburun istimaına me'mur olan müfettişler huzurunda hüsema müvacehesinde mahmiyei mezbur sâkinlerinden vechi meşruh ve şürutu merkum üzre fethü teshir ve ahdı mezbur ibka olunduğuna dair şehadet edüb badı riayeti şeraitülkabul şehadetlerihiz kabule mevsul olmağın ve merhumu müşarünileyh ceddi âlâmın sâdir olan emri âlileri ve ahdü amanları mucibince hâl üzre ibka olunub ve ecdadı izamımdan mağfiretpenâh Sultan Selim Han ve rıdavnı cabegâhi gufran ve sittekâh Sultan Süleyman Han aleyhüma elrahme velgufrân zamanı bâamanlarında dahi mazmun ve muanven evamiri aliyye ve mukaddema şüyuhül-İslâm olan merhum Mehmed Fenâri Efendi ve Ebussuud ve Cevizade rahimehümüllâhü tâladan mümzâ fetavâyi şerife vermeğin muciblerince amel oluna gelmişken bâiradei Allahü-taâlâ ihrak vâki oldukda zikrolunan kenavisi kadime dahi ma'an ihraki bilnâr olmakla vaz'ı kadim üzre tecdid ve tamirine bâzı kimseler mâni olub çelbü ahz için kadim kenise olduğuna şuhud ve adul taleb ettüklerine üzerinden zaman mürur edüb ol tarihden kalmış hayatta mevcud kalmamağın olveçhile şuhud meşhud ikametine ihtiyaç olmayüp kadim olan keniseleri vechi meşruh üzre vaz'ı kadimi tecdid ve tamir olunmak meşruhidüğüne bâdehu şüyuhül-İslâm ve müftiyân enâmi Cevi ve Bostanizade ve gayri hüm aleyhümül-rahmetden fetavâyi şerife sâdir olmağın evamiri sâbıka mucibince vaz'ı kadim üzre tecdid ve tamir eylemişler iken kir ve ihrak vâki olub tamir ve tecdidine ve suret ve mihrab yoğiken evlerinde âyinleri üzre kıraati Tevrat ve ibadetlerine bazı kimesneler mani olduklarına bildirüb ellerinde olan fetavayi şerife ile eba-i kiramım enare Allühü Taala birahinehüm virdükleri evamiri aliyyeyi ibra idüp tecdid ve muciblerince emel olunmak babında istid'ayi inyet idüğini telhis olunub badei sedyei alame arz olundukda ellerinde olan ahkamı şerife ve fetvaları mucibince emir verilsün işbu fermanı alişanın sadir olmuştur buyurdum ki hükmü şerif vacibülittiba amele vardıklarında bu babda her bir gün gereği gibi mukayyed olup anın gibi iyizen billahi taala kir ve ihrak vaki olub zikrolunan kinayisi kadimeden ilrak olundukda ellerinde olan fetavayi şerife ve ecdadı izamımı verdikleri evamiri münife muktezasınca vaz'ıkadim üzre tecdid ve tamir etmek murad ettüklerinde evlerinde suret mihrab olmadıkça ayinler

üzre Tevrat kıraat ettiklerinde şer'i kadim ve vaz'ı kadime mugayir bir ferd mani ve dafi ve münazi' ve rafi' olmayüb ve dahl ve taarruz eylememek babında muhkem tenbih ve tekid edüb men'ü def' eyleyüb ellerinde olan fetvalarına ve hükümlerine muhalif ve vaz'ı kadime mugayir aslen kimesneye iş ettirmiyesiz badelmen'i memnu ve mütanassi olmayüb şer'i şerife ve emri humayunuma mugayir dahl ve taaddi eyleyenleri ki isim ve resimleriyle yazıp dergahı muallama arz eyleyesiz ki emrime imtisal etmedikleri içün cezaları verile amma bu bahane vaz'ı kadimden ziyade bir nesne ihdas ettirmekten ihtiraz eyleyesin ve bu emri şerifim badelnazar sicli mahfuziyetine kaydettrüp ellerinde ibka eyleyesin. Senden sonra gelen hükkâmı zevil-ihtirami mazmun izzeti makrunesiyle amel edüb hilâfına cevaz göstermiyeler şöyle alâmeti şerife itimad kıla tahriren fi evahiri Şevval-ül mükerrem sene ahdı aşer ve elf bimakamı Kostantaniyyetül-mahrusa.

4- Bir Yahudi göçmenin durumu anlatışı

İspanya'dan Türkiye'ye göç eden Musevilerin o zamanın yazarlarından biri şöyle anlatıyor: Atalarının izlerini takip eden Sultan Bayezid, Tanrı'nın köleleri olan Hazreti İbrahim'in soyunu iyi kabul etti ve bazı kralların yaptıkları gibi onları huzurundan kovmadı. Şayet bu (Bayezid'in muamelesi) olmasaydı, İspanya, Aragon, Portekiz ve Sicilya'dan kovulmuş olan Yahudilerin çoğu ve İsrail'in anısı mahvolacaktı... Türkiye kralı olan Sultan Bayezid, İspanya Kralının Yahudilere yapmış olduğu fenalığı ve onların ayak basacak yer aradıklarını işiterek, merhamete gelmiş ve (vilayetlere) yazdığı mektupta, yüksek memurlardan hiçbirinin Yahudileri kovmaya kalkışmamasını ve onları güler yüzle ve iyi kabulle karşılamalarını ve aykırı hareket edenlerin ölüm cezasına çarptırılacaklarını emretmişti" [118].

5- Portekizli bir Yahudi şair Türkiye'yi nasıl anlatıyor

Portekiz'den Türkiye'ye göç edenler arasında Samuil Usque adında bir şair vardı. Şairin, göçmenlerin Türkiye'ye olan bağlılıklarını anlatan ve Portekiz diliyle yazılmış olan bir şiirinden aşağıdaki parçayı tercüme ettim. "Türkiye'de, özgürlüğün kapılarını açık, kayıtsız ve şartsız, Yahudi dininin serbestliği için meydan bulacaksın. Bu kapılar asla kapanmaz. Orada imanını yenileştirebilirsin (Portekiz'de Yahudiler Hıristiyanlaştırılmışlardır) şartlarını değiştirebilir, yabancı örf ve adetlerinden kendini kurtarabilrsin. Yalan yanlış din telkinlerini terk

[118] Eliyau Kapsalı, Debe Eliyau s. 12 (matbu)

edebilirsin, eski hakikatini (din anlamında) tekrar alabilirsin, vaktiyle bulunduğun yabancı milletler içinde kazanmaya mecbur olduğun, Tanrı'nm isteğine aykırı olan adetleri arkanda bırakabilirsin, bu imparatorluğun efendisinden (Sultanından) yüksek lütuf görürsün [119]"

6- Bir İspanyol tarihçisi Türkiye'deki Yahudilerin rahatını nasıl anlatıyor?

"Avrupa'da, Hıristiyan'ın Yahudi'ye karşı davranışı tıpkı bir kartalın avına davranışına benzerken, Türkiye'de yaşayan Yahudi cemaatleri, bağlarının ve asma çadırlarının gölgesi altında, Sultanların bereketli, kutlu topraklarında -ki o topraklarda mevsimlerin dönüşü Yahudilerin geleneksel bayramlarının kutlanışıyla bir düzen içindedirşen güneşte, bolluk içinde, rahatlıkla yaşayarak gelişirler[120].

7- Bedun şehrinin fethi ve Yahudiler:

Kanuni Sultan Süleyman'ın Macar Savaşı sırasında, Türk ordusu 1526 yılında, Bedun yani Budapeşte şehrinin önüne gelmiştir. Şehir halkı delegeleri Földwar denilen yere gelerek şehrin anahtarlarını Sultana sunmuşlardır [121]. O zamanda yaşamış olan Yusef Kohen adında bir İbrani yazarı olayı şöyle canlandırıyor: "Halk şehirden kaçmış ve Yahudiler şehirde kalmışlardı. Süleyman bundan haberdar değildi. Şehre yaklaştığı sırada Yahudiler, kurtuluş anına bir an önce kavuşmak için Tanrı'ya dua etmişler ve Tanrı dualarını kabul etmiş, Sultan'm huzuruna çıkarak secdeye kapanmışlar ve şehri ona vermişlerdi. Süleyman onlara acıyarak kendi memleketlerine (Türkeye'ye) göndermişti [122].

---

[119] Samuenl Usque, Consolaçao, s. 233. - ki, o topraklarda mevsimlerin dönüşü Yahudiler'in geleneksel bayramlarının kutlanışıyla bir düzen içindedir, şen güneşte, bolluk içinde, rahatlıkta yaşayarak gelişirler.

[120] Amador de los Rios, "Histoira de los Judios de Espana" eserinden nakden Jos. Nehama'nın Histoire des İsraielites de Salonique eseri, IV s. 60/61.

[121] Jouanin et Van Gaver, Turquie s. 128.

[122] Yusef Kohen, Fransız ve Türk krallarının Tarihi II. s. 76.

FERMANIN SURETİ [123]

Ecdadı izamımdan cennetmekân firdevsi âşiyan merhum ve mağfurunleh Sultan Süleyman Han tâbeserahü ü Bedun kalesini feth eyledikte râfi' Salti veledi Yasef Yahudinin dedesi Yasef veledi Salamon kalei merkumenin miftahlarını getürüb teslim edüb hizmette bulunduğundan gayri karındaşı Elâman demekle mâruf İsrail veledi Yasef dahi aleddevam hizmetten hâli olmadığına binaen kendi ve evlâdı oğlu oğluna ve kızı kızına zükur ve inas muaf ve müsellem olub karnen bâde karn ve neslen bâde nesl oğlaktan ve sehreden ve evine aşçı ve acemi oğlanı vesaireleri kondurulmaktan ve celep akçasından ve bedeli harçten ve salgun ve kürekçiden ve saray ve mahkeme ve ordu akçesinden ve hisar yapmasından ve subaşı ve naip kolluğundan ve kasap ve kaza akçesinde ve yamak ve çayir biçmekten ve bedel istemekten ve çayır hendekleri teklifinden muaf ve müsellem olub İslâmı kabul içün on nefer inas ve beş nefer korsa esirleri satın alıp kimesne bunlardan birisine dâva eder ise muktezayi şer'isi üzre huzuru Şeyhül-islâmide bervechi dikkat istima ve ruyet oluna ve bundan biri fevt oldukda kısamı resmi kısmet etmiye her kim hilafi eder ise ve etmek dilerse indullah-ül melekül-müîin âdâ ve mücriminden ve zümrei esmeriden ola fealeih lânetullâhü velmelâike velnâs icmaiin deyu ceddi emcedim Sultan Mehmed Han tabe esreu Hazretleri tarafından bin yirmi dört senesi şehri Cemaziyülahara tarihilye bir kıt'a muafnamei humayun verilmiş ve muafnamei mezkür ecdadı izamım eskeneu Allahü Taala birahinehüm hazeratı zamanı saltanatlarında dahi mukarrer ve makbul tutularak tevarihi muhtelife ile başka başka tecdiden muafnameler verilmiş olduğu misillu merkuman Salti ve İsrailin neslinden olan taifei merkume altmış beş haneden ibaret altı hanesi Çekmecei Sagir kazasına merbut Hasköy nahiyesine ve kusuru belâdi selâsede mütemekkin olub bunlardan şimdiye kadar hiçbir akçe mutalibe olunduğu yoğiken nahiyei mezkurede Yahud milletinden bazı ashabı agraz zikrolunan altı haneden vergi mutalebe etmekte olduklarından ve taleb olunan vergi yüz elli ve iki yüz kuruştan ibaret ise muafnamei hümayun mezkurun mazmununa mugayir idüğünden vergiyi mezkirun affı hakkında vukubulan istid'a üzerine muafiyeti mezkurei

[123] Bu fermanın suretinin bir kısmını, Akdeniz Adaları Vilayeti Maarif Müfettişi olarak Sakız'a gittiğimde orda buldum ve son kısmını İstanbul avukatlarından Serkis Karakoç Bey'in kıymetli kolleksiyonlarında bularak tamamladım. Bu ferman Abdülaziz tarafından yenilendi.

saireye mukis olmayüb taifei merkume ecdadının vukubulan hizmetlerine mükâfaten ihsan kılınmış olduğundan hilâfi hareket vukua gelmemek üzre te'kid olunmuş ise de mukaddema ceridei muhasebesinden verilen emri şerifde bunların bermucibi usul tanzimat hayriye yalnız cizye muafiyetleri gösterilerek sair muafiyet lâfzı tasrih olunmamış olduğundan gerek vergiyi mezkurun gerek cizyeden ve tekâlifi saireden nahiyei mezkure Yahudileri bunlardan az çok nesne mutalebe etmeyüb ve nahiyei mezkureye ifraz olunan vergiye taifei merkume idhal kılınmayarak minelkadim beyinlerinde ve veçhile tevzi ve taksim ve tediye eder ise bir akçe noksan olmayarak yine olveçhile tediye olunmak için emri şerifi mezkurun kaydı terkin olunarak zikrolunan ceridei muhasebesine ilmühaberi ita kılınmış oluduğundan olveçhile muafnâmei mezkur daveri ekrem cennetmekan firdevsii âşiyan merhum ve mağfireti nişanı hüdavendigâr sâbıkül- zaman saltanatlarında bin iki yüz altmış iki senesi Seferül hayırının on ikinci gününde tecdid ve tebdil kılınmış olduğuna ve tahtı alii Osmani üzre cülusu hümayun meyammin makrunu padişahanem şeref vukuuna mebni muafnamei mezkurun tecdidi taifei merkumun taraflarından istid'a olunmuş ve merkumunun minel kadim mazhar oldukları muafiyetleri bâdeltanzimat dahi muteber tutulmuş olmasıyle tediden berati alişanım itası divânı muhasebattan bâmazbata ifade kılınmış ve mucibince iktiza eden berati âlişanın tastiriyle varidat muhasebesi i ilmühaberinin itası müşirianı izami saltanatı seniyemden maliye nazırı olub birinci rütbei Osmani ve ikinci rütbei Mecidi nişanı zişanın haiz ve hamil olan düsturu mükerrem müşiri mufahham nizamül- âlem müşiri etanetsemirim Mehmed Kani Paşa edameallâhü taâlâ iclâlehu cânibinden bâtakrir ve telhis inbâ olunmuş olduğundan olbabda müteallik ve şerefsudur olan iradei âliyyem mucibince muhaesbei merkumeye ilmühaberi tastir ve ita olunmakla olbabda merkumların muafiyetleri nezdi şahânemde dahi mukarrer ve muteber tutulmuş olduğunu mütazammin tecdiden işbu muafnâmei hümayun inayeti makrunumu verdim ki bâdezin dahi efradı aferideden hiç ahadı âhara bir veçhile dahlü taarruz eylemiyeler şöyle bileler alâmeti şerifeme itimad kılalar tahriren fi evâili şehri Rebiül-âhır lisene ahadi ve semanîn ve mee'tein ve elf bimahrusetül Kostantaniye.

8- Yunan ihtilalinde Yahudiler:

Yunan ihtilali sıralarında, Türkiye Yahudileri bu ihtilalcilere karşı Türklerle işbirliği yapmışlardır. Patras körfezinde bulunan Misolongi

ihtilali bitince, Yunanlılar Aracynte dağını geçmişler, Varhoriye girerek camileri yakmışlardı. Yazar Pouquenville olayı şöyle anlatıyor: Beklenilmeyen bu ani karşı saldırıdan korkan kafirler (Müslümanlar) Voyvoda'nın evinde kendilerini savunmuşlar. Orası kuşatıldıktan ve yiyecekleri tükendikten sonra Yunanlılar, onların ve onlara yardım eden Yahudilerin teslimini istemişler. Bu istek yalnız hayatlarını bağışlamak ve başka hiçbir koşula bağlı olmamak üzere kabul olunmuştur. Musa'nın ve Peygamberin (Muhammed) dinlerine bağlı olanlar tutsak edilerek başlarındaki pamuk külahı olarak Anatoliko adasına nakledilmişler ve orada ağır işlerde çalıştırılmışlardır [124].

Yunan ihtilali sırasında aynı yazar, Selanik hakkında şunları yazmıştır: "Selanik'te Türklerle Yahudiler masum kanla doymuşlar. Genel meydanlar kazıklarla dolmuş, kiliseler hapishaneye çevrilmiş, Yeniçeri Ağası, piyade taburları teşkil etmeye başlamıştır. Adam öldürme işine katılan Yahudiler de hizmetlerini esirgemediler. Hükümet, bu işbirliğini kabul etmiştir. Mescidi Aksa (Kudüs büyük camii)nın yıkılmasından sonra, ilk defa olarak silahlı Yahudiler görülmüştür. Mezhepsiz ve kralsız olan bu millet (Yahudi milleti) Muhammed'in Bayrağı altında İslam askerlerine katılmışlardır. Bu savaşta cehennem kuvvetlerinin Haç'a karşı birleşmeleri olağanüstü bir şey olmuştur. Musa ve Muhammed dinlerine bağlı ordular İsa'nın çocuklarına karşı savaşmaya hazırlanmışlardır [125].

Yine aynı yazar yazıyor: "Anadolu'ya yakın Sisam adası halkından bir grup Taglianos denilen bir yere çıkarak oranın en gösterişli evi üzerine Sisam bayrağını çekmiştir. Yılın ürününü kaldırmakta olan Türkler onu bir baskın sandıklarından memleketin iç taraflarına çekilmişler ve durumun incelenmesini Yahudilere devretmişlerdir. Yahudiler, Türk evlerinde saklanmış Sisamlı olmadığı haberini İslam çocuklarına bildirir bildirmez hemen dönmüşlerdir. Yalnız Sisam bayrağı bulunmuştur [126].

Yine aynı yazarın yazdığına göre: Bir daire şefi J. Kaleti, dağlı askerleri toplamaya ve Türklere karşı bazı başarı elde etmeye başladığını duyan Larisse yani Yenişehir'in Türkleriyle Yahudileri Makedonya'da İlbiriye'ye doğru çekilmişlerdir [127].

---

[124] F-C-II-L. Pouquenville, Histoire de la regeneration de la Grece II. s. 552/3 (Paris 1825)

[125] Yine, III. s. 61/63

[126] Yine, IV. s. 433/4

[127] Yine IV. s. 438/9

9- İspanya göçünün dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması:

1308 yılının Rumi Nisan ayında (1892) Türkiye Musevileri, İspanya'dan Türkiye'ye gelişlerinin dört yüzüncü yıldönümünü kutlamışlardır. O yılın Hamursuz Bayramının ilk gününde, bu dört yüzüncü yıl, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun her şehrinde özel şenliklerle kutlanmış ve Hahambaşı Moşe Levi Efendi Yıldız Sarayı'na giderek İmparatorluğun Musevi cemaatleri tarafından aynı günde okunan bir duanın metni ile Türkçe çevirisini ve Musevilerin memlekete olan sonsuz minnet ve şükranlarını ifade eden altınla işlenmiş gayet güzel bir albümü teşekkür yerine geçmek üzere sunmuştur.

O münasebetle, Türkiye'de çıkan Musevi gazeteler olağanüstü sayılarla göçün aşamalarını gösteren ve Türkiye'de karşılaştıkları içten duyguları ve iyi kabulü anlatan yazılarla yayınlamışlardır.

İstanbul'da 76 yıldan beri aralıksız çıkmış "El Tiempo" gazetesinin olağanüstü sayısında bir Türkçe şiir yayınlanmıştır: [128]

Aynı kutlama nedeniyle o zamanlar İzmir'de Yahudice-Fransızca çıkan "El Nouvellista" gazetesi de olağanüstü bir sayı yayımlamıştır. Bu gazetede yayımlanan Fransızca bir şiire başka bir gazetede de rastladığımdan, [129] şiirin son dört kıt'asını çeviriyorum:

Gidin, Beni İsrail, ben size yardım ediyorum / Orada, Doğu'da galip bir memleket vardır. / Oranın göğü hoş, toprağı verimli / Orayı yönetenin kalbinde ismim vardır. / Orada, herkesin, alçak gönüllünün, zayıfın aydınlıkta yeri vardır. / Orada, iyi ve doğru olan daima galip gelir. / Saraya doğru gidiniz, kulübeye doğru gidiniz, / Eğer Tanrı adına ise, kabul olunacaksınız. / İşte! İşte! Doğu aydılanıyor (parlıyor) / İşte liman! Uzakta görünen İstanbul, gül rengindedir. / Kudretli şehre doğru İsrail yürüyor. / Ve şükran şiirleri çınlayıp duruyor. / Ve dün, lânetler altında kalan kimseler, / Sefil ve çıplak olarak İstanbul'a girdiler. / İlk defa olarak işitilebildi: / "Siz göçmensiniz, safa geldiniz"

---

[128] Bu şiirin metni Arap harfleriyle yazılmış "Türkler ve Yahudiler" eserinin 41/43 cü sayfalarındadır. Şair rahmetli Avram Danon'du.

[129] İstanbulda çıkıp sonra Kahire'de yayımlanan (L'Aurore) gazetesinin 2 Temmuz 1917 tarihli ve 508 sayılı nüshasıdır. Bu gazetenin sahibi ve müdürü Lucien Sciuto olup, İstanbul basınında pek çok tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sıralarında Fransızca "Hilal" gazetesi yazı işleri müdürlüğünü ve bir süre de başyazarlığını üzerine almıştır.

10 - Mısır Cemiyeti İsrailiyesi:

İkinci Abdülhamid zamanında baskı Türkiye'yi kasıp kavururken, Avrupa'ya kaçan ve sığınan ve Türkiye halkını basın aracılığıyla gerçek durum hakkında aydınlatmak için çabalayan ve "Jön Türk" adıyla çalışan birçok Türk vardı. Özgürlüğü elde etmeyi kendilerine borç bilen ve Jön Türkler'e yardım eden kuruluşlardan biri de (Mısır Cemiyeti İsrailiyesi) idi.

Bu dernek kendi kişisel girişimim olup Mısır'da bulunan ve oraya sığınan Türk Museviler tarafından kurulmuştur. Cemiyete üye olanların birçoğunun aileleri Türkiye'de yaşadıklarından, kurulan cemiyet, o aileleri zamanın dayatmacı baskısından kurtarmak için, "Osmanlı Cemiyeti İsrailiyesi" değil, "Mısır Cemiyeti İsrailiyesi" adı altında çalışmayı uygun görmüştür. Bu cemiyetin başlıca görevi değişik sebeplerle Türkiye'ye, o zamanın deyimiyle zararlı yayın (Hamid Yönetimi Jön Türkler'in basınına zararlı yayın derdi) yollamak ve Türkiye halkına gerçek durum hakkında bilgi vermekti.

1907 yılında Jön Türkler'in büyüklerinden Ahmet Rıza Bey Mısır'a geldiği vakit "Mısır Cemiyeti İsrailiyesi"yle temasa geçmiştir. Mısır Cemiyeti İsrailiyesi aynı yılın son günlerinde Paris'te toplanan Jön Türkler'in kongresine katılarak, temsil edilmek üzere, oyunu Ahmet Rıza Bey'e vermiştir [130].

İttihad ve Terakki Cemiyeti Paris Şubesi Başkanı olan Ahmet Rı-

[130] Mısır Yahudi cemiyetinin kongreye katılmasını, Paris'te Türkçe çıkan "Şürayı Ümmet" gazetesi, (1 Şubat 1908 tarihli ve 128, 129 sayılı nüshalar) yine Paris'te çıkan Türkçe "Terakki" gazetesi, (17 sayılı nüsha), yine Pariste çıkan Fransızca `Meşveret' (bu gazete "Şurayı Ümmet"in Fransızca kısmı idi) gazetesi, (1 Kanunusani 1908 tarih ve 195 sayılı nüsha) yine Paris'te çıkan "Humanité" adındaki günlük Fransızca gazete, (12 Kanunusani 1908 tarihli ve 1365 sayılı nüsha) ile tüm Mısır gazeteleri yazmışlardır. 1- Şimdiki yönetimin (yani istibdadın) yok edilmesi. 2- Meşrutiyet yönetiminin (Mebusan ve ayan meclislerinin) kurulması 3- Bu sonuçları elde etmek için, ihtilalci ve başarıcı vasıtaların aranması. Kongreye katılan derneklerin adları şunlardır: 1- Osmanlı İhttihad ve Terakki Cemiyeti. Yayın organı "Şürayı Ümmet" ve "Meşveret" 2- Ermeni Birleşik İhtilalci Heyeti. (Taşnaksutun) Yayın organı "Troşak" 3- Şahsi teşebbüs, Ademi merkeziyet Meşrutiyet Cemiyeti. Yayın organı "Terakki" 4- Mısır Yahudi Cemiyeti yayın organı "La Vara" 5- Londrada Türkçe ve Arapça çıkan "Hilafet" gazetesi yazı kurulu. 6- Marsilyada çıkan "Armenia" gazetesiyazı kurulu. 7- Balkan memleketlerinde çıkan ihtilalci "Razmik" gazetesi yazı kurulu. 8- Amerika'da çıkan ihtilalci "Hayrenik" gazetesi yazı kurulu. 9- Eski Osmani Cemiyeti (Mısır).

za Bey'in Mısır Cemiyeti İsrailiyesi Başkanı sıfatıyla bana gönderdiği iki mektubun metinin buraya alıyorum.

Kahire'de Telefon sokağında, "La Vara" [131] gazetesi müdürü Avram Galanti Efendiye:

Paris: 23 Aralık 1907

Azizim efendim,

Kongreye katılmanız iyi karşılandı özellikle de beni vekil etmeniz bizim partiyi memnun etti. Ben de Musevi vatandaşlarımın hakkındaki iyi duygu ve yönelmelerine özellikle teşekkür ederim.

Kongrede görüşülecek önemli bir noktanın önceden çözümlenmesi ve kabul edilmesi hususunda Ermeni Troşak komitesi tarafından çıkarılan zorluk kongrenin birkaç gün ertelenmesine neden oldu. Her halde zorluk ortadan kaldırıldı. Kongre ayın yirmi altısında işe başlayacaktır.

Selam ve samimiyet.

Ahmet Rıza

Başka bir mektup:

Paris, 30 Aralık 1907

Aziz arkadaşım efendim,

Genel kurul dün gece saat birde son buldu. Yapılan çalışmalar konusunda oybirliği oluştu. Ayrıntılarını gazetelerimizde görürsünüz.

Samimiyet, selam.

Ahmet Rıza

Mısır Cemiyeti İsrailiyesi'nin Paris kongresine katılımı iki yönden önemliydi. Birinci yönü bu katılmanın baskı hükümetinin açıklamalarına karşı kesin bir yalanlama oluşturmasıydı. Çünkü, Hamid Hükümeti Jön Türklük hareketinin önemini hiçe indirgemek için, Avrupa'da bulunan Jön Türkler'in arkasında, ne Türk ulusunun, ne de öteki ulusların bulunmadığını ve böyle bir hareketin girişimcilerinin birkaç memnun olmayan kimseden ibaret olduğunu dış memleketlerdeki elçiliklerimiz aracılığıyla birçok defa ilan etmiştir. Kongreye katılan cemiyetler, Sultan Hamid'in o yalancı duyurularına nihayet vermiş, en çok duraksama içinde bulunanları bile inandırmıştı. Yedi ay sonra, İkinci Abdülhamid'i, Meşrutiyeti ilan etmeye zorlamıştır. İkinci yön ise, Mısır Cemiyeti İsrailiyesi'nin temsil oyunun doğrudan doğ-

[131] Kahire'de "La Vara" yani "Asâ" adında Yahudice - İspanyolca bir gazete yayımladım. Buna dair bilgi almak isteyen, "Küçük Türk Tetebbüler" (birinci cilt) adlı eserimdeki "II. Abdülhâmit zamanında Türkiye dışında yayınlanan Türkçe gazeteler" adlı araştırmama başvurabilir.

ruya İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne verilmesi idi. Bu suretle İttihad ve Terkki Cemiyeti'nin programı kuvvetlendirilmiş oluyordu.

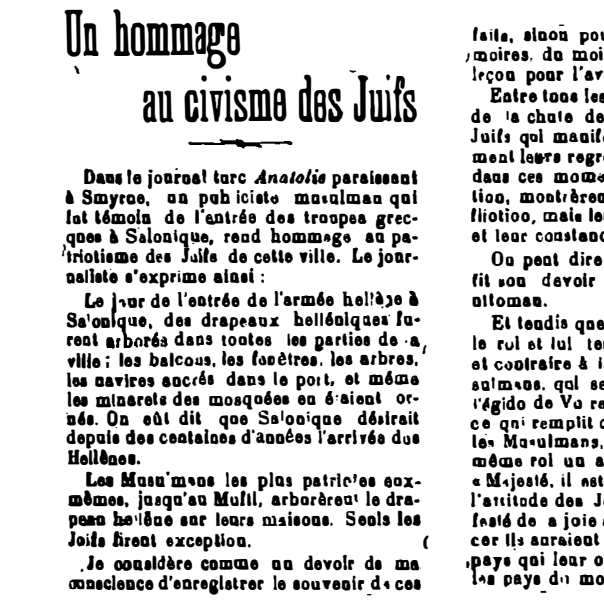
11- Balkan Savaşı'nda Yahudiler:

Balkan Savaşı sırasında Musevilerin durumunu incelemek faydasız olmayacaktır. Balkan müttefiklerinin hedefi, Türk unsurunun yok edilmesine yönelikti. Bu savaş sırasında, birçok yerlerde saldırılara uğrayan nice Türk ailesinin Yahudi evlerinde sığınak bulduklarını gerek Türkler, gerek Museviler itiraf ederler.

Selânik'te:

1- Yunanlılar, Selanik'e girdikleri zaman, bu şehrin Yahudileri ne gibi vaziyet almışlardı? Bu konuyu Selanik'in işgali sırasında orada bulunmuş olan bir Türk'ün İzmir'de çıkan Türkçe "Anadolu" gazetesine yazdığı duygularından anlayabiliriz:

Aşağıda göreceğiniz "Anadolu" gazetesinin sözlerini doğrudan doğruya bu gazeteden değil, onları aynen Fransızca'ya çevirmiş olan bir gazeteden Türkçe'ye aktarıyorum [132].

Un hommage
au civisme des Juifs

Dans le journal turc *Anatolie* paraissant à Smyrne, un publiciste musulman qui fut témoin de l'entrée des troupes grecques à Salonique, rend hommage au patriotisme des Juifs de cette ville. Le journaliste s'exprime ainsi :

Le jour de l'entrée de l'armée hellène à Salonique, des drapeaux helléniques furent arborés dans toutes les parties de la ville ; les balcons, les fenêtres, les arbres, les navires ancrés dans le port, et même les minarets des mosquées en étaient ornés. On eût dit que Salonique désirait depuis des centaines d'années l'arrivée des Hellènes.

Les Musulmans les plus patriotes eux-mêmes, jusqu'au Mufti, arborèrent le drapeau hellène sur leurs maisons. Seuls les Juifs firent exception.

Je considère comme un devoir de ma conscience d'enregistrer le souvenir de ces faits, sinon pour les graver dans les mémoires, du moins pour qu'ils servent de leçon pour l'avenir.

Entre tous les éléments qui s'affligèrent de la chute de Salonique, ce furent les Juifs qui manifestèrent le plus éloquemment leurs regrets. Ils furent les seuls qui, dans ces moments d'excitation et d'émotion, montrèrent non seulement leur affliction, mais leur fidélité à l'ottomanisme et leur constance dans cette fidélité.

On peut dire que seulement ce peuple fit son devoir envers le gouvernement ottoman.

Et tandis que le Mufti se présentait chez le roi et lui tenait un langage hypocrite et contraire à la vérité, disant : « les Musulmans, qui se glorifient de vivre sous l'égide de Votre Majesté, vous bénissent », ce qui remplit de tristesse le cœur de tous les Musulmans, le grand rabbin tenait au même roi un autre langage et lui disait : « Majesté, il est injuste que vous blâmiez l'attitude des Juifs de n'avoir pas manifesté de la joie à l'entrée de votre armée, car ils auraient ainsi été ingrats envers le pays qui leur ouvrit les bras lorsque tous les pays du monde les chassaient. »

Klişe II - Selaniğin, Yunanlılar tarafından işgal edildiği sıralarda bu şehir Yahudilerinin memlekete olan bağlılıklarını bildiren belge.

[132] İstanbul'da çıkan L'Aurore gazetesinin 17 Ocak 1912 tarihli ve 273 sayılı sayısının beşinci sütununda.

Le Numéro 20 Paras — Vendredi [illegible] Schebat [illegible] – [illegible] Janvier [illegible] — [illegible] Année – N° [illegible]

ABONNEMENTS : Constantinople et Provinces : 1 an [illegible] P. — 6 mois [illegible] — Étranger : 1 an [illegible] Francs — 6 mois [illegible]. Il ne sera donné aucune suite aux demandes d'abonnement non accompagnées du montant.

L'Aurore

ORGANE DES INTÉRÊTS DES JUIFS DE L'EMPIRE OTTOMAN

Journal bihebdomadaire paraissant le Vendredi et le Mardi

[illegible]

PUBLICITÉ : ANNONCES & RÉCLAMES On traite de gré à gré — PETITES ANNONCES : [illegible]

Toute demande de changement d'adresse doit être accompagnée de 2 Piastres en timbres-poste

Directeur-Propriétaire : LUCIEN SCIUTO

Nous prions nos abonnés de nous avertir sans retard en cas d'irrégularité dans la distribution du journal

LE PROBLÈME DE SALONIQUE

On ne trouvera pas déplacé que nous nous occupions ici du sort réservé à la ville de Salonique à la suite des événements qui ont bouleversé la carte des Balkans.

Salonique, avec ses 80 mille Juifs sur un total de 150 000 habitants, est une ville juive. Son sort est donc le sort d'une grande masse de nos frères et surtout d'une portion des plus intéressantes de notre peuple. Il est juste par conséquent que cette question trouve place dans un journal comme le nôtre entièrement voué aux intérêts du judaïsme de l'Orient.

On ne peut ne pas envisager sans appréhension ce que deviendrait Salonique sous la domination grecque. Et cela, non seulement pour les Juifs, mais pour les Grecs eux-mêmes qui sont eux aussi relativement nombreux dans cette ville et qui y détiennent une notable partie du commerce. Cette domination amènerait irrémédiablement la ruine économique de la ville qui, privée de tout son hinterland, et de son port naval et de forteresse, serait exposée constamment aux entreprises des Bulgares, et constamment sous la menace de compétitions qui ne laisseraient plus de [illegible] au commerce et à [illegible] de s'y développer dans une [illegible] de paix assurée pour longtemps.

La ruine économique de Salonique sous la domination grecque ne fait de doute que pour ceux qui ne veulent pas se rendre à l'évidence. Voici ce que nous lisons à ce propos dans une correspondance publiée par le *Figaro* le 7 janvier :

« Au nord, c'est Istib, Uskub, Koumanovo, Prizrend, tous les [illegible] albanais ; c'est l'Épire, c'est Monastir ; à l'est, c'est Ichtip, Serrès, Drama, Cavalla qui constituent l'Hinterland commercial de Salonique. Sous la domination turque, et grâce à l'absence de frontières douanières, Salonique est l'entrepôt et le distributeur des produits entre les centres serbes, albanais, épirotes, grecs et bulgares de l'Empire ottoman. Que deviendra cet Hinterland, si les pays balkaniques, disloquant l'Empire ottoman, en retiennent les dépouilles ? Chacun de ces pays, accru de ses conquêtes, pourra y établir des barrières douanières. Toute cette circulation qui faisait la richesse de Salonique est perdue.

« Privée de son Hinterland, Salonique n'est plus qu'un îlot entouré d'un cercle de douanes infranchissables ; sa décadence est proche et sa mort est certaine. »

Que deviendrait dans une telle éventualité la riche communauté juive de Salonique, modèle des communautés de l'Orient, et souvent citée en exemple pour ses institutions, au point de donner le ton à la communauté de la capitale elle-même ? Que deviendrait-elle, cette belle et prospère agglomération juive, berceau de tant d'hommes d'action qui ont rayonné dans les autres centres juifs de l'Orient pour les éclairer et les féconder ? Cette communauté, dont le judaïsme d'Orient était en droit d'attendre d'inestimables fruits tant au point de vue de la prospérité matérielle que du progrès en tout, finirait par se désagréger ; ceux de ses membres disposant de moyens et le mieux doués s'en iraient chercher ailleurs un domaine plus ouvert aux activités et plus propice aux affaires ; les autres s'y enterreraient que pour croupir dans une misère matérielle et morale de plus en plus humiliante jusqu'à la déchéance finale qui réduira la population juive de Salonique au rang de celle des villes les plus arriérées de l'Orient.

Et la déchéance de la population juive, qu'on veuille bien y songer, ne constituerait nullement un événement dont le reste de la population, la grecque surtout, eût lieu de se réjouir. Les Juifs une fois dépouillés de leur prépondérance commerciale, est-ce à dire que les Grecs, ou les autres, les remplaceraient, bénéficiant à leur tour d'une situation privilégiée ? Non pas. Tout d'abord, la situation privilégiée des Juifs est le fruit d'une longue période de laborieuse activité, de relations patiemment établies sur une confiance acquise à l'étranger après de nombreuses années de travail probe, d'intelligentes et fructueuses initiatives et de sage administration des affaires. Les grands industriels de l'Europe, même ceux d'entre eux qui nourriraient des opinions antisémitiques, rendent hommage à la probité exemplaire et à la légendaire loyauté du monde commercial et financier juif de Salonique. Le moindre négociant juif de Salonique a une parole qui vaut une signature. On y traite des affaires parfois d'une importance considérable sur une simple parole donnée. Tout cela, toute cette clientèle [illegible] qui est la vraie source de la richesse matérielle, cela ne se transmet pas d'un groupe de la population à un autre comme on transfère un fonds de commerce. Tout cela, c'est le patrimoine inaliénable que les Juifs, s'ils venaient à quitter Salonique emporteraient avec eux, comme, [illegible], ils l'emportèrent de l'Espagne, qui en est restée appauvrie et anémiée.

Mais le motif le plus important encore pour lequel il n'y aurait pas lieu de se réjouir de la déchéance des Juifs de Salonique, c'est que cette déchéance ne serait pas du tout un mal frappant les Juifs seuls ; elle ne serait que la conséquence de la déchéance totale de la ville dépouillée de sa brillante situation économique par la privation de son hinterland, au profit de quelque autre port plus ou moins éloigné. Comme le dit encore le correspondant du *Figaro* cité plus haut, « il ne s'agit plus d'une concurrence grecque ou israélite, il ne reste plus que des Saloniciens confondus dans le même sort, voués à la même ruine ». Telle est la crainte générale dans la population salonicienne. Elle s'inquiète donc moins de savoir si elle sera [illegible], que de savoir si elle sera..., et on ne voit pas qu'elle survivra économiquement à ce bouleversement politique. Nous estimons, la domination grecque ne serait pas un coup mortel porté seulement aux Juifs de Salonique : les Grecs subiraient autant que les Juifs les conséquences d'une inévitable catastrophe. La satisfaction que la possession de la ville procurerait à l'amour propre national hellène serait payée trop cher pour que les Grecs n'y réfléchissent pas mûrement. Nous sommes tentés de croire, [illegible] toutes les fois que nous entendons des Grecs proclamer avec véhémence que seuls les canons pourront les déloger de Salonique. Avec un peu de réflexion, ils s'apercevront que les canons [illegible], une plus juste appréciation de leurs propres intérêts. Cet intérêt de la population grecque de Salonique, est amplement suffisante pour que l'on ne s'obstine pas à vouloir conserver une proie — certes, une belle proie toute frémissante de vie et de jeunesse — mais qui, immédiatement après la possession définitive, tomberait à l'état de cadavre.

Que faire alors de Salonique ? comment résoudre le problème pour ménager tous les importants intérêts ?

Nous n'avons pas la prétention d'avoir découvert un procédé nouveau pour dénouer ce nœud gordien. Mais de conversations que nous avons pu avoir à ce sujet avec des personnalités éminentes, on peut déduire que le *régime* politique le plus favorable à la ville de Salonique et à toute sa population sans distinction, serait l'internationalisation et la neutralisation de cette ville et d'une [illegible] zone de terre. Voici, à titre purement documentaire, ce que nous avons entendu exposer dans une réunion privée par un personnage qui est bien placé pour juger de ces questions avec autant de compétence que d'indépendance d'esprit.

Salonique et ses environs (cazas actuels de Salonique et de Yénidjé-Vardar, 400 à 600 kilomètres carrés de terre avec une population de 250 000 habitants) constitueraient un petit État jouissant d'une autonomie mitigée réglée par un statut élaboré par les puissances, les alliés et la Turquie. Ce petit État serait placé sous le protectorat des grandes puissances. L'administration et la police seraient assurées par des fonctionnaires et des agents locaux qu'encadreraient des chefs et des instructeurs suisses ou belges. Les consuls exerceraient un contrôle permanent et veilleraient à la stricte observance du statut international. Le port serait libre. La zone restreinte de terre des cazas de Yénidjé-Vardar et de Bas-Vardar, qui comprendrait une région très fertile allant du lac de Yénidjé au Golfe Thermaïque assurerait l'indépendance de ses eaux, permettrait le futur développement urbain, en même temps qu'il pourvoirait à l'approvisionnement de la ville et offrirait un emplacement et la force motrice de ses chutes d'eau aux usines et ateliers qui ne peuvent manquer d'éclore dans ce coin des Balkans ; et, sous un régime de sécurité et de repos, grâce à l'activité solide et intelligente des commerçants saloniciens en général, et des Juifs en particulier, des capitaux dont ils disposent, de leur connaissance approfondie de tout l'Orient, de ses ressources et de ses goûts, Salonique qui est située au centre de la masse balkanique deviendrait en peu de temps le grand emporium de toutes les riches contrées qui l'entourent. Son rayon d'attraction s'étendra bien plus loin qu'à l'heure actuelle. Le port drainera tous les richesses agricoles de la vallée du Vardar et servira d'accès aux produits manufacturés que les paquebots amènent de l'Europe occidentale.

Les États les plus intéressés à la prospérité économique des Balkans — Autriche, Allemagne, Angleterre et France — auraient à assurer à cette Échelle du Levant auprès de tous les États limitrophes ou voisins, la clause de la nation la plus favorisée dans leurs traités de commerce respectifs et ils auraient aussi à prendre leurs dispositions pour que des tarifs préférentiels édictés dans ces pays ne viennent entraver et compromettre son trafic par voie ferrée.

Ainsi, les commerçants de Salonique, agents de la prospérité actuelle de leur ville, ne se verront pas dépouillés du fruit de leurs séculaires efforts.

Cette solution aurait l'avantage de supprimer à jamais les haines dont est peuplée la Macédoine qui, d'après ses régions, bulgare, serbe ou grecque. Qu'on la transforme en État autonome et la lutte des nationalités si ardente et si meurtrière reprendra. Et, au contraire, la Macédoine est partagée entre les alliés d'après les populations qu'elle renferme une certaine stabilité régnera dans les Balkans. Or, Salonique n'est ni grecque, ni bulgare, ni turque, elle est juive. Quel que soit l'État qui s'en empare, elle constituera pour lui un embarras, une région hétérogène avec sa population réfractaire à toute assimilation, impossible en tout, à cause de son importance numérique et de son évolution intellectuelle très avancée, à fondre dans une masse ethnique restreinte et encore mal unie. Quelques millions de paysans courbés sur la glèbe par de longs siècles de servitude ou d'oppression, ne peuvent prétendre à absorber une élite urbaine de 80 000 âmes, fière de son indépendance, constituée en une franche opposition. L'introduction de cet élément inassimilable dans une nation naissante ne peut être qu'une cause de gêne et de malaise.

. . . . .

Cette solution du problème de Salonique serait la meilleure, non seulement au point de vue des Juifs, mais en ce qui concerne les intérêts de toute la population de la ville, y compris la fraction grecque.

A-t-elle chance d'être adoptée ? — Cela dépend de la diplomatie européenne, et surtout de la sagesse des alliés.

Le „meurtre rituel" et les Grecs de Salonique

Nous avons relaté dans notre numéro précédent deux incidents consécutifs qui donnaient à penser qu'à Salonique on peut s'attendre malheureusement à une nouvelle : la calomnie des meurtres rituels. Tant que les Turcs ont dominé, cette calomnie, qui est la plus grande infamie en même temps que la plus grosse ânerie du siècle, n'avait pu avoir cours à Salonique ; mais à peine les Hellènes y sont-ils installés que voici coup sur coup, deux faits qui décèlent que l'on travaille sourdement dans certains milieux antijuifs à fomenter des affaires pareilles à celles qui ont si souvent coûté à la communauté juive de Corfou, île grecque.

Il existe un travail occulte et souterrain qui a pour but d'inoculer à la population grecque une foi de prédications fanatiques et il n'est réellement la foule qui, dans son ignorance, pousse des cris de mort contre les Juifs ainsi qu'on criait pareil, il faut alors admettre — et ce sont les Grecs eux-mêmes qui le laissent croire — le fait démontre que la populace grecque n'a d'égale que celle des contrées les plus sauvages de la Russie.

L'âme populaire grecque est imprégnée de la croyance en la réalité du crime rituel. On ne pourra jamais sortir de la tête d'un Grec du peuple — et de combien appartenant aux classes instruites ! — que les Juifs font usage de sang chrétien pour leurs rythmes. Là où, en Grèce, il y a eu, il y a des communautés juives d'une certaine importance, comme à Corfou, comme à Zante, les accusations de meurtre rituel, les troubles parfois sanglants ont été fréquents. Et si Salonique reste au pouvoir des Hellènes, la communauté de cette ville peut s'attendre à des explosions de ce fanatisme imbécile dont les basses classes de la population grecque ont donné déjà une idée. Le progrès, le libéralisme, le modernisme des autorités gouvernementales et l'attitude en général assez correcte de la presse athénienne et les prédications et les mœurs du haut clergé n'ont pu déraciner.

Les deux derniers incidents de Salonique sont des indices et probants d'un travail souterrain et de la mentalité des masses populaires grecques, que l'on a eu devoir ne pas tarder à y mettre bon ordre. C'est à [illegible] que tend la *Néa Aléthia*, organe grec de Salonique, dans un article très précieux à retenir comme document. Le ton en est tel que l'on y sent percer le désir d'effacer, par des paroles, les traces dans l'esprit de la population juive, le malaise provoqué par ces nouveaux incidents intempestifs. Les Juifs ont été de tout temps un peuple de progrès et de travail ; ils n'ont pas provoqué parmi les éléments aucune action antisémite. « Nous voyons en eux de nouveaux amis auxquels nous sommes prêts à tendre une main fraternelle ; il n'en pouvait pas dire que les Hellènes n'attachent pas une grande importance à leur concours et à leur amitié »... Telles sont les bonnes paroles que le journal salonicien prodigue à nos frères de cette ville.

Mais la *Néa Aléthia* ne se contente pas de ce fait d'une bonté de cœur pour laver la mauvaise impression laissée par les incidents ; elle essaye aussi de convaincre — avec quels ménagements pourtant — ceux qui ont ou auraient des velléités d'exploiter l'ignorance et la superstition. Donc, ajoute-t-elle, « il est nécessaire également que le peuple grec comprenne lui aussi la nécessité d'une bonne entente avec les Juifs, et ne donne pas une importance particulière à certains incidents, etc. Et l'organe grec conclut qu'il est grand temps de combattre les effets de l'ignorance et de la superstition. »

L'article tout entier, d'un bout à l'autre, est un aveu de la ténacité de la stupide croyance des Grecs en la réalité du meurtre rituel et des tendances à prendre prétexte de tels incidents pour exciter contre l'élément juif la malveillance et le fanatisme. Cette franchise, quoique mitigée par les artifices de style, nous porte à supposer que l'organe grec est également animé de ses [illegible] très sincères lorsqu'il prodigue des conseils aux Hellènes qui « ont le devoir de montrer qu'ils sont les vrais promoteurs de la lumière intellectuelle et du progrès ».

Puisse la *Néa Aléthia* voir se réaliser ses vœux de n'avoir plus à revenir sur un sujet si odieux.

E. B.

Un hommage au civisme des Juifs

Dans le journal turc *Anatolia* paraissant à Smyrne, un publiciste musulman qui fut témoin de l'entrée des troupes grecques à Salonique, rend hommage au patriotisme des Juifs de cette ville. Le journaliste s'exprime ainsi :

Le jour de l'entrée de l'armée hellène à Salonique, des drapeaux hellènes furent arborés dans toutes les parties de la ville, les balcons, les fenêtres, les arbres, les navires ancrés dans le port et même les minarets des mosquées en ont été ornés. On eût dit que Salonique désirait depuis des centaines d'années l'arrivée des Hellènes.

Les Musulmans les plus patriotes eux-mêmes, jusqu'au Mufti, arborèrent le drapeau hellène sur leurs maisons. Seuls les Juifs firent exception.

Je considère comme un devoir de ma conscience d'enregistrer le souvenir de ces faits, non pour les graver dans les mémoires, du moins pour qu'ils servent de leçon pour l'avenir.

Entre tous les éléments qui s'affligèrent de la chute de Salonique, ce furent les Juifs qui manifestèrent le plus éloquemment leurs regrets. Ils furent les seuls qui, dans ces moments d'exaltation et d'émotion, montrèrent non seulement leur affliction, mais leur fidélité à l'ottomanisme et leur constance dans cette fidélité.

On peut dire que seulement ce peuple fit son devoir envers le gouvernement ottoman.

Et tandis que le Mufti se présentait chez le roi et lui tenait un langage hypocrite et contraire à la vérité, disant : « les Musulmans qui se glorifient de vivre sous l'égide de Votre Majesté sont bienheureux », ce qui remplit de tristesse le cœur de tous les Musulmans, le grand rabbin tenait au même roi un autre langage et lui disait : « Majesté, il est injuste que vous blâmiez l'attitude des Juifs de n'avoir pas manifesté de joie à l'entrée de votre armée, car ils seraient aussi été ingrats envers le pays qui leur ouvrit les bras lorsque tous les pays du monde les chassaient. »

LE Dr J. J. BARDOUT

Notre distingué correspondant le Dr J. Bardout qui avait été attaché comme chirurgien à l'hôpital du Croissant-Rouge à [illegible] vient de rentrer [illegible] comme par le passé en consultation tous les jours, sauf les dimanches, de [illegible] p. m., à [illegible], appartement [illegible] N° 6.

"Yunan ordusunun Selanik'e girdiği gün, şehrin her tarafına Yunan bayrakları çekilmiştir; balkonlar, penceler, ağaçlar, limanda demirli bulunan gemiler ve hatta camilerin minareleri bu bayraklarla süslenmiştir. Sanki Selanik, Yunanlıların gelmesini yıllardan beri arzu ediyormuş sanısını uyandırıyordu.

En yurtsever Müslümanlar bile, Müftüye varıncaya kadar, evlerine Yunan bayrakları çekmişlerdir. Yalnız Yahudiler bu halden uzak kalmışlardır. İleride bir ibret dersi olsun diye, bu olayları kaydetmeyi bir vicdan borcu bilirim."

Selanik şehrinin düşmesinden elem duyan unsurlar arasında, bu üzüntülerini en canlı şekilde gösteren Yahudiler olmuştur. Bu heyecanlı dakikalarında, Yahudiler yalnız kederlerini değil, Türklüğe olan bağlılıklarını da göstermişler ve bu sadakatte direnmişlerdir. Denilebilir ki, Türk Hükümeti'ne karşı görevini yapan biricik unsur bu ulustur.

Müftü Efendi kralın huzuruna çıkarak gerçek dışı ve iki yüzlüce olan şu sözleri kullanmıştır. "Yüksek şahsınızın korunmasında yaşamakta olan Müslümanlar, sizi kutsamaktadır". Bu sözler bütün Müslümanların kalplerini kanatırken, Hahambaşı da başka bir dil kullanarak: "Haşmetpenah! Ordunuz şehre girerken Yahudileri sevinç taşkınlıklarına katılmadıkları için onları suçlamanız bir haksızlıktır; çünkü Yahudilerin bu hareketleri yapmaları demek, (yani sevinmeleri) dünyanın bütün memleketleri, onları kovdukları vakit kendilerini iyi kabul eden memlekete karşı nankörlük etmek demektir." demiştir.

Yunanlılar Selanik'e girdikleri vakit buranın Musevileri evlerine Yunan bayrakları çekmemişlerdir. Bunun üzerine Yunanlılar Yahudiler'in pek çok evlerini, dükkanlarını soymuşlar, bir sinagoga saldırmışlar, pek çok kimseyi dövüp yaralamışlardır. Paris'te çıkan "Temps" gazetesi Selanik muhabiri 14 Kasım 1912 tarihiyle gazetesine gönderdiği mektupta "Yunan memurlar Yahudiler, evlerine Yunan bayrakları çekmedikleri için, memnun olmadıklarını açık açığa söylüyorlar" diye yazmıştır[133].

2- "Selanik Hahambaşısı Yakup Mayir Efendi, Yunan Kralı Jorj'u ziyaret ettiği vakit, Krala buraya çevirisi konulan sözleri aynen söylemiştir: "Dünya, barbar ve bütün kapılar kapalı iken, dört yüz yıl önce bizi kabul eden vatanımız Türkiye'ye karşı beslediğimiz büyük min-

[133] Le Temps gazetesinden nakden "El Tiempo" gazetesinin 27 Kasım 1912 tarihli ve 30 sayılı nüshasında.

nettarlığı hatırlayarak elbette bu işgalden kederlendik. Musevi ulusu hiçbir vakit bunu unutamaz. Museviler hiçbir zaman Türkiye'de zulüm görmemişlerdir. Eski Sultan Hamid zamanında bile, belki diğer uluslar zulüm görmüşlerdir, lakin Yahudiler görmemişlerdir. Çünkü buyruğa uyar oldukları ve hükümete karşı isyan etmedikleri için, eski Sultanın Yahudilere güveni vardı. Meşrutiyet Yahudilere hiçbir değişiklik getirmemiştir. Çünkü Meşrutiyetten önce de özgürlük ve eşitliğin nimetleriyle yaşardık" [134].

3- Selanik'in işgalinden bir süre sonra merkezi Paris'te olan Aliyans İzrailit Cemiyeti, Selanik okullarım denetlemek için Selanik'e bir müfettiş göndermiştir. O sıralarda Yunan Kralı Jorj suikaste uğramıştır. Selanik Yunan Hükümeti, kralın kurtuluşunu kutlamak üzere kiliselerde dini ayinler yapılmasına karar vermiş ve Musevi okul öğrencilerinin de katılmasını istemiştir. Aliyans İzrailit okulu müdürü, ertesi günü, okula temiz elbiseleriyle gelmelerini öğrencilere emretmişti.

Öğrenciler kiliseye gitmeden önce, Aliyans müfettişi kendilerine şu soruları sormuştur:

"Bu savaşın sonucu olarak bundan sonra Selanik şehri ya Yunanistan'a veya Bulgaristan'a geçecektir. Şimdi ise, şehrin bu iki devletten hangisinin idaresi altına geçmesini arzu edenler ellerini kaldırsınlar?"

Hiçbir çocuk el kaldırmamıştır.

Müfettiş bir daha sormuştur:

"Selanik'in Türkiye'ye kalmasını isteyenler, ellerini kaldırsınlar."

Bu soru karşısında, bütün öğrenciler derhal ve ani bir hızla her iki ellerini yukarıya kaldırarak: "Türkiye'de kalmasını istiyoruz!" diye sert bir sesle bağırmışlardır. Bundan son derece duygulanan müfettiş bu çocukların yurtseverliklerini takdir etmekten kendini alamamıştır [135].

Edirne'de:

1- Uzun süre kuşatma altında kalan Edirne çok acı çektikten sonra Bulgarların eline düşmüş ve altı ay Bulgarların elinde kalmıştır. Edirne kuşatması ve işgali sırasında Edirne Hahambaşısı sonradan İstanbul Hahambaşısı olan Hayim Becarano Efendiydi. Bulgar işgal ordusu kumandanı General Vazof Edirne ruhani reislerini kabul ettiği sı-

[134] Selanikte çıkan "El Avenir" gazetesinden aynen nakleden, "El Tiempo" gazetesinin 9 Aralık 1912 tarihli ve 35 sayılı nüshasında.

[135] Selanikten "Tasviri Efkar" a gönderilen muhabereden tercüm ederek "El Tiempo" gazetesinin 5 Şubat 1913 tarihli ve 60 sayılı nüshasında

rada, herkesin ayrı ayrı hatırlarını ve durumdan memnun olup olmadıklarını sormuştur. Becarano Efendi'den başka bütün ruhani reisleri ve Müftü Efendi dahil olduğu halde, öncekinden daha rahat ve daha memnun olduklarını söylemişlerdir. Sıra Becerano Efendi'ye geldiği vakit demiştir ki:

"Durumumuz her şeyin üstünde sevdiği kocasını kaybeden bir kadının durumuna benziyor. Bu kadın, kendisine göz dağı veren sefaletten kurtulmak için, tekrar evlenmeye mecbur olmuştur. Böyle olmakla beraber, ilk sevdiği kocasını unutabilir mi?"

Generalin cevabı: "Bu duygularınız size onur verir efendim" olmuştur [136].

2- Edirne'nin işgali sırasında, Edirne Musevileri şapka giymeye mecbur olduklarından, bu şapkalardan pek çoğunu Türkler'e vererek bu suretle bunlar da kıyafet değiştirerek serbest dolaşabilirlerdi.

3- Pinhas adında Edirneli bir Yahudi, bir Türk subayını öldürmek isteyen bir Bulgar subayının bu hareketine engel olmak için vücuduyla Türk subayını örtmüş ve buna sinirlenen Bulgar subayı, her ikisini de öldürmüştür.

4- Bulgarların ekmek dağıtımı konusunda İslamlara karşı büyük haksızlıklar yaptıklarını duyan Becarano Efendi, bizzat işgal generalini makamında ziyaret etmiş ve bu haksızlığın önüne geçmiştir.

5- Edirne'nin Bulgar işgali sıralarında Hindistan Müslümanları Edirne'nin İngiliz Konsolosu aracılığıyla Edirne Türkelerine para göndermişlerdi. İngiliz konsolosu bu para ile sağladığı ekmek vesair ihtiyaç maddelerinin dağıtım işlerini görmek için Hahambaşının oğlu Sever Becarano Efendi'yi görevlendirmiştir. Sever Efendi, her gün arabalarla İslam mahallerini dolaşarak bu hayırlı görevi hakkıyla başarmıştı.

6- Yine Bulgar işgali zamanında, Edirne'nin Yahudi çocukları, Bulgar subay ve erleri yanında veya onların geçtikleri yerlerde, yüksek sesle Türkçe konuşurlardı.

7- Hahambaşı Becarano Efendi eylemli alanda çalışırken, moral alanında da Edirne Türklerinin umutlarını güçlendirmek için çabalardı. Bir gün Edirne Müftüsü ve bazı Türkler kendisiyle görüşürken, Edirne'nin geleceği hakkında Tevrat'tan alınmak suretiyle bazı kayıtların içinden bir anlam çıkartıp kendilerine açıklamasını rica etmişlerdir. Hahambaşı bu arzularını yerine getirmek için hemen Eski

[136] Bu olayı ve aşağıdakileri bizzat Becarano Efendi'den işittim.

Ahit'i açtı ve üzerinde parmağını gezdirdiği bir paragrafın çevirisini okudu: "Düşman geldiği yerden oraya dönecektir. Bu şehri kurtarmak için himaye edeceğim" [137] Felaket günlerinde insanlara teselli veren bu gibi dini ve geleceğe işaret eden paragrafların, morali güçelendirmeye yardım ettiği bellidir.

12- Birinci Dünya Savaşın'da ayrı barış konusu:

Birinci Dünya Savaşı zamanında, Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında yapılması düşünülen tek taraflı bir barış girişimi konusundan bahsedilmişti. Avrupa gazeteleri buna dair gelişigüzel birçok haber yazmışlarsa da konunun aslını öğrenememişlerdi. Bu mesele hakkındaki gerçek bilgiyi buraya yazıyorum: [138].

İstanbul tüccarlarından Nesim Taranto'nun oğlu Leon Taranto, Birinci Dünya Savaşı yüzünden İstanbul'dan ayrıldıktan sonra harbin ilk yılında görülecek ticaret işleri için Selanik'e giderek orada merkezi İstanbul'da olan Whittoll adındaki İngiliz ticarethanesi ileri gelenlerinden Mister Edwin Whittoll'a rastlamıştı. Leon Taranto, Mister Whittoll aracılığıyla o zamanlar Selanik'te bulunan İngiliz dışişleri memuru, İtilaf Devletleriyle Türkiye arasında - Türkiye, savaşın sonuna kadar Boğazları açık bulundurmak ve İtilaf devletleri, Türkiyenin siyasi bütünlüğünü tanımak koşuluyla -tek taraflı barışın yapılmasının mümkün olacağını Taranto'ya hissetttirmişti. Taranto, İstanbul'a döndüğünde ilgililere haber vereceğini kendisine vaat etmiştir. Gerçekten Leon Taranto, İstanbul'a döndüğünde olayı akrabalarından, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Babıali Danışma Odası yardımcılarından biri olan İsak Taranto'ya açıklamıştı. Bunun üzerine İsak Taranto eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'yi bularak meseleyi kendisine açtıktan sonra, her ikisi, o zamanın Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) olan Talat Bey'e bildirmişlerdir. Talat Bey Sadrazam Sait Halim ve Harbiye Nazırı Enver Paşaları durumdan haberdar etmiş ve bu konu Bakanlar Kurulu'nda tartışılmıştır. Altı hafta kadar süren görüşmelerden sonra, Türkiye tarafından İsak Taranto ile Babıali İstişare Odası yardımcılarından Hamid Bey; İngiltere ta-

[137] Bu paragraf, Asur Kralı Senaheribin Kudüs önüne geldiği zaman, Tanrı adına, Peygamber İsay'a tarafından söylenmiştir. İşaya kitabının rivayetine göre, o akşam, bir melek, Senaheribin ordugahına gider yüz seksen beş bin asker öldürmüştür. (İşaya: Fasıl 37, fıkra 34-35)

[138] Bu meselenin çıkışını ve sonra İngilizlerin caymalarının sebeplerini "Vakit" gazetesinin 21 Mart 1339 Rumi (1923) tarihli ve 1895 No.lu sayısına yazdım!

rafından da yukarıda kendisinden söz edilen İngiliz dışişleri memuru ile Mister Edwin Whittoll ilk ilişkiyi sağlamak için atanmışlardır. Kurula eşlik eden Leon Taranto'nun resmi görevi yoktu. Görüşme yeri Dedeağaç olacağı için delegeler orada toplanmışlardı. Konuşmalara başlanmadan önce, İsak Taranto, Mister Edwin Whittoll ile özel olarak görüşerek, müzakere ortamının Selanik'te Leon Taranto'ya bildirilen koşullara uyularak görüşüleceğini hatırlatmıştır. Mister Whittoll o sırada Dedeağaç'ın iskelesinde dolaşan İngiliz dışişleri memurunun yanına giderek Taranto'nun sözlerini kendisine tekrarlamış ve dönüşünde Mister Whittoll, Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak için, Boğazların açılmasıyla savaşın sonuna kadar İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilirse, İngiliz siyasetini tatmin edeceğini çıtlatmıştır. İsak Taranto ve Hamid Bey aralarında görüştükten sonra İstanbul'a danışmak kararı vererek, Babıali'ye şifreli bir telgraf çekmek için Türk konsolosluğuna gitmişlerdir. İstanbul'dan gelen cevap, konuşulmaya başlanmamasıydı. Bunun üzerine Babıali'nin iki delegesi İstanbul'a dönüp görevleri hakkında Talat Bey'e bilgi vermeye geldikleri sırada, Dahiliye Nazırı Çanakkale'de meydana gelen ünlü İngiliz ve Fransız donanmalarının saldırısında Çanakkale istihkamlarının toplarıyla sonuçsuz kaldığını ve birkaç düşman gemisinin Boğaz girişinde batırıldığını bildiren telgrafı kendilerine okumuştur. Bu suretle ayrı barış girişimi sonuçsuz kalmıştır[139].

13- Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen Ateşkeste Yahudiler:

1914-1918 Dünya Savaşı'nı izleyen ateşkes zamanındaki Musevilerin durumunu inceleyelim:

İstanbul'da:

Çanakkale Boğazı'nın açılması ve İtilaf Devletleri donanmalarının İstanbul'a gelmesi üzerine, İstanbul Hıristiyan basını, şiddeti günden güne artan bir Türklük aleyhtarlığı göstermeye başlamıştır. Türk basını gibi öteden beri Türkiye Museviliğini temsil etmiş olan "El Tiempo", "El Telegrafo" gazeteleriyle bir mizah gazetesi olan "El Cugeton" vatana karşı olan görevlerini hakkıyla yapmışlardır. O zamana kadar, İstanbul'da yaşayan birkaç yabancı Musevi, İstanbul işgal kuvvetlerinin Osmanlı yönetimi üzerindeki baskılarından yararlanarak Siyonizmin propagandasına başlamışlar ve bir komite oluştur-

[139] Bu konu, vaktiyle, İstanbul'da çıkan "Türkische Post" adlı Almanca gazetenin 18 Ocak 1933 tarihli nüshasında, bu eserin Fransızca kısmından çevrilmiştir.

muşlardır.

Yabancı ve yerli Musevilerden oluşan ve bugün Türkiye dışında bulunan bu altı kişilik komitedekiler, İstanbul'un en fakir, en cahil ve en acınmaya değer zavallılarını alet olarak kullanmışlardır. Bu komitedekiler, Hahambaşı Nahum Efendi'nin kendi planlarına engel olduğunu düşündükleri için, onu düşürmeyi tasarlamışlar ve bir cumartesi günü Balat fakir Yahudilerinden seçtikleri bir kafileyi Hahamhaneye göndererek Nahum Efendi aleyhine bir gösteri yaptırtmışlardı. Bunun gibi Ateşkes sırasında yapılan Mebusan Meclisi seçiminde, Balat sinagoglarında seçimler hakkında bir nutuk vermek için Balat'a giden iki Musevi hatibin konuşmalarına, oranın Yahudi kadınlarını sinagog içinde (İstemeyiz) diye bağırtırarak engel olmuşlardır. Hatiplerden biri, kadınlara neyi istemediklerini sorduğu zaman, zavallılar da: "Ne bilelim biz, bize böyle bağırın diye söylediler. Bağırmazsanız size ekmek ve çocuklarınıza elbise vermeyeceğiz dediler. Biz fakiriz, bağırıyoruz" dediler.

Gerçekten bu altı kişilik komite cemaatin işlerine el koymak istemiştir. En önce "El Tiempo", "El Telegrafo" ve "El Cugeton" gazetelerinin sahiplerini kendi taraflarına çekmek istemişlerse de, bunlardan ret cevabı almışlardır. Bu başarısızlık üzerine gösteri işlerinde kullanmak için fakir, cahil ve masum halktan yararlanmayı düşünmüşlerdir. Eski Hahambaşı Nahum Efendi aleyhine yapılan gösteri, Balat Sinagogu olayı, sokaklarda dolaştırılan izciler, bu komitenin işiydi. Ben zaten o zaman, bu komitenin işleri hakkında birkaç defa gazetelere makaleler yazdım ve bu hareketleri uzun uzadıya kınadım.

Ateşkes sırasında İstanbul Musevi Cemaatinin yurda olan bağlılığını kanıtlayan olaylar şunlardır:

1- Eski Hahambaşı Nahum, vekilleri Haham İshak Aryel ve sonradan Hahambaşı olan Hayim Becarano Efendiler, Musevi Cemaatini temsilen, memlekete karşı olan bağlılıklarından ayrılmayarak devletin bütün kabul törenlerine katılmışlardır.

2- Yunanistan'ın İstanbul olağanüstü komiseri Kanelopulos, kurulmuş olan Rum-Ermeni Birliği'ne Yahudileri de almak istemişse de, Yahudilerin verdikleri ret cevabı üzerine amacında başarılı olamamıştır.[140]

3- Mütareke sıralarında açılan Mebusan Meclisi seçimlerine Türkiye Musevileri katılmışlardır. Musevilerin o katılışından beri "Gayri

[140] Pontos meselesi, s. 37 (bu kitap Rumi 1338 tarihinde Ankara'da basılmıştır)

Müslimler" deyimi "Hıristiyanlar" deyimine çevrilmiştir. Bu yönlerin açıklanması gerekmektedir. İtilaf Devletleri orduları, donanmaları, İstanbul'a geldikten sonra, gerek İtilaf Devletleri temsilcileri gerek İtilaf gazeteleri muhabirleri, Türkiye'de yaşayan bütün unsurların Türk yönetiminden memnun olmadıklarını Avrupa'ya göstermek ve bu suretle kurtuluşlarının çaresini arattırmak için, Avrupa devletlerine verdikleri raporlarla Avrupa gazetelerine gönderdikleri haberlerde, "Gayri Müslimler" tabirini kullanırlardı. Museviler Mebusan Meclisi seçimlerine katılınca, "Gayri Müslimler" deyimi yerine "Hıristiyanlar" deyimi kullanılmıştır:

4- Musevi okullarında Türkçe'nin okutulmasına eskisi gibi devam edilmiştir.

5- Patrik "Meletios" İstanbul'a geldikten sonra Musevilerin tekrar Hıristiyanlarla işbirliği yapmalarını sağlama girişiminde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Meletios, Hahambaşı Becarano Efendi'yi ziyarete geldiği vakit "İnşallah üç ruhani Reis (Rum Patriği, Ermeni Patriği, Hahambaşı) el ele verip hak ve çıkarlarımızı korumaya çalışırız" demiştir. Becarano Efendi cevaben:

"Biz ruhani reisleriz; vazifemiz dinin emrettiği şeyleri yapmaktır. Ermiye Peygamber şöyle diyor: Sizi sürgün ettiğim memleketin esenliği için çalışınız, o memleketin iyiliği için dua ediniz; çünkü o memleket esenlik içinde yaşarsa, siz de esenlik içinde yaşarsınız!" demiştir [141]. Bunun üzerine konuşma ortamı değişmiştir.

6- İstanbul'un işgal altında bulunduğu o karanlık günlerinde, İstanbul'un Sirkeci Musevi cemaatinin inşa ettiği sinagogun açılış töreninde bulunmak üzere Sirkeci Polis Merkez Komiserine bir davet mektubu gönderilmiştir. O zaman bu cemaatin başında, şimdiki "La Boz de Türkiye" dergisi sahip ve müdürü olan Alber Kohen bulunuyordu. Cemaat üyelerinden Doktor Jak Bahar ile Doktor Robert Bahar davet mektubunu Merkez Komiseri Tahsin Bey'e verdiler. Komiser davet mektubunu okuduktan sonra başını kaldırarak titrek ve heyecanlı bir sesle; "Ya, daha bizi düşünen var demektir"; diyerek içinden gelen heyecanla cevap verdi. Sinagoga giden komiser, oranın Türk bayraklarıyla donanmış olduğunu görünce, heyecanı biraz daha fazla artıp yanı başında bulunan Hahambaşı Becarano'ya dönerek: "Vatanımın geçirdiği bu korkulu günlerde sadık Musevi unsurunun yurtseverce gösterisi bizi çok teselli eder. Gerek hükümet adına, ge-

[141] Ermiya fasıl 39, fıkra 7.

rek şahsım adına en hararetli teşekkürlerimi sunmaya söz bulamıyorum". dedi. Hahambaşı: "Yahudi unsuru yaşadığı vatanına her zaman bağlı kalmış ve daima o memleketin mutluluğuna ve üzüntüsüne ortak olmuştur. Memleketin geçirmekte olduğu bu acılı günlerde biz Yahudiler kalben ve ruhen Türk millet ve hükümetiyle beraberiz" cevabını verdi. [142]

Edirne'de:

1- İzmir gibi, Edirne ve bütün Doğu Trakya Musevileri, Yunan işgalinin baskısına rağmen, yurtlarına bağlılıklarını daima göstermişlerdi. Paris'te çıkan en eski Musevi gazetelerden biri, Yunan askeri işgalinin baskısından söz ederek "Nerede Yunan memuru görünürse, Musevilerin oradan uzaklaşmaya mecbur oldukları pek çok görülen durumlardandır" demiştir [143].

2- Yunan işgali altındaki topraklarda bulunmuş olan Museviler, Yunanlılara güler yüz göstermemekte direndikleri için, Yunanlılar eski zamandan beri korkutma amacıyla kullandıkları o bilinen kan iftirasına başvurarak, Edirne'de, İzmir'de [144] ve sonra Selanik'te [145] halkı Museviler aleyhine ayaklandırmak ve baskı yapmak için bir fırsat saymışlardır.

3- Musevilerin Türklüğe olan bu bağlılıkları, Yunanlıları fena halde sinirlendiriyordu. Edirne Yunan kolordusu başından ayrılan General Zimbrakakis, ordusuna yazdığı veda bildirisinde "Venizelos taraftarlarının büyüklüğünü kahkahalarla karşılayan Museviler ve Türkler'e karşı" orduyu ve halkı adam öldürmeye ve iç savaşa isteklendiriyordu. [146]

4- Trakya Musevilerinin Yunanlılar tarafından karşı karşıya bırakıldıkları baskılar ve kovuşturmalar "Şarki Trakya'da Yunan Zulümleri" adlı eserde ayrıntılarıyla gösterilmiştir.[147]

İzmir'de:

Ateşkes sırasında İzmir Musevi cemaatinin vatana olan bağlılığını gösteren olaylar şunlardır:

1- Ateşkesin ilk günlerinde, Türk limanları İtilaf Devletleri gemi-

[142] Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II.0497475/6

[143] Univers Israelite, 25 Mart 1921

[144] El Tiempo gazetesi, 1 Nisan 1921

[145] El Tiempo gazetesi, 22 Nisan 1921

[146] El Tiempo gazetesi, 3 Kasım 1920 tarihli ve 20 numaralı nüsha ve bunlar sonraki nüshalarda.

[147] Bu eser, Trakya Cemiyeti yayınlarının dördüncü kitabı olup, Rumi 1338'de basılmıştır.

lerine açıldığı vakit, İzmir'e ilk giren gemi, İngiliz donanmasına bağlı 19 M numaralı destroyerdir (muhrip). Bu muhrip ile beraber General Dixon İzmir'e gelmiştir. O gün, İzmir Rumları İzmir'i ve özellikle İzmir rıhtımını Yunan bayraklarıyla süsleyerek, Dixon'un gelişini kutlamışlardır. Rıhtımdaki Kramer Palas Otelinde, her zamanki gibi, şehrin ileri gelenleri ve zamanın İzmir kumandanı olan Nureddin Paşa ile General Dixon bulunuyorlardı. İzmir Rumlarından bir grup, General Dixon'a yaranmaya çalışmak amacıyla, Nureddin Paşa ile İngiliz generalinin bulunduğu otelin salonuna büyük bir Yunan bayrağıyla girmişlerdir. O esnada otelde bulunan Nesim Navaro adında bir Musevi öfkelenerek, bayrağı göstericilerin elinden almış ve hazır bulunanlar önünde param parça etmiştir. Orada bulunan Rumlar Nesim Navaro'yu tutuklamak istemişlerse de, General Dixon'un orada bulunmasından korkarak bir şey yapamamışlardır. Bu hal bütün İzmirce bilinmektedir. Nureddin Paşa, Nesim Navaro'nun vatansever duygularını takdir etmiş ve onu Rumlar'ın elinden kurtararak, polislerle beraber evine göndermiştir.

Bir süre sonra Nureddin Paşa cepheye gittiğinden, işgal altına girmiş olan İzmir'in yeni valisinin zayıflığı yüzünden Nesim Navaro korumasız kalmıştır. Navaro'nun başvurusu üzerine Nureddin Paşa bir kartın üzerine şu mektubu yazmıştır:

Cephe...

Azizim Nesim Navaro Efendi,

Ateşkesin başlangıcında en zayıf zamanımızda, Amiral Dixon'un İzmir'e geldiği gün, İzmir palikaryalarının, Amirale bir jest olmak üzere, Kramer Palasa çektikleri Yunan bayrağını yerinden koparıp yırtmak suretiyle göstermiş olduğunuz yurttaşlık ve uygarlık cesaretini takdir eder ve gözlerinden öperim azizim[148].

Nureddin İbrahim

2- İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edildiği gün, İzmir'de bir topluca öldürme, bir kırım başlangıcı gerçekleştiği bilinmektedir. O gün, İzmir İtibarı Milli Bankası Şubesi Müdürü Alber Ferid Aseo, rıhtım üzerinde bulunan bu bankanın para ve değerli evraklarını, her ihtimale karşı, bankanın arka tarafında bulunan Osmanlı Bankası'nda sakladıktan sonra, yerine dönmüş ve bütün memurlarıyla Yunan askerleri tarafından rıhtım üzerinde yapılan kötülükleri bankadan seyrediyordu. Her ihtimali düşünmüş ve her önlemi almış olan

[148] Bu kartın metnini, birkaç sene önce İzmir'de iken, kendi elimle kopya ettim. Kart, değerli bir anı olmak üzere sahibinin elindedir.

Aseo, o gün erkenden, İzmir Liman Başkanlığı görevini yapan İtalyalı bir dost subaydan, denize bakan bankanın karşısına, kendisi için İtalyan bandıralı bir sandal göndermesine rica etmişti. İtalyan sandalı bankanın önünde her ne kadar bekliyor idiyse de, rıhtımı ateş ve kan seli içinde bırakan Yunan askerlerinin arasından geçmek hemen hemen imkansızdı. O sırada Aseo, kendisine İtalyan subayı süsü verek Yunan subaylarıyla İtalyanca konuşmaya başlamış ve bundan yararlanarak, orada bekleyen sandala atlayarak Duilio zırhlısına gitmişti. Aseo, rıhtımda geçen bu kanlı olayları gemi süvarisi Albay Maliano'ya anlatmış ve Yunanlıların bu hareketlerine bir son verilmesi için aracı olmasını kendisinden istemiştir. Süvarinin, pek çok yerinden yaralanıp denize atılmış bir Türk subayının İtalyan sandalları tarafından kurtarılarak gemi hastanesinde tedavi altına alındığını söylemesi üzerine, Aseo yaralının yanına gitmiş ve onun "Zito Venizelos" diye bağırmak istemeyen Aydın demiryolu hattı komiseri Kaymakam Kemal Bey olduğunu görmüş ve kendisini teselli etmiştir. Gemi sürvarisi Maliano, hemen limanda bulunan İngiliz filosu komutam Amiral Galtrop'un yanına giderek durumu anlatmıştır. İngiliz amirali, limanda bulunan Fransız filosunun en yüksek rütbeli subayını davet etmiş, üç devletin deniz kumandanları, bu yürekler acısı kırıma hemen son verilmesini Yunan askeri kumandanından istemişler, aksi halde bütün sorumluluğun Yunanistan'a ait olacağını da ayrıca bildirmişlerdir. O günün akşamı bu notayı alan Yunan askeri kumandanı kırımın önünü almıştır. Bu olay bütün İzmir'ce bilinmektedir.

3- Yunanlılar İzmir'i işgal ettikten sonra, orada bulunan Yahudileri tatlı bir siyasetle kendi taraflarına çekmek istemişlerdi. Fakat bu tatlılık siyasetine hiçbir Musevi aldırmamış ve nihayet işi sertliğe dökmüşlerdi. Yunanlıların bu hareketleri Avrupa'ya ulaşmış, Londra'da faaliyette bulunmuş olan Amerikan - İngiliz Musevi Komitesi, İzmir Musevi cemaatinden buna dair bir rapor istemiştir. Raporda Yunanlıların yaptıkları baskılardan söz edilmiştir. Bu rapordan haberdar olunca Venizelos'un canı çok sıkılmıştır. Birçok defa siyasi görevlerle Londra'da bulunmuş olan İzmir Yunan Olağanüstü Komiserliği Genel Sekreteri Gunarakis, İzmir Musevi Cemaati Başkanı'na bundan ötürü şikayette bulunmuş ve aynen şunları söylemiştir: "Bizim varlığımızın söz konusu olduğu sırada sizin böyle bir rapor göndermenize teessüf ederim." Bunu okul arkadaşım olan zamanın İzmir Musevi Cemaati Başkanı Nissim Tarika bana anlatmıştı.

4- Ateşkes sıralarında İzmir'in nüfusu, yani İzmir'de bulunan

Türklerin azınlıkta kaldığı meselesi söz konusu olmuştu. İstanbul Türk gazeteleri bu hususta halk oylamasına gidilmesini istemişlerse de, Yunanlılar buna razı olmamışlardı. Yukarıda adı geçen Gunarakis, Avrupa'dan dönüşünde, aynı yataklı vagonda beraberce seyahat ettiği tanınmış bir İzmirli Yahudi tüccara, İzmir Yahudilerinin Yunanistan'a güvensizliklerinden yakınırken " Biz referandumu sizin için kabul etmedik. Çünkü bilirdik ki, siz Türklere oy verecektiniz" demiştir. [149].

Bunu da, o tüccarla yakınlığı olan yine okul arkadaşım bana söylemişti.

5- İzmir'in işgalinden sonra, Yunan Kralı Kostantin İzmir'i ziyaretinde, çeşitli cemaatlerden gelen heyetleri huzuruna kabul etmişti. Kral, İzmir'de bulunmasından yararlanarak Musevilerin İzmir'de Yunan idaresinden memnun olduklarına dair Musevi cemaatinden bir beyanname istemişti. Cemaat kralın isteğini yerine getirmemiştir[150].

6- Başkumandanlık Savaşı'ndan çok önce, yani İzmir'in Yunanlıların işgali altında bulunduğu zamanlarda, (galiba) Milletler Cemiyeti tarafından gönderilmiş bir kurul İzmir'e gelmiştir. Bir İngiliz'in başkanlığı altında bulunan bu kurulun amacı İzmir'de yaşayan birçok unsurların İzmir'in gelecekteki siyasi düşüncelerini yoklamaktı. O zaman İzmir Musevi Cemaati Başkanı ölü Boaz Menaşe Efendi idi. Rodos adası istinaf mahkemesi (ilk derecedeki mahkemelerle Yargıtay arasında yer alan mahkeme) üyeliğinde bulunmuş olan bu zat, adanın İtalyanlar tarafından ele geçirilmesi üzerine, İzmir'e giderek orada yerleşmişti. Komisyon, Boaz efendiyi davet ederek kendisine bazı sorular sormuş ve sorulan bu soruları kimseye, hatta Musevi cemaatinde Meclis arkadaşlarına bile anlatmayacağına dair yemin ettirmiştir. Boaz Efendi'nin verdiği cevaplar, İzmir, Türk ordusu tarafından geri alındıktan sonra, komisyonun raporunu neşreden bir gazetede okunmuştur. Boaz Efendi, gazeteyi gördüğü vakit, kendisine yöneltilen soruların ve verdiği cevapların doğruluğunu onaylamıştır. Başlıca soru şu idi: "Siz Museviler, İzmir'in Türklerde mi, yoksa Yunanlılarda mı kalmasını istiyorsunuz?" Cevap şu idi: "Museviler daima Türklerle iyi

[149] Bu mesele hakkında, bu eserin 21 ve 22'nci sayfalarında bilgi verilmiştir.

[150] Tarih bir tekerrürden (tekrarlanmadan) ibarettir. Milattan önce (323-356) yaşamış olan Büyük İskender, eski İran başkentlerinden biri olan Susa'ya geldiği vakit, kendisini kral tanımalarını Susa Yahudilerinden istemiştir. İran Yahudileri cevaben: "Bir İran hükümdarından başka bir hükümdar tanımayız" diyerek yurtlarına olan bağlılıklarını kanıtlamışlardır.

yaşamışlardır, İzmir'in Türk kalmasını isterler". Bu olay da bütün İzmir halkınca bilinmektedir.

7- İzmir'in işgal hükümeti, Musevi okullarında Yunanca okutulması için bu okullara parasız öğretmen göndermek istemiştir. İzmir Musevi cemaati buna razı olmamıştır.

8- 1922 yılının Ağustos ayının ortalarında Lloyd George'un, İzmir'e özerklik verileceğine dair verdiği söylev üzerine, İzmir Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı İngiliz Başkanına teşekkür etmek için bir miting düzenleyerek ve mitingin minnet ve şükranlarını içeren bir kararname kaleme alarak çeşitli unsurların temsilcilerine imza ettirmişti. Bu kararnamede hiçbir Musevinin imzası yoktu. Bu olay hakkında aşağıdaki belgeyi yayımlıyorum:

"Hayat" gazetesinden alınan bu belgenin klişesini de aynı zamanda yayımlıyorum: [151]

Lloyd George'un nutku üzerine İzmir'de yapılan miting:

Ankara: 26 Ağustos-İzmir'den 16 Ağustos tarihiyle bildiriliyor. Lloyd George'un o bilinen söylevi üzerine Yunanlılar İzmir'de bir miting düzenlemişlerdir. Pazar günü İzmir'de bütün yerler jandarma vasıtasıyla kapatılmıştır. Bu emir merkeze bağlı olan yerlere de uygulanarak fırınlar, evler kapattırılmış ve bütün çeteler jandarma neferleriyle çevrilerek, halk zorlanmak suretiyle Birinci Kordon'a gönderilmiştir. Karşıyaka ve Göztepe semtlerine vapurlar gönderilerek zorla toplanan halk bu vapurlarla Kordona dökülmüştür. Halka Lloyd George'un kartpostalları dağıtılmış ve İngiliz bayrağı arkasındaki kafile İngiliz Konsolosluğu önüne gönderilmiştir. Frenk mahallesinden geçerken Rum ahali, Belediye Başkanım omuzlayarak beş on adım götürmüş ve "Zito Hasan Paşa!" diye bağırmıştır. Halk adına bir kurul, düzenledikleri kararnameyi İngiliz Konsolosluğuna okumuşlar ve daha sonra Hükümet önüne gelerek nutuklar söyledikten sonra, halkı serbest bırakmışlardır. Kararnameye Hacı Hasan Paşa, Karşıyaka Belediye Başkanı Ahmet Şükrü, Hoca Sabri, Çerkez Cemiyeti Başkanı İsmail Hakkı, cemiyetin hukuk müşaviri Mehmet Sait, üyelerinden Mehmet Samih, Ermenilerden meyhaneci Papazyan Alagözyan, ortaokul Fransızca öğretmeni Cavid, Katoliklerden Balcı Filip ve Rumlardan on üç kişi imzalarını koymuşlardır.

9- İzmir'in Milli Kuvvetler tarafından geri alınması üzerine "Tev-

[151] Adana'da çıkan "Hayat gazetesinin 28 Ağustos 1338 ve 4 Muharrem 1341 tarihli ve 104 numaralı nüshasında.

لوئيد جورجك نطق اوزرينه

ازمیرده عقدایدیلن متینغ

آنقره : ۲۶ آغستوس — ازمیردن ۱۶ آغستوس تاریخیله بیلدیریلیور : لوئید جورجك معهود نطق اوزرینه یونانلیلر ازمیرده بر متینغ ترتیب ایتمشلردر . بازار کونی ازمیرده بوتون اماکن ژاندارمه‌لر واسطه‌سیله سد ایدلمشدر . بو امر محلاتده تشمیل ایدیلدیکی فرونلرك خانه‌لرقاپاتدیرلمش وبالعموم چته‌لر ژاندارمه نفرلریله چوریلدیکی اهالی صورت جبریه‌ده برنجی قوردونه سوق اولونمشدر . قارشی یاقه وکوزتپه سمتلریه واپورلر کوندریلدیکی جبراً طوپلانان اهالی بو واپورلرله قوردونه دوکولمشدر . اهالیه لوئید جورجك قارت پوستالری توزیع ایدلمش انکلیز باندره‌سی آرقاسنده‌کی قافله انکلیز قونسلوخانه‌سی اوکنه سوق اولونمشدر . فرنك محله‌سندن کچرکن روم اهالی بلدیه رئیسی اوموزلایارق بش اون آدیم کوتورمشلر وزیتو حسن پاشا ! دیه باغیرمشلردر . اهالی نامنه بر هیئت تنظیم ایتدکلری قرارنامه‌یی انکلیز قونسلوسنه تفهیم ایتمشلردر . ومتعاقباً حکومت اوکنه کلدیکی نطقلر ایرادندن صوکره خلق سربست براقمشلردر . قرارنامه‌یه هاجی حسن پاشا ، قارشی یاقه بلدیه رئیسی احمد شکری ، خواجه صبری ، چرکس جمیتی رئیسی اسماعیل حقی ، جمیتك حقوق مشاوری محمد سعید ، اعضاسندن محمد ساغ ، ارمنیلردن میخانه‌جی پاپازیان آلاکوزیان ، اعدادی فرانسز جه معلمی جاوید ، قاتولیکلردن بالجی فیلیب ، و رومالردن اون اوچ کیشی وضع امضا ایتمشلردر .

Klişe III - İzmir Yunan işgali altında iken, İzmir'e serbestlik verilmesi için, İzmir halkının bütün unsurlarını -Yahudi unsurundan başka- kimselerin Loid George'a hitaben inıza ettikleri teşekkür mektubundan sözeden telgrafı bildiren belge

hidi Efkar" gazetesi muhabiri, İzmir Hahambaşısı Moşe Melamad ile bir söyleşi yapmıştır. Muhabir, Musevi Ruhani Başkanı bildirisini şöylece naklediyor:

"Birgün, İzmir özerklik komedisi oynanmadan önce iki Yunan subayı Hahamhane'ye gitmişler ve Hahambaşı'ya özerkliğin ilan edileceğinden hiç söz etmeden rıhtımda belirlenmiş olan bir yere gelmesini kendisinden istemişlerdir.

Hahambaşı, bu davetin nedenini sorduğu zaman, o yerde bir toplantı yapıldıktan sonra konsoloslara gidileceğini söylemişlerdi. Hahambaşı bunun üzerine, "Beni davet ettiğiniz yerde dua okunacak mı?" diye sorunca "Hayır" cevabıyla karşılaşmıştı. Moşe Melamad: "Öyle ise benim orada hiçbir işim yoktur, ben yalnız ruhani bir başka-

رسمی تبلیغ

آنقره ٢٦ آغستوس — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

شرق قونفرانسی اطرافنده

انکلتره‌نك فرانسه‌یه جوابی

آنقره ٢٦ آغستوس — [illegible] فرانسه حکومتی [illegible] انکلتره‌نك جوابی آلمشدر. انکلتره قونفرانسی اساس اعتباریله قبول ایتمش و [illegible] اسلامبولده‌کی [illegible] قونفرانسه [illegible] ایتمشدر.

انکلتره جوابنده [illegible] طرفندن [illegible] حکومتك [illegible] قبول ایتمکده‌در.

جوابی [illegible] انکلترهنك [illegible] [illegible] موضوع [illegible] بیلدیریور.

یونانده قرانك استعفا ایتدیکی

آنقره ٢٦ — [illegible] آتینه‌دن [illegible] استخباراته کوره [illegible] طرفندن [illegible] ایتدیکی [illegible]

[illegible]

هندستانده اغتشاش تأثیرلری

[illegible] بیرمك [illegible] حکومت [illegible]

[illegible]

آنقره ٢٦ آغستوس — هندستانده [illegible] اغتشاش [illegible]

قتل ایدلمشدر. [illegible] حکومت [illegible] انکلیز

[illegible]

شرق قونفرانسی حقنده

آنقره ٢٦ آغستوس — [illegible] ٢٤ آغستوس تاریخیله تبلیغ ایدیور. [illegible]

[illegible] حکومتنك شرق مسئله‌سنه دائر [illegible] فرانسه طرفندن ویریلن جواب

[illegible] فرانسه حکومتی انکلتره‌نك [illegible]

[illegible] قبول ایدیلدیکی [illegible]

[illegible]

عاقبت هنوز دعوت ایدلمه‌مش

آنقره ٢٦ آغستوسدن ٢٣ [illegible] ایدلمیور. وندیك قونفرانسی حقنده

موجود معلومات اساس اعتباریله [illegible] مشکلات

[illegible] اوله‌رق [illegible] کوره آنقره

اسلامبول و آنقره‌ده‌کی [illegible] حکومتلره وندیك

قونفرانسی [illegible] تبلیغ ایچون [illegible]

آلمشدر. [illegible]

[illegible] بیان ایتمشدر.

بر یونان تبلیغ رسمیسی

آنقره ٢٦ — ٢٠ آغستوس تاریخلی یونان تبلیغ رسمیسی بروجه آتیدر: [illegible]

[illegible] ١٦-١٧ آغستوس کیجه‌سی [illegible]

[illegible]

[illegible] ١٩ [illegible]

[illegible]

[illegible]

وندیك قونفرانسی استشاری ماهیتده

استانبول ٢٦ آغستوس — [illegible] وندیك

قونفرانسنك استشاری ماهیتده [illegible]

[illegible] انکلتره طرفندن [illegible]

[illegible] انکلتره‌نك [illegible]

آنقره و استانبول [illegible] انکلتره‌نك [illegible]

[illegible]

لوید جورجك نطقی اوروپه‌ده

انقره‌ده عقد اجتماع ایدن میثاقیون

آنقره ٢٦ آغستوس — [illegible]

١٦ آغستوس تاریخیله [illegible] لوید

جورجك مشهور نطقی اوروپه [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

لوید جورجك [illegible]

[illegible] انکلیز [illegible]

انکلیز [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] انکلیز [illegible]

[illegible] حکومت [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] احمد

شکری، [illegible] حسین

[illegible] اسماعیل حقی، [illegible]

[illegible] سعید، [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تحقیقات مسئله‌سی

[illegible]

استانبول ٢٦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ایرلاندا رئیسنك قتلی

آنقره: ٢٦ — ایرلاندا رئیس حکومتی

جنرال [illegible]

[illegible]

پاره‌مزك قیمتی

استانبول: ٢٥ — [illegible]

[illegible]

یونانه مخالفت اندیشه

استانبول ٢٦ — [illegible]

[illegible]

[illegible] یونان حکومت [illegible]

[illegible]

ادرنه حقنده بر تکذیب

استانبول ٢٦ — [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] تکذیب ایتمکده‌در.

آلمانیا تأمینات ویره‌میور

آنقره ٢٦ — [illegible]

آلمانیانك [illegible]

[illegible]

بیان ایتمشدر.

[illegible]

[illegible] انکلیز [illegible]

[illegible] انکلتره‌نك [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

nım" demiştir. [152]

10- Aşağıdaki olay her ne kadar belgeye dayanmıyorsa da bütün İzmir halkınca bilinmektedir.

İzmir'in geri alınması üzerine, İzmir'de kurulan Askeri Savaş Divanı'na yapılan bir ihbar üzerine, Ruben Katan adında bir Musevi, söz konusu kararnameyi imza etmekle suçlanmıştır. Yargılama sonunda, Ruben Katan'ın aklanması gerçekleşmiştir.

11- Türk okullarında öğretmenlik yapmış olan Ruben Katan, çok yurtsever bir ailedendir. Kendisi Aydınlıdır. İstiklal Savaşı zamanında annesi Coya Katan evinde birkaç Türk'ü korumuştur. Yunan askerleri bu evdekilerin teslimini isteyince Coya razı olmamıştır. Bunun üzerine Yunan askerleri evi yakmışlar, yangın esnasında birkaç kişi kurtulabilmişse de Coya ve içerde kalan iki üç kişi alevler içinde yanmıştır [153].

Bursa'da:

1- Ateşkes sırasında, Bursa Musevileri Türk vatanına bağlılıklarını gösterdikleri için, Yunanlıların kovuşturmasına uğramışlardır. O sırada yabancı bir Siyonist Bursa'ya gelerek Yahudilerden yardım istemiştir. Bursa Yahudileri, Türk Musevilerin Siyonizm ile ilgilenmediklerini bildirmişlerdir. Yabancı Siyonist Bursa Yahudilerinin hâlâ Türkler'den korktuklarını ve bu ise Türkler'in dönmelerini umduklarını Yunan işgal kumandanına söylemiştir. Bunun üzerine kumandan, Siyoniste para vermelerini emretmiştir.

2- Bursa'nın işgali devam ettiği sırada, Bursa'ya özerklik verilmesi için başvuru olmuş ve başvuranlar arasında üç Musevinin bulunduğu iddia edilmiştir. Bursa'nın Milli Kuvvetler tarafından geri alınması üzerine özerklik davası görülerek, zan altındaki üç Musevi aklanmıştır. Bursa'da yayımlanan "Yoldaş" gazetesi olayı şöyle anlatıyor: [154]

"Dünkü perşembe günü, yedi defadır görülen özerklik davası sona ererek mahkemenin kararı aşağıdaki gibi bildirilmiştir.

1- Kaçakların tümünün idamına,

2- Feraizi Hacı Hamdi Efendi'nin üç yıla,

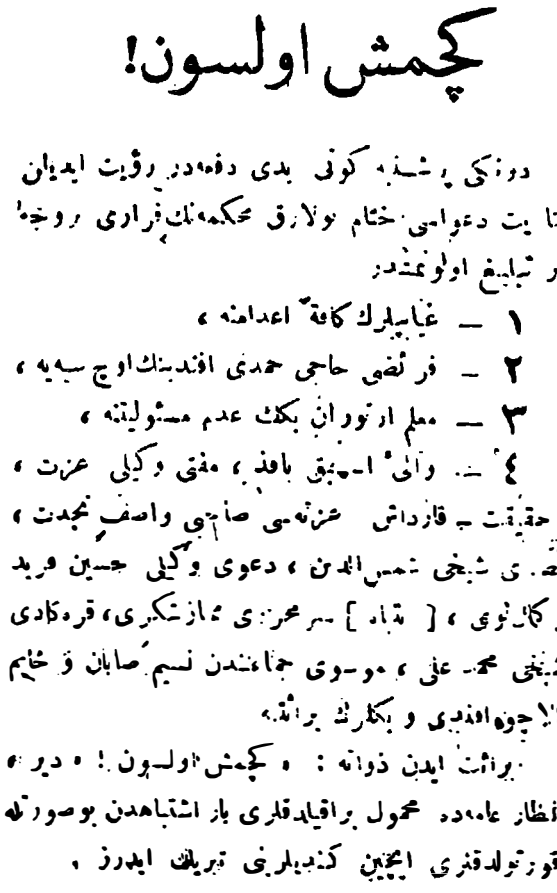
3- Öğretmen Erturan Bey'in sorumsuzluğuna,

4- Eski vali Nafiz, Müftü vekili İzzet, (Hakikat - Kardeş) gazetesi sahibi Vasıf Necdet, Mısri Şeyhi Şemseddin, Avukat Hasan Ferit ve

[152] Tercüme suretiyle "Tevhidi Efkar" dan naklen "El Tiempo" gazetesinin 22 Ekim 1922 tarihli ve 9 numaralı nüshasında.

[153] Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 140.

[154] 7 Recep 1341 ve 23 Şubat (Rumi) 1339 tarihli ve 415 numaralı gazetede.

Klişe IV - Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiği sıralarda, bu şehir Yahudilerin ülkeye olan bağlılıklarını bildiren belge.

Kemal Levi, (İntibah) Başyazarı Mümtaz Şükrü, Karakâdi Şeyhi Mehmet Ali, Musevi cemaatinden Nisim Saban ve Hayim Palaçi efendi ve beylerin aklanmasına,

Aklanan kişilere: "Geçmiş olsun! der, kamu gözü önünde kendilerine yüklenen gereksiz suçlamalardan bu şekilde kurtuldukları için kendilerini kutlarız."

14- Cumhuriyet devrinde Yahudiler:

1- Türkiye Yahudilerinin Lozan Antlaşması'nın hükümlerinden vazgeçtiklerine dair belge:

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan antlaşma gereğin-

یولداش

سنه ۱۵

لیلهٔ رغائب نعمة المواهب

معارف بودجه‌سی

بروسلك وصلتی

کچمش اولسون!

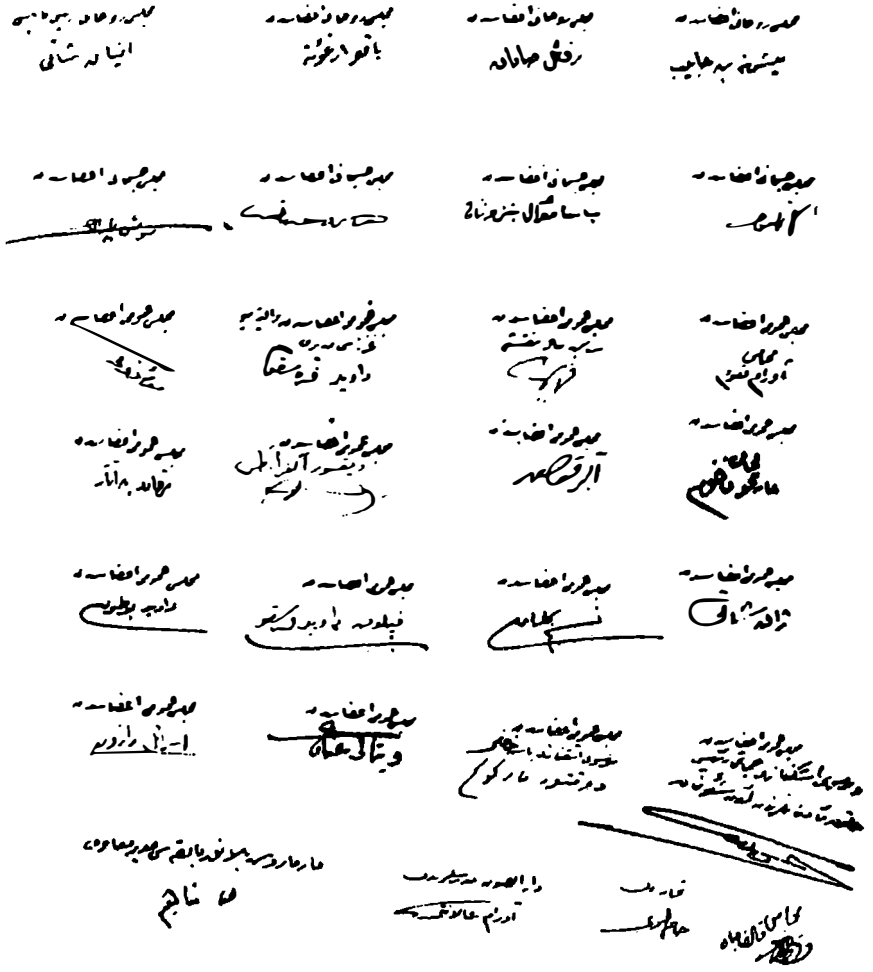
ce Türkiye'de yaşayan Gayri Müslim azınlıklara bazı ayrıcalıklar verilmiştir. Türk Museviler, esasen istemedikleri bu imtiyazlardan memleketimizde Medeni Kanunun uygulanmasından çok önce, vazgeçmişlerdir. Bu konuda düzenlenip Cumhuriyet Hükümetimize sunulan dilekçenin metnini koyuyorum.

"Öteki uygar ülkelerde geçerli olduğu üzere dinin devlet işlerinden ayrılması ilkesinin kabul ve ilan edilmiş olması ve bunun eklentisi olarak tüm yasaların sırf laik esaslara göre düzenlenip konulmasının kararlaştırılmış olması nedeniyle Musevilere ilişkin aile hukuku ve kişisel hükümlerin durumunun saptanması noktasından meydana gelen yeni durum üzerine düşünce alışverişi amacıyla bu defa Hahambaşı Efendinin başkanlığında olarak ruhani, cismani ve genel meclisleri üyeleriyle cemaatin öteki ileri gelenlerinden oluşan Hahamhanede olağanüstü olarak yapılan toplantıda kararlaştırılan aşağıdaki hususları Cumhuriyetimizin yüce Hükümetine sunmayı bir ödev sayarız.

Lozan Antlaşması'nın 42. maddesi gereğince azınlıkların örf ve adetlerine dayalı hükümlerin bir komisyon aracılığıyla saptanacağı yazılmış ise de, adı geçen antlaşmanın imzalanması sırasında Türkiye'de geçerli ve sadece İslam dini esaslarından alınmış bulunan kişi ve aileye ilişkin hükümlerin Müslüman olmayan azınlıklara uygulanması doğru olamayıcağı ulusal hükümetimizce göz önüne alınarak azınlıklardan her biri hakkında özel hükümler konulup uygulanması uygun görülüp kabul edilmişti. Halbuki sonradan dinin dünya işlerinden tamamen ayrılmasının sonucu olarak, ayrımsız tüm kanunların dini görüş ve düşüncelerden soyutlanmış, ve sırf ülke gereksinimlerine ve var olan yasaların gelişmesi amacıyla konulmakta olmasına bakarak Musevilere özgü olarak aile hukukuna ilişkin hükümler konmasına gerek ve yer kalmamış ve aksine bu yolda ayrıcalıklı hükümler konması Musevilerin laik esaslara dayalı kişi hukukunun yararlarından yoksun kalmalarına neden olacağı saptanmıştır. Esasen deneyim ve tarihin tanıklığıyla da kesin olduğu üzere Museviler bulundukları memleketlerin uygar ve toplumsal devrimlerine kayıtsız kalmak şöyle dursun, aksine daima yapıcı ve etkili olmuşlardır. Bundan başka bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin genel ve siyasal düzeni dinin dünya işlerinden tamamen ayrılması ilkesine dayandığına göre, kendilerini öteden beri bu vatanın haklı olarak öz evladından sayan Museviler, işbu ilkeyle uzlaştırılma olanağı bulunmayan belirtilen ayrıcalık hükümlerinin haklarında uygulanmasında vatandaşlığın gereğiyle de uzlaşabilir. Özellikle hemen düzenlenen kişisel yasaların uygar ülkelerde geçerli

Klişe V - Türkiye Yahudilerinin Lozan Anlaşması'nın hükümlerinden vazgeçtiklerini bildiren belge

olan esaslardan toplumsal ve kişisel gereksinmelerimizden esinlenmiş olacağına göre Türkiye'de yaşayan tüm Türklerin ve bu arada Türk Musevilerin de kişisel ve toplumsal gereksinimlerini tamamen karşılayacağından kuşku yoktur.

Kaldı ki evlenme ve boşanmaya ilişkin konularda dini duygularını tatmin etmek isteyecek olan Museviler Avrupa'da ve Amerika'da olduğu üzere anayasanın sağladığı vicdan özgürlüğü kuralına sığınarak Hükümetin yayınlayacağı laik yasa hükümleri gereğince işlem yaptıktan sonra, dini makamları olan Hahambaşılığa başvurarak dini törenlerini yaptırmalarına engel yasa bulunamayacağı açıktır. Buna göre belirtilen nedenler göz önüne alınarak Türk Musevilerin öteki toplumsal hususlarda olduğu gibi aile hukuku ve kişisel hükümler alanında da Cumhuriyet Hükümetinin yayınlayacağı laik yasaların hükümlerinden yararlandırılmaları isteği ve dileklerini, bu vesileyle de Cumhuriyet Hükümetimize karşı eksilmeyecek duygu ve teşekkürlerini sunarız.

15 Eylül 1925 (1341 Rumi)

2- Türkiye Musevi Cemaati'nin, cemaat işlerini Cumhuriyetçe tutulan yeni amac ve ilkeler çerçevesinde yöneteceğine dair düzenlediği ve Başbakanlık katına sunduğu dilekçenin metni aşağıdaki gibidir.

Türkiye Cumhuriyeti Yüce Başbakanlığına

Teşekkür sunuşumuzdur,

"Büyük kurtarıcımız Gazi Paşa Hazretleri'nin dahice önderliğiyle sevgili vatanımızın giriştiği ilerleme yolunda geri kalmak istemeyen Türk Musevileri, yüce hükümetçe tutulan yeni ilkelere göre hareket etmekteki görevin bilincinde olarak yaptıkları özel toplantıda beşyüz yıldan beri Türklerin koruma kanadında Musevi milletinin gördüğü sonsuz ve benzersiz iyilik ve himayeden hiçbir memlekette görülmeyen sevgi belirtilerinden ötürü en büyüğünden en küçüğüne kadar hissetikleri minnet ve şükran hislerini Babamız Cumhurbaşkanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle yüce Cumhuriyetimizin değerli hükümetine sunmak ve belirlenen yeni amaçlar çerçevesinde cemaatin yönetim biçimi hakkında hükümetin emir ve düşüncelerini almak ve her zaman vatanın pek candan evlâtları bulunmuş olup sağ oldukça ona bağlılıkları kesin olan Musevilerin bazı dileklerini yüce hükümete sunmak göreviyle özel bir kurulun Hükümet Başkanlığına gönderilmesine karar verilmiş ve bu teşekkür görevini yerine getirmek amacıyla cemaatimiz üyelerinden Üniversite profesörlerinden

Avram Galanti, Hanri Soriano ve Şimon Levi Efendiler seçilmiş olduğunu ve yüce vatanımızın yükselmesi ve Kurtarıcımız Reisicumhur Paşa Hazretleriyle zatı devletlerinin ve yüce hükümetin başarısının devamı için en içten dileklerde bulunduğumuzu saygı ile bildiririz.

16 Şubat 1926

Türk Musevileri Cemaati	Türk Musevileri
Genel Sekreteri	Cemaati Başkanı
Hanri Soriano	Jak Nahmiyas

3- Türkiye Musevilerinin, Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarından vazgeçmeleri üzerine, Amerika'nın Musevi büyüklerinden Louis Marshall Türkiye Musevilerinin bu hareketini şiddetle kınamıştır. Bu kınamalara İstanbul'da çıkan "El Tiempo" gazetesi müdürü David Fresko ile bu eserin yazarı cevap vermişlerdir.

a- Fresko'nun bildirisi şunlardır;

"Türkiye Musevileri, öbür memleketlerde yaşayan diğer Museviler gibi özel haklar istemeyi öne sürmezler. Onlar (Musevi Türkler) Türk ulusunun siyasal ailesi bireylerindendir. Yasalar önünde mutlak bir eşitliğe kavuşurlar ve vicdan özgürlüğüyle mezhepleri Türk devletinin yasalarıyla güvenceye alınırsa, özel haklara kavuşmak için hangi adalete, hangi ilkeye dayanıldığını sorarız. Hakikat ve adalet esaslarına dayanan Yahudi ahlakı, böyle bir iddiaya hoşgörüyle bakamaz.

Büyük devletler, Lozan Antlaşması'yla bağlı olan Türk devletinden, Türk camiasına dahil olan azınlıkların haklarına uymasını istemişlerdir. Azınlıkların haklarından vazgeçmeye karar veren Musevi cemaatinin bildirisi üzerine, Türk Musevileri ne yaptılar? Bunlar: "Biz, Türk ailesi içinde kendimizi yabancı saymak istemiyoruz. Türk ailesi birdir ve ayrılık kabul etmez, bu ailede çoğunluk va azınlık yoktur, aynı aile üyelerinden bazılarının özel haklar istemelerine yer yoktur" dediler. Türk Musevi cemaati büyüklerinin dediklerini Amerikalı, İngiliz, İtalyan vb. Yahudiler demelidirler. Böyle içtenlikle düşünmeyen ve hareket etmeyen Yahudiler, Musevi ahlakına ve toplumsal birlik prensiplerine karşı hareket ederler, uluslar arasında yaşayamazlar ve kanun önünde eşit bir muamele istemek hakkına sahip olamazlar.

Bir vatanın sadık ve zeki evladı, vatanın yani annesinin kendilerine vermeyi reddettiği hakları elde etmek için bir yabancının girişimi ve korunmasına dayanmaz, hatta o yabancı gerçek dostu olsa bile. Sadık ve zeki bir yurtsever, vatanını yabancı bir baskı altında görmemek

için, vatanının haklarından yoksun olmaya razı olur. Vatanının kendisinden esirgemek istediği bir hakkı elde etmek için, bir Amerikalı, bir Fransız bir İngiliz'in yabancı bir devletin karışmasını istediğini acaba Mister Marshall tasavvur edebilir mi? [155]"

b- Bu eserin yazarı Marshall'a cevap olmak üzere bir Türkçe gazetede iki [156] ve bir Fransızca gazetede yine iki [157] makale yazarak Türkiye Yahudilerinin, bu vazgeçmeleriyle yalnız Türkiye'ye değil, uygarlığa bile hizmet ettiklerini uzun uzadıya açıkladıktan sonra, makalelerinden birinde şu cümleleri yazdı: "Türk Musevileri, bu vazgeçmeyle memlekete olan bağlılıklarını göstermek ve dünya Museviliği adına gördükleri iyiliğe teşekkür borçlu olduklarını ifade etmek istiyorlar. Bundan yararlanarak, dünya Musevilerine söylemek isterim ki, on beşinci yüzyılın sonundan başlayarak Türkiye Musevileri Türkiye'de tam bir özgürlük havası içinde gelişirlerken, on sekizinci yüzyılda, Fransa'da bulunan Musevilerin Paris'e girmeleri yasak edilmişti."

Paris'te çıkan "Temps" gazetesi İstanbul muhabiri, bu eserin yazarının makalelerinden büyük bir kısmını gazetesine göndererek aynen yayınlamıştır. [158].

4- İstanbul Beneberit Cemiyeti'nin yurtsever bildirisi:

İstanbul Beneberit Cemiyeti Başkam Henri Soriano'nun 13 Ocak 1928'de, derneğin yönetim kurulunun seçilmesi nedeniyle söylediği nutuktan aşağıdaki cümleleri yayımlıyorum.

"Musevi öğesini memleketimizin yönetici öğesine yaklaştırmak için harcanması gereken çabadan, yüzyıllarca kendileriyle tam bir uyum çerçevesinde yaşadığımız hemşerilerimizin güven ve itimadını sürdürmek gereğinden bizimle beraber büyüyüp mutluluk ve acılarına daima katıldığımız vatandaşların kardeşlik yollarını bize gösterecek yollardan söz ettiğimi hatırlatmak için, açılış oturumunda açıkladığım programa dönüyorum. Yüzyıllarca acılardan sonra yükselmek ve her türlü yabancı etkiden kurtulup bağımsız yaşamak azmine sahip olan Türk kardeşlerimizin ruh halini derinleştirmek devletimizin onurunun yücelmesi için kendilerine her türlü maddi, manevi yardımlarda bulunmak mecburiyetinde olduğumuzu tekrar ediyorum.

Onlarla beraber aziz vatanımızın mutluluğuna, yükselmesine çalış-

---

[155] "El Tiempo" gazetesinin 3 Eylül 1926 tarihli ve 94 numaralı nüshasında.

[156] Akşam gazetesinin 25 Eylül 1926 tarihli ve 3855 numaralı nüshasıyla 2 Ekim 1926 tarihli ve 2363 sayılı nüshasında.

[157] L'Akcham gazetesinin 23 Eylül ve 1 Ekim tarihli nühsalarında.

[158] "Le Temps" gazetesinin 9 Ekim 1926 tarihli nüshasının lik sa, da.

mak, kalıcı değerlere dayanan ürün verici eserler meydana getirmekle memleketimizi maddeten ve manen elimizden geldiği kadar zenginleştirmek, kutsal görevimizdir. Memleketin dilini öğrenmek ve kökleştirmek için son gayretlerimizi esirgememeliyiz; Türk edebiyatını bilip takdir etmeliyiz, Türkiye'nin coğrafyasına daha ciddi bir biçimde vakıf olmalıyız" [159].

5- Madrid'in Times muhabiri, Yahudiler'in İspanya'dan kovulduklarına ilişkin 1492'de Katolik Ferdinand'ın verdiği emri geçersiz kılmak suretiyle Yahudilerin İspanyaya dönmeleri için bir yasa yapılmakta olduğunu yazmıştır. Dünyanın bütün basını bu haberi yayımlamıştır. İstanbulda çıkan Vakit gazetesi, Bene-Berit Cemiyeti Başkanı Hanri Soriano'ya başvurarak bu mesele hakkında ne düşündüğünü sormuş. "Özellikle Türkiye Yahudileri İspanya'ya dönmeyi düşünmezler. Zira, onlar, memleketin sahipleriyle en iyi ilişkiler içinde olmayı sürdürüyorlar. Aramızda hiçbir uyuşmazlık olmamıştır. Bunun bilinmesi iyi bir şeydir [160].

15- Dış memleketlerdeki Türk Yahudiler ve Türkiye:

Türkiye dışında bulunan Türk Yahudileri, fırsat düştükçe yurtlarına olan bağlılıklarını göstermekten geri kalmazlar. Bu konuda bilgi edindiğimiz bazı olayları aşağıya kaydediyoruz.

1- Balkan Savaşı sırasında Güney Afrika'nın Salisbury şehrinde bulunan Türk Musevileri ile Hint Müslümanları bir araya gelerek Türkiye'ye yardım göndermişlerdir. Yardım edenlerin adları İstanbul'da çıkar "El Tiempo" gazetesinde yayımlanmıştı[161].

2- Mütareke zamanında, Türkiye'yi parçalamak fikriyle Paris'te toplanan konferansın İslam dünyasında derin tepkiler uyandırdığı bilinmektedir. O zaman Londra'da bulunan Hint Hilafet Komitesi temsilcileri Türkiye'nin durumu hakkında görüşmek üzere, Londra'da yaşayan Müslümanlar'ı gazeteler aracılığıyla belirli bir yere davet etmişlerdi. İlk davete on beş Müslüman ile senelerden beri Londra'da yaşayan Selanikli bir Türk Yahudisi ve tesadüfen İngiliz başkentinde bulunmuş olan Marius Krieger adında diğer bir Türk Yahudisi gitmişlerdir.

Bu iki Musevi Müslümanlarla beraber Türkiye'nin durumunu konuşmuş ve zamanın gerektirdiği kararları almışlardır. Bu olayı bana

---

[159] İstanbul'da çıkan eden Hamenora dergisi Şubat 1928 No. 2 s. 46-47

[160] Hamenora, No. 10-12, s. 239. (1931).

[161] 29 Kasım 1912 tarihli ve 25 numaralı nüshada.

anlatan bizzat Marius Kriegerdir. Bu kişi, vaktiyle Selanik ve sonradan Akdeniz Cezayiri Vilayeti Yabancı İşleri Müdürlüğü'nde bulunmuş ölü Yusef Krieger'in oğludur.

3- Güney Amerika'nın Arjantin Cumhuriyeti başkenti olan Buenos Aires'te oturan Türk Musevileri, orada bulunan Türk, Arap vesair Müslümanlarla bir Kızılay komitesi kurmuşlar ve Kızılay'a parasal yardımda bulunmuşlardır. [162]

4- Mütareke sırasında Arjantin'de bulunmuş olan Matmazel Cordovero adında bir İstanbul'lu Musevi kız birçok konferanslar vererek kamuoyunu Türkiye lehine kazanmaya çalışmıştır [163].

5- İsviçre'nin Cenevre şehrinde, eskiden beri küçük bir Türk Musevi cemaati vardı. Bu küçük cemaat, o zaman Hariciye Vekilliğini yapan İsmet Paşa'nın (Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü) Başkanlığında 1922 yılının sonlarına doğru ilk defa olarak Lozan Konferansına giden Türk Delegasyonu onuruna, bir ziyafet vermiştir. Kabul resminden ve ziyafetten sonra, Cenevreli yerli Musevi cemaati Hahambaşısı Mösyö Ginsburger Türk Musevi cemaati adına çevirisi aşağıya alınan şu nutku söylemiştir.

Ekselans (Paşa Hazretleri), Madamlar, Efendiler,

"Cenevre küçük Türk Musevi Cemaati Başkanı tarafından bu mecliste söz almaya davet olundum, bu onuru kabul etmeseydim, görevimde kusur etmiş olurdum. Zira barış hizmetkarı olan ben, Peygamberin yaptığı gibi, milliyeti ne olursa olsun, her barış müjdecisini, heyecanlı bir mutlulukla selamlamayı görev sayarım.

Savaşa son vermek için acı duymuş milletlerin görüşmelerde ve önerilerde bulundukları özlemle beklenilen saati coşturmak ve yüceltmek dünyanın dehşet veren felaketlerine çare aramak, mutluluk, kurtuluş ve dünya kardeşliği döneminin yeni başlangıcını sağlamak görevini içimizden kim red edebilir?!

Cenevre küçük Türk Musevi Cemaati, huzurunuzda vatanına bağlılığını doğrulamak ve yinelemek ve kaderinizin hak ve adalet çerçevesinde gerçekleşmesi dileklerini belirtmek için, dünya kaderiyle birlikte milletimizin geleceğinin belirlendiği ve kararlaştırıldığı bu anı seçti. Bu cemaat, Türkiye'de atalarına dağıtılan iyilikler ve koruma için teşekkür borçlu olduğunu ve fedakarlığını açıkça yinelemeği bir

[162] 1921 yılının Hilaliahmer mecmuası, yıl 1, sayı 4.

[163] İstanbul Türkçe gazetelerinden naklen "El Telegrafo" gazetesinin 15 Eylül 1922 tarihli ve 139 numaralı nüshasında.

görev bildi.

Onlar (Museviler) unutmadılar ve unutamazlar da. Onlar, tarihin en karanlık saatlerinde, baskılara ve kovuşturmalara maruz kalıp da hangi toprakta sığınak bulabileceklerini üzüntüyle kendi kendilerine soran bütün Musevilere verilen yüce gönüllü misafirliği hatırlarlar. Onlar, doğdukları, büyüdükleri, büyük bir aşk ile sevdikleri ve akrabalarının mezarlarıyla beraber doğdukları yerlerin bir parçasını sürüldükleri yerlere kadar beraber götürdükleri vatanlarının birer birer kapandığını görürlerdi. O zaman, Sultanlar nezdinde, avutucu güzel karşılamayı, koruyucu sığınağı ve güvenliği buldular.

Efendiler, büyük manevi yoksulluk ile dolu o zamanların belgeli tanıklıklarını belirtmeye gerek yoktur.

Fakat kırımlardan toplu olarak öldürülmelerden kurtulmuş olanlara, Türkiye - görülmemiş sığınakla birlikte özerklik, hükümet nezdinde resmi temsil, ibadet özgürlüğü, öğretim özgürlüğü veriyordu. Türkiye, mahkemelerini, özel yargı hakkını tanır, hayır müesselerinin gelişmesine yardım ederdi. Bir süre sonra eski vatanlarında kovuşturmaya uğramış bu Musevilerin pek çokları, Tanrı'ya şükür, geçmişi kınadıktan, yanlışlarını terk ettikten, kabahatlerini düzelttikten sonra insaflı, adaletli ve cömert olmuş ve dünyaya adalet ve görev örneği vermiş olan üvey vatanlarına, Sultanların barış elçileri sıfatıyla, dönerlerdi.

İşte Efendiler, tarih böyle yazıyor. Bunun üzerine beş yüzyıl geçmiş. Bugün henüz baskılara uğrayıp da ustalıkla sürdürülen ve çıkar amacıyla işlenilen pek çirkin boş inancın kurbanı olan milyonlarca dindaşlarım için temenni olunabilen rahat! Ve bugün, milletin içine girip vatandaş olan bu Türk Musevileri, yeniden, kurulan demokratik Türkiye'de vatandaşlarıyla beraber bayındırlık, yeniden inşa ve milli kurtuluş ve mutluluk işleri için hazırlanıyorlar. Cenevre küçük Musevi cemaati geleceğin bu vaatlerine karşı büyük bir mutluluk hisseder. Barışın tan vaktinde bu cemaat, umutlarınıza katılır ve Talmud'un sözleri gereğince "Hiçbir iyiliğin barış kadar değerli olmadığını" bilerek genel barışın tan vaktini, iç barışı, dış barışı, özelikle hak ve kadeşliğin ürünü olan barışma dönemini selamlar.

Bana gelince, Hahambaşı ve Fransız sıfatıyla, ben de, barışmış milletlerin, düşmanlığı bırakmalarının ve baskılar sonunun tatlı düşünceleriyle kalbimi doldurmak isterim. İnsanlığın, iyilik ve mutluluğa doğru olan ağır yürüyüşünde, ulusların geri gitmeden, yanlış adım atmadan, düşmeden ve yeniden yolu kanatmadan yürüyeceğini hayal et-

mek isterim. Irkları ve dinleri ayrı ayrı olan milletlerin ve insanların bu birleşmesini candan ve gönülden dilememeye kim cesaret edebilir?

Peygamberin sözlerini ortaklaşa tekrar eden uluslar, uzak olanlara selam, yakın olanlara selam olsun derler. İşte bunun için, Ekselans, Cenevre küçük Türk cemaati gibi minnettar olan İsrail ulusu, kalbinde sakladığı bu pek çok kimsenin bilgisi olmayan inkar edilemez olayları açığa vurmakla mutluyken sizi selamlamakla sevinç hisleri ve içtenlikle "Hoş geldiniz" derken, ataerkil sözleri söylemeye cesaret ederim: Siz ki birlik, barış ve kurtuluşun müjdecisisiniz, gelişiniz kutlu olsun. Dünya barışı ile milletlerin barışmasının şanlı yapımcılarından biri olmuş olduğunuz için, dönüşünüz de kutlu olsun. Sağlığınıza içiyorum. Ekselans" [164]

İsmet Paşa'nın cevabı bu eserin yedinci bölümündedir.

6- 1913'te Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) Umumi Katibi Doktor Fuat Bey, Himayei Etfal işleri için Amerika'ya gittiği vakit, oranın İslamları ve Musevileri tarafından yardım ve hoş kabul görmüştür. Ankara Himayei Etfal Cemiyeti, Newyork'ta çıkan "Birlik" gazetesi aracılığıyla gönderdiği telgrafla [165] İslam ve Musevilere teşekkür etmiştir:

"Birlik gazetesine:

Cemiyetin Genel Sekreteri Doktor Fuat Bey'e karşı bütün İslam ve Musevi vatandaşlarımızın gösterdikleri iyi karşılamadan dolayı kendilerine Genel Merkez'in derin ve saygılı şükranlarını iletmenizi rica ederiz."

İmza: Himayei Etfal Müdürü

7- 1926 yılında Türkiye Cumhuriyetinin ilk yüzen sergisi halinde Avrupa'nın ünlü limanlarını ziyaret etmiş olan "Karadeniz" vapuru, İspanya'nın "Barcelona" limanına uğradığı vakit, orada oturan Türk Yahudiler, geminin subayları ile Sergi Komisyon üyeleri onuruna bir ziyafet vermişler ve hemşerilerine şehrin görülecek yerlerini göstermişlerdir. İstanbul gazeteleri bundan söz etmişlerdir.

8- Güney Amerika'da bulunan Arjantin'in pek çok şehirlerinde ve özellikle başkenti olan Buenos Aires'te pek fazla Türk Musevileri yaşıyor. Bundan 20 yıl önce, eski bir Türk subayı ve milletvekili olan İs-

[164] Bu nutkun Fransızca metni, Pariste çıkan Echos de l'Orient (eski Echos de l'Islam) dergisinin 15 Ocak 1923 tarihli ve 66 numaralı sayısında çıkmıştır.

[165] New York'ta çıkan Türkçe "Birlik" gazetesinin 31 Mayıs 1923 tarihli ve 30 numaralı sayısının ikinci sayfasında.

mail Ziya Bey iş için Buenos Aires'e gitmiştir. Buenos Aires'teki Türk Musevileri, İsmail Ziya Bey'in aralarında bulunmasından yararlanarak 12 Ocak 1918'de "Musevi Derneğinde" onuruna bir ziyafet vermişlerdir.

Ziyafetten sonra dernek başkanı Alberto Danon efendi, orada hazır bulunanların imzalarını taşıyan ve İsmail Ziya Bey'e hatıra olarak sunulan gayet güzel bir parşömen kâğıdı üzerine Fransızca yazılmış nutku söylemiştir. Nutkun çevirisi şudur:

Başkanı bulunmakla kıvanç duyduğum bu dernek vatanımıza karşı olan fedakar duygularımızı yüksek şahsınıza sunmak için beni görevlendirdi. Şiddetli isteğime rağmen, gerek adıma ve gerekse uzakta bulunan vatanımızın gönülden kopan bir selamını ifade eden ziyaretinizle gerçek ve derin bir haz duyan bütün dindaşlarım adına, yüksek şahsınıza hoşgeldiniz demek için ulusal dilinizde meramımı anlatmayı başaramamak bence üzüntü vericidir.

Son yıllarda yabancı istilasına uğramış olan Türk topraklarını düşmanın elinden kurtarmak için vatanın geçirdiği o karanlık günlerinde, yeni bir ilerleme döneminin yaratılması için milletin geçirdiği o siyasal devrimler sırasında, bir zaferle, Türk İmparatorluğunun, bütün büyüklüğü ile tekrar hayat bulacağını sabır ve kalbimizin bütün vuruşlarıyla bekliyorduk. Acı ve üzüntü günlerinde, halk tabakaları içinden soylu fikirlerle ilhamlı olan onurlu ve kahraman bir vatandaş çıkarak, memleketi siyasi karışıklıktan kurtarabilmiş ve bu şekilde bağımsızlığım ve toprak bütünlüğünü adalet esasları üzerine sağlayabilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu ölmez ismi, bütün Türk vatandaşlarının kalbinde sonsuza dek kalacaktır.

Bu konuksever Arjantin toprağında yaşayan biz Türk Musevileri, yeni Türkiye'nin kaderi için gizli ve derin duygular besledik ve bizi ayıran mesafeye rağmen, kalplerimiz ve duygularımız uzakta bulunan vatana doğru yöneldi.

Her fırsatta, Türkiye'nin yükselmesi için, Arjantin hükümeti nezdinde Türkiye'nin bir siyasal temsilcisinin bulundurulmasına giriştik. Fakat maalesef bu arzumuz henüz gerçekleşmemiştir (Bugün ise orada temsilcimiz vardır). Bu memlekete özgür Türkiye'yi, Cumhuriyetçi hükümetin örnek olabilecek yöntemini, ticaretini, sanayiini, sözün kısası şimdiye kadar pek az tanınmış olan hayat ve varlığını tanıtmak isteriz.

Türk Hükümeti nezdinde aziz yurttaşlarımızın duygularına tercüman olmanız için, bu konuksever memlekette bulunmanızdan yarar-

lanmak istiyoruz.

Samimi Türk vatandaşlar sıfatıyla bu arkadaşlık sofrası etrafında bulunan bizler, hepimizi ey aziz Ziya Bey, dostlarınız gibi sayıp samimi dostluk belirtisi olarak, sizin ziyaretinizden en güzel anıyı saklayan vatandaşlarımız tarafından imza edilmiş bu parşömeni kabul etmenizi rica ederim ve siz ey aziz vatandaşlar! Sizi Türkiye'nin atılım ve yücelmesi şerefine kadeh kaldırmaya davet ediyorum.

Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!

Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Paşa!"

Bu nutuktan sonra, Öğretmen Narsis Menaşe (benim teyzemin oğludur)i Türkçe olarak bir nutuk söylemiştir. Nutkun bazı kısımlarını İspanyolcadan tekrar Türkçe'ye çeviriyorum:

"Muhterem İsmail Ziya Bey,

Bu dostluk toplantısında bana size hitap etmek şerefini bağışlayan Musevi Derneği Yönetim Kuruluna içten teşekkürlerimi sunmaktan ve bu görevi memnunlukla yaparak bizim vatandaşımıza ve genç Türk Cumhuriyeti'nin bir temsilcisine hoş geldiniz demekten haz duyarım.

Ziya bey! Bu dernek vatanımızın bir köşesi olup, vatanın mutlu oğlunu kabul etmek ve bütün Musevilerin kalplerinin Türk vatanının duygularıyla çarptığını göstermek için, size bütün kapılarını açar.

Ziya Bey! Siz kendi evinizde bulunuyorsunuz.

Siz, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın güçlü yol göstericiliği ve yaratıcı dehası ile bütün dünyayı şaşırtmakta olan genç ve yeni doğan Türk Cumhuriyeti'ni temsil ediyorsunuz [166].

9- 1928 yılının Şubat ayı sonunda, Cenevre Türk Konsolosluğu vekili Hikmet Bey'in daveti üzerine, büyük çoğunluğu Türk Musevilerinden oluşan Cenevre Türk cemaati konsoloslukta toplanmıştır. Hikmet Bey Cenevre'de bir Himayei Etfal şubesinin kurulması gereğini orada hazır bulunanlara anlatmış ve onlardan yardımda bulunmalarını istemiştir. Türk cemaati mensupları bunu memnuniyetle kabul etmişler, hemen bağışta bulunmaya başlamışlar ve faaliyeti devam ettirmek için, bir propaganda komitesi seçmişlerdir. Bu komitenin başkanı Hikmet Bey ve sekreteri, Cenevre Türk Musevi cemaati vâizi Eliya Eşkenazi idi. Toplantıdan sonra Gazi ve İsmet Paşalara birer saygı telgrafı gönderilmişti.[167].

[166] Buenos Aires'te İspanyolca çıkan "İsrail" dergisinin Ocak 1926 tarihli sayısından naklen, "El Tiempo" gazetesinin 23 Mart 1928 tarihli 48numaralı sayısında.

[167] "El Tiempo" gazetesinin 7 Mart 1928 tarihli ve 42 numaralı sayısında.

10- 1930 yılında, Türkiye güzellik kraliçesi seçilmiş olan Mübecel Namık Hanım, dünya güzellik müsabakasına katılmak üzere Rio de Janeiro'ya gitmiştir. Bu şehirde bulunan Türk Yahudileri, genç hemşehrilerini hararetle karşılayarak kendisine bir anı olmak üzere "Brezilya Türk Yahudilerinden Mübeccel Hanım'a hatıra" cümlesini havi pırlanta yıldızlı bir altın hilal hediye etmişlerdir[168].

11- 1932'de New-York şehrinde aslen Manisalı olan Moise Schinazi (Eşkenazi) ölmüştü. Bu zat Eşkenazi Biraderlerin Tütünler (Tabacs Brothers Schinazi) ticarethanesinin başkanı olup, vasiyetnamesinde kendi vatanı olan Manisa'da modern bir hastahanenin inşası için bir milyon dolar bırakmıştır. Ölümünden sonra, Madam Eşkenazi Türkiye'ye gelerek Sağlık Bakanlığına başvurmuş ve kocasının isteğinin yerine getirilmesi ve hastanenin inşası için bizzat uğraşmıştır. Hastane, bugün Manisa'da mevcuttur.

Dünyanın en büyük tütün ticarethanesi olan bu müessese, siparişlerinin yüzde seksenini Türkiye'ye ve yüzde yirmisini de, çeşit olmak üzere, başka memleketlere verirdi.

16- Yabancı Yahudiler ve Türkiye:

1- Yukarıda, İspanya göçünün dört yüzüncü yılının kutlamasından bahsedilmişti (Sayfa: 48). O münasebetle "Aliyans İzrailit" Cemiyeti'nin Paris Genel merkezi, Abdülhamid'e hitaben bir teşekkür mektubu göndermiştir. Dünya Museviliğinin teşekkür ve minnettarlıklarını ifade eden bu Fransızca belgenin çevirisi şudur:

"Haşmetmeap!

"1492 yılının ilkbaharında, İspanya'dan kovulan Museviler Türkiye'de sığınak bulmuşlardır. Bunlar, dünyanın her tarafında zulüm görürken şanlı önceller (eslaf) inizin ülkelerinde eksilmeyen bir korumaya erişmişlerdir. Bu koruma, orada yetkin bir güven içinde yaşamaya, çalışmaya ve gelişmeye yardım etmiştir.

Haşmetmeap! Bu gelenek saltanatınız zamanında değiştirilmemiştir. Museviler, yüce şahsınızda bütün iyilikleri eylemlerinde beliren bir koruyucu bulmuşlardır. Buna layık olduklarını göstermeye gayret sarfediyorlar. Aliyans İzrailit'in yönettiği okullarda, çocuklar, vatanlarına karşı sevgi ve hükümdarlarına karşı bağlılık duygularıyla eğitiliyorlar ve okuyarak, tarım, ticaret, sanayi ve bilim alanlarında yararlı olmaya hazırlanıyorlar. Yüce kişiliğiniz, bu kurluşlara lütfun ve şefkatin bitmek bilmez belirtisini dağıtıyor. Museviler, geçmişin lütuflarını

[168] Cumhuriyet gazetesinin 29 Eylül 1930 tarihli sayısında.

anımsıyor şimdiki zaman için de minnettarlıklarını belirtiyorlar.

Babalarının acılarının sonunu hatırlatan bu görkemli günde, Museviler, ibadethanelerinde toplanarak yüce kişiliğiniz için Cenabı Hakka dua ve memleketlerine böyle merhametli bir hükümdar verdiğinden dolayı şükranlarını sunuyorlar.

Aliyans İzrailit Türkiye Musevilerine katılıyor; bütün memleketlerde yaşayan dindaşlarımız, Musevilerin Türkiye'ye gelmelerinin dört yüzüncü senesini kutlamak için bize katılıyorlar.

Saygı ve minnettarlığımızı yüce şahsınıza sunuyoruz. Cenabı Hakkın yüce şahsınıza uzun ve daima mutlu bir saltanat bağışlaması dilekleriyle onları kabul eylemeye lütfen tenezzül ediniz.

2- Merkezi Londra'da bulunan Anglo - Jewish Association, bu münasebetle şu telgrafı göndermişti:

"Serkatibi Hazreti Şehriyari Süreyya Paşa:

"İspanya'dan kovulan atalarımız Osmanlı İmparatorluğunda iyi kabul edilmiş olmaları münasebetiyle Türkiye Musevileri tarafından düzenlenen içten gösteri törenine katılmak arzusunda bulunan Anglo Jewish Association Hükümeti Seniye (yüce hükümet) tarafından Yahudi tebaasına karşı gösterilen yüce gönüllü duygulardan dolayı yüce şahsınızda sonsuz teşekkürlerini büyük saygı ve derin şükranla sunar[169].

3- 1922 yılı sonlarına doğru, zamanın Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın (şimdiki Devlet Başkanımız İsmet İnönü) başkanlığında Lozan'a gitmiş olan Türk delegasyonu onuruna, Cenevre Türk Musevi cemaati tarafından bir ziyafet verildiği ve bu vesileyle Cenevre yerli Musevi cemaati Hahamı Mösyö Ginsburger tarafından Türk Musevi cemaati adına bir nutuk söylendiğini yukarıda belirtmiştim. Mösyö Ginsburger söylediği nutukta dünya Museviliğinin Türkiye'ye karşı beslediği minnettarlığı söylemek fırsatını bulmuş ve şu cümleleri dile getirmiştir:

"... İşte bunun içindir ki Ekselans, Cenevre küçük Türk cemaati gibi minnettar olan İsrail milletinin kalbinde sakladığı bu pek çok kimsenin bilmediği yadsınamaz olayları açıkça ortaya koymakta mutluluk, sizi selamlamakla sevinç duyarım."

4- 1926 yılında sözde üç yüz İstanbullu ve İzmirli Musevi tarafından İspanya hükümetine bir tebrik telgrafı çekildiğini bazı gazeteler yazmıştı. Bu söylentinin niteliğinin neden ibaret olduğunu bu eserin

[169] "Jewis Chronicle" den naklen " El Tiempo" gazetesi 16-5-1892

önsözünde belirtmiştim. O zaman, İstanbul'da elli altı yıldan beri çıkmakta olan "El Tiempo" gazetesi müdürü elli dört yıllık bir gazeteci olan David Fresko, bu telgraf meselesini incelemek ve derinleştirmek için, Paris Doğu Musevi Cemaati Başkanı ve dostu olan Nissim Rozanes'e bir mektup yazarak, Türk Musevilerinin böyle bir girişimi olup olmadığının soruşturulmasını rica etmiştir. Nissim Rozanes, Fransa'da olsun, İspanya'da olsun müteahhitlik işleriyle uğraştığı ve işleri için sık sık İspanya'ya gittiği için İspanya'da tanıdığı büyük dostları vardı. Nissim Rozanes'in, 20 Mart 1926 tarihiyle Fresko'ya yazdığı cevap "Tiempo" gazetesine konulmuştur [170].

"Kralın sarayına ve millet meclisine mensup kişilere ve Angel Polido'ya (bu zat İspanya Ayan Meclisi İkinci Başkanıydı) başvurduğumda böyle bir telgraftan asla haberdar olmadıklarını bildirmiştir.

Hükümetin (Türkiye) bu konuda yaptığı soruşturmanın barışsever ve çalışkan ve ne derlerse desinler, memleketin gelişmesinde pek yararlı olan Musevi unsuru aleyhine düzenlenmiş bu olayın bir entrika olduğunu kanıtlayacağını ümit ederim.

Ben, Türkiye'de basının bu ayaklanmasını bir türlü anlayamıyorum. Hiçbir vatandaş, Musevi öğesi kadar anavatanı olan Türkiye'ye karşı minnettarlık göstermemiştir. Nerede bulunursa bulunsun Avrupa'da, Amerika'da ve başka yerde, Türk Musevi, Türkler'e yapılan saldırılar karşısında onları savunmak için hemen vaziyet alır.

Eğer bu gazeteler, Musevi öğesinin dünya basınında bulunmakta olduğu yeri düşünselerdi, Türk ulusunu oluşturan ayrı cinsten öğeler arasında en sadık olan bir öğenin gönlünü yaralayan şiddetli bir yayından çekinirlerdi.

Bazan Türkiye aleyhine kaleme alınan düşmanlık dolu makaleleri değiştiren veya gazetelerine hiç geçirmeyen nice Musevi gazetecileri, bir değil birçok defalar, kendi gözlerimle gördüm!"

17- Türkiyeye bağlılıklarından dolayı Yahudilerin Hıristiyanlıktan çektikleri:

Yahudiler'in Türklere ve İslamlara olan bağlılık ve yakınlık eserleri, değil yalnız Yahudiler ve Türklerce, hatta Hıristiyanlarca da bilinmektedir. Bundan dolayı Hıristiyanlar, Yahudilere düşman gözüyle bakarlar. Ötede beride toplayabildiğim şu olaylar bu iddiayı doğrular.

1- 1480 yılında Fatih Sultan Mehmed, Rodos Adası'nı zaptetmeye

[170] "El Tiempo", 29 Mart 1926, sayı 52

Mesih Paşa'yı memur etmişse de, başaramamıştır. Papa adayı yöneten şövalyelerin başkanını Kardinal rütbesiyle ödüllendirmişti. Başkan zaferi bağışlayan Tanrı'ya şükretmek için adada oturan Musevileri Hıristiyan olmaya davet etmişti. Musevilerin bir bölümü bu teklifi kabul etmeyerek ölümü ve tutsaklığı yeğlediler. Diğer bölümü ise, yapılan işkencelere dayanamayarak Hıristiyanlığı zorla kabul etmişlerdir [171]. 1521 yılında Rodos Adası, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Türkler'in eline düşmüş, esir edilen ve zorla Hıristiyanlığı kabul eden Museviler'den kalanlarla o süre içinde doğan nesil tekrar Yahudiliğe dönmüşlerdir.[172]

2- Andrea Dorea, Almanya İmparatoru Papa'mn emriyle Kanuni Sultan Süleyman'a karşı savaşmaya gittikleri vakit, Korint şehrini kuşatmış ve orada bulunan Musevileri tutsak etmişlerdi. [173] Bunun gibi Patras şehrini zaptettikleri vakit, orada yaşayan Museviler tutsak sıfatıyla İtalya'nın çeşitli taraflarında satılmışlar ve İtalya Musevileri bunların bir kısmını para karşılığında kurtarmışlardır [174]. Bu iki olayı yazan bir Musevi yazar, Hıristiyanlar'ın, Türklerden öfkelerini almadıkları için, bu iki şehrin Musevilerini esir sıfatıyla sattıklarını yazıyor [175]. Bir müddet sonra Barbaros Hayreddin Paşa'mn Korint ve Patras şehirlerini zaptetmesi üzerine, vaktiyle Andrea Dorea tarafından İtalya'ya tutsaklığa götürülüp sonradan para ile kurtarılan bu iki şehrin eski Yahudilerinin bir kısmı, Patras'a dönerek cemaatlerini yeniden canlandırmışlardır[176].

3- Kaptanı Derya (Osmanlı Devletinde deniz kuvvetlerinin en büyük askeri ve idari amiri), Adalar Denizi'nde işini bitirdikten sonra Girit'in fethine girişmiştir. 1537'de Türk donanması Girit'in önünde idi. Girit komutanı halka siper yapmayı emretmişti. O gün Yahudilerin oruç günü olduğundan, kendileri için emrin ertesi günden itibaren geçerli olmasını rica etmişlerse de, bu ricaları kabul olunmamıştı. Hahamlar, komutanın emrine uygun olarak çalışmaya izin vererek, Girit Yahudileri o günde siper yapmaya başlamışlardır. O sırada, Türkler'in karaya çıktıkları ve Yahudiler'in evlerinde saklandıkları haberi şehirde yayılmıştır. Halk, Girit Yahudilerini öldürmek istemişse de

[171] Kapsali, Debe Eliyau, fasıl: 30.
[172] Jac. Fontan's, De Bello Rhodio eserinde.
[173] Yosef Kohen, Divre ha - Yamim, ikinci kısım, sahife, 89.
[174] Yine, sayfa, 90.
[175] Rozanes, Cild, 2, sayfa, 47.
[176] Yine cild, 2, sayfa, 50.

Yahudi evlerini birer birer denetlemekle söylentinin asılsız olduğu anlaşılmıştır [177].

4- Kıbrıs Adası Türklerin eline düştüğü zaman, Venedik hükümeti memleketteki Yahudileri çıkarmaya karar vermiş ve kararının bir kısmını uygulamaya başlamıştır. Salomon Eşkenazi'nin (bu zat hakkında ileride bilgi de verilecektir) aracılığı sayesinde, bundan vazgeçmiştir [178].

5- İspanya kralı ve Almanya İmparatoru olan Beşinci Şarl (Charles Quint) Portekiz'den çıkan Maranlara karşı kendi imparatorluğuna tabi Belçika, Almanya, Avusturya ve İtalya'da gerçek bir baskı politikası uygulamaya başlamıştır. Türkiye'ye yardım ettiklerini ve ona silah sattıklarını bahane ederek, onların taşınır ve taşınmaz mallarına el konmasını ve idam cezasının uygulanmasını emretmiştir [179].

6- Malta Adası Akdeniz'in önemli bir yer ve istasyonu olduğu için gemiler o sulardan geçerlerdi. Ticaretle meşgul olan Yahudiler, Maltiz denizcilerinden zorluk çekerlerdi. 1591'de Malta şövalyelerinin gidiş geliş yasasının on ikinci maddesinin metni şu idi:

(Nessun infidele o Ebreo presume sbarcare in questo dominio senza nostro salvacondotor) Yani hiçbir kafir (Müslüman) ve İbrani teminatnamemiz (izin kağıdı) olmadıkça bu toprağa çıkamaz". [180].

7- A. de la Motraye, 1710 yılında yaptığı seyahat hakkında şöyle yazıyor: "Malta adasına vardığımızda, gemimizin en azgın Yunanlı tayfalarını kovduktan sonra eksiklerimi Maltizlerin tutsak ettikleri bir Türk gemisi tayfalarıyla tamamladım. 1710'da Malta'dan ayrıldım. Maltizler, buldukları Yunanlı tutsakları serbest bırkmakla yetinerek ilk fırsatta dönüşlerini serbest bırakırlar ve gemilerde buldukları Muhammedilerle Yahudileri esir tutarlar" [181].

8- 1821'de "Etniki Eterya" Cemiyeti'nin kışkırtmasıyla Mora halkının isyan etmesi Yunanistan ihtilalinin başlangıcı olmuştur. İstanbul Rum Patriği Gregorios cemiyete mensup olduğundan, Fener Patrik-

[177] Bu olay, Ankona şehrinde bulunmuş bir belgede belirtilmiştir. Rozanes cild, 2, sayfa, 51.

[178] Graetz, Geschichte der Juden, cild, 9, sayfa 416.

[179] Jos. Nehama, Histoire des İsraélites des Salonique III. s. 18 (1935") ve Emmanuel, I. sayfa, 140 (1936).

[180] The Jewish of Malta. (Bu Eseri yazan Dr. Cecil Roth olup, konusu The Transactions of the Jewish historical society eserinden alınmıştır. S. 218 ve sonrakiler (London 1931).

[181] Voyage de A. de la Motraye en Europe, en Asie et en Afrique I, s. 407 (La Haye 1727)

hanesi kilisesinin kapısında asılarak cesedi Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın emriyle üç Yahudi tarafından denizin kenarına sürüklenmiştir. Bu olay Mora taraflarına abartılarak yansıtılınca Yunanlılar, Mora'da bulunan küçük Yahudi cemaatlerini tamamıyla yok etmişlerdir. Bu münasebetle öldürülen Musevlerin sayısı beş bine ulaşmıştır [182].

Bu olaydan söz eden (Şanizade), Patrik Gregorios'un cesedinin üç gün asılmış bir vaziyette durduktan sonra, denize atılması için padişah tarafından Yahudi milletine emir verilmişti. Onların da bu emre uyarak cesedi denize attıklarını yazıyor [183].

Aynı olaydan ötürü, aynı senede Kudüs'te hacılıklarını ifa ettikten sonra erkek, kadın ve çocuktan oluşan elli kişilik bir Musevi kafilesi, memleketlerine dönmek üzere Yafa'da, sahibi Rum olan bir gemiye binerek yola çıkmıştır. Yolda, gemi Rum korsanları tarafından basılmış, içindekilerin malları alındıktan sonra otuz Yahudi öldürülmüştür. Geriye kalanlar, gemide bulunan bir papazın aracılığı sayesinde kurtulmuşlardır. Papaz, bunlar Yanyalı olduklarını ve Hıristiyanlar'a karşı düşmanlık beslemediklerini söylemiş ve korsanları fikirlerinden vazgeçirmişse de, gemi bunları (Kaşot) adasına götürmüştür. Kaşot Rumları gemideki Yahudileri öldürmek istemişler, fakat bunlar Hıristiyanlığı kabul etmekle canlarını kurtarmışlardır. Bir süre sonra, Yunan isyanını bastırmak üzere Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın gemileri (Kaşot) adasına uğradıkları vakit, halkı dağlara çekilmiş ve Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Yahudiler, filo kumandanına başvurarak durumlarını anlatmışlardır. Kumandan, başvuranları Yahudi cemaati bulunan Rodos Adası'na göndermiştir [184].

9- 1897 Türk - Yunan Savaşı'nda Türk askeri Yenişehir'(Larisa)e girdiği zaman Salamon Beja adında yetmiş yaşında bir manav, Grumkof Paşa'nın kumandası altında bulunan Türk topçusunun üzerinden geçeceği köprünün altında kazılan bir yere dinamit konduğunu bağırarak haber vermiştir. Paşa bu cehenneme layık aygıtın tellerini kestirerek felaketin önünü almıştır. Yahudi bağırırken nehrin karşı tarafında bulunan Yunanlılar ateş ederek oğlunu öldürdükten sonra onun arkadaşlarını da yaralamışlardır. Zamanın gazeteleri bu ihtiyarın eski vatanına olan derin sevgisinden bahsetmişler. Bunu haber alan padişah bu yurtseverlik eserini ödüllendirmek için, ihtiyarın ailesi hakkında soruşturma yapmasını İstanbul Hahamhanesine emret-

[182] M. Franco, Hist. des Israélites de l'Empire Ottoman, sayfa, 132.
[183] Ahmed Rasim'in Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, cilt, 4, s. 1749-1750.
[184] Yad Yemin, sayfa, 38/2 Bu kitap 1859 yılında İzmir'de basılmıştır.

miştir. İstanbul Hahamhanesi padişahın emrini Selanik Hahamhanesi'ne ileterek araştırma yolunu izlemiştir [185].

Bir süre sonra İstanbul Hahamhanesi Adalet Bakanlığı'ndan 6 Temmuz 1314 tarihli işbu resmi yazıyı almıştır. "Yenişehir'in, padişahın zafer kazanan askerlerince ele geçirildiği sırada düşman tarafından köprü altına konulan dinamit fitilini duyurmalarından dolayı Yunanlılar tarafından öldürülen Musevi Yusef'in pederi Salamon Davud ve Zevcesi Ester binti Avram ile yaralanan İsak Avram'ın padişahın yüksek lütuflarına layık olmalarından ötürü padişah hazretlerinin cihandeğer sağlığının bağışı olmak üzere adı geçenlere yüzer kuruş maaş bağlanması konusunda yüce padişahının emirlerine dayalı olarak gereğinin yapılmasını Maliye Bakanlığı'na bildirilmiş olduğu sadrazamlık yazısıyla bildirilmiş olmakla beyanına başlandı.[186]

10- 1908 Meşrutiyeti'nden sonra, Meşrutiyeti alkışlamak amacıyla Selanik'e gelen 200 ziyaretçi Bulgar, gerek yerel hükümet gerek halk tarafından iyi karşılanmışlardır. Selanik Musevi gazeteleri Bulgar ziyaretçilerini selamladıkları için, Selanik Rumları, Selanik Musevilerine kırılmışlar ve Yunan gazeteleri Yahudiler aleyhine yazmışlardır.

11- 1908'de Meşrutiyetin ikinci kez ilanı nedeniyle Paris'te bulunan Salih Bey adını taşıyan Binyamin Gurci (Gürcü) Osmanlı İmparatorluğunu savunan (La Nouvelle Turquie) adlı ayda iki defa yayınlanan bir Fransızca gazete çıkarmıştır [187].

12- Bu eserin 67'nci sayfasında, Balkan Savaşı sırasında Güney Afrika'nın Salisbury şehrinde bulunan Müslümanlarla Türk Yahudilerinin topladıkları yardımı İstanbul'a gönderdiklerini yazmıştım. Bunlar yardım toplamakla yetinmeyerek orada oturan Rumlar'a karşı boykot ilan etmişlerdir. Balkan Savaşı'nı izleyen Birinci Dünya Savaşı'nın patladığını gören Rumlar, İngiltere'ye karşı cephe almış olan Türkiye ve onun tebaası bulunan Salisbury Yahudilerinin düşman tebaası sıfatıyla yerel yönetime bildirmişlerdir. Bunun üzerine, Türk Yahudilerinin bir kampta tutuklanmalarına karar vermiştir. Sıkıntıya düşen Yahudiler, Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde oturan Hahambaşı'ya bir telgraf çekerek durumlarını bildirmişlerdir. Hahambaşının aracılığı üzerine bunlar, savaş sonuna kadar, her gün polis merkezin-

[185] Selanik Hahamhanesinin İstanbul Hahamhanesine bu konudaki mektubun metni El Tiempo gazetesinde yayınlanmıştır. 17 Haziran 1897

[186] Bu tezkerenin metni Hahamhanenin arşivlerinden alınmıştır. Defter numarası 84, muhabere numarası 24.

[187] El Tiempo, 28-8-1908.

de var olduklarını kanıtlamaya mecbur tutulmuşlardır[188].

13- Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen Mütareke sırasında İstanbul, İtilaf Devletleri askerleri tarafından işgal edilmişti. İtilaf devletleri, Rum ve Ermeni tercüman ve telgraf memuru atadıkları halde - Türk taraftarı oldukları için - bu görevleri Yahudiler'e vermemişlerdir.

Bunun gibi Mütareke zamanında bir Rum polisi merkez memuru olarak atandığı halde böyle bir memuriyette bulunmuş olan bir Musevinin atanması - Mudanya Mütarekesinin imzası tarihine, yani İtilaf askerlerinin, İstanbul'dan çıkacaklarına inandıkları zamana kadar reddedilmiştir.

14- Dünya Yahudileri, bulundukları memleketlerin yükselmesi için cumartesi ve bayram günlerinde dua ederler. Türkiye Musevileri de diğer Yahudiler gibi, aynı dini görevle yükümlüdürler. İstiklâl Savaşı sırasında İstanbul Musevi sinagoglarında aynı dua okunurdu. Bu satırların yazarı, o zaman bu duanın çevirisini "Tevhidi Efkar" gazetesini yazmıştı [189]. Bu duanın tercümesi gazetede çıktıktan bir gün sonra, İngiliz genel karargahından Hahamhane'ye bir adam gelerek duanın ne münasebetle okunduğunu, Türklerin bir zaferi olup olmadığını, zafer olmuşsa haberin ne suretle alındığını sert bir tavırla sormuştur. Hahambaşı, böyle bir duanın Musevi kutsal günlerinde okunması dünya Musevilerince adet olduğu cevabını vermiştir [190].

15- Yunan orduları Anadolu'da mahvolduktan sonra arta kalan askerleriyle Rum göçmenleri Yunanistan'a ve Selanik'e geldikleri vakit, Yunanlılar, Yahudilere saldırmaya başlamışlardır. Selanikte çıkan "Makedonya" ve "Tahidromos" adındaki Yunan gazeteleri bu saldırılarını Hahambaşı Becarano Efendi ile Çorlu Yahudi cemaati reisi tarafından Kemal Paşa hükümetine olan bağlılık bildiriminden ve Trakya Yahudileri'nin Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesinden do-

---

[188] A. Galante, Turcs et Juifs. s. 78.

[189] 8 Nisan 1338-1932, sayfa, 3 numara 229/3327.

[190] Duanın çevirisinin metni şudur: "Saltanatı (Allahım) cihan saltanatı olup hükümdarlara istediğine ulaşma ve emirlere nüfuz bahşeden, Davud kölesini fena kılıçtan kurtaran, sultanı (Sultanın ismi zikrolunur) kutsasın, korusun ona üstünlük versin yardım etsin, onu yüceltsin, büyütsün. Hükümdarların hükümdarı. İyilikleriyle yıldızını yüceltsin ve ömrünü uzatsın. Hükümdarların hükümdarı! İyilikleriyle bize ve İsrail kardeşlerimize iyilik etmeleri için kalbine (sultanın) ve danışmanlarının kalplerine merhamet doldursun. Amin". Memleketimizde Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, sultan kelimesiyle sultanın adı yerine, Cumhurbaşkanının adı geçmiştir. Bundan başka Türkiye Cumhuriyetinin yücelmesi için ayrıca bir cümle eklenmiştir.

layı gösterdikleri içten sevinçten ileri gelmekte olduğunu yazmışlardır [191].

16- İtalyanlar Rodos adasını işgal etmişlerdir. Bu sırada Rodos'ta İshak adında bir Yahudi gevezelikte bulunmaya başlamıştır. Bundan haberdar olan Rodos Hahambaşısı Nissim Danon, İshak'ı terbiyeye davet etmiştir. Buna kızmış olan İshak, İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Ameglio'ya giderek Hahambaşı'nın işgal kuvvetlerine karşı bir tavır takındığını söylemiştir.

Ameglio, derhal Hahambaşı ile cemaatin ileri gelenlerini çağırmış ve "Hahambaşı tutukludur. Bunu buradan uzaklaştıracağım, nedeni de pek tehlikeli hareketidir (gravissima condotta)" demiştir. Yanındakiler aracılık ederek bağışlanmasını istemişlerse de general ricalarını kabul etmiş fakat Danon'un hahambaşılığını tanımamıştır. Bunun üzerine Danon, Rodos'tan ayrılarak İzmir Hahambaşılığına seçilmiştir.

17- Rodos İtalyan İşgal kuvvetleriyle Rodos, Hahamhanesi arasında şöyle bir olay daha geçmiştir:

Alegra Amato adında 17 yaşında bir Milaslı Yahudi kız, kimseye haber vermeden İtalya'ya hareket etmiştir. Milas'ta bulunan kızın babasından aldığı bir telgraf üzerine Hahambaşı, Rodos İtalyan polisi amirine bir adam göndererek ne hakla kızın hareketine izin verdiğini sormuştur. Hahambaşı böyle hareket etmekle, Rodos'un işgal altında bulunmasına rağmen henüz Türk yasalarının yürürlükte bulunduğunu ve bu yasalara göre 17 yaşındakilerin vesayet altında bulunduklarını ve vesayet hakkının da Hahambaşı'ya verildiğini anlatmak istemiştir. Hahambaşı'nın bu müdahalesini gören polis amiri Hahambaşıyı tevkif etmekle korkutmuştur. Bunun üzerine Rodos Musevi cemaati heyeti Rodos İtalyan valisine 9.4.1922 tarihinde bir mektup yazarak (Tanzimattan sonra hazırlanmış olan yasa yerine kullanılan eser) mecelle hükümlerine uyarak yaşları küçük olanların vesayet haklarının Hahambaşıya bahşedilmesini istemiştir. 18.4.1922 tarihli olan İtalyan Valisi'nin cevabında Mecelle'nin 974'üncü maddesine göre 17 yaşında bulanan bu kızın vesayete tabi olmadığı ve serbest olduğu ve vasilik hakkının Hahambaşı'nın yetkisi dahilinde olmadığı yazılmıştır.

18- Cavid Bey'in hatıratından: "Padişahın tahta geçmesi münasebetiyle Londra Elçiliğine gitmiştim. Öğrencilerden Musevi tebaadan başka hemen kimse yoktu. Hele Araplar'dan Sabag Bey'den başka

[191] Londra'da çıkan "Jewish Chronicle" gazetesinden naklen, İstanbul'da çıkan "El Timepo" gazetesinin 22 Ocak 1922 tarihli nüshasında.

kimse gelmemişti. Ermenilerden pek az vardı" [192].

[192] Hatırat tarihi: Rumi 1329; Efrenci 1913 (Tanin gazetesi 20 Nisan 1944 tarihli ve 4454 - 230 numaralı.

YEDİNCİ BÖLÜM

Yahudilerin memlekete olan bağlılıklarını belirten bildiriler ile bazı gazetelerin yazıları

Türkiye Musevilerinin bir sınav dönemi sayılan Mütareke sırasında Türkiye'ye karşı olan bağlılıklarını doğrulayan bazı resmi yetkililerin ağızlarından ve kalemlerinden çıkan bildirilerle bu tarihten önce demeç verenlerden bazılarının sözlerini buraya kaydediyoruz:

1- İkinci Sultan Mahmud Han'ın aşağıdakı yazıları, yalnız Rum ve Ermeni patriklerine hitap ediyor. Bu hattı hümayunda (padişah yazısında) Hahamhane hakkında hiçbir kayıt bulunmadığından, böylece Yahudiler'in memlekete olan bağlılıkları beliriyor.

Hattı hümayun sureti şudur:

Osmanlı ülkesini yurt edinmiş ve İslam şeriati ve hükümdara layık adaletimiz sayesinde bağımsız olan bütün reayanın durumlarının refah içinde olması ve dağılma ve perişanlıktan esirgenmesi ve korunmaları hükümdarlığım gereği olmakla reayaseverliğe ve güvenlik ve asayişlerine gerekli olan etmenlerin gerçekleştirilmesine hükümdarlık iznimiz sınırsız ve bol olmaktadır. Patrikhaneler ve metropolitler (Ortodokslarda patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden din adamı) şan ve şerefi yüce rütbe sahibi olan ve devlete hizmet eden kişilerden sayıldıkları için reayanın diğer bireylerinden daha çok bağlılıklarını kanıtlamaya çabalamaları, görevleri gereği üstlerine düşendir. Patriklerin tanıklığına ve kefilliğine dayanarak Rumeli'ye ve Anadolu'ya atanan ve gönderilen metropolitler ve delegeler yöresel makam ve görevlerinde reayanın çağrılıp getirilmesine yüce saltanatımızın devam etmesi için duaya istek ve gayreti gerektiren öğütler ve işlemlerde asla kusur etmemeleri için patriklere tembih olunsun[193].

2- Alliance Israelite'in Selanik "Eski Mektepliler" Cemiyeti'nde verilen bir konferansta hazır bulunmuş olan Üçüncü Ordu Kumandanı Hâdi Paşa söz alarak şöyle söylemiştir: "Musevi öğesi daima dini ve ırki çekişmelerden uzak durmuştur. Hiçbir vakit yönetimi usandırmamıştır. Hiçbir vakit memlekette zorluk çıkarmamıştır. Çalışkan, faal, zeki olan Musevi, bizim tebriklerimize ve teşekkürlerimize layıktır. Bütün vatandaşlara gelişme yolunu açan ve en eylemsel bir biçimde vatanlarına hizmet fırsatını bağışlayan bu özgürlük döneminde, Mu-

[193] Tarihi Lûtfi. III. s. 163/4

sevinin ortak ülkemiz için en yararlı rollerden birini oynayacağına güvenim ve inancım vardır. O, orduda ve sosyal faaliyetin bütün alanlarında kendini belli edecektir[194].

3- Balat'ta bulunan Musevi Hastanesi (Or ha-Hayim) ni ziyaret eden Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Talât Bey (sonra Sadrazam Talât Paşa) şu demeci vermiştir: "Osmanlı İmparatorluğunda Museviler faal, çalışkan sadık bir öğe oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Musevilerin vatana bağlılıkta işledikleri hiçbir kusur hareketi yoktur. Adalet, kardeşlik ve eşitlik esaslarına dayanan Osmanlı Muşrutiyet rejiminde iyi vatandaş olmakla kusur etmiyecektir. Museviler Türklerle birlikte yanyana yaşayacak ve refahları da. Türklerin refah ve mutluluklarına bağlı olacaktır[195].

4- Geçen hafta, Türkiye Hahambaşısı Başkumandan (Serdarı Ekrem) ve Harbiye Nazırı İzzet Paşa ile Bahriye Nazırı Çürüksulu Mehmed Paşa'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, iki Musevi askerlerinin orduda ve donanmada iyi bir biçimde görevlerini yerine getirdiklerinden dolayı memnuniyetlerini bildirmişlerdir. İzzet Paşa: "Her hususta Yahudi askerlerimizden fevkalade memnun olduk" demiştir. Mehmed Paşa da, "Yahudi askerleri vatani görevlerini yerine getirmişlerdir" demiştir[196].

5- Yahudiler'in ordudaki durumu hakkında ne düşündüğünü Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya soran Türkiye Hahambaşısı şu cevabı almıştır: "Yahudi askerleri her hususta sivrilmişlerdir. "Nazır, özellikle Edirne'de telsiz telgraf hizmetinde bulunup fedakarlık ve büyük faaliyet gösteren ve adını hatırlayamadığı bir Yahudi çavuşu övmüştür[197].

6- Dünya Yahudileri ve özellikle Türkiye Yahudileri hakkında fikrini soran bir Avusturyalı gazeteciye cevap veren eski Hariciye Nazırı Nesimi Bey, tarihçe saptanan olaylardan sözettikten sonra "Türki-

---

[194] El Tiempo, 4-2-1910

[195] El Tiempo, 11-7-1910

[196] El Tiempo, 7-9-1913

[197] El Tiempo, 9-1-1914 (*) (*) Bu üç paşanın Yahudilerin askerliğini takdir sözlerine şunu da ekliyorum: Abdülhamid zamanında rahmetli Yunus Nadi ile bareber hapsedilen, sonra Maliye Müfettişi ve İtibarı Milli Bankası İzmir Şubesi Müdürü olan Ferid Aseo, iki Yahudi erin İstiklâl madalyası aldıklarını bana söyledi. Birinin ismi Yusef oğlu Salamon Baruh, Bursalıdır, 1314 doğumlu. Bursa askerlik şubesinden Beyoğlu Askerlik şubesine nakledilmiştir: Alay: 174, Tabur: 2, Bölük: 7. Takım kumandanı çavuşu. Eşkiya takibinde yararlık gösterdiğinden İstiklal madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Öbür nefer hakkında yazdığı bilginin kâğıdını kaybettiğinden adını hatırlamıyor.

ye'nin, başka memleketlerde zulüm gören Yahudiler için bir sığınak olduğunu, Osmanlı Musevilerin daimi surette sadık ve yurtsever olduklarını, bağlılık ve namus erdemi dünyanın her tarafında bulunan Musevilerden ve hatta kendilerine karşı hoşgörülü olmayan memleketlerde görünürse de, Türkiye'nin herhangi bir yerinde daima ibadet özgürlüğüyle yaşamış olan Yahudiler'in en çok tiksindikleri şeyler nankörlük ve hainlik olduğunu ve şu muhakkaktır ki Yahudilerin sonsuza kadar İkinci Bayezidin soylu hareketini unutamıyacaklarını belirtmiştir" [198].

7- İstiklal Savaşı sırasında, İstanbul'un işgal altında bulunduğu sırada, memleketin çıkarlarını savunmak için Türkçe, Yahudice-İspanyolca ve Fransızca gazetelere yazardım [199]. Yabancı sansürlerinden olanak oranında kurtulmak için, aynı makaleyi dört Türkçe gazeteye verirdim, ertesi günü ya yalnız bir yahut iki gazetede yayımlandığını görürdüm. Bu suretle istenilen olurdu. İspanyolca gazeteleri olan El Tiempo ve El Telegrafo'nun sansürü o kadar şiddetli değildi. Fransızca L'Entente gazetesi hafif bir sansürden sonra kapatılmıştır. Onun yerine ecnebiler tarafından çıkarılmış La Presse du Soir gazetesine yazmaya muvaffak oldum. O zaman, veliahd Abdülmecid Efendi bütün gazeteleri, ve bu arada benim yazılarımı okurdu. Bir gün bana, kendi imzasıyla bir adet fotoğrafını göndermiştir. Fotoğrafın altında kendi yazısıyla yazılmış şu Fransızca ibare vardı:

A. Abraham Galante Effendi

---

[198] El Tiempo, 31-12-1917

[199] İstiklâl Savaşı'nda benden bir süre sonra, üç Musevi, yazılarıyla memleketi savundular. Bunlardan birincisi Avram Benaroya olup Paris'te tahsil ettikten sonra Şam Türk Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği göreviyle Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kaldıktan sonra aynı görevde İstanbul'un Mercan Lisesi'ne naklolunmuştur. Benaroya, Türk Stenografisini icat etmiş, Büyük Millet Meclisi'nin ilk Stenografi öğrencilerini yetiştirmiştir. Şimdi Yüksek Ticaret Mektebi'yle bazı liselerde Stenografi öğretmenidir. Benaroya İstiklâl Savaşı zamanında Presse du Soir adlı Fransızca gazetede memleketin yararlarını hararetle savunurdu. İkincisi, Bohor Habib olup henüz Tıp Fakültesinde iken "İkdam" gazetesine yazı yazardı. Bu zavallı genç tahsilini bitirdikten sonra hastalanmış ve bir süre sonra vefat etmiştir. Üçüncüsü, Eliya Eskenazi olup, Fransızca Entente gazetesine yazmıştır. Haham olan Eliya Avrupa'ya gittikten sonra oralarda da memleketi savunurdu ve fırsat düştükçe de savunuyor.

En témoignage d'appréciation et d'estime pour la chaleureuse et persevérante défense de la vérité historique et de la légitime cause ottomane.

Constantinople, le 12 Juin 1922
Abdul Medjid

Bu yazımın tercümesi şudur: Tarihi hakikatin ve meşru Osmanlı davasının hararetli ve sebatlı savunmasının takdir ve saygı belirtisi olarak Avram Galanti Efendi'ye.

8- O zaman Çorlu mebusu ve sonra Edirne mebusu olan Şakir Bey, Trakyanın geri alınmasıyla görevlendirildiği ve halk ile beraber Çorlu'ya girdiği vakti, Çorlu Musevi cemaati reisi Yusef Bahar Efendi, Musevi cemaatinin bağlılık duygularını sunmuştur. Edirne valisi sıfatını almış olan Şakir Bey, Yusef Bahar Efendi'ye aşağıdaki şekilde cevap vermiştir.

"Musevi halkı adına duygularını belirten arkadaşıma teşekkür ederim. Museviler acı günlerde gösterdikleri dürüst tavırlar ve dostluk dolayısıyla tekrar edebilirim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti zaten Museviler hakkında iyilik dileyen duygularını açığa vurmaktan geri kalmamıştır. İnşallah bundan sonra yurtlarımızı bayındır bir duruma getirerek öncekinden daha mutlu, daha refah dolu bir hayata kavuşmuş oluruz. Hepinize özellikle teşekkür ederim." [200]

9- Cenevre Türk Musevileri cemaati, Lozan Konferansı'na giden Türk heyeti onuruna bir ziyafet vermiştir. Ziyafetten sonra Cenevre Hahambaşısı Mösyö Ginsburger, Türk Delgasyonu Başkanı İsmet Paşa'ya hitaben söylediği hoş geldiniz nutkuna (Sayfa 77'de) cevap olarak da İsmet Paşa, bir kısmı Türkiye Musevilerini ilgilendiren ve Musevi dünyasında olağanüstü iyi bir etki bırakan siyasi bir nutuk söylemiştir. Biliniyor ki Lozan Konferansı müzakereleri sırasında üzerinde en çok direnilen konu, azınlıklar konusuydu. Düşman devletlerin delegeleri vaktiyle azınlıklara bağışlanmış olan eski ayrıcalıkların yerinde bırakılmasını Türkiye'den ısrarla istiyorlardı. Türk Başdelegesi nutkunda bu meseleye de değinmekle düşmanlarına parlak ve susturucu bir cevap vermiştir. Siyasal önemine dayanarak nutkun bu parçasını Fransızcadan aynen tercüme ediyoruz: "Bu toplantımıza memleketimizde önem verileceği kuşkusuzdur. Dışarıda, Türkler'le Yahudiler'in kardeş gibi yaşadıklarını memnuniyetle haber alacaklardır. Bugün Türk ve Yahudi ilişkileri eskisinden daha kuvvetlidir. Her yer-

[200] "Tevhidi Efkâr" gazetesinin 2 Kasım 1338 (1922) tarihli ve 3531-31 numaralı nüshasında.

yerde olduğu gibi, Yahudiler Türkiye'de düzeni, eylemi, ilerlemeyi ve uyumu temsil ederler. Bu uyum içinde onların oynamış oldukları rol incelenirse gözümüzde büyük bir önem kazanırlar. Yahudiler çalışırlar, memleketimizde Türkler kadar mutludurlar. Onlar kadar, çünkü dışardan gelen fena yankılara kulak asmadılar. Bu yurdu kendilerinki gibi sayarlar. Eğer herkes bu örneği izleseydi memlekette tam uyum oluşurdu. Herkes, Musevileri örnek alsın[201]."

10- Halife Abdülmecid Efendi, Hahambaşı Becarano Efendi'ye şunu söylemiştir: "Soylu Musevi ulusunun sadakati ve memlekete bağlılığı Hükümetçe bilinmiş ve takdir edilmiştir. Yahudiler hiçbir vakit Devlete karşı yapılan hareketlere katılmamışlardır. Bunlar daima barışsever ve yararlı yurttaşlar olmuşlardır" [202].

11- Lozan Konferansına gitmiş olan Türk Delagasyonu Basım Bürosu'nun Türkiye azınlıkları hakkında kaleme aldığı bir broşürde, Türk Musevilerinin yurda olan bağlılıkları takdir ediliyor. Vaktiyle bir nüshası "El Tiempo" gazetesine gönderilmiş olan bu broşürden söz eden gazete sahibi David Fresko Efendi bu hususta şöyle söylüyor:

"Lozan-Türk Delagasyonu Basın Bürosu'nun Türkiye azınlıkları sorunu hakkında yayınlamış olduğu broşürün bir nüshası bize geldi. Bu broşürde delegasyonun Yahudi cemaatinin her vakit Hükümete karşı bağlılık ruhuyla hareket ettiğini kesinlikle söyleme ve bu cemaatin üyelerinin barış içinde memleketin yükselmesi ve gelişmesi için, yurttaşları Türkler'le beraber, çalışmaya devam edeceklerini ümit ettiğini okumakla sevindik." [203]

12- Rauf Bey'in Başkanlığı sırasında Paris'te çıkan "Le Journal" gazetesi muhabiri, kendisine Patrik meselesine dair bazı sorular sormuştur. Rauf Bey cevap verirken, Museviler hakkında şöyle demiştir: "Museviler, memleketimizde azınlıklar arasında dürüst hareket etmiş olmak bakımından, bir örnek teşkil ederler." [204]

13- İzmir'in geri alınmasından sonra yani 2 Şubat 1923 tarihine

---

[201] İstanbul'da çıkan Journal d'Orient gazetesinin 17 Aralık 1922 tarihli ve 2342 numaralı nüshasında. Bu eserin Fransızca çevirisinden alınan bu bildirinin İngilizce çevirisi, Amerika'nın Philadelphia şehrinde, 1943'te basılmış olan Stars and Sand eserinin 413'üncü sayfasındadır. Eserin yazarı Joseph L.Baron'dur.

[202] El Tiempo, 12-12-1922.

[203] 12 Ocak 1923, numara 32.

[204] "İkdam" gazetesinin 8 Ocak 1339 (1922) tarihli ve 9272 numaralı nüshasında.

rastlayan cuma günü, İzmir'de Gazi Mustafa Kemal tarafından söyleşi tarzında sorulu cevaplı uzun ve alkışlanmış bir konferans verildi. Bu konferansta hazır bulunan Avukat Rafael Amato Efendi Gazi'ye şu soruyu sordu. "Paşa Hazretleri! Türklerin mutluluğuyla mutlu ve matemleriyle üzgün olan Musevi vatandaşları hakkında yüce fikriniz nedir?"

Gazi şöyle bir cevap verdi: "Egemen öge olan Türkler'le kader birliği etmiş sadık bazı ögelerimiz vardır ki özellikle Museviler, bu ulusa ve bu yurda bağlılıklarını kanıtladıklarından şimdiye kadar refah içinde yaşam geçirmişler ve bundan böyle refah ve mutluluk içinde yaşayacaklardır." [205]

14- Türk ulusu şu son yıllarda ne kadar çok acı, keder görmüştür. Hepiniz biliyorsunuz, bizi bütün dünya terketti. Dün ekmeğimizi yiyenler bize silah çekti, evimizde beslediğimiz çocuklar bile kadınlarımızı kesti. Artık Türk ulusu nefsinden başka kimseden bir ufacık yakınlık görmüyordu. İşte Musevi arkadaşlarımız, bizi hiç unutmadılar. İstanbul sokaklarında Türk bayrakları aşağılanırken kutsal tanıdığımız şeylere saldırılırken biz Musevi yurttaşlarımızın gözlerinde bize acıyan, ağlayan bir ifade görüyorduk; gerçek dost zindan kapısında belli olur. Türkiye Musevileri cidden zindan kapısında bize dost kaldılar.

Aziz Türkiye de kendi varlığını kudretiyle kurtarırken, şimdi bu acı gün dostlarını hiç unutmayacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bir Rum, bir Ermeni için artık yurttaşlık haklarını resmen tanımaya mecbur değildir. Çünkü ihanet görmüştür. Halbuki biz Musevilerden dostluk gördük, Türk ulusu bundan sonra da Musevi yurttaşlarıyla daha sıkı, daha samimi yaşamak ister. Arada hiçbir anlaşmazlık, gizli kalmış düşünce yoktur. Her şey açıktır. Hür Türkiye devletinde her şey samimidir. Dostluğumuz kuvvetlidir. Bu nedenden ötürü Musevi yurttaşlarımız Türk kardeşleriyle elele vererek Musevi ulusuna özgü olan zeka ve yeteneğin, iş görmekteki becerinin verimli çalışmaların-

[205] İzmir'de yayımlanan Türkçe "Sadayi Hak" ve "Anadolu" gazeteleri ile Fransızca "Le Levant" gazetesi 3 Şubat 1923 tarihli nüshalarında bundan söz edilmiştir. Bu eserin Fransızca çevirisinden alınan bu demecin İngilizce çevirisi, Amerika'nın Philadelphia şehrinde, 1943'te basılmış olan Stars and Sand eserinin 412'nci sahifesindedir. Eserin yazarı Joseph L. Baron'dur.

dan memleketi yararlandırmak isteriz. İşte her Türk böyle düşünür[206]".

Türkiye Büyük Millet Meclisinde
Edirne Mebusu
Mehmet Şeref

15- "Türk İnkılabı ve Yahudiler" başlığı altında bir makale yazan Vakit gazetesi, yazısının sonunda şöyle diyor: "Yahudiler tarafından alınan girişimi memnunlukla kayd ile Türk Devrimi kadrosu içinde azınlıkların prensiplerinin meselesindeki kişi ve aile hukukuna ilişkin geçenlerde aldıkları durum gibi, bu defa dini ve sivil işlerin ayrılması hususunda da Rumlardan ve Ermenilerden önce davrandıklarından dolayı onları tebrik ederiz [207]."

16- 1923 yılının ilk ortasında Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Milletvekili Doktor Fuad Bey ABD'ye gitmiş ve her tarafta iltifat görmüştür. Michigan Üniversitesi'nde onuruna verilen bir ziyafet esnasında kendisine sorulan sorular arasında, Türkiye azınlıkları konusunuda bir soru da vardı. Doktor Fuad Bey bu son soru hakkında şöyle demişti: "Ne zaman bu meseleden bahsetmezseniz, o zaman azınlıklar Türkiye'de rahat edecektir. Sizin onların koruyucusu olmadığınızı anladıkları gün, Türklerle hoş geçinmeye başlayacaklar ve her iki taraf rahat edecektir. Museviler bunun örneğidir [208]."

17- Türkiye'ye karşı Romanya'nın sarsılmaz dostluğunu yapan ve Türkiye'nin güttüğü akıllıca siyaseti bol bol öven Bükreş radyosu bunlardan hemen sonra, Türkiye'nin başlıca düşmanlarının Yahudiler ve İngilizler olduğunu söylüyor. Şaşılacak şey! insanları kasaplık hayvanlar gibi kesmiş olan Romanya rejimine karşı Yahudilerin düşman olmasına akıl erer. Fakat bütün Avrupa'da insan gibi yaşayabildikleri tek memleket olan Türkiye Yahudilerinin düşmanlık duyguları besledikleri hakkında henüz hiçbir vesika yoktur. [209]

[206] Edirne'de İspanyolca - Musevice yayımlanan "La Boz Dela Verdad" (Hakikat sadası) gazetesinin 11 Mayıs 1923 tarihli ve 13 numaralı nüshasında bu demecin İspanyolca - Musevice çevirisiyle beraber Türkçe metni de geçmiştir. bu eserin Fransızca çevirisinden alman bu demecin İngilizce çevirisi, Amerika'nın Philadelphia şehrinde 1943'te basılmış olan Stars and Sand eserinin 413'üncü sayfasındadır. Eserin yazarı Joseph L. Baron'dur.

[207] El Tiempo, 23-12-1925 (Vakitten tercüme).

[208] New-York'ta çıkan Türkçe "Birlik" gazetesinin 11 Haziran 1923 tarihli ve 31 numaralı nüshasında.

[209] Akşam gazetesi, 19-8-1943. (Bu paragraf Akşam gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak'ın başmakalesinden alınmıştır.)

18- Ulusal Savunma hareketinin başarısından sonra, Ankara'nın ilk İstanbul temsilcisi Rafet Paşa, ziyaretine giden İstanbul Hahambaşısı Becarano Efendi'ye şunu söylemiştir: "Bütün Anadolu Türkiye Yahudilerinin Türk davasına bağlılığına ve içten sadakatine inanmıştır. Memleketin bütün unsurları davada o kadar samimi olsalardı, dava çoktan beri kazanılmış olurdu. Fakat, bütün unsurlar içinde görevlerinde kusur etmiş olan Ermeniler ve Rumlar ve hatta tek olarak bazı Müslümanlar ve Yahudiler bulunmuştur. Bunlar kural dışıdır[210]."

19- Vaktiyle İstanbul'da çıkan La Boz de Oriente Musevice - İspanyolca gazetesinin sahibi ünlü müzisyen İsaac S. Algazi, 27-8-1931 tarihinde Marsilya'ya giden Patris II. vapurunda Yunan hükümet Başkanı Venizelos'a rastgelmiş ve kendisinden bir röportaj istemiştir. Algazi, Yunanistan'da yaşayan Musevi unsurunun durumu ve geleceği hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Venizelos cevaben şunu söylemiştir. "Genellikle her vakit ve her yerde bir ilerleme ve prosperite (bolluk) unusuru olan Museviler hakkında takdir ve saygı beslerim."

Yunan Yahudiliğine gelince, hükümetimiz ve ben onu, esasen hoşgörülü olan ve Yunanlı yahut Musevi olup olmadığını sormayan memleketimizin ekonomik kalkınmasının değerli bir etkeni sayarız. Ben ki Giritliyim, siyaseten birlikte çalıştığımız Museviler arasında pek çok da Musevi dostlarım vardır. Eğer şimdiki Yunanistan'ın durumundan söz etmek gerekirse dünya krizine rağmen üç dört yıldan beri bütçemizde artışın fena olmadığını söyleyebilirim. Gelecekte durumun her bakımdan memnunniyet verici bir düzeye geleceğine ve özellikle yeni Yunan topraklarında bulunan ve Selanik şehri gibi Musevi unsuru bol olan yerlerde Yahudilerin ruh, duygu ve dil bakımından eski Yunanistan Yahudileri gibi Yunanlaşacaklarına kuşkum yoktur. Eski yurtlarına (Türkiye'ye) derin bir suretle bağlı olup bize bağlanan yeni toprakların Yahudilerinin yavaş yavaş meydana gelmekte olan bu değişikliği birdenbire çekemiyeceklerini anlarım. Bu hepimizin iyiliği için, yakında bu tereddüt durumunun tamamen ortadan kalkacağına eminim[211]."

20- Atatürk, İstanbul Yahudi Eskenazi cemaati hahamı ve Yahudi Lisesi Müdürü Doktor Marküs'ü tanımak istemiştir. Marküs Cumhurbaşkanı Diş Tabibi Günsberg ile beraber 7-9-1935'te saat 22'de Atatürk'ün Florya yaz köşküne gitmiştir. Günsberg, Doktor Marküs'ü, yanında yüksek şahsiyetler bulunan Atatürk'e takdim etmiştir.

[210] El Tiempo 27-10-1922

[211] La Boz de Oriente, 17 Eylül 1931, No: 2

Cumhurbaşkanı Marküs'e iltifat etmiş, felsefe, filoloji ve Eski Ahit'in bilimsel bölümleri hakkında beş saat konuştuktan sonra söz Yahudilik ve Yahudilere gelmiştir. Atatürk, Yahudilerin Cumhuriyet Hükümetine ve kendisine karşı gösterdikleri bağlılığı takdir ettiğini ve bir gün Başbakan İsmet İnönü'yü Heybeliada'ya ziyarete gittiğinde geçtiği yerlerde büyük bir kalabalığın kendisini özel ve gayet heyecanlı bir surette alkışladığını görünce ve bu kalabalığı oluşturan kişiler kimlerdir diye sorunca "Bunlar Yahudidir" diye cevap verdiler. "Bunun üzerine bu alkışlardan niçin duygulanmış olduğumu anladım; zira alkışlar samimi idiler ve gerçekten kalpten geliyorlardı. Çünkü Yahudiler bizim gibidir; yani Türkler ile Yahudiler arasında fark yoktur" demiştir.[212]

21- 28 Mart 1947 tarihine rastlayan cuma günü saat altıda, Başbakan Recep Peker, Üniversitenin yeni konferans salonunda "Milliyetçilik" konusunda bir konuşma yapmıştır. Bu münasebetle memlekette "Azınlıklar" adıyla tanınan yurttaşların siyasi durumuna değindikten sonra Antisemitizm üzerinde durarak demiştir ki: "Başka din ve başka ırktan yurttaşları milli varlığın ayrılmaz parçası sayan zihniyet üstünde kuvvetle durduktan sonra ayrıca Yahudilerden söz etmeye gerek yoktur. Fakat Beni İsrail dönemlerinden sonra özellikle Hıristiyanlık bağnazlıklarının üzerinde düğümlendiği bu mesele son dönemlerin Nazi ve Faşist akımları arasında büyüyerek yeni bulaşmalar yapmıştır. Yüksek bir insanlık cemiyeti için ilkel sayılan bu yanlış ve zararlı anlayışın yurdumuzda görülen eski ve yeni izlerden sıyrılmanın Türk milliyetçiliğine soylu bir içerik vereceğine inanmalıyız. İnsanlık tarihi antisemitizmi yirminci yüzyıl için ayıp olarak kaydedecektir[213]."

Şimdiye kadar antisemitizmi kınayan hiçbir resmi demeç verilmemiştir. Recep Peker'in bu demeci hakikat sahasında olarak, Yahudi-

[212] A. Galante, Appendice a l'ouvrage Turcs et Juifs. s. 39/40 (1937).
[213] Bu parça aynen Vatan gazetesinin 29.3.1947 tarihli nüshasından alınmıştır.

lik lehine tarihi bir kayıt teşkil eder [214].

[214] Antisemitizm, Samilik, yani Sami kavimlerinin (bu kavimler arasında Yahudiler, Araplar, Asuriler, Aramiler vb. vardır) karşıtlığı demek ise de, deyim Yahudi karşıtlığına ayrılmıştır. İlk çağlarda antisemitizm, Hiristiyanlığın dinsel bağnazlığıyla başlamıştır. Zira Hiristiyanlık, aslen Yahudi olan İsa'yı öldürmekle Yahudileri suçlandırmıştır. Halbuki İsa'nın başına gelenden Roma sorumludur. Çünkü İsa, Musa'nın dininde bazı yenilikler yapmak istediği için Kudüs Yahudileri, o zaman Roma'ya bağlı Kudüs valisine başvurarak İsa'nın girişiminin bir ihtilal doğurabileceğini ileri sürerek gereken önlemlerin alınmasını istemişlerdir. Vali (ismi: Ponce Pilate) bundan korktuğu için İsa'yı "ihtilalci" suçuyla yok etmiştir. Buna benzer olaylar arasıra Türkiye'de de görülmüştür. Din adına "Mehdi" namiyle peygamberim diye ortaya çıkan birkaç kişinin bu şekilde yok edildiklerini Türkiye tarihi kaydediyor. Dinsel bağnazlığın hafiflemesi üzerine, yeni antisemitizm cephesi, Yahudilerin çalışkanlıklarıyla işlerde başarıları olmuştur. Buna mali antisemitizm denebilir. Son zamanlarda bilimsel bir antisemitizm ortaya çıkmıştır ki, bu da Yahudilerin bilim alanında olağanüstü parlamalarından ileri geliyor. Örneğin Almanya'da Hitler iktidara gelinceye kadar, çeşitli bilim dallarına mensup on altı Alman bilgini Nobel ödülü almışlardı. Bunlardan dokuzu Yahudi, yedisi Hiristiyan idi. Hitler Almanyasından önce bu ülkede Yahudi nüfusu altı yüz bin ve bütün Almanya'nın nüfusu altmış beş milyon idi. Göze çarpan bu örnek niçin antisemitizme neden olsun? Bunun nedeni çekemezlik. Antisemitizm yüzünden Yahudiler çalışmıyacaklar mı? Evet ve bütün zeka ve çalışkanlıklarından yararlanacaklar. Yahudilerin zekaları ve çalışkanlıkları doğuştan değil sonradan kazanılmıştır. Tarih, bunların anlama gücünü daha keskin ettiğinden ve çalışmak gereğini daha zorunlu kıldığından Yahudilerin bu iki gücü kalıtsal bir hale gelmiştir. Bunun anlamı şudur: İsrailoğulları Siyasi bağımsızlıklarını kaybettikten ve dünyanın her tarafına dağıldıktan sonra koruyucusuz kalmışlardır. Bu durum karşısında yaşamak için çalışmak gerekti. Çalışmaları pek çok engellerle karşılaşırdı. Bunları yenmek için yeniden düşünmek, yeniden çalışmak gerekir. İşte, on dokuz yüzyıl içinde çok düşünmek ve ağır çalışmak zorunda kalmış olan İsrailoğullarının kavmi, zeki ve çalışkan olmuştur. Bu noktaya dayanılırsa, Yahudilerin zekaları ve çalışkanlıkları antisemitizmin, yani tarihin eseridir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Yahudiler ve siyaset

Özgürlüğün oluşmasını ve yurdun esenliğini amaçlayıp Jön Türklüğün faaliyetiyle beraber başlayan harekete Yahudi unsuru da katılarak memlekete yararlı hizmetler yapmıştır. Bu yolda hizmet eden başlıca Türk Yahudilerin faaliyetini, elde edebildiğimiz bilgilere dayanarak aşağıya kaydediyoruz.

1- Nissim Masliyah:

Selanik Ticaret Mahkemesi'nde üye iken, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girerek cemiyetin ileri gelenleriyle beraber çalışmış ve aynı zamanda Selanik Polis Okulu idare ve Kapitülâsyonlar öğretmenliğine atanmıştır. O zaman Selanik, üç Rumeli ilinin (Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri) merkezi olduğundan, genel müfettiş sıfatıyla orada bulunmuş olan Hüseyin Hilmi Paşa, (daha sonra sadrazam olmuştur) Nissim Masliyah'ın görüşünden yaralanmak için, hukuka ve özellikle devletler hukukuna ilişkin bazı önemli belgeleri kendisine havale ederdi. 1324 Meşrutiyetinden sonra Selanik'te çıkmaya başlayan "İttihad ve Terakki" gazetesi yazı kuruluna girmiş ve bir süre sonra açılan Meclisi Mebusan'a üç defa milletvekili seçilerek, birinde meclis sekreterliklerinden birine seçilmiştir. Bundan başka Masliyah, İstanbul'da dokuz ay devam eden "İttihad" adıyla günlük bir gazete çıkarmıştır. 1930'da, "Hür Adam" adlı günlük bir gazete çıkarmışsa da gazetenin ömrü kısa olmuştur.

Nissim Masliyah Rumi 31 Mart 1325 (Efrenci 13 Nisan 1909) teki gerici hareket sırasında, Meclisi Mebusan'ı basan gericilerin Kanunu Esasiye aykırı olan isteklerini kabul etmeye eğilimli bazı milletvekillerini bulundukları boşluktan uyandırmak ve karşı koymaya davet etmek suretiyle, Meşrutiyet'e büyük bir hizmet yapmıştır. Gazeteler, Masliyah'ın medeni cesaretini takdir ile kaydetmişlerdir.

I. Dünya Savaşı sırasında savaşa son vermek amacıyla, Rus Sosyalistleri tarafından Stokholm'da yapılan Sosyalist kongresine katılmak üzere birinci defa Nissim Masliyah, doktor Akil Muhtar ve Hüseyinzade Ali Beyler ile ikinci defa Silâh Cimcoz Bey ile hükümet tarafından o şehre gönderilmiştir.

1922'de yani Mütareke sırasında Amsterdam'da Sosyalist kongresi yapılmıştır. Kongrenin genel sekreteri Mösyö Hosmann, Masliyah'ın

dostu idi.

Masliyah bu dostluğundan yararlanarak, o zaman, Berlin'de bulunan merhum Talât Paşa'yı, Türkiye'nin durumu ve geleceği hakkında Mösyö Hosmann'a bilgi vermek ve açıklamalarda bulunmak için Amsterdam'a davet etmiştir. Talât Paşa Amsterdam'a gelmiş ve Mösyö Hosmann ile görüşerek, Türkiye'nin istekleri hakkında bir rapor vermiştir. Ancak, Versay Antlaşması Sosyalistlerin kongresini sonuçsuz bırakmış olduğundan, hiçbir netice elde edilememiştir.

2- Alber Ferid Aseo:

Ferid Aseo, "Cumhuriyet" gazetesi sahibi merhum Milletvekili Yunus Nadi Bey ve diğer bazı arkadaşları ile, II. Abdülhamid zamanında Avrupa'ya kaçan merhum Mehmed Murad Bey'in temsil ettiği gruba ve sonra Murad Bey'in memlekete dönüşü üzerine, o zaman Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında faaliyette bulunmuş olan İttihad ve Terakki Cemiyetine girmiştir. Zamanın gizli polisinin ihbarı üzerine Ferid Aseo, tutuklanmış ve birkaç defa muhakeme edildikten sonra İstanbul'da üç yıl hapse mahkum olmuştur. Hapishaneden çıktıktan bir süre sonra, Manastır'a sürülmüş ve orada iken Osmanlı Bankası hizmetine girmiştir. Rumeli'nin genel müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa zamanında, Manastır Osmanlı Bankası şubesinden Selanik Osmanlı Bankası şubesine nakledilerek, oradaki Jön Türkler'le ilişkilerini yenileştirmiştir. 1908'de Selanik'te bulunan Talat Bey, (merhum Talat Paşa) Selanik'teki Jön Türkler'in istibdat hükümeti aleyhine isyan çıkarmak için Selanik'te hazırlık yapmakta olduklarını İstanbul Jön Türk temsilcilerinden biri olan Hüseyin Paşa'ya (bu zat I. Dünya Savaşı sırasında İzmir valiliğinde bulunmuş Rahmi Bey'in kayınpederidir), haber vermek için Ferid Aseo'yu sahte bir seyahat belgesiyle İstanbul'a yollamıştır. Aseo'nun hareketinden haberdar olan istibdat hükümeti, onu aramaya koyulmuş ise de, kıyafetini değiştirerek sağ ve esen olarak İstanbul'a gelerek taşıdığı mektubu gönderildiği kişiye teslim etmiştir. Aseo'nun varışından pek az sonra Meşrutiyet ilan edilmiştir. Aseo'nun Mütareke esnasında İzmir'deki faaliyeti yukarıda belirtilmiştir.

3- Alber Fua:

Yıllarca Paris'te yaşadıktan sonra Alber Fua, Paris'te İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından yayımlanan Fransızca "Meşveret" gazetesinin ileri gelen yazarlarından biri olmuştur. Kendisinin "Meşveret"

tarafından aşağılandığını iddia eden II. Abdülhamid, 1897 yılında Paris elçisi Salih Münir Bey aracılığıyla, Paris mahkemesinde Ahmet Rıza ve Alber Fua aleyhlerine dava açmıştır. O zaman avukat Mösyö Clemanceau ile mösyö Millerand (eski Fransa Cumhurbaşkanı) Ahmet Rıza ve Alber Fua'yı savunarak aklanmalarını sağlamışlardır.

4- Emanoel Karasu:

Karasu, Genç Türkler'in hareketine en önce katılanlardan biri olmuştur. En önemli görevi gerek Selânik'te, gerek Selânik ile İstanbul ve öbür yerler arasında haberleşmeyi sağlamaktan, hükümetin dikkatini çekmeyecek biçimde halkı memleketin durumundan haberdar etmekten ve uyarmaktan ibaretti. Karasu bunda tamamıyla başarılı ve topluma en çok hizmet edenlerden biri olmuştur.

1908'de ilan olunan Meşrutiyet'te, Karasu bir defa Selânik ve iki defa İstanbul milletvekili seçilerek yurtseverce hizmetlerine devam etmiştir.

On beş yıl kadar Mabeyni Hümayun baş sekreterliğinde bulunmuş olan Tahsin Paşa, "Hatırat" eserinde şunu yazıyor: 1908'de, Talât Bey (sonra Talât Paşa) ve Emanoel Karasu Selanik'ten İstanbul'a gelmişlerdir. Sarayın gözetim memurlarıyla polis nezareti adamları her gün bu iki şahsın hareketlerini yakından izlerlerdi. Elde edilen bilgilere göre, Talât Bey ve Karasu Efendi İstanbul'da birkaç farmason ile bilim adamlarından mevki sahibi kişileriyle görüşmüşlerdir. Karasu Efendi sorguya çekilmiştir. Ancak ağzından hiçbir sır çıkmamıştır. Fakat görüştükleri kişiler, hakkında soruşturma yapılmıştır[215].

İkinci Abdülhamid'in hal'ine, yani tahttan indirilmesiyle görevlendirilen heyette İttihad ve Terakki fırkası'nın nüfuzlu bir üyesi olan Karasu da vardı. Siyasi düşmanları, 300,000,000 Müslüman'ın Halifesi olan İkinci Abdülhamid'e karşı gururlu ve terbiyesiz bir tavır ile hareket eden biricik üyenin Karasu olduğunu yazmışlardır. Bu uydurmadır. Olayın aslı şöyle geçmiştir:

Abdühamid'in tahttan indirilmesiyle görevlendirilen kurul Arif Hikmet Paşa, Esat Paşa Toptani, Manuel Karasu Efendi ve Aram Efendi'den oluşuyordu. Heyet Padişahın huzuruna girdiği vakit salonda, sarayda görevli olan Galip Paşa vardı. Başka kimse yoktu. Galip Paşa 1934'te olayı Tan gazetesi yazarı Salâhaddin Güngör'e şöyle anlatmıştır:

"Esat Paşa Toptani padişaha yaklaşarak "Fetvayi şerifeye istinaden

[215] "Milliyet" gazetesinin (Türkçe kısmı) 31 Mart 1931 tarihli nüshasında.

(dayanarak) millet sizi hal ediyor; hayatınız, emlakiniz, ailenizin ve çocuklarınızın hayatları emniyet altındadır" dedi. Abdülhamid bazı tereddütlerden sonra kurul üyelerinden herbirine ayrı ayrı olarak hayatından emin olup olmayacağını sordu. Herbiri bu hususta güven vermiştir. [216] İşte mesele böyle geçti.

5- Nissim Ruso:

Üç vilayetin genel müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanında bulunmuş olan Nissim Ruso, Jön Türkler ile ilişkilerde bulunarak yararlı hizmetler yapmıştır. Ruso, halkı ihtilale davet etmek için duvarlara ilan yapıştıranlardan biri, 1908 yılı Temmuzunun 23'üncü sabahında, bir kahveye giderek, halkı Hamidiye hükümeti aleyhine isyan etmeye açıkça davet eden ilk hatip ve o günün akşamında ihtilal komitesinin arzularını II. Abdülhamid'e iletmek için Hüseyin Hilmi Paşa nezdine giden heyetin hatibi idi. Selanik'te ve İstanbul'da "İttihad ve Terakki" ve "İttihad" gazetelerine yazı yazmıştır. "Girit" meselesinde İttihad gazetesine "Giridi Vermeyiz" adlı ateşli bir makale yazmıştır.

6- Rafael Benuziyu:

Selanik'te eczacıydı ve eczanesi Jön Türkler'in buluşma yeriydi. Bundan başka, yönetimce şüphe altında bulunan Jön Türkler'in yazışmaları Benuziyu aracılığıyla gelir, giderdi. 22 Temmuz 1908 günü akşamı yani Meşrutiyetin geri alınacağı günün öncesi, Selânik duvarlarına beyanname yapıştıranlardan ve bunları evlere dağıtanlardan biri olmuştur.

7- Aşer ve Avram Salem Biraderler:

Selanikli bu iki kardeş İstanbul'da öğrenim görürken zamanının deyimiyle "Efkarı cedide ashabından" (yeni düşüncelere sahip) oldukları için Trablus Garba sürülmüşlerdir. Bu iki kardeş Tunus yoluyla, Fransa'ya kaçmayı başararak, Genç Türk harekatına katılmaya devam etmişleridir.

8- Leon Gatenyo:

Selanikli bir genç olan Gatenyo, Veteriner okulunda okurken Jön Türk harekatına katıldığından yakalanmamak için, Fransa'ya gitmiş ve faaliyette bulunmuştur.

---

[216] Tan gazetesinin 14 Şubat 1937 tarihli nüshasında.

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد اهداء وافر التحية والثنا والجزيل المتكاثر لجناب الحب الاديب الاريب المهتاز بين الاقران بكل مدح عاطر وخلال كامل لا تحيط بمفرداتها الدفاتر جناب آورام غلانتي مدير جريدة لاورا المحترم حائز المفاخر انالله من النعم مائلا عند وصف الاقلام والمحابر فلقد وصل تحريركم المؤرخ ١٥ صفر ١٣٢٦ معلنا بمالكم من المودة القلبية ومصرحا بما يوجب الفخر من صدق الطوية وحب الخير والمحافظة على المصالح الانسانية مع حسن المسلك في مراعاة حقوق السلطنة السنية وعدم تفرقة شمل الدولة العلية العثمانية وشكرنا لكم ذلك وما ابديتم من الثنا على السيد الماجد امريزي الكبير حماه الله بما يبديه من تفضيل الاحوال العينية وما لحضرتكم وحضرة الماجد الكامل رئيس محرري جريدة الفتاة التركية من العناية بحسن المقاصد المرضية ولكن معلوم حضرتكم انا واسلافنا الكرام منذ قريب الف سنة نقيم العدل بين عباد الله في اليمن الميمون كما امر ربنا لنصرة الضعيف واغاثة اللهيف لا لحب الرياسة والتجبر في البلاد ولا لجمع اموال ندخرها ميراثا للاولاد واذا اهل اليمن ليس لهم من الثروة ما يملأ اجواف المأمورين من قبل الدولة العلية كان البلاد لا تحتمل عشر العشر من التكليفات الاميرية فلما فقد المأمورون هذه البلاد مشرقين للذهب والسلب منهمكين على التهتك في شرب المسكرات وما تستحي الصحف من نشره من الفواحش والفواقر التي نزها عنها الرب ومعهم من الآلات الحربية ما لا تطاق مقابلته قرروا في ابوابهم السفر وقالوا ان لم يخضع لمدة ضاربهم من الاشراف والعرفا والفقرا فاخربوا الديار واقفلوا بيوت اعمالهم محلات العبادة والاذكار وسلبوا ما في ايدي الناس من الاموال وارملوا النسا ويتموا الاطفال وحرموا ما احله ذو الجلال واحلوا ما حرمته وطلبوا كل محال وكلما قدرنا العرايض نحن او اسلافنا الى الابواب العالية سعوا في كتمها واغلقوا الابواب في كل مقام قدرنا وسعوا

Klişe VI - Mısır'da La Vara adında bir gazete sahibi olan bu eserin yazarı Türkiye'nin yararlarını savunurken, yabancı bir devletin Yemen İmamı ile ilişkilerde bulunmaya çalıştığını öğrenince, Yemen İmamına yazdığı mektupta bundan vaz geçmesini ve Jön Türklerle yazışmada bulunmasını rica etmiştir. Buraya dercettiğimiz bu klişenin metni, İmamın Galantiye 2 Rebiülevvel 1326 tarihiyle yazdığı mektubun kopyasıdır.

لدى الذات الشاهانة البنا والى اهل اليمن كل رذيله وعملوا لفتح الحروب ودوام الفتن كل حيله كل ذلك
ليتم لهم مأرب الاختلاس وليوفروا ما فى صناديقهم من الأموال باموال الخزينة ومكاسب الناس فانهم اذا
كانت الحركة العسكرية ياخذون جميع محتاجات العساكر من اهل البلاد ويسخرون الدواب لحمل الاثقال مجانا بلا اجرة
ولا زاد. ثم يأمرون من عندهم من الاسافل والسفلة بختم السندات فى قبض قيمة الارزاق والاجورات من صناديق الاموال
ويقتسمونها مع ما يهبونه من اموال المنكوبين فى الحال ويكلفون الحكومة العثمانية لذلك اذ تكاسبا المصارف
والاهوال ويجرّصون العساكر والاهالى للقتل والقتال فاضطررنا للتخلص من هذه الورطة الى التوكل
بانواع الوسائل وكثرنا فى هذا المآل المحررات والرسائل طمعا فى ابلاغ الحقائق الى الاعتاب السلطانية ورجاء
فى انقاذ ضعفاء اليمن من هذه المصائب التى تابا الرضا بشئ منها الطبيعة الانسانية فهذه قطرة من محرة من
افعالهم وطشة فى بحر من مساوى اعمالهم ولقد نظن ان العالم بأسره يتيقظ لما ناب اليمن من المحن
ويصرخ معنا بانا قصدنا الى ديارنا ولم نطلب غير ما كان عليه اسلافنا من اقامة العدل فى الوطن وان الجدير
بالدولة العلية ان تتفضل ببقاء اليمن بايدينا كما كان اسلافنا مع من سلف من السلاطين العظام
فتكسب سلامة ما يصرف من الاموال الكثيرة وما يسفك من الدماء المحرمة ليس الا استبداد المأمورين وظلم
الانام وترتج ايضا حسن الثنا من العالم والدعا المترادف من كافة الأمم لكونها مسحت تفضلا
ومنّت تعطفا بتخفيف سمومة المأمورين التى تدب فى جسد الحكومة السنية العثمانية بسفك الدما
واتلاف الاموال والمبانى ومعالجة دا البلاد وهو الدا العضال الذى اصله عضة المأمورين فتكلما
التام جرح بدا الكلام الثانى واشرتم بارسال وكالة وسمية وتعليمات، فمعلوم كم ان تعيين الوكيل الرسمى موقع
للمخابرة ويتوقف على فهم ما تصدر به الارادة السنية وعدم بلوغ هذه الامنية بمثيل ارادة سنية جلية
هو الذى كلفنا تكثير المكاتبات وارسال الكتب بوسايط مختلفات فهذا ما ننهيه واذا افضتم
بابلاغ سلامنا لحضرة الماجد احمد رضا بك واعلام جنابه حال هذه الخلاصة فلكم بها مزيد الشكر والثنا
والسلام عسكر الختام ١٩٢ جمادى الاولى سنة

9- Samoel Tiano:

Selanik manifatüra tüccarlarından olan Tiano, Selanik'teki Jön Türk grubuna büyük hizmetlerde bulunmuş ve servetini Jön Türler emrine vermiştir.

10- Bu eserin yazarı:

Bu eserin yazarı pek genç iken Rodos'ta Jön Türklüğe bağlandıktan sonra İzmir'e gitti ve 1904'te zamanın despot siyasetinden usanarak Mısır'a kaçtı. Mısır'da, o zaman "Progrès" adıyla yayınlanan bir Fransızca günlük gazetede altı yıl süren yazarlığı esnasında, bu eserin yazarı Jön Türklükle ilgili olan bütün haberleriyle, "Osmanlı İttihad ve Terakki" cemiyetiyle "Teşebbüsü şahsi, ademi merkeziyet ve Meşrutiyet" cemiyetinin raporlarını aynen veya özetle "Progrès" ye alır, ecnebi postalarıyla Jön Türk basınını Türkiye'ye sokar ve "Meşveret", "Şürayi Ümmet", "Şürayı Osmani" ve "Doğru Söz" gazetelerine yazardı. Bundan başka bu eserin yazarı Mısır'da, "Mısır Cemiyeti İsrailiyesi" adıyla özgürlükçü ve siyasi bir cemiyet oluşturarak 1908'de Paris'te toplanan Jön Türkler'in kongresinde temsilci bulundurdu. (50-51. sayfalara bak.). Mısır'da bulunduğu sırada, bu eserin yazarı, o zaman Abdülhamid'in siyasetinden usanmış olan ve bir ecnebi devletin kucağına atılmak isteyen Yemen İmamı Yahya Hamideddin'e yazdığı mektupta bundan vaz geçmesini ve Jön Türkler ile haberleşmesini rica etti. Yemen İmamı cevaben adaletten başka bir şey istemediğini ve durumdan Ahmet Rıza Bey'in haberdar edilmesini rica etti. O zaman Ahmed Rıza Bey ile bu eserin yazarı arasındaki haberleşmede bu mesele söz konusu olup çaresine bakılmak üzere iken, 1908 Meşrutiyeti ilan edilerek Yemen, Meclisi Mebusan'a milletvekillerini gönderdi.

Mütarekenin başlangıcında, bu eserin yazarı memlekete büyük yararı dokunmuş olan "Milli kongre" nin çeşitli komisyonlarında çalıştı ve daha sonra Hilali Ahmer (Kızılay) merkezinde Batı dilleri çevirmeni ve sekreteri ve Hilali Ahmer dergisi yazarı sıfatıyla çalışırken, dolayısiyle İstiklâl Savaşı'na pek çok yardım etti. Her gün Yunan olağanüstü komiserliği yayın aracı olan "Proiya" gazetesini inceleyerek Türkiye'ye ait haberleri ve yine her sabah İtlayan telgraf ajansının Türkiye'ye ait telgraflarını, Hindistan'dan ve Mısır'dan gelen İngilizce ve Arapça gazetelerin Türkiye'ye ait bölümlerini ve İngiliz olağanüstü komiserliğinden Milli Hükümet'in İstanbul temsilciliğine gelen İngilizce haberleşmeyi tercüme ederdi. Bütün bu tercümelerin içerikleriy-

le temsilcilik tarafından toplanan diğer günlük haberlerle kaleme alınan rapor, her akşam, Ankara hükümeti Hariciye Vekâleti İstanbul temsilcisi Hamid Bey tarafından bu Vekâlete gönderilirdi. Bundan başka bu eserin sahibi Mütareke esnasında ve İtilâf sansürünün korku veren kontrolü altında İstanbul Türkçe, Fransızca, İspanyolca gazetelerinde Türklüğün onurunu yüceltmekten çekinmedi ve bunu bir vicdan borcu ve bir yurt görevi saydı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

1492 yılında İspanya'dan Türkiye'ye gelen Yahudiler beraberlerinde ne getirdiler?

Frengi mi? Veba mı? - Matbaacılık - Hekimlik - Silah dökmeciliği

1- Frengi mi? Veba mı?

Hitler ajanlarının propagandaları Türkiye'de yayılmaya başladığı vakit, başlıca hedefleri Yahudileri her alanda gözden düşürmek idi. Ortaçağda, Yahudileri, su kuyularını zehirlemekle suçladıkları gibi, Hitler ajanları İspanya'dan gelen Yahudileri de Türkiye'ye frengi ve veba getirmekle suçlamışlardır. Buna inananlar da vardır. Bir gün tanıdığım bir kimse, Yahudiler'in İspanya'dan frengi getirdiklerini ve onlardan önce Türkiye'de frengi olmadığını bir gazetede okuduğunu söyleyince, güldüm. Bir süre sonra, Türkiye Musevileri hakkında tarih yazmak isteyen ve benim 1928 tarihinde Arapça harflerle "Türkler ve Yahudiler" adlı kitabımı arayıp bulamayan ve benden bir nüsha isteyen bir gence bir nüsha vermemi birisi rica etti. Ben, istediği kitabı verdim. 1945 yılının Ağustos ayında, bir akşam bu genç, Kınalıada'da beni ziyaret ederek Türkiye Musevileri tarihi hakkında yazdığım birkaç Fransızca eser istedi. Ben, maksadını anlamak isteyince, Türkiye Musevileri hakkında bir eser yazmak istediğini, fakat onlar hakkında bilgisi olmadığını söyledikten sonra yalnız İspanya'dan Türkiye'ye gelmezden önce Türkiye'de Yahudi olmadığını bildiğini ve İspanya Yahudilerinin bu memlekete veba getirdiklerini söyledi. Yine güldüm. Ismarlama bir tarih yazmak isteyen bu gençle beş on dakika görüştükten sonra kendisine dedim ki: "Sen istediğin kadar, Yahudilere kabahat bul, yalnız bu kabahatler içinde, Yahudiler'in çalışkanlıklarını ve zekalarını anmayı unutma, çünkü Yahudilere hakaret moda haline gelmiştir. Bu suretle çalışkanlık ve zeka bugün birer erdem olmaktan çıkmışlardır."

Bu frengi ve veba meselesi olmasaydı, bundan söz etmek aklımdan bile geçmeyecekti. Bir gün, İstanbul'un tanınmış doktorlarından birine frengi meselesini açtım. Doktor gülerek dedi ki: İspanya'dan gelen Yahudiler Orta Anadolu'ya gitmemişlerdir. Nasıl olur da bugün o mıntakanın birçok yerlerinde frengi, yerleşik bir hastalık (endémique) halinde bulunuyor?" Vebaya gelince, okuduğum kitaplar arasın-

da tesadüfen buna dair bulduğum bazı şeyleri buraya yazıyorum.

1- Dehşetli bubons vebası (petits inguinaria) ilk defa olarak Miladın 557 yılında yani Hazreti Muhammed'in doğumundan önce İstanbul'da ortaya çıkmıştır. 588'de yani İstanbul'da ilk defa ortaya çıkan vebadan 31 yıl sonra, bubons vebası yani adi veba, gemilerle İspanya'ya nakledilmiş ve oradan da Fransa'ya ve İtalya'ya yayılmıştır [217].

2- Veba ilk defa olarak 697'de İstanbul'da ortaya çıkmıştır[218].

3- Fatih'in Arnavutluk seferi zamanında, veba Trakya ve Makedonya'da ortaya çıkarak memleketin içine Karadeniz sahillerine, Çanakkale Boğazı'na kadar yayılarak Bursa şehriyle Ankara'ya kadar giden yol, zararından kurtulamamıştır[219].

4- Vebanın kökenine doğru çıkmak, cinsini tanımak, bu dehşetli hastalığa karşı en sıhhi ilacı göstermek güçtür. Vaktiyle Avrupa'nın çeşitli memleketlerinde dolaşmış olan bu belanın, zamanımızda Doğu'da yer aldığı görünür.İstanbul ve Kahire vebanın adi yurtları haline gelmiştir. Trakya'da, halkının fena gıdasıyla pisliği, Mısır'da havanın nemi ekilmemiş tarlaları oluşturan bataklıkların durgun sularının, Nil nehrinin düzenini bozan sıcakların, senelik taşmaların bu hastalığa sebep olup olmadığını bilmiyoruz [220].

5- İstanbul'un nüfusunu çoğaltmak için çeşitli yerlerden halk davet ve sevkedilirdi. 1466 yılında vebanın yapmış olduğu zararlardan sonra, akıncılar, Bosna'da ele geçirdikleri Dalmaçyalıları dahi İstanbul'a nakletmişlerdir [221].

Rastlantıyla bulduğumuz ve yazdığımız bu kaynaklardan başka, bir de, bu işi tarih gözüyle inceleyelim:

Büyük Konstantin, Miladın 11 Mayıs 330 tarihinde, Bizans'ın son kalesi olan Konstantinopolis (İstanbul) şehrini kutsadı ve Fatih İkinci Mehmed de 29 Mayıs 1453'te fethetti. Bu hesapla şehir, Bizans İmparatorluğu elinde 1123 yıl kalmış demektir. Bu kadar uzun süre yaşamış ve genişlemiş olan bu imparatorluk zamanında hiçbir önemli olay olmamış mı? Evet, olaylar pek çok. Haçlı Seferleri sırasından İstanbul'un Latinler tarafından zaptı, İstanbul'un muharebe ve kuşatmaları, isyanları, Hindistan, İran, Yemen, Hicaz, Mısır ve Avrupa ile olan ticaret nedeniyle kervanların gelip gitmeleri esnasında koca impara-

[217] P.de Tchihatcheff, Asie Mineure II. Clematologie. S. 58 (metin ve not).
[218] I - J. Emmanuel, Histoire de Juifs de Salonique. s. 29 (Paris 1936)
[219] Christovolos, Histoire du Sultan Mahomet II. s. 190.
[220] M.... D'ohsson, Tableau général de l'Empire Ottoman s. 220 (Paris 1790).
[221] N. Yorga, Geschicte des Osmanische Reiches II. s. 206.

torluk ve İstanbul hastalıktan ter temiz mi kalmışlardır? Bulaşıcı hastalıklar olmamış mı? Frengi ve vebayı Türkiye'de yayan 1492'de İspanya'dan Türkiye'ye gelen birkaç bin Yahudi mi? Aynı zamanda İspanya'dan İstanbul'a göç eden Endülüs Arapları (İstanbul Arap Camii'nin adı bunların isimlerine dayanarak verilmiştir) tertemiz mi gelmişler? Unutmayalım ki kolera ve veba gibi hastalıkların Türkiye'den ayrılmaları yenidir. 1910 yılında Avrupa'dan İstanbul'a döndüğüm vakit burada kolera olduğu gibi, 1912 Balkan Savaşı'nda da vardı. Acaba bu hastalıklar 1492'de İspanya'dan gelen Yahudiler'den mi kalmadır? Gerçekten gülünç şey!

2- Matbaacılık

Matbaanın icadından otuz yıl sonra, Yahudiler 1470'de İtalya'da; 1480'de Portekiz'de, 1489'da İspanya'da İbranice harflerle kitap basmaya başlamışlardır. İspanya'dan gelen Yahudiler 1494'te İstanbul'da herkesten önce matbaa açmışlardır.

1547'de, İstanbul'a gelen Belon şöyle yazıyor: "Yahudiler İbranice eserlerden başka İspanyolca, İtalyanca, Yunanca, Almanca kitap basıyorlar. Kendilerine müsaade edilmediği için, Türkçe ve Arapça eserler basmıyorlar". [222]

İkinci Bayezid zamanında İstanbul Yahudileri matbaaları yirmi İbranice eser basmışlardır. Bu eserlerin bir çoklarının kaplarında "Sultan Bayezid'in gölgesi altında basılmıştır" İbranice cümlesi vardır. 1510'da Selanik'te [223], 1554'te Edirne'de, [224], 1563'te Filistin'in Safet şehrinde [225], 1605'te Şam'da [226], 1646'da ve belki daha önce İzmir'de matbaalar açılmıştır [227].

İstanbul'da Arap harfleriyle çalışmaya başlayan ilk matbaa, İbrahim Müteferrika'nın 1728'de açtırdığı matbaadır. Bu matbaanın harflerini döken dizgi ve oyma işlerini yapan, İstanbul'da matbaacılıkla uğraşan Yona adında bir Yahudi idi. [228] Bu matbaa kısa bir süre sonra ilgisizlikten dolayı kapanmış ve yaklaşık 40 yıl sonra matbaacı-

[222] Les observations de plusieurs singularites en Gréce, en Asie. s. 182 Paris 1555

[223] Rozanes, I. s. 88.

[224] II, s. 66.

[225] II, s. 172.

[226] III, s. 183.

[227] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie I, s, 124.

[228] Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası. No.5, s. 326 ve Hayat Mec. No.73s.412

lık sanatı ilgi görerek gelişmeye başlamıştır. Bu hususta bağnazlığın önemli bir rolü vardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar, Türkiye'de Türkçe konuşan Anadolu Rumlarıyla yine Türkçe konuşan Ermeniler'in çıkardıkları gazetelerin dili Türkçe, harfleri ise Rumca ve Ermenice idi. Sebebi? Arapça harfler Kur'an'ın yazısı olduğundan, Kur'an'ın gayri Müslimlerin ellerinde bulunmasına izin verilmediği gibi kutsal sayılan bu yazının da gayri Müslimler tarafndan kullanılmasının uygun olmamasıydı. [229] Bu bilgiden sonra şu tarafın belirtilmesi akla uygun gelir. 1494 ve 1728 yılları arasındaki süre 234 yıl eder. Bu süre zarfında memlekette Türkçe dil ve Arapça harflerle çalışan bir matbaa yoktur. Bu durum, memleketin bilim alanında geri kalmasına neden olmuştur.

3- Hekimlik

1547'de, İstanbul ve Selanik'i ziyaret eden Belon, Yahudi hekimlerinden söz ederken, şöyle yazıyor: Türkiye'de hekimlik edenlerin en büyük bölümü Yahudilerdir [230].

1554-5'te, İstanbul ve Selanik'i ziyaret eden coğrafyacı Nicolas de Nicolay şöyle yazıyor: "Türkiye hekimlerinin en çoğu Yahudidir. Aralarında kuramcı olanlar ve uygulama görmüş bulunanlar vardır. Bu üstülüğün sebebi İbranice, Arapça ve Yunanca yazılmış tıp eserlerinden yararlanmış olmalarıdır[231].

Maran'lar (dışı Hıristiyan, içi Yahudi) Portekiz'den Türkiye'ye geldikçe, Batı'nın en son keşiflerini, yeniliklerini kütüphaneleriyle beraber getirirlerdi. En yaşlıları Lisbonne Üniversitesi'nden, diğerleri ise Coimbre Üniversitesi'nden diploma almışlardı. Bazıları Rönesans ruhu içinde İspanya'nın ünlü Alcala Üniversitesi'nde öğrenim gör-

[229] 1810'da, Venedik'te Mezâmir, 1822'de, İstanbul'da Mezâmir, 1826'da, ilk defa olarak İstanbul'da İncil ve 1839'da kısmen Şira adasında ve kısmen Atina'da Kitab-ı Mukaddes Türkçe dil ve Yunanca harflerle basılmıştır. 1860 yılından sonra İstanbul'da Türkçe dil ve Yunanca harflerle Anatoli, ondan sonra, aynı suretle Asiya adıyla gazeteler çıkmıştır (*). 1821'de Türkçe dil ve Ermenice harflerle Takvim-i Vakayi, sonra Ceride-i Şarkiye ve Manzume-i Efkâr gazeteleri çıkmıştır. Yahudiler'de de aynı hal vukubulmuştur. 1867'de, İstanbulda Türkçe dil ve İbranice harflerle "Şarkiye", 1872'de "Zaman" ve 1876'da "Ceride-i Tercüme" ve 1888-90'da İzmir'de Ustad adlarında gazeteler çıkmıştır (**). (*) Bu notlar "Vatandaş: Türkçe konuş! adlı eserin 25'inci sah. den alınmıştır. (**) Turcs et Juifs eserimin 129'uncu. s.den,

[230] Les observations de plusieurs singularites en Grèce en Asie. s. 182.

[231] Les navigations, pérégrinations faites en Turquie. s. 163 (Anvers 1576).

müşlerdir. Salamanque Üniversitesi'nden yetişmiş doktorlar seyrekti.

Selanik'e gelmiş en ünlü Yahudi hekimleri 1492 - 1560'da yaşamış olanlardır. Ondan sonrakilerden bazıları Avrupa üniversitelerinde bulunmadıkları için öncekiler kadar kuvvetli değillerdir [232].

Selanik'te yaşamış olan ünlü haham ve doktor Benyamin Halevi, İspanya ve Portekiz'den gelen büyük doktorları İbnisina'ya ve Calinos'a benzetirdi [233].

Hükümet, Yahudi hekimlerini bazı vegilerden ayrık tutar ve ata binmek gibi bazı ayrıcalıklar verirdi [234].

Hükümete hizmet etmiş olan Yahudi hekimler hakkında Fransızca bir eserim vardır [235].

4- Silah dökmeciliği

1552'de Türkiye'yi ziyaret etmiş olan bir Fransız gezgini, İspanya Yahudilerinden sözederken şöyle yazıyor: "Maranlar Hıristiyanlığın felaketi için top, gülle, barut ve her tür savaş aletlerinin ne şekilde yapıldığını öğretmişlerdir[236]."

İtlaya'da doğarak, doktorluğu öğrendikten sonra Türkiye'ye gelen ve siyasetle uğraşan Salomon Eşkenazi, İkinci Sultan Selim'in Hekimi olmuştur. Bu zatın nüfuzu zamanında Venedik hükümeti, toprağında bulunan Yahudiler'in kovulmasına karar vererek onlara bir süre tanımıştır. Pek çok aile sürenin sonunu beklemeden Venedik'ten çıkmışsa da, orada kalanlar Eşkenazi'ye başvurarak aracılığını rica etmişlerdir. Eşkenazi, Venedik'in İstanbul sefiri Jacobo Soranzo'ya başvurmuş ve verilen kararın geri alınmasını rica etmiştir. Soranzo Venediğe gittiği vakit alınan kararın Venedik için fena olacağını, çünkü Yahudilerin Türkiye'ye geldikleri vakit, Türklere top ve savaş silahlarının nasıl yapıldığını öğrettiklerini ve yine kovulurlarsa Türkiye'ye gidip Venedik aleyhine çalışacaklarını anlatmış ve Venedik'i kararından vazgeçirmiştir [237].

---

[232] Dr. İ.S. Emmanuel, Histoire des israelites de Salonique. I. s: 109 Bu 109'uncu sahifede meşhur hekimlerin isimleri yazılmıştır.

[233] Mahzor Aşkenaz. (Selanik 1550).

[234] Ahmet Refik, Hicri Onuncu asırda İstanbul Hayatı, s. 16-17; 20; 84.

[235] Medecins Juifs au service de la Turquie (İstanbul 1938)

[236] N.de Nicolay, les navigations en Turquie, s. 169 (1564).

[237] Graetz, Geschichte der Juden IX. 416.

ONUNCU BÖLÜM

Ekonomiyle İlgili İşler

Genel Düşünceler - Tarım - Sanayi - Ticaret

1- Genel Düşünceler:

1- Bir memleketin tarımı, sanayii, ticareti bir bütün oluştururlar. Biz burada Türkiye Yahudilerinin bu alanlardaki faaliyetlerini, elimize geçen kaynaklarla belgelerin verdikleri bilgilere dayanarak olabildiğince aydınlatmaya çalışıyoruz.

Bilinir ki, insan çalışmak için yaratılmıştır. Tabii yetenekli olan yahut uzun çalışmaların ve zamanların yardımıyla bu yeteneği elde eden kimse, sarıldığı işte kolaylık bulur ve ondan zevk duyar. Yetenekten yoksun yahut yeteneğin gelişiminde engellerle karşılaşan kimse, yaşamak için önüne gelen işe ister istemez sarılır gider.

Yahudilerin çalışmalarından bahseden bu bölümde eski, orta son ve yeni çağlarda, çalışmalarının türünü ve usullerini ortaya koyacak bol kaynaklar elimizde yoksa da, arasıra bu gibilere rastgelinir. Onlar, yani Yahudiler, herkes gibi bir işe sarılarak alınlarının terleriyle az çok ve genel durumun kendilerine yardım ettiği kadar ekmeklerini kazanmaya çalışırlar. Şu satırları yazmaktan maksat, Yahudilerin yetersizlik veya istememezlik yüzünden falan mesleğe, yahut filan sanata el sürmedikleri, yahut sürmek istemedikleri hakkında bilerek veya bilmeyerek ileri sürülen iddiaları çürütmek içindir.

Derler ki, "Yahudilerden çiftçi çıkmaz, onların ayak bastıkları yerlerde ot bitmez. İşleri, kolaylıkla para kazandıran tüccarlık, sarraflıktır; başka iş bilmezler." Halk arasında yerleşmiş olan bu düşünceleri biraz inceleyelim. Yahudiler niçin çiftçi değildir, sebebi nedir? Yahudileri çiftçi yaptırmayan tarihtir; Yahudileri tüccar ve sarraf yaptıran yine tarihtir. Son zamanlarda Yahudileri çiftçi yapan ve ellerini başka mesleklere uzatmalarına yol açan yine tarihtir. Bu ne demektir?

Biraz aşağıda kanıtlayacağımız gibi, Yahudiler esasen çiftçi ve çoban bir kavim idi. Bağımsızlıklarını yitirdikten ve memleketlerinden çıkarıldıktan sonra, topraklarından yoksun kalmışlar ve sürüldükleri yerlerde toprak işlerine koyulmuşlarsa da bir süre sonra, zamanın dinsel bağnazlığı yüzünden sürüldükleri yerlerden tekrar çıkarılmışlardır. Bu durumun yarattığı kararsızlık ve güvensizlik yüzünden tarım işleriyle meşgul olamayacakları doğal olduğu için, ister istemez

başka sanatlara ve bu arada ticarete ve ticaretin doğurduğu para işlerine sarılmışlardır. Yukarıda söylediğimiz gibi, bağımsızlıklarını yitirdikten sonra Yahudileri çiftçi yaptırmayan tarih, onları tüccar ve sarraf yaptıran yine tarihtir.

Son zamanlarda, tarımla meşgul olmaya başlayan Yahudiler'in insanı hayrette bırakan faaliyetlerini ve becerikliliklerini de yapan yine tarihtir.

Yahudiler hakkında görüş bildiren ve eserleri tesadüfen elimize geçen dört yazarın sözlerini buraya aktarıyoruz.

1- Eseri 1770 basılan M. Ponter adlı bir gezgin şöyle yazıyor:

"Zamanın Hıristiyan devletleriyle karşılaştırılan Türk devleti, Yahudilerden yararlanacağını takdir ederek onlara büyük bir konukseverlik göstermiş ve ticaret serbestliği bağışlamıştır ki bu, ileri görüşlü devlet adamlarına özgü bir erdemdir. Yahudilerin gümrüklerde eksperlik hizmetlerinden başka, hekimlik ve silah yapımı alanlarında da önemli hizmetleri vardır. Yahudiler'in memlekete olan en büyük yararları ticaret, endüstri vesair işlerin kazançlarından hazineye akıttıkları yeni yeni vergilerdir. İstanbul'da yaşamış bir İngiliz elçisi Yahudiler'den söz ederken "Hükümet için tükenmez bir hazine, halkın ve hatta kudret ve hırs sahiplerinin ihtiyaçları için daimi bir kaynaktır" demiştir[238].

2- "Irkların Eşitsizliği Hakkında Deneme" yazarı Gobineau, - ki Alman ırkının üstünlüğünü iddia etmiştir Yahudilerden söz ettiği zaman şöyle yazıyor:

"Yahudiler, onları kuşatan bütün gruplardan (kafileler) önce ilerlemişlerdir. Onların savaşçı, çiftçi, tüccar oldukları yüzyıllarca refah ve şan içinde yaşadıkları, en zekice hazırlanmış bir göç sistemiyle topraklarının dar hudutlarının genişlemelerine karşı olan zorlukları yendikleri görülmüştür. Modern gezginler Yahudi tarımcıların bilimsel çabalarıyla doğaya aykırı olan toprak yeteneğini nasıl idare ve temin ettiklerini görmüşlerdir.

Seçkin olan bu ırkın, dağlarında ve ovalarında yaşamadığı günden beri, (Hazreti) Yâkub'un hayvan sürülerinin su içtikleri kuyular kum ile dolmuştur. Yahudiler her ne işe girişmişlerse becerikli bir kavim olduklarını göstermişlerdir. Özgür bir kavimdir, zeki bir ulustur. Ellerinde silah olduğu halde bağımsız ulus ünvanını cesurca kaybetmeden

[238] Observations sur le gouvernement des Turcs. I, s.28 (1770 de Neuchâtelde basılmıştır).

önce dünyaya tüccar kadar da bilgin vermişti." [239]

3- En büyük ticaret merkezlerinden biri olan Selânik hakkında şöyle yazılıyor: "Gümrükler hemen hemen, yahut yalnız Yahudilerin ellerindedir. İltizam (Kesnek) ve mukataa (kesim) tercihan onlara verilir. 1583'te çıkan emir gereğince her gümrük iltizam süresi için, Yahudi mültezimlerinin (kesenekçilerinin) adlarıyla ortaklarının isimlerini içeren bir berat verilirdi. Hükümet, ithalat ve ihracat vergilerini doğrudan doğruya aldığı vakit bile, en büyüklerinden en küçüklerine kadar olan gümrük maaşlı memuriyetlerini Yahudilere verirdi. Zira gümrüğe giren çeşit çeşit mallarla yenecek, içilecek, giyinilecek malları, yabancı paraların cinsini, ölçülerin ve ağırlıklarının türlerini hesapların karışıklığını bunlardan başka kimse tam bir vukuf ile anlayamazdı[240]."

4- Fransa'nın ünlü bilginlerinden ve hükümetteki bakanlarından olup Fransız askeri komitede üye sıfatıyla bulunmuş olan Painlevè, 1917'de Yahudi meselesine dair Paris'te yapılan bir toplantıda şu sözleri söylemiştir:

"Yahudi ırkının tarihi düşünülür ve üzerinde durulursa, Yahudi geleneğinin uygarlığa verdiği şey hakkında bir fikir edinmek için insan oldukça zeki olursa, bizim Batımıza kuvvet getiren bu gelenek olduğu, ırklarımıza sosyal adaletin ilkelerini getirdiği düşünülürse, gerçekten uygarlaşmış iyilik sever ve güzel şeylerin kaynağı hakkında bir fikir edinilirse aynı zamanda bizim geleneklerimizi yapmaya gücü yeten bu ırkın 18. yüzyıldan beri bir sürü gibi öteye beriye dağıldığı, sürgünde bırakıldığı, bu sürgünün de bir cinayet sayıldığı, dar bir hayat çekmeğe mahkûm edildiği, kendilerine sanat kapılarını kapattıktan sonra başka sanatlar tuttukları için mahkum edildiği, bu gibi baskılar dizisi göz önüne alınırsa, Yahudi ulusunun kaderinin tarihin bir rezaleti olduğuna hükmolunabilir zannederim" [241].

Yukarıdaki satırları yazdıktan sonra, tarım, sanayi ve ticaretin memlekete getirdiği hareketleri açık bir dille toptan gözden geçirelim.

Bu üç şey ile uğraşanlar tabiidir ki, önce kendi çıkarlarını gözetirler. Fakat basit düşünceli kimseler, bunların yalnız elde ettikleri ka-

---

[239] Le comte Arthur de Gobineu, Essai sur l'inégalité des races İ. s. 96-7

[240] Jos. Nehama, Histoire des Israélites de Salonique IV s.65.

[241] Bu satırlar, Kudüs'ün tanınmış yazarlarından (Abraham Elmaleh'in) "les services de la France à la cause juive "etüdünden alınmıştır. Bu etüd "la Bozde Türkiye" dergisinin 175'inci sayısında çıkmıştır. (15 Mart 1947)

zancı göz önüne alarak çabalarından başkalarına yansıyan yararları asla düşünmezler. Böyle düşünenler, büyük ticarethane sahiplerine, para kırıyorlar diye, kızarlar ve aleyhlerinde propaganda yapmaya kalkarlar. Bunun gibi büyük ekonomik kuruluşların elde ettikleri kazançları da eleştirirler. Buna dair örnekler çoktur. Biz buraya iki büyük örnek kaydediyoruz:

Birinci Dünya Savaşı'na kadar, İzmir'de Hacı Davud ve Pantaleon adında biri Osmanlı, diğeri Yunanlı iki vapur şirketi vardı. Bunlardan herbiri iki vapurla işe başlayarak çok geçmeden, sağladıkları kâr ile sekizer dokuzar vapur sahibi olmuşlardır. Basit düşünenler, bu iki şirketin az bir zaman içinde ilerlemelerinden yalnız sahiplerinin yararlandıklarını sanırlar. Halbuki sahiplerinin yararlarıyla beraber bu vapurların uğradıkları limanlarda bulunan ve çevreden o limanlara gelen malları alıp piyasa yerlerine aktarmaları sayesinde o yerlerin tarımına, sanayiine, ticaretine, halkın refahına yardım ettiklerini düşünmezler. Bu iki şirket olmasaydı, o mallar yerlerinde kalıp çürüyecek, tarım, sanayi, ticaret gelişmeyecek, halk da istenilen ölçüde refaha kavuşmayacak ve hükümet de kendisine düşecek vergilerden yoksun kalacaktı.

Aynı düşünce, şirketlerin yaptıkları demiryolları konusu için de geçerlidir. Örneğin; Niğde yılda birkaç milyon kilo güzel elma yetiştirir. Elma işinde yalnız demiryolu şirketi mi para kazanıyor? Hayır! Demiryolu olmasaydı, bu ürün çürür giderdi. Halbuki demiryolu sayesinde Niğde elması Ankara, İstanbul, Mısır ve başka yerlere gönderilir. Bu suretle elmacılık gelişir, halk da refah yüzü görür ve hükümetin sandığına vergi akar. Aynı düşünce bütün işler hakkında da geçerlidir.

Cumhuriyetin ilanına kadar, memleketin sanayi ve ticaretinin önemli bir kısmı Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin elinde idi. Birinci Dünya Savaşının sonuna doğru Ermenilerin büyük bir kısmı göç, Rumlar ise, İstanbul Rumlarından başka, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Mübadele (değiş tokuş) anlaşması gereğince, bütün Rumlar memleketi terk etmişlerdir. İşler Yahudiler'in elinde kalmıştır. Basit düşünen bir kimseye göre Yahudiler meydanı boş bularak kendi yararlarını sağlamışlardır. Bu doğrudur. Yahudiler bu işten faydalanmakla memlekete yararlı olmamışlar mı? Asıl meselenin ruhu buradadır. Ticaret, dükkan açıp yalnız mal almak ve satmak değildir. Ticaret demek, alışverişi daima harekette bulundurmak, ona yeni şeyler katmak ve yeni işler yaratmaktır.

Rumlar ve Ermeniler memleketten ayrıldıktan sonra memleketin ekonomik durumu ne hale gelmiştir? İşte önemli bir soru. Bu iki unsur burada iken, Yahudiler'le beraber memleketin ekonomisiyle ilgili idiler, yani mal alırlar, mal verirler, esnafa borç para verirler, kolaylık gösterirler kısacası memleketin ekonomik dengesinin sağlanmasına çalışırlardı. Bu iki unsurun buradan ayrılmasından sonra, memleket ekonomisinde büyük bir boşluk görülmüştür. Bilindiği gibi, ekonomi siyaset ile denk gider. O zaman ulusal bankalar henüz kurulmamış yahut kurulmak üzere idi. Sanıldığı gibi, Yahudiler zengin olmamakla beraber, namusları sayesinde bankalarda kredi yani itibar kazanmayı başardıkları için bu müesseselerden borç aldıkları paraları tarım, sanayi ve ticaretle uğraşanlara, iş sahiplerine borç vermişler ve bu suretle memleketin ekonomik kalkınmasına hizmet etmişlerdir. Bu önemli hizmetleri yaparken kendileri de kazanmışlardır ki, bu gayet doğal bir şeydir.

Yahudilerin buna benzer ikinci bir hizmetleri daha vardır. İkinci Dünya Savaşı sırasında uluslararası ticaret kesintiye uğradığından memlekete mal getirmek için peşin para gerekti. Öteden beri ekonomi hareketini yürütmeye alışmış olan Yahudiler, namusları sayesinde akreditif ile memlekete pek çok mallar getirmiş ve mümkün olabildiği kadar halkın ihtiyaçlarını sağlamaya çalışmışlırdır. Yahudilerin bu hizmetlerini gören bir bakanımız: "Biz Yahudiler sayesinde giyiniyoruz" demiştir. Bunun açık anlamı şudur: Yahudiler beceriklilikleri ile bize giyecek şeyler getiriyorlar, biz de giyiyoruz.

Din farkı dolayısıyla, Yahudileri sevmeyen bazı ülkelerin, Yahudilerin o memleketlere yararlı olduklarını bildikleri için, dini duyguları bir tarafa bırakarak memleketlerinden ayrılmalarını istemezler. İşte örnekler:

1- 1571 yılında meydana gelen Lepant savaşından sonra, Venedik'te yeni Yahudi göç ettirme emri çıkmıştır. Venedikli tüccarlar, Yahudilerin gitmemelerine çalışmakla beraber Portekiz'den gelen yeni Maranları (dışları Hıristiyan, içleri Yahudi) kabul ediyorlar. Papa kovmalarını istiyor. Senato Papa'yı dinlemiyor. "Papa'nın emirlerini dinlememek günah ise, bu günah, Yahudilerin servetlerini düşman olan büyük Türk'ün (Sultan) toprağına götürmek günahından daha hafiftir" diyorlar[242].

2- Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iş için Selanik'e ve Atina'ya

[242] Jos. Nehama, Histoire des İsraélites de Salonique III. s. 60

gitmek isteyen iki İzmirli Yahudi, pasaportlarının vizesi için Yunan konsolosluğuna başvurmuşlardır.

Aynı amaçla konsoloslukta bekleyen pek çok kimse vardı. Konsolosluk bu iki Yahudinin pasaportlarını çabuk yapmıştır. Orada bekleyenlerden bu durumu görenler, şikayet ederek nedenini sormuşlardır. Konsolos cevaben: "Bunlar ekonomik unsurlardır, bunların bir an önce Yunanistan'a gitmelerini ve memleketimizin onlardan ekonomik yönden yararlanmasını isterim" demiştir.

3- Türkiye'nin eski Romanya elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya azınlıklarından sözettikten sonra Yahudiler hakkında Vatan gazetesinin 20-1-1946 tarihli nüshasında şöyle yazıyor:

"Yahudiler'e gelince; bunların ticarette, bankalarda ve sanayide ayrıcalı bir mevkileri vardır. Tatarescu 1937'de, seçimden sonra azınlıkta kalarak istifa etmişti. Onun yerine, Kıral İkinci Karol, milli şair Goga'yı yeni hükümeti kurmaya davet etti. Goga, ihtiyar dostu Kuza ile, koyu Hıristiyan, koyu milliyetçi, Yahudi düşmanı ve Alman taraftarı bir programı uygulamak üzere iktidar mevkiine geldi. O gün hükümetime şu telgrafı çektim.

"Goga hükümeti, bir aydan fazla mevkiini koruyamaz. Çünkü Yahudilerin, Romanya maliyesinde, ekonomisinde ve sanayiinde tuttukları mevkii tanımayan bir programla iş başına geliyor."

Bu telgrafım, o zamanki devlet başkanımızı hayrete düşürmüş, onu, Çankaya'da akşam sofrasında kendisine takdim ettikleri vakit, bu hissini gizlememiş.

"-Bu, fazla bir cesarettir, demiş, nasıl bir ay diye süre koyuyor? Pek az bir zaman durabilir dese, daha doğru olmaz mı?

Bir hükümet için altı ay azdır. Bir yıl azdır. İki yıl azdır. Fakat o, bu sakınmaya gerek görmüyor, bir ay diyor. Bunu, mesleğin tedbirli olma gereklerine uygun bulmadım".

İtiraf edeyim ki ben, yanılmışım. Goga, 28 Aralık 1937'de hükümete geldi ve 12 Şubat 1938'de düştü. Yani iktidar mevkiinde, ancak bir buçuk ay durdu. On beş gün yanılmış olmam, elbet bir hatadır. Süreyi daha iyi tahmin etmem gerekirdi.

Yahudiler, Goga'ya karşı, Romanya'da, genel bir felç meydana getirdiler. Gümrüklere mallar geldi. O malları, birisi gelip kaldırıyordu. O adam, görünmedi. Pazar yerelerine köylüler, satılık ürünlerini getirip yığıyorlardı. Biri gelip onları alıyordu. O adam gelmedi. Ticari ve iktisadi hareket durdu. Ve Goga hükümeti, Kralın ayrıcalıklı arka çıkmasına rağmen, gene onun bir işaretiyle çekilmeye mecbur oldu.

2- Tarım:

Yahudiler'in esasen ziraatçi bir kavim olduğunu belgelerle kanıtlayalım. En eski belge "Tevrat"tır. "Beni İsrail'e söyle ki, size vereceğim diyara (Filistin) girip ürününüzü biçtiğinizde, ürününüzden turfanda olarak bir demet Kahine götürünüz [243] (Hazreti) İbrahim'in oğlu (İshak) ol diyarda ziraat yapıp o yıl yüz kat ürün aldı [244]. Toprağını altı yıl ekip ürününü toplayacaksın ama yedinci yılda onu boş bırakıp terk edesin ki, kavminin fukarası yiyip fazlasını çöl hayvanları yesin, bağına ve zeytinliğine dahi böyle yapasın[245]. Tarlanda ürününü biçtiğin zaman tarlada bir demet unutursan onu almak üzere dönmeyesin, garip ve yetim ve dul kadının olsun ki Tanrı'nın, seni, ellerinin bütün işlerinde bereketliye. Zeytin ağaçlarını silktiğin zaman kalanı daldan dala araştırmayasın, garip ve yetim ve dul kadının olsun. Bağını bozduğunda kalan üzümleri devşirmeyesin, garip ve yetim ve dul kadının olsun, Mısır diyarında kul olduğunu unutma, bunun için bu şeyin uygulanmasını sana emrediyorum[246]. Ve diyarınızın ürününü biçtiğin vakit tarlanın kenarını tamamıyla biçmeyesin ve biçininden düşen başakları devşirmeyesin, onları fakir ve garip için bırakasın, Tanrı'nız benim. Kamış Bayramı'mn (yedinci ayın on beşinci günü) birinci gününde, kendilerinize güzel ağaçlar meyvasını hurma dalları ve sık yapraklı ağaç dalları ve dere söğütleri alıp Tanrı'nın huzurunda yedi gün şenlik edesiniz [247].

Babil kralı İkinci Buhtnasar (605-562) Kudüs şehrini feth ve Yehuda devletini tahrip etmiştir. Kudüs'ün kuşatılması sırasında hapishanede bulunan Peygamber Ermiya'nın (Milattan önce 650 - 590), Babil'e gönderilen Yahudi esirlerine yazdığı mektupta şöyle yazıyor: "Evler yapıp oturunuz, bağlar yetiştirip meyvalarını yeyiniz, evleniniz ve oğullarla kızlar doğurunuz, oğullarınıza karılar alınız ve kızlarınızı kocalara veriniz ki onların oğulları ve kızları olsun ve orada çoğalınız ve sizi oraya esir sürdüğüm şehrin esenliğini isteyiniz ve onun için Tanrı'ya dua ediniz, zira onun esenliğiyle siz de esenlikte olursunuz[248].

---

[243] Lavililer, 23/10

[244] Tekvin 26/12. (ol diyardan maksat Filistin'de Gerar yeridir).

[245] Huruc, 23/10-11

[246] Tesniye, 24/19-22

[247] Lavililer, 23/22 ve 40.

[248] Ermiya kitabı, 29/5-7

Peygamber Ermiya'mn yüksek siyasal fikirlerini içeren bu parçada, tarım konusuna değindiği açıktır.

Siyasi bağımsızlıklarını kaybeden ve öteye beriye dağıtılan Yahudiler, bulundukları yerlerde tarıma elverişli topraklar bulmuşlar veya tarıma engel hiçbir kanun bulamamışlarsa toprak işlerine sarılmışlardır.

Talmud'da (Miladın birinci yüzyılından beşinci yüzyılına kadar yazılmış bir nevi ansiklopedi) Ribi Eliyezer tarımın güzelliğini şöyle nitelendiriyor: "İyi sanat, toprak sanatıdır[249]. Hahamlar da peygamberler gibi, Mesih'in gelişinin ortaya saçacağı ferahlığı, tıpkı ferah içinde yaşayan bir çiftçi kafilesine benzetirler. Gelirleri az olan sanat sahipleri, onları bırakıp toprağın ekimiyle meşgul olacaklar[250]."

Ortaçağda, Yahudiler imkanları ölçüsünde yani güçlüklerle karşı karşıya olmadıkları zamanlarda tarımla meşgul idiler. Yunanistan'ın Parnasse dağında, Yemen'de, Arabistan'ın diğer yerlerinde Yahudi çiftçileri vardı [251].

1702'de Tournefort, Manisa'ya geldiği vakit oranın Yahudilerinin bağcılık ile meşgul olduklarını yazıyor, sekiz para ile bin dirhem yani iki buçuk okka iyi şarap alınırdı [252] 1821 - 1829 yıllarının Yunan ihtilalinden sonra Jacob Hanen Politi adında bir Yahudi Manisa'ya gelerek bir çiftlik satın almış, kendisi işletmiş ve özellikle kök boya bitkisi ekmiştir. O zaman ihracat büyüktü. 1875'te yeni kimya renkleri çıktığından kök boyanın değeri azalmıştır. Bağ bölgesi olan Manisa'da yirmiden fazla aile bağcılık ile meşgul idiler[253].

Selanik civarında Yahudiler'in büyük bağ alanları vardı. Bu civardaki bağ tarımı İspanya'dan gelen Yahudiler tarafından yapılırdı. Çünkü bu gelenler 1052 yılından beri İspanya'da üzüm tarımıyla meşgul idiler [254].

1869'da, Paris'teki Allians İsraelit Üniversel Cemiyeti, Filistin'in Yafa şehrinde bir tarım okulu kurma fermanını almıştır. Hükümet, yılda 7,500 kuruşa karşılık 2600 dönüm toprak kiralama ve okul için

---

[249] Yebamot kitabı. s. 63/a.
[250] İsidore Loeb, Reflexions sur le Juifs, s. 72.
[251] Yebamot kitabı s. 63/a
[252] Relations d'un voyage en Orient II. s. 492
[253] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 86.
[254] R.E.J.T.31.s.124

hazırlanmış tarım aletlerini gümrük vergisinden affetmiştir [255].

1887'de, Çarlık Rusya'sında Yahudiler üzerine yapılan baskılardan usanmış olan Türk uyruklu bazı Yahudiler İstanbul'a gelmişlerdir. O zaman faaliyet halinde bulunan Yüksek Muhacirin (göçmenler) Komisyonu bu yeni gelenlerle ilgili olarak adam başına beş dönüm arazi vermeye karar vermiştir. Bunlardan otuz aile Aydın'a yakın Değermencik köyüne gitmişler. Bir yıl sonra Paris'teki Allians İsraelit durumlarını iyileştirerek Menderes nehri sahilinde büyük arazi satın almış ve bir kısım göçmenler toprak işleriyle meşgul olmuşlardır. 1894'de Değirmencik'te on altı çiftçi Yahudi ailesi vardı [256].

Bir süre sonra, Romanya'dan Türkiye'ye gelen Türk Yahudiler tarımla meşgul olmak istemişler. Jewish Colonisation Association Cemiyeti bu işi vaktiyle Yafa'daki Yahudi Tarım Okulu'nda (Mikve Israel) müdürlük yapan Josef Niego'ya havale etmiştir. Niego Ankara'ya giderek Tapkır çiftliğini kiralamışsa da tesisat projesinin koşulları elverişli olmadığından bu işten vazgeçilmiştir.

Bunun üzerine yeni plân gereğince 30 aile Sazılar'a (eski Gordium) 50 aile Karaya'ya ve 50 aile Mamoure'ye yerleştirilmiştir. Karaya kısmında daha sonra 25 kişilik bir tarım okulu açılmıştır. Bu kolonilerin yönetimi Eskişehir'de idi. Yapılan fedakarlıklara rağmen sıtmalı iklim yüzünden ve gelir yokluğundan ötürü oraları yavaş yavaş sönmüştür. İklime dayananlar Eskişehir'in özel çiftliklerinde çalışmaya başlamışlardır [257].

1900'da yine Allians İsraelit, İzmir civarında Burunabat'ta büyük bir bahçe satın alarak orada altmış fakir çocuğa bahçıvanlık öğretmeye başlamıştır. Bu bahçe - okul kafi gelmiyerek Akhisar civarında Çakıroğlu çiftliğini satın almıştır. Burada tam bir tarım okulu açılacağı için hükümete müracaat edilmiş ve 2 Rabiülevvel 1322'de (17 Mart 1904) gerekli ferman elde edilmiştir[258]. Or Yehuda adını alan bu

[255] Fermanın tarihi 3 Muharrem 1287 (5 Nisan 1870) - Paris'te teşekkül eden Museviler Cemiyeti tarafından Yafa'da inşa kılınacak tarım okulu için onurlu hükumdar tarafından iki bin altı yüz dönüm arazi terk ve teberru buyurulup on sene hitamına değin arazii mezkure için vergi ahz olunmayacağı gibi mektebi mezbure vaz olunmak üzre Avrupa'dan celb edilecek olan âlât ve edevatı ziraiyeden resmi gümrük ahz olunmaması hususunun dahi muktezayi iradei seniyeden bulunduğu mesmuumuz olmuştur. Ruznamei Ceridei Havadis No. 1373. Rumi 28 Mart 1287, Efrenci Nisan 9.

[256] Bulletin de l'Alliance İsraelite Universelle, s. 94-99 (1899)

[257] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 9/10

[258] A. Galante, Documents officials concernant les Juifs de Turquie, s. 29-31.

çiftliğin yüzölçümü 28,000 dönüm idi. Okulun beş sınıfı vardı. Dersler, dilden başka, teknisyen tarafından verilirdi. Civar köylerin halkı tarıma ait yeni şeyler öğrenmek için çiftliğe gelirlerdi [259].

İstiklâl Savaşı zamanında, Yunan ordusu İzmir ve civarını işgal ettiği vakit orayı da harap etmiştir. Allians o harap yeri satmıştır. Satın almak isteyenler arasında İzmir Musevi Cemaati Başkanı Bohor Avram Gomel de vardı. Maksadı işletip de cemaate gelir sağlamaktı. Bu mümkün olamadı. Zira tahribat pek büyüktü.

1912'de, Jewish Colonisation Association Cemiyeti, İstanbul'un Yakacık köyünden bir saat uzak olan bir yerde 18,500 liraya 4000 dönümlük bir çiftlik satın almıştır; çiftlik eski Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nındı. Paranın yarısı J.C.A. tarafından ve yarısı da tarımla meşgul olan birkaç Rus Yahudi aile tarafından verilmiştir. Satış işleminden birkaç gün sonra beş gün, beş gece devam eden bir yangın, çiftliğin ormanını yok etmiştir. Yangından bir süre sonra bir hırsız çetesi çiftliği soymuştur. Mesila hadaşa yani Yeni yol ismini alan bu yerde otuz Rus Yahudi ailesi vardı. Çiftliğin Musevi okulu öğretmeni cemaatin hahamı idi. 1931'de, bir süre İstanbul'da oturmuş olan ünlü komünist lideri Trotzki bir gün o taraflarda av avlarken çiftliğe uğramış ve çiftçilerle beraber yemek yemiştir [260].

Yahudilerin tarıma olan yeteneklerini ve bağlılıklarını, Filistin'de ve Arjantin'de Baron Hirsch tarafından kurulan hayret verici yerleşim bölgeleri gösterir [261]

3- Sanayi:

Yahudi söylencesine göre (Hazreti) İbrahim'in babası putperest Terah idi. Sanatı küçük putlar yapıp satmaktı. Oğlu İbrahim Tanrı'nın birliğini anladığı gün putları kırdı.

Çalışmayı teşvik eden Tevrat "Altı gün çalışacaksın ve bütün işini yapacaksın" diyor [262].

Çiftçi ve çoban olan Yahudiler'in her tür sanata önem vermeleri doğaldır. Çünkü ekmek meselesidir.

---

[259] A. Galante, Documents officials concernant les Juifs de Turquie, s. 117-120.

[260] A. Galante, Rôle économique des Juifs d'İstanbul, s. 67/8, 1942.

[261] Bu tür tarım hakkında geniş bir fikir edinmek isteyen "la colonisation juive dans le monde" eserine başvurabilir. Yazar, Fransa'da Monpelye'de (Montpellier) ziraatçılık tahsil eden Josef Niego'dur. Eser 1913'te İstanbul'da basılmıştır.

[262] Huruc kitabı, 20/9

Talmud döneminde hahamlar el işlerine büyük önem vermişlerdir. Bunların bazı özdeyişlerini buraya alıyoruz:

Çalışmasıyla aleme yararlı olan kimse, Tanrı'dan korkandan daha büyüktür [263].

Oğluna uygun bir sanat öğret [264].

İnsan, oğlunu beslemeye nasıl mecbursa ona bir sanat öğretmeye de mecburdur [265].

Oğluna bir el işi öğrtemeyen kimse, adeta onu bir haydut yetiştirmiş gibi olur [266].

Okumak ile beraber bir sanat edin. [267].

Edimsiz her bilim boştur [268].

Talmud zamanında en çok ün kazanmış olan hahamlar, yani ulema arasında Eliezer ben Hirkan, Yose ben Halafta, Rab, Samuel, R. Hunna, R.Nahman, R.Papa, Abbaye, R.Asse, Mar Zutra gibilerini görüyoruz ki sanatları, kunduracılık, sepicilik, değirmencilik, ekmekçilik, duvarcılık, demircilik, kapçılık, bakırcılık, kuyumculuk ve bunun gibileri [269].

On beşinci yüzyılın sonunda İspanya'dan ve biraz sonra, Portekiz'den ve yine daha sonra, önceleri Şimali Afrika'ya, İtalya'ya, Hollanda'ya göç etmiş olan Yahudilerin bir kısmı Türkiye'ye gelmişlerdir. İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudilerin bir kısmı vardır ki, adları Marranos yani dışı Hıristiyan gibi görünür, fakat içi Yahudidirler. Bunlar Enkizisyonun baskılarından kurtulmak ve İspanya'da ve Portekiz'de kalabilmek için bu yolu izlemişlerdir. Bu iki memlekette iken işleriyle güçleriyle meşgul olmaya devam etmişlerdir. 1536 yılında bunların önemli bir bölümü ve bundan bir süre sonra diğer bir bölümü Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu göçmenlerin en ziyade oturdukları yerler Selanik ve İstanbul idi. Bu iki şehre gelen Yahudiler beraberlerinde her türlü sanat ve bu arada dokuma tezgahları getirmişlerdir. Selanik'e gelen dokuma uzmanları, o zaman dünyanın en yüksek dokuma fabrikaları İspanya'nın Kastilya eyaletinde bulunurlardı ki, Yahudiler bu sanatın bütün usullerini bilirlerdi [270].

[263] Mişna Kidduşim, 17/13
[264] Berahot, 8/a.
[265] Kidduşim, 30/b
[266] Kidduşim, 29/a.
[267] Berahot, 35/b
[268] Abot II/2, 35/b.
[269] İsidore Loeb, Reflexions sur les Juifs s. 72.
[270] Felix Beaujour, Tableau du commerce de la Grèce. İ.s.150.

Birinci Selim ve Kanuni Süleyman, Yahudilerin sanayi alanında yapmış oldukları hizmetleri takdir ederek yünün ihraç edilmesini yasaklamış [271] ve ordunun ve özellikle Yeniçerilerin giyinmesi için gereken dokumaların sağlanmasını emretmişlerdir [272].

Ünlü coğrafyacı Nicolas de Nicolay Türkiye Yahudilerinin sanayii hakkında şöyle yazıyor: "Türkiye'de yaşayan Yahudiler içinde, her türlü sanayi ve manifatura işlerinde usta işçi vardır. Bunlar yeni icat edilen savaş malzemesi, top barutu incelikleri ve başka şeyleri Türklere öğretirlerdi[273]."

Selanik Yahudileri çuha, kumaş ve elbise yapmak konusunda uzmandılar ve fabrikaları vardı. Eski zamanlarda bu fabrikalar, askeri giydirmek için yılda İstanbul'a 1000 top mavi ve 200 top kırmızı olmak üzere 1200 top çuha gönderirlerdi. Topların uzunluğu 22, 23, 24 arşın olup 14,08; 14,72; 15,36 metredir. Bir aralık Selanik Yahudi cemaatinin hükümete verdiği yıllık verginin bir kısmına karşılık çuha teslim ederlerdi [274].

On yedinci yüzyılın başlarında, Rami adında bir Türk veziri (İkinci Mustafa zamanında sadrazam Mehmet Rami Paşa) dışarıdan çuha gelmesine engel olmak için bazı Selanik Yahudilerinin yardımıyla, memleketin ihtiyaçlarını sağlayacak derecede, İstanbul'da bir çuha fabrikası açmıştır. Bilinmeyen sebeplerden dolayı fabrika ancak dört yıl işleyebilmiştir [275].

1715 yılının 21 Aralığından 9 Ocağına kadar Selanik'te bulunmuş olan Paul Ducas şunu yazıyor: "Selanik Yahudileri sanayiden iyi anladıklarından iki sadrazam sıra ile Türkiye'yi yabancılara muhtaç kılmamak için Yahudileri İstanbul'daki Fransa kumaşları manifatura fabrikalarında çalıştırmağa karar vermişler. Yapılan masraflara, alınan önlemlere rağmen başaramamışlardır [276].

1775'te Selanik'i ziyaret eden bir Fransız, Yahudi sanayicilerinden söz ederken: Hıristiyanlık ürünlerinden kurtulmak için Babıalinin emriyle bu şehirde bir çuha fabrikasının kurulması istenmiştir. Fakat Yabancı çuhaları derecesinde çuha yapılamadığından, ürünleri Yeni-

[271] Şaar Aşer Kovo, Yore Dea, No. 13 (İbranice)
[272] A. Renaudet, s. 394.
[273] Les navigations pérégrinatives faites en Turquie s. 345. Anvers 1576.
[274] J. S. Emmanuel, Histoire des İsraélites de Salonique (Sanayi kısmı s.15).
[275] Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches. IV. s. 365.
[276] Voyage du Sieur Paul Ducas dans la Turquie I. (Emmanuel s. 57 Sanayi kısmı).

çerilere tahsis edilmiştir [277].

Çuha endüstrisinin çökmesine rağmen, Selanik Yahudileri 1795'te yün işleriyle meşgul idiler. Bu malzeme ile kumaş, halı yaparlardı. Bundan başka, halı fabrikaları vardı. Tekstil ile beraber yürüyen bu endüstri 1838'de sönmüştür. 1875'de Selanik halkı Avrupa kumaşlarını ve çuhalarım kullanırdı.

Selanik Yahudileri, kuyumculuk, mücevhercilik ve her türlü sanatı bilirlerdi. Selanik, Makedonya'nın en büyük iskelesi olduğundan İspanya'dan gelen Yahudiler o yöreyi seçmişlerdir.

Selanik civarında Sidiro Kapsi'de bir altın madeni vardı. Bu işlerde çalışanlar Türkler, Arnavutlar, Rumlar ve Yahudilerdi. 1547'de Selanik'i ziyaret eden Belon şöyle yazıyor; "Orada Yahudiler o kadar çoktur ki, diğer unsurlar bütün hafta çalıştıkları halde, cumartesi günleri Yahudiler çalışmadıklarından o unsurlar da çalışmazlardı" [278].

On ikinci yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden ünlü gezgin Benyamin de Tudele İstanbul Yahudilerinin ipek endüstrisiyle uğraştıklarını yazıyor [279].

1638'de, Dördüncü Murad huzurunda yapılan bir geçit töreninde bulunan esnaflardan bahseden Evliya Çelebi, Yahudilerin sanayii hakkında şu bilgileri veriyor: Tasfiyeciler (kalıpçılar), inciciler, kuyumcular, kuyumculuk tasfiyecileri, halis altın ve gümüş işçisi, kibrit asidi hazırlayıcıları, kevriciler? vesaire [280].

Baron de Tott şöyle yazıyor:

"Sultanın yeni bir kızının (prenses) dünyaya gelişi, yedi günlük şenliklerle kutlanmıştır. Işıklandırma şenliklerin ilk planında bulunuyordu. Daima ticaret işleriyle uğraşıp kazanç endişesine düşkün Yahudiler, fener yapmakla olabildiğince yarar paylarını elde etmişlerdir" [281].

Aynı yazar yine şöyle yazıyor:

"İstanbul'da domuz kılı ile yapılan her nevi eşya, ihmal edilen endüstriye el atan Yahudilerin ellerindedir. Fuluar (çuha vesaireyi basmaya mahsus alet) yapımı için yararlı biçimde bana hizmet etmişlerdir[282]."

---

[277] Belley. s. 144 (Emmanuel s. 58)

[278] Les observations de plusieurs singularites en Gréce, Asie. s. 44-5.

[279] A. Galante Role economique des Juifs d'İstanbul.

[280] Evliya Çelebi, Seyahatname. I. s. 565 ve sonrakiler.

[281] Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares I. s. 147. se. 1755

[282] Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares III. s. 74.

1845-1847 yıllarında İstanbul Yahudi sanayi kısmı pek hafifti. Sanatlar klâsik denilecek kadar eskiydi [283].

1877'de Allians İsraelit, bir sanayi okulu açmıştır. Uzun yıllar devam eden bu okul, sanayi dünyasında büyük bir mevki kazanmıştır. Bundan başka özel Yahudi firmalar tarafından kiremit, gazoz, sigara kâğıdı, cam fabrikaları imal edilmiştir. 1902'de cam fabrikasının işçi sayısı 500 idi. Bu fabrikalar bugün mevcut değildir [284].

1929'da, İstanbul'da Yahudiler tarafından işletilen aşağıdaki fabrikalar vardı: 3 halı ve alkollü içki, 3 tarak, 1 fırça ve mukavva, 6 kasket, 5 tabakhane [285].

1942'de aşağıdaki fabrikalar Yahudiler tarafından işletiliyordu: Kumaş, kauçuk, lüks çorap, ipek, çuha, çuha ve yün, galoş, şemsiye, iplik fabrikalarıyla dört tabakhane. [286].

Hintyağı fabrikası - Türkiye'de ilk defa olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da böyle bir fabrika kurulmuştur. Kurucusu Manisalı Bohor Avram Gomel adında bir Yahudidir. Bu zat böyle bir fabrika kurmadan önce memleket içinde hintyağı üretecek tohumun tarımını özendirmek mecburiyetinde kalmıştır. Hintyağı çıkarmakla, bu fabrikanın, memleketin tarımıyla sanayiinden başka, genel ihtiyaçlarında ve özellikle bu maddenin uçakçılıkta ve buna benzer savaş işlerinde olan hizmetleri dikkate ve takdire değer[287].

Gomel'in İzmir'deki yağ fabrikasının altı yıl zarfında Devletin hazinesine yatırdığı bir milyon liraya yakın verginin çizelgesini koyuyoruz.

---

[283] İstanbul Hahamhanesi Arşivleri, Bunlara Hahamhaneye verilen ianeler kaydolunur.

[284] A. Galante, Role économique des Juifs d'İstanbul, s. 58.

[285] L'annuaire Oriental, 1929.

[286] A. Galante, Role économique des Juifs d'İstanbul s.59

[287] A. Galante, Role économique des Juifs d'İstanbul s. 59

Yıl	Gelir Vergisi	Ücretliler Gelir Ver	Muamele Vergisi Nakit Vergi	Muamele Vergisi MalsalVergi	Toprak Vergisi	Toplam
1941	37.864	4.812		4.054		46.730
1942	43.940	7.185	77.713			128.838
1943	19.938	12.447	51.043	160.053		243.481
1944	41.065	18.054	20.496	107.000	270	186.885
1945	12.747	27.638	14.757	106.537	1.034	162.713
1946		25.121	26.216	121.182	1.119	173.633
	155.554	95.257	190.225	498.826	2.423	942.085

Bu çizelge, sanayiin memleket ekonomisinde oynadığı rolün ve dolayısıyla memleketin kalkınmasına ettiği yardımın bir örneğidir.

Vapur şirketi - İstanbul'da Barzilay ve Benjamin namında iki Yahudi bir vapur şirketi kurmuşlardır. Sayıları beş olan bu vapurlar, özellikle kömür nakliye işlerine ayrılmıştır[288].

Bursa - Bursa'ya ipek sanayiini en önce getiren Yahudilerdir[289]. 1714'te Fransa Kralı Ondördüncü Louis'nin emriyle Doğu'yu ziyaret eden Paul Lucas, "Bursa ve Vitinya'nın bütün ticareti Yahudilerin elindedir" diyor. [290] 1935'te Bursa'da ipekçilik, bükme, kumaş, ipek ve basma ile uğraşan dokuz fabrika vardı. 1938'de mevcut fabrikalara üç tane daha eklenmişti [291].

İzmir - Batı Anadolu'nun en büyük ve işlek limanı olan İzmir'de, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Yahudiler tarafından çuval, cam, kaytan, incire mahsus sandık, XX. yüzyılın başlarında, çorap fabrikaları işletilirdi. Bugün, İzmir sanayicileri şunlardır:

Bir un fabrikası ile bir pamuk fabrikası sahibi Jakob Bencuya; bir nebati yağ fabrikası sahibi Bohor Avram Gomel; bir küspe yağı fabrikasıyla aynı yağ ile imal edilen bir sabun fabrikası sahibi Robert Politi

[288] A. Galante, Role économique des Juifs d'İstanbul s. 59.
[289] Rozanes II. s. 131.
[290] Rozanes I. s. 128.
[291] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 214-5

ve bir çorap ve gömlek fabrikası sahibi Moiz Antebi'dir[292].

Ticaret:

İspanya'dan ve bir süre sonra Portekiz'den Türkiye'ye deniz yoluyla gelen Museviler, o zamana kadar Türkiye'nin idaresine geçmiş olan limanlardan bazılarına çıkmışlardır.

Başlıca limanlar: İstanbul, Selânik, Avlonya ve Mora yarımadısının bazı limanları idi. İspanya ve Portekiz memleketlerinde edindikleri ticaret ve iktisatla ilgili bilgileri kendileriyle beraber Türkiye'ye getirmişlerdir. Zamanla İstanbul, Selânik gibi büyük merkezlere gelmiş olan Musevi göçmenler, bulundukları ekonomik çevrelerin darlaşması üzerine yeni faaliyet merkezleri aramak için, yerli Museviler bulunan yahut bulunmayan Türkiye'nin diğer önemli şehirlerine giderek yerleşmişlerdir. Yavaş yavaş İstanbul, Selânik, Edirne, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Kudüs gibi birinci derecede Musevi merkezler teşekkül etmiştir. Bu sayılan merkezlerde yaşayan Musevilerin sayısı arttıkça ve geçim darlaştıkça, bazı girişimciler bu merkezlerin civarlarına giderek oralarda yeni merkez çekirdekleri meydana getirmişlerdir. Bu suretle ikinci ve üçüncü derecede merkezler oluşmuştur. Bunun sonucu olarak İstanbul, Edirne, Selanik, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Kudüs ve Musul gibi birinci ve Çanakkale, Gelibolu, Gümülcine, Kırklareli (eski Kırkkilise), Bursa, Ankara, Aydın, Manisa, Rodos, Beyrut gibi ikinci derecede bulunan merkezlerin etrafında, üçüncü derece olarak, pek küçük merkezler teşekkül etmiştir. Bu üç derecede bulunan Musevi merkezlerin durumları iktisat, coğrafya, iklim durumlarına göre değişirdi. Vaktiyle teşekkül etmiş bir merkezin, bu nedenlerin birinden yahut bazılarından dolayı dağılmış olduğu vakidir. Merkezlerin bu bölünmesine göre, Türkiye Musevileri, Doğu Anadolu'dan başka, Türkiye'nin hemen her tarafında az çok ticaretle meşgul olmuşlardır. Ticaretin dar anlamı para kazanmak demektir. Fakat geniş anlamı, para kazanmakla beraber, memleketin tarım ve sanayiinin ilerlemesine iç ve dış ticaretinin çoğalmasına, devletin gelirinin artmasına ve bu gelir ile memleketin savunma, kültür ve eğitim, bayındırlık konularının sağlama olanaklarına hizmet etmesine ve memleket için pek önemli ve yararlı olan ticaret ve çalışma fikrinin gelişmesine yardım etmek demektir. Türkiye Musevilerinin, memleketin bu hayati alanında pek büyük hizmetleri olmuştur. Türkiye'ye gelip eser yazmış olan hemen bütün gezginler, bu tarafı belirgin bir

[292] A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie I. s. 133/4

biçimde göstererek Türkiye Musevisini bütün ticari işlemlerin "aracısı" diye nitelemişlerdir. Ticaret dünyasında "aracı" kelimesinin kapsamlı anlamı maliye ve iktisat bilimleriyle meşgul olanlarca malumdur. Bu bilgiden sonra Türkiye Yahudilerinin ticaret alanındaki rollerini, yabancı yazarların ağızlarından dinleyelim:

Türkiye'de on sekiz yıl yaşamış olan Capucinler Hıristiyan Cemiyeti'ne mensup Michel Fabre adında bir rahip Théatre de la Turquie eserinde şöyle yazıyor: "Padişahın şehirlerinde ve bilhassa İstanbul, İzmir, Halep, Kahire, Selanik gibi yerlerde bol sayıda Yahudi vardır. Başlıca işleri bankerlik, sarraflık, kalpazanlık, ödünç vermek, eski şeyler alıp tamirden sonra satmak, simsarlık, eczacılık, tercümanlıktır. Bunlar o kadar hünerlidirler ki, herkese kendilerini gerekli gösterirler. Ticaret maddelerine değer biçmek, cinsini tanımak ve tanıtmak, tercümanlık etmek, yahut olan biten şeyler hakkında bilgi vermek konularında ustadırlar. Bundan başka gerek Türk aileleri yanında, gerek yabancı tüccar yanında bulunmayan Yahudi yoktur. Bunlar, şehirde olanı, belirli bir biçimde ve ayrıntılarıyla hangi şeyin nerede bulunduğunu, fiyatını, cinsini, miktarını, satılık olup olmadığını, değiştirilmesi mümkün olup olmadığını o kadar güzel söyleyebilirler ki, insan hayran olur ve ticaret ışıklarını onlardan alabilir. Rumlar, Ermeniler ve başka Doğu ulusları böyle yeterliğe ve ustalığa yetişemezler. Bununla beraber Yahudilere karşı besledikleri tiksinmeye bakmayarak, tüccarlar onlara başvurmak mecburiyetindedir [293].

1700-1702 yıllarında Doğu'yu ziyaret eden Pitton de Tournefort İzmir ticaretinden söz ederken şöyle yazıyor: "Bütün işler Yahudilerin ellerinden geçer. Memleketin örf ve adetlerine uymalı, yani mallarınızı onlara teslim etmeli, fikirlerini alarak satmalı, Doğu mallarını alıp değiştirmeli. Uygun gördükleri zamanda onlara yeteneklerinin bedelini vermekle borç kalmaz [294]." Aynı yazar başka yerde şöyle yazıyor: "Bütün ticaret işleri Yahudiler tarafından yapılır. Ellerinden geçmeyince hiçbir şey satılamaz, satın alınamaz. İstedikleri kadar çıfıt çağırsınlar, vasıtaları yoksa, hiçbir şey harekete gelmez. Doğrusunu söylemek gerekirse, başka tüccarlardan daha becerikli, daha ustadırlar. [295].

Albert Vandal'ın, Onbeşinci Louis'nin Doğu'da bir Fransız Elçiliği adı altında yazdığı eserde şöyle yazıyor: "Fransa, bütün Doğu'nun ko-

[293] Revue des Etudes Juives. XX. No. 39

[294] Voyage au Levant I, s. 15.

[295] II. s. 498.

misyoncularıyla borsa muamelecileri olan Yahudileri getirmenin ve ticaret yeteneklerinden yararlanmanın önemini anlamıştır. Hükümetimiz Fransa içinde baskı yaptıklarını (yani Yahudiler) Fransa dışında koruyor[296]."

M. Guer şöyle yazıyor: "Yahudilerin ticaret işlerindeki büyük anlayışları yüzünden, gümrüklerin idaresi onları kendine çekmiştir. Onlar bütün yabancı tüccarların aracısıdır[297]."

"Komisyonuculuk işi Yahudiler'in başlıca kaynağıdır. İmparatorluğun hemen bütün ticaret işleri ellerinden geçer. Bunlar bütün ulusların tüccarlarının vekilleri, siparişçileri, emanetçileridir. Satışlar, satın almalar, değiş tokuşlar, gelirler, ödemeler, kısaca ticaretin bütün işlemleri ellerinde döner. Bundan başka, bunlar, emir altında olarak maliye daireleriyle büyük kimselerin çoğunun servetlerini idare ederler[298]."

Ch. de Scheryer şöyle yazıyor: "Yahudilerin işleri ticaret, komisyonculuk ve küçük ticarettir. İffet ve namusları ile tanınmışlardır; pek çalışkandırlar. Geçimlerini sağlamak için en zor işlere girişirler[299]."

Yahudilerin, ekonomik işlerdeki birinciliği devam etmemiştir. Nedeni de şudur: İspanya'dan ve Portekiz'den Türkiye'ye gelen Yahudilerin ilk üç nesli, ekonomi alanında hafif sarsıntılarla mevkilerini koruyabilmişlerdir. Yahudilerin yabancı dil bilmeleri, yabancı tüccarlarla olan ilişkilerini sağlamış ve sürdürmüştür. Dördüncü Mehmet zamanında İstanbul Rumları "Büyük ulusal okul adı altında okula Avrupa üniversitelerinde okumuş öğretmenler atanmış, yabancı dillerin öğretimine önem verilmiş ve yeni öğretmenler ve yeni dillerle Rumların ekonomisi yeni bir gelişme göstermiştir. Yahudiler ise, sahte Mesih Sabetay Sevi'nin bağnazlık izlerini takip etmekle eğitim derecelerini ihmal etmişlerdir. 1871'de, Allians Israelit Üniversel'in İstanbul'da açtığı okul ile onu izleyen diğer okullar sayesinde, Türk Musevilerin yabancı dile olan hevesleri ve dolayısıyla ekonomik faaliyetleri artmıştır. Bu noktayı gözden kaçırmayan Yahudiler, Alman sanayiinin gelişmeye başladığını görünce hemen Almanca öğrenmeye koyulmuşlar ve başarılı olmuşlardır. Bu defa, İngilizce öğrenmeye ko-

[296] Une ambassade française en Orient sous Louis XV - La mission du marquis ve Villeneuve 1728 - 1741. s. 34.
[297] Moeurs et usages des Turcs I. s. 122 (1747)
[298] B. de M.... d'Ohson II. s. 165
[299] Briefe über Merkwürdige Örter und Gegenden. s. 129.

yulmuşlar ve başarılı olmaktadırlar[300].

Yabancı yazarlar Yahudilerin komisyonculuğundan bahsederler. Bu gerçeği memleketin unsurlarının yeteneklerini anlatan bir atasözü içinde görüyoruz. Atasözü şudur: Türk zâbit (yani zaptu rapta kaadir); Ermeni, avukat (yani çok söyler); Rum, bakkal, kahveci ve lokantacı; Yahudi, simsar.

[300] Atatürk, yeni Türkçe harflerin kabulü düşüncesini ortaya attığı vakit, ben bu konuyla ilgilendiğim için, Japonya'nın kendi eski yazılarıyla ne yolda hareket ettiğini anlamak amacıyla Japonya elçiliğine gittim ve başkatibiyle görüştüm. Harflerden, yabancı dillerden ve bunların ticaret işleri üzerindeki etkisinden bahsettik. Başkatip Japon ticaret okullarında haftada 14 saat yabancı dil okunduğunu söyledi. Haftada bir tatil günü çıkardıktan sonra geride kalan altı günün dördünde ikişer saat ve ikisinde de günde üçer saat yabancı dil okunuyor. Japonya ticaretini yaymak ve müşteri kazanmak için yabancı dillerin öğretilmesine önem vermiş ve başarılı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda, Japonya'nın savaşa girdiği zamana kadar, ticaretindeki gelişme atılımı dünyaca bilinir.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Yahudiler'in Türkiye dışişlerindeki hizmetleri

Bu bölümde Yahudilerin dış işlerindeki hizmetlerinden söz edeceğiz. Yahudiler, bu hizmetleri ya doğrudan doğruya Türkiye temsilcileri sıfatıyla, yahut çeşitli biçimlerde yerine getirmişlerdir.

A - Türkiye'yi doğrudan doğruya temsil eden Yahudiler:

a- Adı bilinmeyen bir Musevi elçi: Fatih Sultan Mehmet Rodos'u kuşatmadan önce, Lepant şehrini kuşatmışsa da ele geçirmeyi başaramamıştır. 1477'de, Fatih, Lepant'ın kendisine verilmesi koşuluyla barışa girişeceğini bildirmek için Venedik'e Musevi bir elçi göndermiştir. Elçi, Venedik'e bağlı olan Croia'nın yöneticisinden, Türk elçisi sıfatıyla Venedik'e gitmek için, bir mektup aldıktan sonra bir İtalyan gemisine binmiştir. Yolda korsanlar, gemiyi basmış ve elçinin elindeki kıymetli yüzüğü almak için parmağını kesmişlerdir. Bundan üzüntü duyan elçi, yerine varmadan vefat etmiştir [301]. Venedikliler, sonradan haydutları yakalıyarak öldürmüşlerdir [302].

b- Salamon Natan Eşkenazi: Eşkenazi, Nasinin son günlerine doğru divan nezdinde önemli bir mevki kazanmıştır.

Kendisi İtalya'nın Udine şehrinde doğmuştu, babası Alman Musevisiydi. Tıp okuduktan sonra Fransa, Almanya, Rusya ve Polonya'ya gitmiştir[303]. Krakova'da, İkinci Siğismund'un doktoru olduktan sonra bilinmeyen nedenlerle İstanbul'a gelerek yerleşmiştir (1564). Natan, Venedik tebaasında olduğu için Venedik elçiliğine giderdi. O zaman Kıbrıs adası Türklerin eline düşmüştü. Fakat Venedik'in yeni elçisi Marco Antonio Barbaro, zamanın adetleri gereğince, tebaasından bulunduğu devlet savaş halinde ve kendisi de mahpus olduğundan, yerine barış görüşmelerine girişmek üzere Eşkenazi'yi araya koymuştur. Eşkenazi baş tercüman Yunus Bey vasıtasıyla Sadrazam Paşa'ya takdim edilmiştir. Paşa, Eşkenazi'nin meziyetlerini takdir ederek, hizmetine almış ve onu padişahın doktoru olarak tayin etmiş, Türkiye hükümeti adına barış yapmak için Venedik'e elçi sıfatıyla göndermiş ve elçi Vendik'te pek çok saygı görerek şerefli bir barış yapmıştır[304]

---

[301] A. Navagero, Storia Veneziana kısım: 1, s. 1149.
[302] Eliyau Kapsali, Debe Eliyau, fasıl 18.
[303] Carmoli, Histoire des médecins Juifs, . s. 185.
[304] Yosef Kohen, Emek ha-Baha, sahife: 171.

1574'te Vendik'te basılan İbranice bir eserin [305] sonunda tercüme ettiğimiz şu cümleler vardır. " Bu kitabın basımı bittiği zaman, burada Büyük Sultan Selim tarafından Venedik hükümeti nezdine elçi sıfatıyla yollanan Doktor Salamon Natan Eşkenazi bulunuyordu". 1586'da, Türkiye ile İspanya arasında yapılan antlaşmaya, Sultan III Murad adına imza koymuştur [306]. Üçüncü Mehmed zamanında da, Eşkenazi memlekete önemli hizmetlerde bulunmuştur.

c- Gabriel Buenaventura: Üçüncü Mehmed ve Birinci Ahmed zamanlarında, Divan nezdinde nüfuz sahibi idi. Hükümet onun siyasi meziyetlerini takdir ederek İspanya ile Tükiye arasında aktedilen ateşkesin imzasına görevli kılmıştır[307].

d- Moiz Beberi: İsveç kralı Charles Gustave (1622-1660) Türkiye ile beraber Rusya aleyhine bir anlaşma yapmak amacıyla İstanbul'a bir elçi göndermiştir. Türkiye bu vesileden yararlanarak İsveç'te bir elçilik kurmaya karar vermiş ve bu göreve Moiz Beberi'yi atamıştır. Beberi 1674'te ölmüş ve Amsterdam Yahudi mezarlığında gömülmüştür. Mezar taşına ismi ve mesleği yazılmıştır [308].

e- Doktor Sigmund Spitzer: Bu zat Tıbbiye'de Anatomi Profesörü iken Sultan Mecidi tedavi ettikten sonra padişahın özel doktoru olmuştur.

1857'de, iki Sicilya'da hüküm süren Bourbon'ların düşüşüne kadar Türkiye'nin Napoli siyasi ajanı olmuştur [309].

f- Tevfik Molho: Viyana Elçiliği ikinci katibi. Molho, Divanı hümayun birinci çevirmeni Davud Efendi'nin oğluydu.

Aşağıdakiler konsolosluk hizmetinde bulunmuşlardır:

- **Nissim Gürcü:** Napoli konsolos vekili (20-2-1896) [310].
- **Vitali Rossano:** Braila konsolos vekili (4-5-1896) Sonradan Şira ve Triyeste konsolos vekili oldu. (21-8-1902).
- **İsrael Kohen:** Genevre konsolosu (28.5.1896). Sonradan Volos konsolosu olmuştur. (11.7.1898).
- **Moiz Hananel:** Sunna, sonra Triyeste kons. vek. (13-7-1896).

Selim Gürci: Napoli, sonra Kalafat kons. (8-8-1901 ve

---

[305] Şulhan Aruh, Hoşen ha-Mişpat kitabında.

[306] Charrière, Négociations de la France dans le Levant cild 3, sahife: 832.

[307] M. Franco, Histoire des İsraélites des l'Empire Ottoman. s. 72.

[308] Rozanes, IV. s. 398 - 400

[309] Dr. David Nissim, Les Juifs et la Médecine, Hamenora, No. 1-2-3. s. 74 (1931).

[310] Tarihleriyle gösterilen k. ve k.v. isimleri El Tiempo gazetesinden alınmıştır.

20-11-1901).

- **Nissim Roditi:** Sıra ile Napoli, Marsilya ve Batum kons. vek. sonra Marsilya, Anvers, Patras kons. (26-1-1899 ve 8-11-1900; 16-7-1908).

- **Nissim Sorojon:** Arta ve Yenişehir kons. vek. (15-11-1900).

- **Marko Kohen:** Genova, Genevra ve Niş. kons. vek. (15-8-1901 ve 4.7.1904).

Cemil Gürci: Şira ve Köstence kons. vek. (21-08-1902; 31-12-1907).

- **Benyamin Uziel:** Tiflis kons. vek. (4-7-1904).

- **Nissim Alacem:** Turnoseverin ve Triyeste k. v. (3-12-1907).

- Yako Kohen: Krayova ve Arta. kons. vek.

- **İsak Yafet (Karay):** Rusya ve Romanya'da kons.

- **Wolf Lövenson:** Köstence k. v. Lövenson 1912 Balkan Savaşı'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nda Köstence başkonsolosluğu vekaletinde bulunmuştur. Hizmetleri pek büyüktür.

- **Avram Farhi:** Eski Basın Genel Müdürü olan bu zat, Amerika'nın Boston şehri başkonsolosluğunda bulunmuştur.

- **Alexandre Elisen:** Bu zat Paris fahri konsolos adayı olup tayin haberini vefatından bir gün önce duymuştur 15-6-1891 [311].

- **Comte İsaac Camondo:** Evvelkinin akrabası olup onun yerine konsolos tayin olunmuştur. 26-6-1891. Bu zat İstanbul'da yıllarca yaşamış ünlü Kamanto ailesi efradındandır.

- **Joseph Talberg:** Bu zat Viyana fahri genel konsolosu olmuştur 31-5-1897.

- **Elie Leon:** Bu zat İzmirli olup ulâ rütbesinin ikinci sınıfı ile Mecidiyenin birinci sınıfını haiz idi. Paris fahri genel konsolosluk görevini yapmıştır.

B - Türkiye dış işlerinde çeşitli şekillerde hizmet eden Yahudiler:

a- Yusef Nasi:

Yusef Nasi, Portekizli bir Musevi bankeri olup enkizisyon işkencelerinden korkarak görünüşte Hıristiyanlığı kabul etmiş ve sonra Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde dolaştıktan sonra 1554-1555 tarihlerine doğru Türkiye'ye gelerek tekrar Yahudiliğe dönmüştür. Kendisi, hem halası ve aynı zamanda kayınvalidesi olan Dona Grasya Nasi adına İs-

[311] Tarihleriyle gösterilen fahri konsolosların isimleri El Tiempo gazetesinden alınmıştır.

tanbul'da açtığı banka çabuk ilerlemiştir. Yusef Nasi'nin Fransa'dan 150.000 İskud alacağı vardı. Fakat Fransa bu parayı vermemek için sebep aradığından, Nasi, Sultan İkinci Selim'in aracılığı ile, o zaman Doğu'da seyahat eden Fransız gemilerinin mallarını haczettirerek parasını almıştır. Nasi, Avrupa'da bulundurduğu ticaret ajanları aracılığıyla padişahı Avrupa seyahatinden haberdar ederdi [312]. Bu Portekiz Yahudisi, Divanın adeta bir tür dışişleri danışmanıydı. Nasi'den bahseden bir Türk tarihçi, hakkında şunu söylemiştir. "Keşke bu Yahudi yirmi yıl önce saraya çatsaydı, belki hiç zorumuz olmadığı halde "Mahza Lûtfu inayet alemşümul" den dağıttığımız o kapitülasyon maddelerinin birkaçından olsun kurtulurduk". [313]

Yusuf Nasi 1562'de Fransa Ana Kraliçesi Caterine de Medicis, siyasi bir mesele hakkında Salviati adında bir zatı İstanbul'a göndermiş, Nasi padişahı bundan haberdar etmiştir. Fransa'nın İstanbul elçisi Mösyö Petremol bu mesele hakkında hükümetine şöyle yazmıştır: "Vezir, Salviati'nin Fransa'dan hareketinden önce İstanbul'a geleceğini ve seyahatin sebebini biliyordu dedi. Burada Yahudi Nasi'den başka bildiren bir kimse yoktur. Bu işi genellike "factur" yani tüccar vekili adı altında kullandığı hafiyeler vasıtasıyla gerek hükümetimizden, gerek başka hükümetlerden aldığı haberleri saraya haber verir[314]."

b - Kuzey Afrika meselesinden dolayı Türkiye ile ilişkileri bozuk olan İspanya, Portekiz'i zaptetmek istediğinden, ilk önce 1578'de Türkiye ile barış yapmak istemiştir. İspanya'nın İstanbul elçisi Divana başvurmuşsa da red cevabı almıştır. Bunun üzerine elçi vaktiyle Kanuni Süleyman'ın özel doktoru olan Yusef Hamon'un oğlu hekim İshak Hamon'a müracaat ile aracılığını istemiş ve kendisine ödül olarak bin iskud altın vereceğini vadetmiştir. Hekim cevaben:

"Efendisine ihanet edemiyeceğini ve Efendisinin, İspanya'nın maksadını anladığını söyleyerek vâdini reddetmiştir." Hekim Ishak, Divan ileri gelenleri nezdinde bir tür siyasi danışman idi[315].

c- Salomon Aben Yaeş: Üçüncü Murad'ın danışmanı Don Alvaro Mendes (Yahudi ismi Salomon Aben Yaeş) Avrupa'da kullandığı ajanları sayesinde, 1588'de İspanya armadasının (büyük donanma) İngilizler tarafından tahrip edildiğini herkesten önce hükümete bildirmiştir. O zamanın İstanbul Ragusa Cumhuriyeti temsilcisi aksini

[312] Charrière, Négociations de la France dans le Levant: cild 2, s. 688-689.
[313] Saffet, Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, cild 16 s. 986, not.
[314] Charrière, Négeciations de la France dans le Levant, II. s. 688-9
[315] Baron J. de Testa, Traités da la Porte Ottomane. s. 129-130

söylemiştir. Yine İngiltere'nin İstanbul temsilcisi, Armadanın tahribini Türkiye hükümetine bildirmeye geldiği vakit, hükümetimiz bundan haberdar olduğunuu söylemiştir. İngiliz elçisi Mendes'in, böyle işlerde kullandığı ajanın hafiye ve alçak olduğunu söyleyince, hükümetimiz "vaktiyle hükümet adına görüşmelerde bulunduğunu ve bunlar arasında Venedik ile Babıali arasında aktedilen barışı bir Yahudinin hükümet adına imza ettiğini bildirmiştir" [316].

d- Aslen Portekizli olan Daniel Fonseka, Üçüncü Ahmed'in hekimi idi. Üçüncü Ahmed'in, İsveç kralı olan On İkinci Şarl ile Rusya'ya karşı bir saldırı anlaşması yaptığı sırada ve başka işlerde Fonseka'nın hizmetleri görülmüştür[317].

[316] A. Galante, Don Salomon Aben Yaèche, s. 18.
[317] Lamartine, Histoire de Charles XII, roi de Suède.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Yahudilerin Türk musikisine hizmetleri

İspanya'dan gelen Yahudiler Endülüs Araplarıyla olan uzun ilişkileri nedeniyle, Arap musikisini benimsemişler ve Türkiye'ye geldikleri vakit, Türk musikisini kabulde zorluk çekmemişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Şelomo (Salamon) bin Mazaltov adında bir haham, Türk musikisini İbrani dini neşidelere [318] ve aynı zamanda İspanyolca - Yahudice şarkılara uygulamış ve bu zamanımıza kadar devam edegelmiştir.

İstanbul, Edirne, Selânik, İzmir gibi büyük şehirlerde yaşamış ünlü Musevi bestekarların isimleriyle eserleri hakkında toplayabildiğimiz bilgileri aşağıya kaydediyoruz:

İstanbul'da:

1- Harun Hamon:

Türklerce Yahudi Harun adıyla bilinen Hamon, bundan takriben 250 yıl önce İstanbul'da yaşamıştır. Rauf Yekta Bey'in elinde bulunup bestekâr Hamparsum notasıyla yazılmış eski bir dergide, bu bestekârın eski Türk notalarıyla gösterilmiş fevkalade güzel Hüseyni ve Rast peşrevleri vardır.

2- Haham Moşe Faro:

Türklerce Musa adıyla bilinen Faro, Hicri 1190 yılında ölmüştür. Zarbeyin usulünde bestelenmiş ünlü Sazkâr peşreviyle Şedaraban peşrevleri ve daha birçok eseriyle ün yapmıştır.

3- İshak Fresko Romano:

Türklerce Tanburi İsak adıyla bilinen Fresko, Üçüncü Selim'in şehzadeliğinde tambur hocası idi. Özellikle Gülizar faslı, Beyati ve Isfahan peşrevleri, Tahirbuselik bestesi ve otuzdan fazla seçkin peşreviyle ünlüdür.

4- Haham Şemoil Mandil:

Dergilerde "Haham" adıyla ünlü olan Şemoil, bundan takriben 100 yıl önce İstanbul'da yaşamıştır. Bilhassa Nigriz ve Nihavend besteleri, Yegâh ve Nuhuft, Hisar ve Acemaşiran fasıllarıyla tanınır. Şemoil, Hicri 1317 yılında vefat eden Kulekapı Mevlevi Şeyhi, musiki üstadı Şeyh Ataullah Efendi'nin hocası olan Haham Avram Mandil Efendi'nin babasıdır.

---

[318] Rozanes, cild 2, sahife. 15.

5- İsak Varon:

Gelibolulu olan bu zat, halen İstanbul'da oturmaktadır. Bestelediği makamların başlıcaları Yegâh, Sultaniyegâh, Ferahfeza, Şedaraban, Acemaşiran, Şevkiefza, Rast, Mahur, Kürdilihicazkâr, Hüseyni, Segâh, Müstear vb. Bu makamlardan herbirindeki ve çeşitli usullerdeki şarkı ve saz semaileri, kısmen basılmış ve kısmen basılmamış olarak yayılmıştır.

6- Mısırlı İbrahim:

Bu zatın gerçek adı İbrahim Levi olup 1881'de Halep'te doğmuştur. Babası Aboud (Ovadia) o şehirde tüccar idi. Çocukluğundan beri musikiye yeteneği olan İbrahim'in en çok beğendiği musiki aleti ud idi. Musiki çalışmalarını ilerletmek maksadıyla Mısır'da bir süre kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Burada Hacı Kerami Efendi, Üsküdarlı Ziya Bey, İsmail Hakkı Bey gibi değerli Türk musiki üstadlarının yardımıyla, Türk musiki metodlarının inceliklerini araştırmış ve kendisi Mısırlı İbrahim adıyla ün kazanmıştır. Büyük bir kısmı basılmış olan eserlerinin makamları şunlardır. Hüzzam, Rast, Hicaz, Şedaraban, Nihavend, Mahur, Kürdilihicazkâr, Saba, Eviç, Nişaburk ve Karcığar.

Bu eserlerden başka İbrahim, sinagoga özgü Nihavend ve Rast makamlarında iki eser bestelemiştir.

İkinci Abdülhamid, İbrahim'i bir; Sultan Reşad birkaç; Hidivin validesi, bakanlar, paşalar pek çok defa davet etmişlerdir.

Mısırlı İbrahim Mehterhane'de musiki öğretmeni iken Sanayii Nefise madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

İbrahim'in en ziyade sevdiği konular, tabii hayata, kederli özel hayata, neşeli ve gürültülü genel hayata ait konulardır.

7- Haham Nesim Sevilya:

Bugün İstanbul'da hayatta olan Haham Nesim'in çeşitli eserleri vardır. Özellikle Suzinakten bestelemiş olduğu şarkılarıyla öne çıkmıştır.

8- Maftirim heyeti:

Yukarıda adları geçen kişilerden başka, halen Türk musikisinin ilerleme ve gelişmesine çalışan ve "Maftirim" denilen bir Musevi heyeti vardır ki, her cumartesi günü Galata'da Şişhane Karakolu civarindaki "Keneset İsrael" tapınağında sıra ile bir fasıl okumak suretiyle, birçok öğrenci yetiştirmektedir. Bu cemiyeti oluşturan başlıca musikişinaslar, Moiz Kordova, bu tapınağın hahamı merhum Yakup Palaçi, Balat Hahamı Merkado Kohen ile arkadaşları saz sanatçısı David Bonfil'dir. Yirmi beş çocuk bu heyetin gözetiminde, Türk musuki-

sini öğrenmektedir.

Edirne'de:

1- İshak Amigo:

Türklerce Çuhacıoğlu adıyla bilinen Amigo, bundan iki yüz yirmi yıl önce Edirne'de yaşamıştır. Özellikle Hüseyni ve eski büyük devir adıyla tanınan Bayati peşrevinin sahibidir.

2- Haham Avtalyon:

Türklerce Küçük Hoca adıyla tanınan Haham Avtalyon, bundan takriben 200 yıl önce Edirne'de doğmuş ve sonra İstanbul'da yaşamıştır. Çeşitli makamlardan oluşturduğu şen ve şuh Yörük semaileriyle Kürdaniye faslı, Segâh ve Sultani ırak peşrevileriyle tanınır.

3- Haham Yehuda Benaroya:

Türklerce Yuda adıyla tanınan Benaroya, Edirne Musevileri içinde sivrilen çağdaş musikişinaslar zümresinin hocasıdır. Hicaz, Uşak, Isfahan, Mahur fasıllarında ve daha birçok makamlarda çeşitli eserleri vardır.

Selânik'te:

1- Avram Barzilay:

Türklerce Sine Kemani Avram adıyla tanınan bu zat, Selânik'te bundan 140 yıl önce yaşamıştır. Selânik'te ünlü kemancı Barzilay Efendi'nin dedesidir. Pencugâh ve Çarigâh perşrevleriyle Suzinâk, Neva, Muhayyer, Buselik ve Acem fasıllarının sahibidir.

İzmir'de:

1- Haham Yomtov Danon:

Türklerce Küçük Haham adıyla tanınan Danon, bundan 270 yıl önce İzmir'de yaşamıştır. Özellikle dini besteleriyle durak ve ayinlerde sivrildiği gibi Müstear, Maye, Hüseyniaşiran, Uzzal besteleriyle de pek ünlüdür.

2- Hahambaşı Avram Aryas:

Türklerce Hacei bergüzar adıyla bilinen bu zat, bundan 140 yıl önce İzmir'de yaşamıştır. Avram Aryas'ın seksene yakm çeşitli eserleri olmakla beraber Sazkâr, Şevkitarab Muhayyer, Hüzzam, Irak, Pesendide fasıllarında çok değerli eserler yaratmıştır.

3- Eliya Levi:

Türklerce Santuri Eliya olarak bilinen Levi, bundan yüz yirmi yıl önce İzmir'de yaşamıştır. Onun pek tanınan Sazkâr faslından başka,

Mahur makamını yeni ve pek gönül okşayıcı bir lezzete dönüştüren semaisi ünlüdür.

4- İshak Barki:

Türklerce Küçük İsak adıyla tanınan Barki, bundan 100 yıl önce İzmir'de yaşamıştır. Fevkalade bir ustalıkla çaldığı kemanı ile tanınmakla beraber, özellikle Evciara, Rehavi, Hümayun, Nihavend vesair fasıllarla birçok zengin eserler bestelemiştir.

5- Hayim Alazraki:

Türklerce Şapçı Hayim adıyla tanınan Alazraki, 1913'te İzmir'de ölmüştür. Bir Suzidiliara bestesi, Acemkürdi faslı, Mahur peşrev ve besteleri ve Musevice bestelenmiş gayet hassas ve ince bir romans ile ün yapmıştır.

6- Santo Şikâr:

Türklerce Hoca Santo adıyla bilinen Şikâr, 1920'de İzmir'de ölmüştür. Son yüzyılda, musikinin yayılmasına çalışan ve onu yeni ve sevimli bir yöne sevkeden, yüksek bir zekâ ve fevkalade bir yeteneğe sahip olan Hoca Santo, bir Itri Dede yahut Dede Efendi kadar yükselmek özelliğine malik olduğunu, bestelemiş olduğu yüz elli değerli eserleriyle kanıtlamıştır.

Eserleri arasında doğum ve tahta çıkma, resmi günlere özgü çeşitli medhiyeleri ve özellikle Dügâh, Nihavend, Suzidiliara, Hicazkâr, Muhayyer fasılları, ve Musevi dini ayine mahsus durak vesair eserleriyle ünlüdür.

Hoca Santo, İzmir'de İslâhhane denilen Sanatlar okulunda musiki öğretmeni idi. İkinci Abdülhamid, bu büyük üstadın her tarafta övüldüğünü haber alınca, kendisini ve öğrencilerinin bir kısmını saraya davet etmiştir. Sarayda verilen birkaç konserden sonra Abdülhamid memnuniyetini belirtmek için üstadı bir nişan, bir nefis sanatlar madalyasıyla ödüllendirdikten sonra ayrıca bir kese altın bağışlamıştır.

7- Salamon Algazi:

Türklecre Bülbüli Salamon adıyla tanınan Algazi lâhutî sesiyle İzmir çevresini yıllarca hayrette bırakmıştır. Çember usulünde çok ruh okşayan iki Mahur beste ile Hüseyni ve Hicaz peşrevlerinin sahibidir. 1930'da İstanbul'da vefat etmiştir.

8- İshak Algazi:

Salamon Algazi'nin oğlu olup ismiyle maruf ve Türkiye'de ve özellikle İzmirce ve İstanbulca pek çok tanınmıştır. Sesi fevkalade güzel olan bu genç üstadın eserleri arasında bilhassa Neveserden bestelemiş olduğu eski tarzda meşhur Berkâr ile Şevkefza, Maye, Suzidil,

Bestenigâr fasılları ünlüdür.

İshak Algazi, İstanbul'da birkaç yıl oturmuş ve kendisini tanıtmıştır. Türk musikisinin iyileştirilmesi konusunda gazetelerde açılan tartışmalar sırasında merhum Atatürk, fikrini anlamak maksadıyla Algazi'yi Dolmabahçe sarayına davet etmiştir. Üstad Algazi, çeşitli dönemlere ait musiki parçaları okurken Türk musiki tarihini yapıyordu. Atatürk, memnuniyetini ve takdirini göstermek için imzasını taşıyan bir Kur'anı Kerim'i Algazi'ye hediye etmiştir[319].

[319] Algazi kelimesi, Gazalı yani Gaza şehrinden demektir.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İslâmiyeti kabul ettikten sonra parlayan Yahudiler

Elimize gelen belgelere dayanarak şu başlığı açtık.

1- İsmi bilinmeyen bir defterdar:

Birinci Selim zamanında, Abdüsselâm adında bir defterdar vardı. Bu defterdar, aslen Yahudi sonradan İslâm dinini kabul etmiştir. Eski zamanlarda defterdar, bir nevi Maliye Bakanı idi [320].

2- Rikâbı hümayun kaymakamı Halil Paşa:

Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmed zamanlarında yaşamış ve bu son padişah zamanında sadaret kaymakamlığında bulunmuş olan Halil Paşa, aslen Yahudi olup ailesinin soyadı Pace ve kendisinin ismi Davud yahut Nahman idi. Halil Paşa zamanında yaşamış olan İbrani yazarlar kendisinden söz etmemişlerse de, sebebini ya İslâmiyeti kabul etmesinde, yahut aslını bilmemelerinde aramalı. Fakat İmparator İkinci Rudolf'un elçisi olan Von Krekowez ile Venedik elçisi kendisinden bahsettikleri vakit "Yahudi Pase" diye adlandırırlardı. Pase yahut Pasi (çünkü İbranicede y, hem e, hem i gibi talaffuz olunur) ailesine mensup birçok hahamlar vardı. Halil Paşa, Üçüncü Murad'ın hemşiresiyle evlenmiştir. 1600 yılında Ester Kira[321] Halil Paşa'mn sarayında öldürüldüğü vakit, öldürülmesine meydan verdiği için azlolunmuştur [322].

3- Macar Mahmud Paşa:

Aslen Yahudi olan Macar Mahmud Paşa, 1828'de Lehistan'da Lodz şehri civarında bulunan Brzezin şehrinde doğmuştur. İsmi Fischel Freund idi.On beş yaşında iken Macaristan'a göç ederek bir meyhanecinin yanında çalışmıştır. 1848 yılında Macaristan'da ihtilal patlak verdiği vakit, Fischel onlarla beraber İstanbul'a gelmiş ve İslâmiyeti kabul ettikten sonra Osmanlı ordusunun hizmetine girmiş ve

---

[320] Evliya Çelebi seyahatnamesi, cild, 1. s. 345.

[321] Türk Tarih Encümeni mecmuasının 17 (49) numaralı ve Eylül 1926 tarihli nüshasında yazdığım "Ester kira" ünvanlı makaleme müracaat.

[322] Kaymakam Halil Paşa hakkında yazdığım bu satırlar, Şikago'da yayımlanan Bnai B'rith Mazagine mecmuasının Teşrinievvel 1924 tarihli sayısından tercüme suretiyle naklen, İstanbul'da yayımlanan Hamenora mecmuasında çıkan makalenin bir özetidir.

Mahmud Hamid ismini almıştır (Hamid, Freund kelimesinin tercümesidir). Macar Mahmud, Kırım Savaşı'nda yararlık göstermiş ve 1877'de Karadağ savaşına katılmıştır. O zaman rütbesi albay idi [323]. 1877'de Türk - Rus seferinden sonra, zamanın Harbiye Nazırı Redif Paşa ve diğer bazı paşalarla beraber Rodos'a sürülmüştür. Rodos'ta iken Macar Mahmud Paşa'nın, Rodos Hahambaşısını ziyaret ederek Tevrat ve Talmud hükümleri hakkında konuştuğunu Rodos'ta işittim.

4- Hoca İshak Efendi:

İkinci Sultan Mahmut zamanında yaşamıştır. Kendisi Yanya'nın güneyinde bulunan Narde kasabasının Celâl Paşa mahallesinde oturan bir Yahudinin oğlu idi. İshak Efendi, Es'ad ismini alan kardeşiyle beraber İslâm olmuştur. 1815'te (1232 Hicri yılında) Mühendishanei Berrii Hümayun'da matematik öğretmeni olup, aynı zamanda Rumeli ve Anadolu istihkamlarının inşaatını denetimle görevlendirilmiştir. Yedi yıl sonra öğretmenliğini ve okul müdürlüğünü de sürdürerek Divani hümayun çevirmenliğine atanmıştır.

Hoca İshak Efendi Türkçe, Arapça, İbranice, Farsça, Yunanca, Latince, Fransızca bilirdi. Fakat en çok sivrildiği dal matematikti. Matematik, cebir, fizik, kimya, bahriye konularında on bir eser bırakmıştır. Bu eserlerden bazıları yabancı dillerden tercüme edilmiştir. İshak Efendi Türkçe'ye giren bilimsel tanımların yaratıcısıdır. 1834'te (1251 Hicri yılında) iş için gititği Medine'den dönerken, Süveyş'te ölmüştür. Anısını ölümsüzleştirmek için, Sütlüce'de Mühendishanei Berrii Hümayun'un arkasında bulunan mezarlıkta üzerinde şu cümle bulunan bir levha dikilmiştir.

Divanı hümayun sabık Ser Halifesi ve Mühendishanei.

Hümayun Baş Hocası Elhac Hafız İshak Efendi [324].

İshak Efendi eski mezhebinden olanlarla hoş geçinerek elden gelen yardımı esirgememiştir. Yahudilerce "Tersane Hahamı" adıyla bilinirdi.

---

[323] Macar Mahmud Paşa hakkındaki bu bilgiler, Londra'da çıkan Jewish Chronicle dergisinin 25 Kanunuevvel 1925 tarihli ve 2960 numaralı nüshasından özet olarak alınmıştır.

[324] Hacı İshak Efendi hakkında bu bilgiler, 1894'de yayımlanan "Mir'at Mühendis" broşüründen alıntılanmıştır.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tanzimata kadar Türkiye hizmetinde bulunmuş Yahudi hekimler - Askeri hekimler

1- Hekim Yakup:

İkinci Murad zamanında padişahın hizmetine girmiş olan Hekim Yakup, Fatih zamanında, yine Fatih'in özel doktoru kalmıştır. Fatih, Hekim Yakub'u pek çok sevdiğinden, onu Hekimbaşı atamış ve vezaret rütbesiyle ödüllendirmiştir[325].

2- Yusef Hamon:

İspanya'dan Türkiye'ye gelen bilim ve kültür adamları arasında doktor Yusef Hamon da vardı. Aslı Gırnatalı idi. Arapça bildiği için saraya alınmıştı.

Bir Fransız gezgini İstanbul'da bulunan Yahudi doktorların becerikliliğinden bahsederken, bunu Arapça, Yunanca, Latince, İtalyanca ve İspanyolca eserleri iyice inceleyebilecek güçte olmalarına bağlıyor[326].

3- Moşe Hamon:

Yusef Hamon'un ölümünden sonra, oğlu Moşe Hamon yirmi dört yaşında olduğu halde, Birinci Selim'in özel doktoru olmuş ve Mısır seferinde padişahın yanında bulunmuştur. [327]. Kanuni Sultan Süleyman zamanında doktorluk görevi kendisinde kalmış ve Yahudi doktorlar Yusef Yahya ve Avram Migas ile beraber, İran Seferi'nde Kanuni Sultan Süleyman'a refakat etmişlerdir. Yusef Yahya savaş alanında öldürülmüştür [328].

4- Salamon Natan Eşkenazi

(134. sayfaya bak.)

5- İshak Hamon:

(137. sayfaya bak.)

6- Eliezer Eskenderi:

---

[325] Aşık Paşa tarihi, Vezirler faslında.
[326] N. de Nicolay, Les Orientales, s. 168.
[327] Şevet Yehuda, bölüm (123)
[328] Rozanés, cild: 2, sahife, 47.

Önce Mısır Valisi, sonra da Sadrazam olan Sinan Paşa'mn hekimi idi.

7- Benveniste:

Siyavuş Paşa'nın hekimi idi. 1582'de hazineyi endişe içinde bırakan kalp paranın düzelmesi işinde hizmeti geçmiştir.

8- Naftali ben Mansur:

Baltacı Mehmed Paşa'mn hekimi idi.

9- Fonseka:

(138. sayfaya bak.)

Not I- Üçüncü Murad zamanında sarayın çeşitli hizmetlerinde bulunmuş 41 yahudi doktoru vardı [329].

No II- Bunlardan başka Türkiye'ye hizmet etmiş pek çok Yahudi hekimleri var. İsimleri Médecins Juifs au service de la Turquie adlı Fransızca eserimde vardır. Bu eser 1938'de İstanbul'da basılmıştır.

Askeri Hekimler:

Koramiral İlyas Kohen: Mabeyni Hümayun ve Bahriye Hastanesi Göz Hastalıkları doktoru (İstanbul).

Koramiral İsak Molho: Deniz Kuvvetleri sağlık müfettişi (İstanbul).

Korgeneral Jak Nisim: Operatör (Selânik)

Tümamiral Menteş Galimidi: Sağlık Genel Müfettişi ve sonradan Deniz Kuvvetleri Sağlık Komisyonu Başkanı (İstanbul).

General İsak Hacez: Operatör (İzmir).

General İsak Fano; Doktor (İzmir).

General İzidor Greiver: (İstanbul).

İlyas Bey Modyano: Albay (Selanik).

Ezra Bey Ancel: Albay (İzmir).

Bohor Bey Kamhi: Albay (İstanbul).

Menahem Bey Hodara: Albay, cilt hastalıkları uzmanı(İstanbul)

Rafael Bey Dalmediko: Albay.

İlyas Bey Faraci: Deniz Hastanesi doktoru (İstanbul).

Ancelo Bey Akşoti: Albay, Deniz Hastanesi operatörü (İstanbul).

Viktor Bey Galimidi: Albay, Trablusgarb ve Balkan Savaşları sırasında sağlık Genel Müfettişi ve sonradan Deniz Kuvvetleri Sağlık

[329] Ahmed Rasim, Resimli ve haritalı Osmanlı Tarihi. cild, 2 s. 420 (not).

Muayene Komisyonu Başkanı (İstanbul).

Salamon Bey Nahum: Yarbay, Sinir Hastalıkları Uzmanı (Selânik).

İsak Bey Levi: Yarbay (Üsküp).

Muiz Bey Barzilay: Yarbay, (İstanbul).

Salamon Bey Nigrin: Yarbay, (İstanbul).

Yako Bey Sorujon: Yarbay.

Bohor Bey Alfandari: Yarbay.

Yusef Gabay: Deniz binbaşısı: 1892'de Japonya'ya giden Ertuğrul fırkateyninde bulunuyordu. Dönüşünde batan geminin boğulanları arasında Gabay da vardı.

Salamon Bey Kohen: Binbaşı, (İstanbul).

Avram Bey Kohen: Binbaşı, (Selânik).

David Bey Pesah: Binbaşı, (Selânik).

Hayım Bey Ancel: Binbaşı, (Selânik).

Muiz Bey Kastoryano: Binbaşı, (İstanbul).

Jak Nisim Bey Akşoti: Binbaşı, (İstanbul).

Avram Bey Matalon: Binbaşı, (İstanbul).

Jak Bey Yeruşalmi: Binbaşı, Deniz Hastanesi başeczacısı.

Avram Bey Galimidi: Binbaşı, 1877-8 Türk-Rus savaşı esnasında, Gazi Osman Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur.

Bunlardan başka aşağıdakiler kaydolunur:

1- Mirimiran rütbeli sivil hekim Jak Paşa Mandil.

2- Hekim olmayıp Deniz Albayı rütbeli Deniz Bakanlığı Tercüme Bürosu Müdürü Muiz Bey Dalmediko.

3- Bahriye Yüzbaşısı rütbeli Diş Hekimi Sami Bey Günsberg. Sivil olarak çalışan Günsberg, merhum Atatürk'ün diş hekimi olduğu gibi bugün de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün diş hekimidir.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Tanzimattan sonra Devlet işlerinde görevlendirilen Yahudiler - İçteki dışişleri hizmetlerinde - Adliye hizmetlerinde - Maliye hizmetlerinde - Eğitim, Darülfünun (Üniversite) ve Yüksek Okullar hizmetlerinde - Orman, Tarım ve Ticaret hizmetlerinde - Sağlık hizmetlerinde - Posta ve Telgraf hizmetlerinde - Polis hizmetlerinde

Bu bölümde, Tanzimattan itibaren Türkiye'de önemli hizmetlerde bulunmuş olan Türk Yahudi memurlarının isimlerini - toplayabildiğimiz kadar - kaydediyoruz. Aşağıdaki cetvellere, ikinci derecede olup özellikle Adliye, Eğitim, Maliye ve Belediye işlerinde sayıları oldukça çok olan Yahudi memurlarının isimleriyle, İmparatorluk zamanında İdare Meclisleriyle, Mahkemelere, Belediye meclislerine kurallara göre üye olması gerekenlerin isimlerini dahil etmiyoruz.

1- İçteki dışişleri hizmetlerinde:

David Molho: Divanı Hümayun birinci çevirmeni.

Avram Farhi: Basın Müdürü ve sonradan Boston Başkonsolosu .

İshak Taranto: Danışma Odası Yardımcısı ve sonradan Dışişleri Bakanlığı Avukatı.

Wolf Lövenson: Danışma odası yardımcısı ve sonradan konsolos.

Avram Badi: Danışma Odası Yardımcısı ve sonradan Ticaret işleri Müd.

Yuşa Elnekave: Konsolosluk işleri kontrol ve müfettiş yardımcısı.

Jak Abravaya: Yabancı yazışmalar mümeyyizi. (yazıları düzelten, tamamlayan görevli).

Vilâyetler yabancı işleri müdürlükleriyle tercümanlık hizmetlerinde:

Yusef Krieger: Selanik yabancı işleri müdürü. Bu zat aynı zamanda memuriyet ile Cezayiri Bahri Sefid vilâyetine naklolunmuştur. Yusef Krieger Selânik'te iken, Yunanlı olduklarını iddia eden on bir bin ve Rodos'ta binden fazla Rum'u Türk tabiiyetine dahil etmiştir.

Hazkiyal Sason: Bağdad vilayeti yabancı işleri müdürü. Bu zat sonradan Meclisi Mebusan'a üye ve sonra Ticaret Bakanlığı müsteşarı olmuştur.

Rober Mizrahi: Edirne vilayeti yabancı işleri müdürü.

Yakub Şaul: İzmir vilayeti tercümanı.

Jak Krieger: Ankara vilayeti tercümanı.

2- Adliye işlerinde:

Haskiel Gabay: Üsküdar hakimi ve sonra İstanbul İstinaf üyesi.

Yusef Selami Gabay: Midilli Savcısı, Çanakkale, Mersin, Adana ticaret başkanı, Ankara ve Konya vilayetleri ve sonradan Aydın ve Cezayiri Bahri Sefid vilayetleri adliye müfettiş yardımcısı. Kendisine Edirne vilayeti İstinaf savcılığı teklif edilmişse de, kulaklarındaki rahatsızlıktan dolayı, bu memuriyeti kabul etmemiştir.

Muiz Zeki Albaia: Samsun ticaret mahkemesi başkanı, Siroz savcısı, Manastır merkez ticaret mahkemesi başkanı, Manastır merkez savcısı, Beyoğlu sorgu yargıcı, İstanbul ticaret mahkemesi başkanı, Beyoğlu ceza mahkemesi başkanı.

İsak Ferera: Adliye Bakanlığı ceza işleri müdür yardımcısı, İstanbul başlangıç savcısı.

David Aciman: Adliye Bakanlığı çevirmeni.

3- Maliye hizmetlerinde:

Vitalis İstrumsa: Rumeli vilâyatı selâse (üç vilayet) si mali komisyonu genel sekreteri, Maliye Reformu Komisyonu üyesi, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'da basılan banknotları kantrolle görevli.

Jak Bey Nahmiyas: 1880 yılında Türkiye Maliye işlerini düzeltmek için Almanya'dan getirilen müsteşar Wittendorf Bey'in yardımcısı ve onun 1886 yılında ayrılması üzerine, Maliye Bakanlığı Ulusal Borçlar muhasebe denetçisi iken, hükümetin 1888 tarihinde Berlin'de Deutsche Bank ile akdettiği bir borçlanma meselesinden dolayı özel memuriyet ile Berlin'e ve 1891 ve 1893 borçlanma tahvillerinin basımını denetlemek üzere özel memuriyet ile Londra'ya ve Paris'e gitmiştir.

Nesim Gibre: Hazinei hassa (padişahın özel serveti) muhasebe müdürü.

Nisim Ruso: Maliye Bakanlığı özel kalem müdürü ve sonradan Tömbeki şirketi hükümet komiseri.

Nisim Kastro: Sayıştayda üye.

David Ben Maor: İstanbul vilayeti Padişah mülkleri müdürü, Drama sancağı muhasebecisi, Maliye Reformu komisyonu sekreteri, Maliye Bakanlığı genel veznesi müdür yardımcısı, parasal işlemler Ulusal Borçlar şubesi müdür yardımcısı, Maliye Bakanlığı para işleri ve işlemleri yardımcı müdürü, Cumhuriyet hükümeti genel muhasebe müdür yardımcısı, bundan başka, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olu-

şan barış kuruluna maliye müşaviri olmuş ve I. Dünya Savaşı'nda vadesi gelen Osmanlı borçlanmaları kuponlarının Fransız frangı ile ödenmesi konusu için özel memuriyet ile Paris'e gitmiştir.

Ziya Matalon: Maliye müfettişi (sonradan Ziya Matlaeddin).

Ferid Aseo: Maliye müfettişi ve sonradan İtibarı Milli Bankası İzmir şubesi müdürü.

Zeki Hayon: Maliye müfettişi.

4- Eğitim hizmetlerinde:

İshak Hamon: Eğitim Bakanlığı İstatistik müdürü ve sonra yazın ve çeviri kurulu üyesi.

İlyas Şaki: Eğitim denetleme komisyonu üyesi.

Doktor Soma Veliç: Eğitim Bakanlığı Sağlık işleri müfettişi.

Muiz Fresko: İstanbul resmi okulları Fransızca müfettişi.

İstanbul Darülfünun (üniversite) şubelerinde:

a- Tıp Fakültesinde:

Doktor Spitzer: Anatomi profesörü.

Koramiral İlyas Kohen: Göz hastalıkları öğretmeni.

Jak Mandil Paşa: İç Hastalıkları öğretmen yardımcısı.

Pepo Akşoti: Sinir Hastalıkları profesörü.

Samoil Abravaya: İç Hastalıkları öğretmeni

Samoil Kohen: Hordebin. Anatomi öğretmeni.

b- Hukuk Fakültesinde:

Mişon Ventura: Roma hukuku ve karşılaştırmalı kanunlar profesörü.

Muiz Kohen (Tekinalp): Maliye Bilimleri profesör yardımcısı.

Leon Şönman: Ceza Hukuku profesör yardımcısı.

c- Edebiyat Fakültesinde:

Bu eserin muharriri: Sami dillerin karşılaştırmalı grameri profesör yardımcısı ve sonradan Eski Doğu Kavimleri Tarihi profesörü.

Yakub Habib: Metafizik profesör yardımcısı.

d - Fen Fakültesinde:

Doktor Samoil Sion: Fizik profesör yardımcısı.

İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde bulunan yabancı Ya-

hudi Profesörler

1933'de Cumhuriyet Hükümeti bilime daha büyük bir değer vermek amacıyla üniversiteyi düzeltmeye karar vermiş ve bunun için İsviçreli Profesör Malche'i İstanbul'a davet etmiştir.

O zaman, İstanbul Üniversitesi'nde, bugün Tıp Fakültesi Pathologie profesörü ve Pathologie Enstitüsü müdürü Filip Schwartz vardı. Dışarıda ihtiyaç içinde bulunan Alman bilginleri Cemiyetine (Notgemeinschaft, Deutscher Wissenschaftler im Ausland) mensup olan Schwartz, Eğitim Bakanı ve Malche ile temas kurarak işsiz kalan Alman Profesörler arasından yeni Üniversite için profesör seçmenin yararlı olacağını açıklamış, izahatı kabul olunmuş ve bu iş kendisine havale edilmiştir. Schwartz, vakit kaybetmeden profesör seçme işine girişmiştir.

Hitlerizm'in sonucu olarak Almanya'da açıkta kalan profesör ve bilginlerin sayısı 1,202 olup yüzde doksanı Yahudi ve yüzde onu Hitlerizmi hoş görmeyen Hıristiyan idi. En önce, bu bilginlerden yararlanan Türkiye ve Birleşik Amerika Devletleri olmuştur. Bunlardan her biri kırkar profesör almıştır. 1935'te İstanbul Üniversitesi'nde, asistan da dahil, elli altı bilim adamı vardı [330].

İstanbul üniversitesinde bulunmuş olan ve bulunan yabancı Yahudi profesörlerin isimleri şunlardır:

Tıp Fakültesi:

* Prof. Braun	Bakteriyologie.
* Prof. Julius Hirsh	Sıhhat
* Prof. Igersheimer[331]	Ophtalmologie
* Prof. Kantorowicz	Diş tababeti
* Prof. Lipchitz	Biyologik kimya
+ Prof. Liempmann	Gynécologie
* Prof. Löwenthal	Histologie Embriologie.
* Prof. Nissen[332]	Cerrahlık
Prof. Obendorfer	Genel ve deneysel Pathologie
Prof. Ph. Schwartz	Patologik Anatomi.

[330] Bu bilgi, Une crise dans le monde universitaire adlı broşürden alınmıştır. Londra 1935.

[331] Profesör Igersheimer, 1937 yılında Kahire'de toplanan göz hastalıkları kongresinde İstanbul Üniversitesi'ni temsil etmiştir.

[332] Profesör Nissen, 1938 yılında, Vaşington'da toplanan Cerrahlık kongresinde İstanbul Üniversitesi'ni temsil etmiştir.

Prof. Winterstein	Fizyologie
Prof. Haurowitz	Biyologik kimya
Prof. Hellmann	Otologie - Laryngologie
+ Prof. Ruttin	Otologie - Laryngologie
Prof. Frank	Dahili klinik
Prof. Sgalitzer	Radiologie
Prof. Peterfi	Histologie
Dr. Steinitz	Dahili laboratuar
Bayan Dr. Ottenstein (doçent)	Cild hastalıkları
Dr. Ladewig	Kanser Enstitüsü
Dr. Weissglass	Radiologie
Dr. Reininger	Radiologie
İlmi Yardımcı:	
Dr. Silberstein	Bactériologie
Hukuk Fakültesi:	
* Prof. Ernst Hirsh	Ticaret hukuku
* Prof. Honig	Hukuk felsefesi ve Ceza hukuku
Prof. Neumark	Siyasi Ekonomi
+ Prof. Strupp	Beynelmilel Hukuk
Prof. Isaac Alfred	Siyasi Ekonomi
Prof. Andr. Schwarz	Roma Hukuku
Edebiyat Fakültesi:	
* Prof. Spitzer	Romanologie
Prof. Auerbach	Romanologie
Prof. Peters	Psychologie
+ Prof. Süssheim	Doğu Dilleri
Prof. Gottschalk	Üniversite kütüphanesi işleri
Fen Fakültesi:	
Prof. Brauner	Genel Bitkiler
Prof. Heilbronn	Özel Bitkiler
* Prof. Dember	Genel Fizik
* Prof. Freundlich	Astronomie
+ Prof. Rosenberg	Astronomie
* Prof. Gleisberg	Astronomie
* Prof. Mises	Genel Matematik
* Prof. Reichenbach	Tabii Felsefe
* Prof. Prager	Özel Matematik
Prof. Rosenthaler	Pharmaceutik
Prof. Arndt	Genel Kimya

+ Prof. Herzog	Sınai Kimya
* Prof. Gross	Sınai Kimya
* Bayan Prof. Geiringer	Matematik
Bilimsel yardımcı:	
Bayan Löwe	Genel Kimya
Dr. Hirsch	Biyologik kimya

Ankara Üniversitesi'nde bulunmuş olan ve bulunan yabancı Yahudi Profesörler

Prof. Landsberger	Sümerologie.
Prof. Gerngross	Teknologie Kimyası
Prof. Ruben	Hindologie

Bunlardan başka aşağıdaki isimler Devletin çeşitli hizmetlerinde bulunmaktadır.

Dr. Baeher - Sağlık Bakanlığı serologie enstitüsü müd.

Dr. Bodenheimer- Küçük tarımlar öğretmeni

Prof. Eckstein - Nümune hastahanesi çocuk hastalıkları Dr.

Prof. Melchior - Nümune hastahanesi operatörü

Prof. Laqueur - Nümune hastahanesi tabii tedavi tabibi.

Dr. Franz Hillinger - Eğitim Bakanlığı mimarı

Karl Erbert - Ankara Musiki Konservatuarı rejisörü.

Bu zat Hitler idaresinin başlangıcına kadar Berlin Operası Genel Müdürü idi.

Yüksek mekteplerde:

a- Harbiye Mektebinde:

İsrail Lupo: Fransızca öğretmeni; onun Mülkiye Mektebinde Fransızca öğretmenliği de vardır.

b- Mühendishanei Berrii Hümayun'da ve Hendesei Mülkiye'de:

Salamon Musaço: Fransızca öğretmeni

Yusef Pardo: Fransızca öğretmeni

Bohor Elnekave: Fransızca öğretmeni

İlya Peres: Fransızca öğretmeni

Jak Abravaya: Fransızca öğretmeni

Muiz Zeki Albala: Fransızca öğretmeni

İsak Ferera: Fransızca öğretmeni

---

* işareti, mukavelelerinin sona ermesi üzerine üniversiteden ayrılan, + işareti vefat eden profesörleri gösterir.

İzidor Galimidi: Fransızca öğretmeni
Hayim Nahum: (Eski Hahambaşı)
c- Yüksek Ticaret Mektebi'nde
Doktor Yakir Bahar: Ticaret Bilgileri öğretmeni
Avram Benaroya: Stenografi öğrtemeni
d- Darülmualliminde:
Isak Hamon: Aritmetik öğretmeni
Muiz Fresko: Fransızca öğretmeni
Haim Ludner: Almanca öğretmeni
e- Maliye Mektebi'nde:
Nisim Ruso: İktisat öğretmeni
f- Veteriner Mektebi'nde:
Samoil Abravanel: Veteriner öğretmeni. Bugün Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ordinaryüs Profesörü.

5- Orman, Tarım ve Ticaret hizmetlerinde:

1859'da Fransa'dan getirtilen bir fen kurulunun yönetimi altında Maliye Bakanlığı binasında bir orman okulu açılmıştır. Bu okuldan mezun olan üç Musevi, orman müfettişi sıfatıyla Devlete hizmet etmişlerdir. İsimleri şunlardır:

Nisim Aciman: Manastır vilayeti orman müfettişi.

Muiz Bey Dalmediko: Kütahya ve Karahisar sancakları orman müfettişi ve terfian Cezayiri Bahri Sefid vilayeti baş müfettişi. Bu zat sonradan Bahriye Nezaretine geçerek, Albay rütbesiyle tercüme bürosu ve yabancı yazışmalar müdürü olmuştur.

Viktor Mizrahi: Çeşitli merkezlerde orman müfettişi olmuştur.

İsak Levi: Adana vilayeti tarım müfettişi.

Vitalis İstrumsa: Selanik vilayeti tarım okulu müdürü, İzmir Filoksera mücadelesi heyeti müdürü, Selanik ve Kosova vilayetleri tarım müfettişi.

Daviçon Levi: Yanya Ticaret Odası başkanı, sonra Yanya vilayeti milletvekili:

Hazkiyal Sason: Ticaret Bakanlığı müsteşarı.

6- Sağlık hizmetlerinde:

a- Yüksek Sağlık Meclisi üyesi
Doktor Samoil Abravaya: Yüksek Sağlık meclisi üyesi
Doktor Viktor Bey Galimidi: Yüksek Sağlık Meclisi üyesi
b- Karantinada:

Doktor Teodor Şnitser: Vaktiyle Türkiye'nin bölümlerinden olan Karadağ'ın Antivari şehri karantina doktoru Şnitser, burada 1865-69 yılına kadar hizmette bulunmuştur. Kendisi Prusya'nın Silezia eyaletinde doğmuş ve henüz küçükken Hıristiyanlaştırılmıştır. Şnitser, Antivari'den Mısır'a ve oradan Sudan'a giderek Mısır Sudanı valisi Gordon'un hizmetine girmiş ve bu münasebetle Emin Bey ismini almıştır. 1878'de Hattı üstuva (ekvator) eyaletlerinin valisi olmutur. Hizmetlerini takdir eden Mısır Hıdivi onu "Paşa" rütbesiyle ödüllendirmiştir. Bir süre sonra, yeni keşiflerde bulunmak üzere bağımsız Kongo memleketine gitmiş ise de bir daha dönmemiştir. 1892'de öldürüldüğü sanılıyor. [333].

Doktor İsrail Aseo: Karantina hekimi

Doktor Alalu: Karantina hekimi

Doktor Bohor İsrail: Karantina Hekimi

Doktor Saks:

Doktor Bednavski:

c- Daülkelb Enstitüsü'nde:

Doktor Naim Elnekave: Müdür. Doktor Elnekave, Tıp Fakültesinde, Gülhane Tatbikat Mektebinde, Baytar Mektebi'nde, Baytar Tatbikat Mektebi'nde, Küçük Sıhhiye Memurları Mektebi'nde her yıl uzmanlığıyla ilgili konferanslar verir.

d- Akıl Hastanesinde:

Doktor Kastro: Başhekim

Jak Danon: Başhekim yardımcısı

e- Bakteriyolojihanede:

Doktor Aseo: Bakteriyolojihane şube müdürlerinden

7- Posta ve Telgraf hizmetlerinde:

Bensiyon ...: Manastır merkez telgrafhanesi müdürü

David Sarfati: Beyrut telgrafhanesi müdürü(*)

Alber Galimidi: Beyrut merkez telgrafhanesi baş memuru(*)

..... Boton: Selanik merkez telgrafhanesi müdürü

Jül Abravaya: Rodos postanesi müdürü

Eliya Romano: Rodos postanesi müdürü

Polis hizmetlerinde:

Behor Roditi: Mithat Paşa'nın İzmir valiliği zamanında, İzmir'de polis olan Roditi, İkinci Abdülhamid'in Mithat Paşa'yı tevkif etmek

[333] Jewisch Encyclopedia. V. (Emin Paşa maddesi)

için İzmir'e gönderdiği heyetin amaçlarını öğrenmeyi başararak durumdan Mithat Paşa'yı haberdar etmiş ve onu kaçırmıştır.

Rafael Çikurel: Uzun süre İzmir Pasaport polis merkeziyle Balkan Savaşı'nda Beyoğlu polis merkezinde bulunmuştur. İlk defa olarak Türkçe parmak izi konulu eseri yazmış ve usullerini uygulamıştır. Memlekete hizmetleri çoktur.

Semoil İsrail: Rumeli'de mahkeme üyeliklerinde bulunduktan sonra, Galata deniz polis merkezi memuru ve derecesi yükselerek İstanbul Polis Müdürlüğü adli bölümü ve sonradan siyasi bölümü müdürü olmuştur. Mahmud Şevket Paşa'nın katli olayından sonra Semoil İsrail, bir polis heyetiyle beraber katilleri aramaya gitmiş ve polislerle katiller arasındaki çatışma sırasında yaralanmış ve üç ay hastanede yatmıştır. Enver ve Talat Paşaların başkanlığında 15 Kanunusani (Ocak) 1912'de Babıali'yi basan ve Kâmil Paşa kabinesini deviren, İttihad ve Terakki grubu içinde Semoil İsrail de vardı.

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen ateşkes sırasında, İtilâf Devletleri Semoil İsrail'i Mudanya antlaşmasının imzasına kadar memuriyetten uzak tutmuşlardır. Milli Hükümet'in İstanbul ilk valiliğinde bulunmuş olan Albay Esat Bey (sonradan general olmuştur) Semoil'i Galata deniz polis merkez memurluğuna atarken, yanında bulunan İstanbul polis müdürü huzurunda şu sözleri söylemiştir: "İtilaf Devletleri polislerinin müdahalesiyle deniz polis merkezinden uzaklaştırılmış olan hükümetimizin nüfuzunun geri alınmasını senden beklerim". Gerçekten bir hafta içinde, deniz merkezinde Türk nüfuzu tekrar hakim olmuştur. Semoil İsrail, Ankara'da oluşan Yüksek Polis Koleji öğretim kurulunda bulunduktan sonra, kendi isteğiyle aynı görevle İstanbul Polis Okulu'na naklolunmuştur. Bugün emekliye ayrılmıştır.

(*) Trablus Garp Savaşı sırasında, İtalya'nın "Piza" kruvazörü Beyrut'a gelip "Avnullah" korvetiyle "Samsun" torpidosunu, uluslararası kurallara aykırı olarak topa tuttuğu zaman, Sarfati ve Galimidi Beyrut'ta bulunuyorlardı. Postada çalışan bütün Suriyeli Hıristiyan memurları dağa kaçtıkları halde, bu iki memur ile üç Türk memuru görevleri başından ayrılmayarak, İstanbul ve Beyrut ilinin çevre bölgeleriyle haberleşmeyi sürdürmüşlerdi.

ON ALTINCI BÖLÜM

Mebusan ve Ayan Meclislerinde Yahudi üyeler - Kızılay'da Yahudiler

1- Mebusan ve Ayan Meclislerinde Yahudi üyeler

1877'de açılan Birinci Mebusan Meclisinde bulunan mebuslar (milletvekilleri):

Avram Aciman: İstanbul mebusu
Menahem Saleh: Bağdad mebusu
Ziyver....: Bosna Saray mebusu
Daviçon Levi: Yanya mebusu

1908'de açılan İkinci Mebusan Meclisi'nde bulunan mebuslar:

Vitali Faraci: İstanbul mebusu
Emanoel Karasu: Selânik mebusu
Nissim Masliyah: İzmir mebusu
Hazkiyal Sason: Bağdad mebusu

İkinci Mebusan Meclisine üç defa seçim yapıldığından, vefat eden Faraci'nin yerine ve Selânik'in Yunanistan'a geçmesi üzerine, Karasu, İstanbul mebusu olmuştur.

Müderris Mişon Ventura: Mütareke esnasında açılan Mebusan Meclisinde İstanbul mebusuydu.

Cumhuriyet döneminde, Büyük Millet Meclisi adıyla açılan Mebusan Meclisinde bulunan mebuslar yeni tabirle "Milletvekilleri" şunlardı:

Doktor Semoil Abravaya: Niğde ili Milletvekili. Bu zat beşinci ve altıncı dönemlerde yani 1935 - 1942 yıllarında görev yapmıştır.

Bu eserin yazarı: Niğde ili Milletvekili olup Abravaya'dan sonra yedinci dönemde yani 1943 - 1946 yıllarında milletvekilliği yapmıştır. 1946 devresinin son günlerinde, Büyük Millet Meclisi'ne sevkedilen Üniversite tasarısında (projesinde) Üniversiteye kabul edilecek doçentlerin tabi olacakları sınavlar arasında bir yabancı dil sınavı da vardı. Bu eserin yazarı bunu yeterli görmeyerek yabancı dilin ikiye çıkarılmasını teklif etmiştir. Teklif uzun uzadıya tartışıldıktan sonra nihayet 13 haziran 1946'da kabul olunmuştur (Kanunu numarası: 4936).

Avukat Salamon Adato: İstanbul Milletvekili olup şimdiki yani se-

kizinci dönemde görevini yapmaktadır.

Daviçon Karmona: İstanbul ayan üyesi (Birinci Ayan meclisinde)

Behor Eşkenazi: İstanbul Ayan üyesi (İkinci Ayan meclisinde).

Behor Efendi, Ayan üyesi seçilmeden önce, Şürayı Devlette (Danıştayda) üye ve ondan önce de İstanbul Belediye Başakanı yardımcısıydı..

2- Hilâli Ahmer'de, yani Kızılay'da Yahudiler:

Türkiye'de Hilâliahmer ilk defa 1869'da ve ikinci defa 1911'de kurulmuştur. Birinci Hilâliahmer'de hizmetleri geçen Musevilerin isimleri şunlardır:

Doktor J.Kastro: Cemiyetin kurucularından ve tüzük komisyonu üyelerinden, genel sekreter yardımcısı.

A. Benzonana: Cemiyetin kurucularından

Avukat A. Kastro: Cemiyetin kurucularından

Madam Fernandez: Cemiyetin kurucularından

İkinci Hilâliahmer'de hizmetleri dikkat çeken Musevilerin isimleri şunlardır:

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi: Cemiyetin kurucularından

Vitali Kamhi: Genel merkez üyelerinden

Avukat Avram Nom: Genel Merkez üyelerinden

Avram Amato: Genel Merkez muhasebe müdürü

Bu eserin muharriri: Genel Merkez, Batı dilleri çevrimeni ve sekreteri ve "Hilâliahmer Mecmuası" yazarı. Bu yazar iki yıl bütün dergiyi yani Türkçe, Fransızca ve İngilizce bölümlerini öbür yıllarda, işlerinin çokluğundan dolayı yalnız Fransızca ve İngilizce bölümlerini üstlenmiştir.

Doktor Jak Suhami: Balkan Savaşı'nda Kadırga ve Birinci Dünya Savaşı'nda Galatasaray Hilâliahmer Hastanesi Başhekimi.

Hahambaşı Becarano Efendinin kızları **Matmazel Raşel Becarano** ve **Matmazel Diyamanti Becarano:** Birinci Dünya Savaşı'nda Edirne'de açılmış olan Hilâliahmer hastanesi müdürleri idiler.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Türk Edebiyat ve Basın Dünyasında Yahudiler
Türkçe eser yazan Yahudiler - Türkçe gazete ve dergi yayımlayan Yahudiler- Türk basınına yazı yazan Yahudiler

1- Türkçe eser yazmış olan ve yazan Yahudiler:

Bahriye emekli Albaylarından **Doktor Galimidi:** Hıfzıssıhai Etfal.

Bahriye Nezareti tercüme ve yabancı yazışmalar kalemi müdürü emekli **Albay Muiz Dalmediko:** 1- Muallimi Lisanı Fransevi (Türklere Fransızca öğretmek için), 2- Muallimi Lisanı Osmani (Türkçe bilmeyenlere Türkçe öğretmek için), 3- Sarf ve Nahvi Osmani, 4- Talim ve Terbiye (Türkçe okuma kitabı).

Merhum Avukat **İsak Ferera:** Aşina Sesler. Şiir mecmuası

Avukat **Avram Nom:** Kalbi Şikeste; Şiir mecmuası [334]

İsak Hamon: Hesab kitabı; ilköğretmen okulunun birinci ve ikinci yılları için.

Ticaret Mektebi âlisi öğretmenlerinden **Avram Benaroya:** Türkçe Stenografya yöntemi.

Ticaret Mektebi âlisi öğretmenlerinden **Yakır Bahar:** İktisad Ticareti

Hukuk Doktoru **Gad Franko:** 1- Yunani Kadim de Terbiye Nazariyeleri, 2- Tetebbuat, 3- Muallimlere, 4- Jean Jacques Rousseau'nun terbiye nazariyeleri, 5- Kanunu Medeni rehberinin birinci, ikinici, üçüncü ve dördüncü ciltleri, (kalan ciltler hazırlanmaktadır.)

Doktor **Şemoil Abravaya:** 1- Mecellei Emrazı Dahiliye, 2- Emrazı Mideviye.

Muiz Kohen (Tekinalp): 1- Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet, 2- Türkler Muharebede ne Kazanabilirler? 3- Türkleştirme. 4- Kemalizm, 5- Türk Ruhu.

Profesör **Mişon Ventura:** 1- Roma Hukuku, 2- Mukayeseli Hukuku Medeniye, 3- Felsefei Hukuk, 4- Hukuku Ticariyei Bahriye

Avram Danon: Mebahisi Lisaniye ve İştikakiye

Nisim Ruso: Almanyanın Milli İnkişafı (Fransızcadan tercüme)

Nisim Masliyah: Osmanlı Parlamentosu

Bayan **Lea Zolotarewski:** İgor Seferi Hakkında Kaside.

---

[334] Bugün Türkçe şiir yazan genç Yahudiler şunlardır: Bayan Berta Bensusen ve Nisim Çiprut. Marsel Şalom, Türkçe ve Fransızca.

Aslen Rus Musevisi olan ve şimdi Tel-Aviv'de yaşayan Doktor Lea Zolotarewski İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde okumuş ve 1931'de bu konuyu, doktora tezi olarak seçmiştir. Bayan yazar, tezinde bu Rus destanında, kelimeler, deyimler ve seciye emareler gibi bazı Türk unsurlarının bulunduğunu kanıtlıyor, Kıpçak (Bir nevi Türk lehçesi) edebiyatının ancak on dördüncü yüzyılda başladığı konusunda ileri sürülen görüşleri çürüttüğünü ve bu destanda göze çarpan bazı belirtilerin, Kıpçak edebiyatının on ikinci yüzyılda da mevcut olduğunu gösterdiğini anlatıyor.

Ordinaryüs Profesör **Samoil Abravanel:** Aysoy adıyla tanınmış olan bu bilginin Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde kürsüsü vardır. Otuza varan büyük, küçük eserleri arasında: 1- Hayvanlara mahsus İç Hastalıklar, iki cilt. 2-Umumi Emraz, iki cilt, 3- Radyobiyologie. 4- İstanbul ve Ankara Havasında ionizasion Tetkikleri, 5- Oğlan mı, Kız mı? vesaire vardır.

Aysoy, hastalıkları teşhise, ürünlerin cinsini tayine, ceninin cinsiyetini açığa vurmaya, veremi, kanseri, frengiyi meydana çıkarmaya yardım eden yeni Radiesthesique metoduyla bilim dünyasında ün kazanmış olup, eserlerin büyük bir kısmı bu metodla ilgilidir [335].

Doktor Yakir Bahar: İktisadi Ticaret.

Bu eserin muharriri: 1- Hamurabi Kanunu, 2- Türkçede Arabi ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri, 3- Küçük Türk Tetebbuler (birinci cilt), 4- Üç Sami Vâzii Kanun (Hamurabi, Musa, Muhammed), 5- Türkler ve Yahudiler, 6- Vatandaş Türkçe Konuş, 7- Hittit Kanunu, 8- Asur Kanunu, 9- Bodrum Tarihi, 10- Bodrum Tarihine ek.

İlyas Bahar: Geçenlerde vefat eden bu zat, İstanbul'da "Kanaat" Kitabevi adıyla tanınmış kitabevinin sahibidir. Her ne kadar kendisi eser yazmamışsa da bir çeyrek yüzyıldan çok bir zamandan beri gerek doğrudan doğruya önemli eserler çevirtmek ve bastırmak, gerek mali imkanlara sahip olmayan yazarların eserlerini basmak veya yazarlara kolaylık göstermek suretiyle Türk kültürünün gelişmesine hayli hizmet etmiştir. 1928 yılının sonuna doğru, eski Arapça harfler yerine Lâtin harfleri esası üzerine kurulu yeni Türk harfleri kabul edilmiştir. Bu, Türkiye için büyük bir inkılâptı. Geçmişe veda ve geleceğe kapı açmak demek olan bu inkılâbı yürütmek kolay değildi. Kanaat Kitabevi her kitabevinden önce gayretle işe sarılarak, 1930'da İstanbul'da (Galatasaray'da) ve 1931'de Ankara'da açılan kitap sergilerinde yeni

[335] Aysoy'un hal tercümesiyle eserlerinin isimleri, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 282/4'nde bulunur.

Türk harfleriyle basılmış kitapları, çeşitli sözlükleri, haritaları sergilemiştir. Sergiyi ziyaret eden Başbakan İsmet Paşa, (şimdiki cumhurbaşkanı İsmet İnönü) az bir süre içinde bu kadar eser basmayı başarmış olan İlyas Bahar'ı (Bayar) kutlamış ve takdir etmiştir.

2- Türkçe gazete ve dergi yayımlamış olan ve yayımlayan Yahudiler:

Yazarı bilinmeyen: 1867'de, yazarı belli olmayan ve "Şarkiye" adını taşıyan İbrani harflerle bir gazete İstanbul'da çıkmıştır.

Yazarı bilinmeyen: 1872'de yazarı belli olmayan ve "Zaman" adını taşıyan İbrani harflerle Türkçe bir gazete İstanbul'da çıkmıştır.

Nisim Niego: 1876'da, "Ceridei Tercüme" adını taşıyan İbrani harflerle Türkçe bir gazete çıkarmıştır.

Muis Fresko: 1888-1890'da, "Üstad" adını taşıyan İbrani harflerle Türkçe bir gazeteyi İzmir'de çıkarmıştır.

Mebus Nisim Masliyah: 1908 Meşrutiyetinden sonra İstanbul'da dokuz ay kadar devam eden "İttihad" adıyla günlük ve bir süre sonra hayatı kısa olan "Hür Adam" adıyla yine günlük bir gazete yayımlamıştır.

Avukat İbrahim Nom: "Mir'at" adıyla edebi bir dergi neşretmiştir. Teşvik görmediğinden dolayı, dergi yürümemiştir.

Milâslı Behor İsrael: 1912'de "Ceridei Felsefe" adıyla bir dergi yayımlamıştır. Balkan Savaşı dolayısıyla kapanmıştır.

Muiz Kohen: Birinci Dünya Savaşı sırasında üç yıl süreyle "İktisadiyat Mecmuası" adında bir dergi çıkarmıştır. Bu dergi ulusal ekonomi ülküsünü savunurdu.

Hukuk Doktoru **Gad Franko:** Gad Franko, on üç yıldan beri "Hukuki Bilgiler Mecmuası" adlı bilimsel bir dergi yayımlamaktadır.

Alber Mazon: Eczacı Alber Mazon, "Tababet Alemi" adlı aylık bir dergi çıkarmıştır. Bu derginin başyazarı emekli Deniz Albaylarından Doktor Viktor Galimidi idi.

Doktor Marko Elnekave: "Tedavi Notları" adlı aylık bir dergi neşretmiştir.

Yakim Bahar: 15 Kasım 1941 tarihinde, "Yeni Fikir" adlı ciddi ve ayda iki defa çıkan Türkçe - Fransızca bir derginin ilk sayısını yayımlamıştır. Sahibinin askeri hizmetine tesadüf ettiği için dergi ancak bir yıl devam edebilmiştir.

Albert Kohen: "La Boz de Türkiye" adlı ve ayda iki defa çıkan Türkçe - İspanyolca - Fransızca dergiyi neşretmiştir. Dokuzuncu yılı-

na giren bu dergi, bugün de yayınına devam etmektedir.

Moşe Benbasat ve **İzak Yaeş:** "Şabat" adlı ve haftada bir çıkan Türkçe - İspanyolca bir gazeteyi neşretmektedirler. İlk sayısı 1947 yılının Temmuz ayı içinde çıkmıştır.

3- Türk basınına yazı yazmış Yahudiler:

Doktor Viktor Galimidi: On beş yıl kadar "Sabah" gazetesinin tıp yazarı olduktan sonra "Tababet Alemi Mecmuası" başyazarı oldu.

Avukat İsak Ferera: Çeşitli gazete ve dergilere

Avram Nom: Çeşitli gazete ve dergilere

Jak Menaşe: Ticaret Odası gazetesinin Türkçe ve Fransızca bölümleri yazarıydı.

Hukuk Doktoru Gad Franko: Vaktiyle İzmir'de çıkan "Hidmet" gazetesiyle İstanbul'un çeşitli gazetelerine.

Avukat Muiz Kohen: "Yeni Mecmua" ile çeşitli gazetelere.

Doktor Semoil Abravaya: "Tıp Fakültesi" dergisine

Nisim Ruso: "İttihad" gazetesine.

Nisim Masliyah: Selânik'te "İttihad ve Terakki" gazetesiyle İstanbul'da neşrettiği "İttihad" ve sonra "Hür Adam" gazetelerine.

Muiz Ventura: "Hukuk Fakültesi ve Ceridei Adliye" dergilerine.

Behor İsrail: "Hadisat" gazetesi yazı kurulu müdürü idi.

Müteveffa Behor Habib: "İkdam" gazetesine.

Mahir Ruso: "Muhamat" dergisne

Nehama Kohen: "Hukuki Bilgiler" dergisine.

Salvator Adato: "İstanbul Barosu" dergisine.

Menahem Alguadiş: "İstanbul Barosu" dergisine.

Müteveffa Selim Mizrahi: İzmir'de çıkan "Ahenk" gazetesine.

Bu eserin muharriri: İzmir'de "İzmir" ve "Hidmet", Mısır'da "Meşveret", "Şürayı Ümmet", "Şürayı Osmani", "Doğru Söz", İstanbul'un hemen bütün gazeteleriyle "Hilâliahmer Mecmuasına", "Yeni Mecmuaya", "Büyük Mecmuaya,", "Türk Tarihi Encümeni Mecmuasına" ve "Edebiyat Fakültesi" mecmuasına.

Not - Türkçe alfabe ve küçük okuma kitabı yazan Türk Yahudi öğretmenlerin eserleri, bu cetvele dahil değildir.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Yahudilerin Türkleşmesi
İspanya göçlerinden İbrahim Müteferrika zamanına kadar - İbrahim Müteferrika'dan Tanzimata kadar - Tanzimattan Cumhuriyet zamanına kadar - Şimdiki durum - Vatandaş Türkçe konuş.

1- İspanya göçlerinden İbrahim Müteferrika zamanına kadar:

1492'de İspanya'dan ve bir süre sonra Portekiz'den çıkan Yahudiler'in bir kısmı İngiltere, Hollanda, Fransa, İtalya ve Türkiye'de yerleşmişler, ilk dört memlekette yerleşenler, zamanla, İspanyolcayı ve Portekizceyi ve Türkiye'de yerleşenler yalnız Portekizceyi terketmişlerdir.

Niçin?

Bu "niçin" e cevap vermeden önce, İspanya'dan ve Portekiz'den çıkan Museviler, yıllarca Endülüs Arapları ile sonradan İspanyollarla beraber yaşamış olan atalarından maddi bir kültüre mirasçı olduktan başka, kendileri de ayrıca yüksek manevi bir kültür elde etmişlerdir. Bu şartlar altında bulundukları halde Museviler, seçmek mecburiyetinde bulundukları yeni yurtlarına banker, tüccar ve sanatkâr olarak sığındıkları gibi yazar, tarihçi, şair, doktor, tabip, matematikçi, filozof, matbaacı olarak da sığınmışlardır. Zamanla bu sığınmacıların durumu, sığındıkları memleketlerin kültür ve eğitim derecelerine göre değiştiği ve bu değişikliğin de, aslen konuştukları dillerin değişmesi veyahut devam etmesi üzerine etki yaptığı görülmüştür. Bunu açıklamak için yukarıda sorduğumuz "niçin" e cevap verelim.

a- İspanya'dan ve Portekiz'den İngiltere'ye ve Hollanda'ya gelen Musevi göçmenleri.

Bu iki memlekette, İngilizce ve Hollanda dili, memleketin aslı ve genel dilleri olduğundan ve ikisinde de kültür ve eğitimin başlıca etkeni olan "matbaa" bulunduğundan ve bu iki memleketin dilleri, edebiyatları, bilim ve fenleri matbaa aracılığıyla ilerlediğinden yeni göçmenler bu iki memlekette konuşulan genel dilin etkisiyle manevi kültürün etkisinin dışında kalmamışlar ve beraberlerinde getirdikleri İspanyolca ve Portekizcenin, sosyal yasalara uyarak, zamanla, azar azar, bu iki Latin dili ile aslen ilişkili olmayan İngilizce Hollanda dili tara-

fından yutulması üzerine, İngilizce ve Hollanda dilini hem ana dili, hem de Eski Ahit ve öteki dini kitapların tercüme ve yazım aracı olarak kalıtım yoluyla kabul etmişlerdir. Gariptir ki Eşkenazim denilen Yahudilerin, İbranice telaffuzu ve örf ve adet farkı yüzünden, bu İspanya ve Portekiz göçmenleri dinsel musiki olarak memleketlerinden beraberlerinde getirdikleri Arap musikisini bugün bile muhafaza etmektedirler. Bundan yirmi yıl önce Amsterdam Yahudi Portekiz cemaati, sinagoglarında görevlendirmek üzere, İstanbul'dan bir haham istemiştir.

b- İspanya ve Portekiz'den Fransa'ya ve İtalya'ya gelen Musevi göçmenleri:

İspanyolca ve Portekizce, Fransızca ve İtalyanca'nın aynı dil grubuna, yani Latin grubuna mensup oldukları için, İspanya ve Portekiz göçmenleri, İngiltere ve Hollanda hakkında ileri sürülen nedenlerden ve dil benzeyişinden dolayı, daha çabuk Fransızca ve İtalyanca'yı kabul etmişlerdir.

c- İspanya ve Portekiz'den Türkiye'ye gelen Musevi göçmenleri:

Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumu öbür göçmenlerin durumundan farklı olmuştur.

Türkçe, kültürel, dinsel, sosyal ve ekonomik etkilerden dolayı İspanyolca'yı yutamamıştır.

Kültürel etki:

Burada söz konusu olan kültürel etki, maddi değil, manevi etkidir. 1492'de Türkiye'ye gelen Musevilerin manevi kültürü vardı. Bu manevi kültürün sürdürülmesi için gerekli etkene yani matbaaaya sahip idiler. Bu göçmenler 1494'te İstanbul'da, 1510'da Selânik'te, 1554'te Edirne'de, 1563'te Filistin'in Safet şehrinde, 1605'te Şam'da, 1646'da İzmir'de matbaa açmışlardır. Bu matbaalarda - yasak olduğu için Türkçe ve Arapçadan gayri - Yunanca, Lâtince, İspanyolca, İbranice eserler basılırdı (Sayfa 112'ye bak.). Türkiye'de İbrahim Müteferrika, Arap harfleriyle işleyen ilk matbaayı 1727'de açmaya başlamış ve 1729'da ilk Türkçe kitabı basmıştır. 1494'te açılan matbaa ile 1727'de açılan matbaa arasında geçen zaman 233 yıllık bir zamandır. Yeni açılan bu matbaa ilgisizlik yüzünden üç dört yıl işledikten sonra kapanmış ve memleket kırk yıl daha matbaasız kalmıştır. Bu zaman zarfında memlekette Türkçe basılı kitap olmadığından, İspanyol Musevileri Türkçe'den yararlanamayıp, bildikleri İspanyolca muhiti içinde sıkışıp kalmışlardır.

Toplumsal etki:

Toplumsal etkiyi anlamak için İspanya Yahudilerinin Türkiye'de oturdukları yerlerin koşullarını incelemek gerekir.

İspanya'dan ve daha sonra Portekiz'den Türkiye'nin büyük merkezlerine gelen Museviler, zamanla kendilerine özgü mahalleler oluşturarak, oralarda gruplar halinde yaşamışlar ve dilleriyle örf ve adetlerini korumuşlardır.

İspanyol Musevileri, daha çok ticaretle uğraştıklarından, ticaretlerine yeni çıkış yerleri bulmak için, Musevi yoğunlukları çok olan İstanbul, Edirne, Selânik, İzmir, Bursa ve Rodos gibi yerlerin Musevileri, bu şehirlerin civarlarına gitmişler ve zamanla, küçük küçük yeni cemaatler oluşturmayı başarmışlardır.

Bu suretle İstanbul'dan, Doğu Trakya; Edirne'den Batı Trakya; Selânik'ten, Makedonya; Bursa'dan, Marmara denizi sahilleri; İzmir'den, eski Aydın vilayeti; Rodos'tan, kendisine doğru bakan Anadolu sahilleri Musevi cemaatleri meydana gelmiştir. Böylece meydana gelmiş olan küçük cemaatlerin bireyleri, Türk mahalleleri arasında dağınık bir halde yaşarlardı. Büyük ve küçük cemaatler teşkil edip Türkçe'den başka bir dil konuşan bu İspanyol Musevilerin erkeklerinin durumu, kadınlarınkinden farklı idi. Erkekler, işleri gereği çarşılara gitmek mecburiyetinde bulunduklarından, iyi kötü, Türkçe konuşmayı öğrenirlerdi. Evlerinde yaşayan kadınların hali ise, yoğunlukları az ve yoğunlukları çok olan cemaatlere göre değişir. Türk mahallerinde dağınık yahut karışık bir halde yaşayan kadınlar ve çocuklar, sosyal kurallara uyarak, farkına varmadan, hoş ve zengin deyimlerle dolu halk Türkçesini, hemen hemen Türk telâffuziyle, konuşurlar ve İspanyolcalarını koyu bir Türkçe boya ile boyarlar. Musevi yoğunluğu çok olan mahallelerdeki kadınlar ve çocuklar toplu bir halde yaşadıklarından sosyal kurallara uyarak, daima Yahudice - İspanyolca ve seyrek olarak Türkçe konuşurlar. Ben bu farkları, vaktiyle eski Aydın vilayetinin çeşitli yerlerinde yerleşmiş olan küçük Musevi cemaatleriyle, sakinleri sırf Yahudi olan Rodos Musevi mahallesi Musevilerinin bireyleri arasında gözlemledim.

Dinsel etki:

Bu yönü incelemeden önce, Yahudilerde, "din" in, hiçbir vakit yabancı dillerin kabulüne engel olmadığını söyleyelim. Yahudiler en eski zamandan itibaren, İbranice gibi Samice bir dil olan Aramcayı ve İbranice gibi gayri Sami bir dil olan Yunancayı kabul etmişlerdir. Eski Ahit'in bazı kısımları[336] Aramca olduğu gibi bugün bile duaların

[336] Daniyel ve Ezra kitaplarının bazı kısımları.

bir iki parçası Aramcadır.

Yunancaya gelince, yurtlarından atıldıktan sonra, Mısır'a gidip orada yerleşmiş olan Museviler, Mısır'ın Batlamyusların dönemi zamanında, Yunanca konuşurlardı. Filadelfus adıyla tanınan İkinci Batlamyus zamanında (Milattan önce 274 - 285) Tevrat Yunancaya çevrilmiştir. Yunancanın İbranice üzerindeki güçlü etkisinden, başka bir deyişle, İbranice'nin Yunanca tarafından yutulmasından korkan zamanın Yahudi bilginleri, bazı önlemler alarak ilimlerin Yunan dilinde ne gündüz, ne gece okunmamasını emretmişlerdir[337]. Bu emir, dinsel bir amaç değil, dilin yani İbranicenin Yunanca tarafından yutulmamasını hedef alırdı.

Dinin, yabancı dillerin öğrenimine engel olmadığını açıkladıktan sonra, konumuzu izah edelim. Yahudiler, modern okul bulunan cemaatlerde, son zamanlara kadar, modern okul bulunmayan cemaatlerde, şimdiye kadar, her cumartesi gecesi yemekten sonra, Tevrat'ın bir bölümünü çevirisiyle beraber okurlardı ve okurlar.

Tevrat'ın aslı ve tercümesi basılmış kitaplarla okunduğundan ve 1768 yılına kadar Türkçe matbaa olmadığından (yukarıda sayfa 100'e bak), ister istemez bu dini etken, İspanyolca'nın devam etmesine sebep olduğu gibi halkın okumak mecburiyetinde bulunduğu din yorumlarından ve ahlak kitaplarından bahseden ve İspanyolca basılmış kitaplar, İspanyolcanın devam etmesine neden olmuşlardır.

İspanya'dan Türkiye'ye gelen Museviler, kendi dillerini bilip Türkçe bilmeyen Rumlarla yine Türkçe bilmeyen Galata'da İngiliz,Fransız, Felemenk, Ceneviz vb. kolonileri bularak, ticari ilişkileri için, konuştukları Türkçe'den başka bunların dillerini de öğrenmeye mecbur olmuşlardır. Bu durum örneğin İstanbul'da konuşulan diğer dillere hükmünü kabul ettirecek bir dilin yaratılmasına engel olmuştur. Çünkü, İstanbul'un fethinden önce şehrin genel dili Rumca ve Galata'nın hakim dili Cenevizce yani İtalyanca ve Rumca idi. Fetihten pek az bir süre sonra İspanya'dan gelen Museviler, İstanbul'da konuşulan bütün dillerin çevresi dışında kalamazlardı. Bu durumun aksini Mısır'da görüyoruz. Mısır'da Arapça kabul edildiği zamandan itibaren Mısır İslamları, Kıbtileri (Hıristiyanları) Yahudileri - ki hepsi yerli idi - aynı dille konuşmaya başlamışlar ve bugün Mısır'da Arapça egemen bir dil halini almıştır.

[337] Menahot, 99

d- İspanyolcanın yuttuğu ve yutmadığı diller:

Dil biliminin garip cilveleri vardır. Bu cilveler sosyoloji prensiplerinin sonucundan başka bir şey değildir. İlişkide bulunan ve dilleri ayrı olan iki grup, ilişkilerinin derecelerine göre, dilce karşılıklı etkilenirler. Şayet bu iki grup aynı dil şubesine mensup iseler, kuvvetli grup zayıf grubu yutar. Aynı dil şubesine mensup olamayan iki gruptan biri kültürce diğerinden üstünse, bu sonuncu, birincinin etkisi altında kalır. Bu esasları saptadıktan sonra, İspanyolca'nın Türkiye'de Türkçe'den gayri konuşulan dillerle olan ilişkilerini inceleyelim:

İspanyolca ve Portekizce:

Portekizli Musevilerin, Türkiye'de yerleşmelerinden bir yüzyıl sonra sayıları nisbeten az ve dilleri İspanyolcaya pek çok benzediği ve İspanya ve Portekiz Musevileri arasında din, örf ve adet farkı olmadığı için akrabalık kurma ve karışma suretiyle İspanyolca Portekizceyi yutmuştur. Bugün Türkiye Yahudilerince konuşulan İspanyolcada, Portekizcenin bazı kalıntıları vardır.

İspanyolca ve Rabanilerin Yunancası:

Fatih, İstanbul'u fethettiği vakit, İstanbul'da Rabani, Karai, [338] Eşkenazi namı altında üç Musevi cemaati vardı. İspanyol ve Portekiz Yahudileri ile Rabani Yahudiler arasında hiçbir dini fark olmadığı ve aralarında, evlenmek suretiyle akrabalık kurmaya ve karışmaya engel hiçbir sakınca olmadığı için, zamanla İspanyolca, sayıları az olan bu Rabani cemaati bireylerinin konuştukları Yunancayı yutmuştur. Bugün İspanyolca da, Yunancanın önemsiz bazı kalıntıları vardır.

İspanyolca ve Karailerin Yunancası:

İspanyol ve Portekizli Yahudilerle Karai Yahudiler arasında dini fark olduğu ve dolayısıyla sinagogları ayrı ve bu sebepten aralarında evlenmek yoluyla akrabalık kurmaya ve karışmaya engel sakınca olduğu için, İspanyolca, zamanla sayıları az olan bu Karai cemaati bireylerinin konuştukları Yunancayı tamamıyla yutamamıştır. Karailer bugün bile ayrı bir Musevi cemaatidir. Evlerinde Türkçeden başka konuştukları dil zayıf İspanyolca, sönük Rumca olduğu gibi Tevrat'ın

[338] "Karai"kelimesi, kıraat kelimesinden türemiştir. İbranicede Tevrata "mıkra" dahi denir. Karailer yalnız Eski Ahit'in hükümlerine uyarak gereğince ve bazan harfi harfine davranırlar. Dünyada Karailerin toplamı yüz bin kişiye ulaşır çoğu Rusya'nın çeşitli şehirlerinde bulunur. İstanbul'da ve Mısır'da birer cemaatleri vardır. Öbür Yahudiler ise, Eski Ahit'in hükümleriyle beraber, adı geçen hükümleri yorumlayan "Talmud"a uyar ve onun gerektirdiği gibi davranırlar. Bunlar "Rabban" cemaatinin bireyleridir.

tercümesi yine Rumcadır [339].

İspanyolca ve Yahudice - Almanca:

İspanyol ve Portekizli Yahudilerle Eşkenazi Yahudiler arasında dini fark olmamakla beraber, İbranice telaffuzunun, dua metinlerine ek olarak Eşkenazi sinagoglarında okunan bazı özel duaların, örf ve adetlerin farkı ve bu sebeplerin sona erdirdiği evlenmelerin ve dolayısıyla karışmaların azlığı (son zamanlarda evlenme azlığı yok olmuştur) yüzünden İspanyolca, Yahudice - Almanca konuşurlar, Tevrat'ı da aynı lehçede anlar ve hatta sinagogda Doğu müziğine benzemeyen kendi müziklerini sürdürürler.

2- İbrahim Müteferrika'dan Tanzimat'a kadar:

1729'da İstanbul'da ilk Türkçe kitap basılmış, yani ülkenin bilgi seviyesini yükseltecek araç meydana getirilmiştir. Yahudiler bundan yararlanmışlar mı? Hayır. Niçin?

İspanya'dan, zengin bir bilgi yüküyle Türkiye'ye göç etmiş olan Museviler, bu yürekler acısı ve zorunlu göçün doğal olarak indirdiği darbelerden dolayı çok üzülmüşler ve zamanla, yol göstericileri ve düşünürlerinin ölümüyle, eski parlak zamanlarını kaybetmişlerdir. Bu eski parlaklığı, bir gerileme dönemi izlemekte gecikmemiştir. Ulusların hayatlarında ortaya çıkan olaylar veya bu olayların gelişmesine sebebiyet veren bir kişinin değeri yüzünden, o uluslar mutluluk yahut felâkete sürüklenirler. Esasen gerilemeye başlamış olan Türkiye Musevilerinin durumu bir kişinin ortaya çıkmasıyla, hızla uçuruma doğru sürüklenmiş ve koyu bir bilgisizlik ve bağnazlık örtüsüne bürünmüş kalmışlardır. Bu kişi, kendisinden önceki pek çok kimse gibi, "Mesih" im diye ortaya çıkan (Sabetay Sevi) adında bir adamdı. 1629 - 1676 tarihleri arasında yaşamış olan bu adam, İzmir'de doğmuştur. Sabetay Sevi gayet yakışıklı, güzel sesli olduğundan, gizli kapaklı tavır ve hareketleriyle pek çok taraftar kazanmış ve zamanında ortaya çıkan bazı olaylar da kendisine inananların sayısını artırmaya hizmet etmiştir. Gariptir ki, bu Mesih'in faaliyet alanı dünya Musevliğini kaplamıştır. Mucize yapabilir iddiasıyla, İstanbul'a gelmiş olan bu adam, Yahudiler'e hitaben vermiş olduğu bir vaazda, artık Mesih'in kendisi olduğunu, Filistin toprağının kurtuluş günü geldiğini söylemiş ve dünya işleriyle meşgul olmamalarını tavsiye etmiştir. Zamanın Galata İngiliz tüccarı, Yahudi tüccarlarından alacaklarını istedikleri vakit, bu sonuncuların, "Mesih" geldiği için, artık borçlarını veremeyeceklerini

[339] Mısır Karai cemaati Arapça, ve Kırım Karai cemaatı Türkçe konuşur.

söylemeleri üzerine, İngiliz tüccarı, İngiliz elçisi vasıtasıyla hükümete şikayet etmişler ve Mesih'i hapsettirmişlerdir. Diğer taraftan, Sabetay Sevi'ye taraftar olmayan Museviler, onu ihtilalci diye göstererek hükümetten yola getirilmesini istemişlerdir. Padişahın huzuruna çıkan Sabetay Sevi, mucize gösterme konusunda aciz kaldığı için, idama mahkum edilmişse de, İslamiyeti kabul etmekle başını kurtarmıştır. Dünya Museviliğini alt üst etmiş olan bu adamın bırakmış olduğu izler, kolay kolay yok olmamış ve Musevilik, özellikle bu olayın oynandığı sahneyi bizzat görmüş olan Türkiye Musevileri, takriben iki yüzyıl kadar bilgisizlik bağnazlık, perdeleri altında kalıp gitmiştir.

Gariptir ki, İspanya'dan Tükiye'ye gelmiş olan Yahudiler iki yüzyıl kadar okullarında İbranice, dilbilgisi ve dini öğretimden başka aritmetik, geometri, tarih, coğrafya okudukları halde, Sabetay Sevi'nin gerici hareketinin sonucu olarak, Tanzimat Dönemi'nin başlangıcında okullarında gramersiz İbraniceden başka, aritmetiğin yalnız dört işlemini okurlardı. Yunanistan'ın ünlü yazarlarından biri olan Adamantios Korayi, İzmir'de kendisine İbrânice gramer dersi verebilecek bir Musevi haham aramışsa da bulamamış olduğunu ve bu dersi kendisine Felemenkli bir rahibin gösterdiğini, eserinin baş tarafında yazıyor.

3- Tanzimat'tan Cumhuriyet zamanına kadar:

a- Hükümetin, Türkleştirme alanındaki çalışması:

1839'da Gülhane'de okunan Hattı Hümayun, Türkiye'de yaşayan gayri Müslim cemaatler için yeni bir dönem açmıştır. İkinci Sultan Mahmud'un, ülkeyi Yeniçeri sıkıntısından kurtarması, Sultan Mecid'in, Hattı Hümayunuyla, memleketin unsurları birleştirme politikası izlemesi, Türkiye'de uyanma döneminin başlangıcı sayılabilir. Memleketin bu yükselme hareketine karşı gösterdiği çaba karşısında, Museviler tamamen ilgisiz kalmışlardır. Bunların bilgisizliği ve bağnazlığı o kadar katmerleşmişti ki, "dil" i "din" den ayıramıyorlardı. Onlara göre yabancı bir "dil" öğrenmek demek, yabancı bir "din" kabul etmek demekti. Türk hükümeti Türkiye Musevilerini ilerleme yoluna doğru yürümeye davet etmişse de, bunlar, kara cahillik ve kaba bağnazlık nedeniyle hükümetin davetine karşı ilgisiz kalmışlardır. Şu dört belge bunu kanıtlar.

1- Tıp Fakültesi (eski Tıp Mektebi) bundan 118 yıl önce kurulmuştur. Açılışından ancak 34 yıl sonra ilk Musevi genç o okula kaydolmuştur. Fakülte bir yüzyıllık kurum olduğu halde, oradan mezun olan

Musevi doktorların sayısı yüzü geçmiyor. Bu sayı pek azdır.

2- 1842 yılında açılan Ebelik kurslarına Musevi ebelerin devam etmeleri için, hükümet tarafından Hahamhane'ye 20 Sefer 1258 (Hicri) tarihli bir davetiye gelmiş ise de, bu davet ilgisizlikten dolayı, sonuçsuz kalmıştır [340].

3- Galatasaray Lisesi 1868'de açılmıştır. Lise Müdürü Mösyö de Salve bu okul hakkında bilgi verirken, Musevilere dair şunu yazıyor:

"Vaktiyle Engizisyon'un kovmuş olduğu kısmen İspanya'dan gelmiş olan Museviler, bir aralık kendilerinin maruz kaldıkları dinsel hoşgörüsüzlüğü koruyarak çocuklarını, Hıristiyanların yönetimine bırakılmış olan bir İslam okuluna göndermeye bir türlü karar veremiyorlardı. Bunlardan en az bağnaz olanlar, mezheptaşları için İbranilerin dini emirlerine uygun olarak yemekler hazırlanmasını istemişlerdir ki, bu durum, esas itibarıyla okula getirilmesi istenen unsurların birliği fikrini güçleştirecek ve bozacaktı [341].

4- Hükümet, orta ve yüksek öğrenime verdiği önemden başka, ilk öğrenimin genelleşmesi konusunda önlem almaktan geri kalmamıştır.

Hicri 1273 yılında (1857), eskiden fetva makamına bağlı olan "Maarif ve Ulum Nezareti" bu makamdan ayrılarak bağımsız bir Maarifi Umumiye Nezareti oluşturulmuştur[342].

Hicri 1280 yılında (1864) Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) nde, "dinin farzlarına mahsus Müslüman çocuk okulları" idaresi [343] oluşturulmuş ve 1283 (1867)'te "Rüştiye (eskiden ortaokul derecesinde olan eğitim kurumu)'lere gayri müslim çocuklarının kabulü"[344] yöntemi kabullenilmiştir. Fakat Yahudilerin ilgisi azdı.

b- Yahudilerin, Türkleşmek alanındaki faaliyetleri:

Bir ülkede, yüksek öğrenim göz önüne alınmakla beraber, ilk öğrenimin önemi göz önünde bulundurulur. Tanzimat'tan sonra Yahudilerin öğrenim düzeylerini inceleyelim:

1854'te Piripaşa'da ilk modern Musevi ilkokulu açılmıştır. Bu okul Viyana Roçild'inin "Sadaka memuru" olup o zaman İstanbul'dan geçmiş olan Alber Kohen'in uyarı ve öğütleriyle kurulmuş ve 1862'de ün-

[340] Bu davetnamenin metni "Küçük Türk Tetebbular" (Birinci cilt) adlı eserimin 163-165'inci sayfalarındadır.

[341] Paris'te çıkan Revue des deux mondes dergisinin 1874 yılının Teşrinievvel tarihli nüshasında.

[342] Türk Tarih Encümeni mecmuası (Tanzimat'tan sonra Türkiye'de Maarif Teşkilatı makalesi), Eylül 1926, adet 17 (94), sayfa 303.

[343] Yine, sayfa : 307

[344] Yine, sayfa : 310

lü banker Kamanto (doğru söylenişi, Kamondo) nun koruyuculuğu altına geçmiştir. Öğretim Türkçe, İbranice ve Fransızca idi. Zamanın hahamları, Fransızca öğrenimini günah sayarak aleyhine dehşetli propaganda yapmışlar ve Kamanto'yu aforoz etmişlerdir.

2- 1868'de ve 1870'de İstanbul'da aynı program ile yine iki önemsiz okul açılmıştır.

3- 1875'te, Allians İsraelit, İstanbul'da ve daha sonra Türkiye'nin diğer büyük şehirlerinde okul açmaya başladığı vakit, Türkiye Musevi cemaatlerinin şiddetli karşı koymalarına maruz kalmıştı. Özellikle Kudüs hahamları Aliyans aleyhine kaleme aldıkları bir aforoznameye dini bir renk vermişlerdir. Aliyans, bağnazlık ve bilgisizliğe karşı mücadele açmış, gericilere dini batırmayı amaçlamadığını kanıtlamak için açtığı okulları aynı zamanda, sinagog olarak kabul etmişti. Bu şekilde: Allians okullarına devam eden öğrenciler sabah, dersten önce ve akşam dersten sonra öğretmenleriyle beraber ibadet ederlerdi.

4- Hasköy'de "Şulei Maarif" (aşağıda bu okuldan sözedeceğiz) adında bir Musevi okulu vardı. 1895'te ayrıca haham mesleğine girecek çocuklara özgü ve hahamların gözetimi altında olmak üzere, bu okula iki sınıf daha eklenmiştir. Hahamlar esasen modern okul aleyhinde bulunduklarından, geleceğin haham adaylarının okulda bulunan diğer çocuklardan başka bir durumda bulunmalarında ısrar ederek istediklerine ulaşmışlardır. Gariplik örneği olması ve bağnazlığın derecesini göstermesi bakımından ileri sürdükleri başlıca üç koşulu buraya kaydediyoruz:

İlk olarak, haham sınıflarında Türkçe okunacak, fakat kefere (kâfirler) dili olan Fransızca okunmayacaktır.

İkinci olarak, haham adayları modern sınıf rahlelerinde değil, kanapelerde oturacaklardır; çünkü modern rahle Frenk işidir.

Üçüncü olarak, sınıf soba ile değil, mangal ile ısıtılacaktır. Çünkü soba Frenk işidir.

Bu düşünce yapısında olanların yabancı dillere ne kadar hevesli olduklarını anlamak zor değildir!!!

c- Museviler'in Türkçeyi anadili olarak benimsemek konusundaki girişimleri:

1- İstanbul Hahambaşısı Moşe Fresko, 1840 yılında Yahudilere hitaben yayınlamış olduğu bir bildirgede Türkçe öğrenmelerini tavsiye etmiştir. Moşe Fresko 1839-1840 yıllarında cemaatin başındadır ve 1839'da Gühane'de okunan Hattı Hümayun münasebetiyle yapılan törende hazır bulunmuştur. Hahambaşının bu bildirgesi, memlekette

açılan yeni dönemden, Musevileri yararlandırmayı amaçlıyordu: İstanbul'da yabancı bir Yahudi'nin gayretiyle, ilk modern okul 1854 yılında açıldığına göre, Hahambaşının bildirgesinin etkisi olmamıştı. 1860 yılında Yahudice İspanyolca olarak İstanbul'da yayınlanmış "Jurnal İzrailit" gazetesi sahibi Hazkiyal Gabay, (bu zat vaktiyle İstanbul'da çıkmış olan "El Telegrafo" gazetesi sahibi İsak Gabay'ın babası idi) çocukluğunda Türk okuluna devam ettiği için, taşlanmıştır.

Hahambaşı Moşe Fresko'nun bildirgesinin metni aşağıdadır:

"Yahudi milletinin Hahambaşıları tarafından Deraliyede ve Memaliki mahrusai mülukanede müstazel Yahud taifesine nasihat yollu Yahudiül ibare neşreylediği ilâniyenin sureti tercümesidir:

"Lehülhamd velminhü sâyei adaletvâyei hazreti tâcidaride işbu asrı adalet hasrıda asayiş rahatle müsterihülbâl bulunduğumuz veçhile haklarında sünuh ve inayet buyurulmuş olan merhamet ve şefkati hazreti şâhane geçen sene Gülhanede kıraat ve tebşir buyurulmuş olan hattı şerif inâyet redifin mefhumu münifi cümlenize malum olmak içün Yahudiül ibare tercüme ederek gerek sizlere ve gerek Memaliki mahrusai şâhanede bulunan milletimizin cümlesine başka başka tebşir ve ilân eyledim ve bu inâyet içün vâcibei zimmeti ubudiyetimiz üzre ibadethanemizde Tevratı şerif huzurunda ed'iyei hayriyei mülukânede müdavemet ve müvazebet üzre bulunmak farizai zimmetten bulunduğu derkâr ise de ancak beyândan maksad şu ki işbu cihanda tahsili ulum ve kemalâta sa'i gayret muktezayi insaniyeti beni âdemde bulunmuş ve işbu âvanı madeleti iktiranda bulunan eshabı ulum ve maarifin sâyei tobivâyei hazreti mülukânede kadru itibarları mer'i ve muteber bulunduğu meşhudülâyın olup ve bizim milletimiz tahsili ulum ve maarif ve tâlimi lisanı sâireyi bu âne kadar daha heves ve rağbet etmemiş ise elhâletül hâza milletimzin sıbyanı bundan böyle lisanı Türkide okuyup yazmağa sâ'i gayrette bulundukları halde fevaidi nâfiaya nâil olacaklarında şüphe olmayacağı râ'nâ bulunduğundan binaenaleyh bundan sonra cümleniz evlâdınızı lisânı Türkide ulumu sâireyi tâlim etmeye teşebbüs ve heves edin ve ed'iyei hayriyei mülûkâneye günbegün müdavemet ve müvazebet üzre olub hemen Cenabı azzuvecel hazretleri mübarek ve mes'ud vücudu merahim âlûdu şahâneyi ekdar kevniyeden masun ve sâlim ve seriri hilâfetmasirlerinde berkarar ve dâim eyliye amin."

5601 senesi gurrai hişvanda (İbrâni tarihi olan 5601 senesinin Efrenci mukabili 1841) Kostantaniyede tenbih olunmuştur." [345].

[345] "Ceridei havadis" gazetesi, yıl 1256 Hicri, (1940) adet 11

2- 1854 yılından itibaren açılan modern Musevi okullarının hepsinde, Türkçe öğretilmiştir.

3- Aşağıdaki Musevi okullarında hemen bütün öğretim Türkçe yapılmıştır.

Taci Mezhep Okulu:

1886 - 1892 yıllarında İzmir'de açılan "Keter Tora" yani "Taci Mezhep" Okulu, hahamhane eski kapı kâhyası Muiz Fresko tarafından yönetilmiş, zamanın İzmir valisi Halil Rif'at Paşa'dan teşvik görmüştür. Yapılan girişimlere rağmen, gelirsizlikten dolayı bu okul kapanmıştır.

Şûlei Maarif Mektebi:

İstanbul'da Hasköy'de "Şûlei Maarif" okulunda epeyce zamandan beri faaliyette bulunmuş olan bu okul, sabık İzmir "Taci Mezhep" Okulu Müdürü Muiz Fresko'nun gayretiyle, 1892'de canlanmış ve 1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra, gelirsizlik yüzünden kapanmıştır.

Haham Mektebi:

1897'de açılıp gelirsizlikten dolayı, I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında kapanan Kuzguncuk Haham Okulu'nda Türkçe, Türkiye tarihi, Türkiye coğrafyasından başka Tevrat, Talmud, tefsir (yorum) derslerinin de tercümeleri Türkçe idi.

4- Bir taraftan okullar, Yahudi çocukları Türkleştirmeye çalışırken, diğer taraftan Yahudiler arasında Türkçe'nin yayılmasına çalışılıyordu. Hükümet, Yahudiler'in girişimlerini teşvik etmek amacıyla bazı Musevi okullarının Türkçe öğretmenlerinin maaşlarını verirdi. Bundan başka bir "Tamimi lisani Osmani" (Osmanlı dilinin genelleştirilmesi) cemiyetinin oluşturulmasını isteyen birkaç Musevinin girişimleri hoş karşılanmıştır. Adliye Nezareti (Başkanlığı) celilesi tarafından Hahamhane'ye gönderilen Rumi 11 Eylül 1316 (1900) tarih ve 22 numaralı tezkere bunu kanıtlıyor:

Resmi yazının metni budur:

"Musevilerce lisanı milli olan İspanyolcanın terkiyle lisanı Osmaninin tedrisi ve efradı cemaat arasında neşir ve tamimi zımnında "Tamimi lisanı Osmani" namıyla malumül esami zevattan mürekkep bir komisyon teşkil edildiği ifadesine dair varid olan takriri dostaneleri ba tezkerei senaveri makamı samii sadareti uzmaya lediltakdim mezkur komisyonun ruhsatı resmiyeye rabtı hususuna meclisi mahsus kararıyla bilistizan iradei seniyei hazreti hilâfetpenâhi şerefmüteallik buyurularak Dahiliye ve Maarif Nezareti celilelerine tebligat ifa kılındığı

bâtezkerei samiye izbar buyurulmuş beyanına ibtidar kılındı".

Bu izinden yararlanılarak İstanbul, Selânik, Edirne, İzmir gibi önemli Musevi merkezlerde "Tamimi lisani Osmani" cemiyetleri oluşturulmuş ise de, bir süre sonra "Cemiyet" kelimesi zamanın zararlı kelimeler listesine dahil olduğu için, bu cemiyetler faaliyetlerini kesmişlerdir.

4- Şimdiki durum:

Cumhuriyet dönemi demek olan şimdiki durumda, Musevilerin Türkçe ile olan ilgilerini incelemeden önce, 1867'den yani ilk defa olarak Rüştiye okullarına gayri Müslim çocuklarının kabulü yönteminin izlenmesinden yani, hükümetin gayri Müslim unsurları Türkleştirmenin gereğini takdir etmesinden Cumhuriyetin ilanının arifesine kadar, Yahudilerin ilkokul öğrenimlerinin derecesini gözden geçirelim:

1854'te, Piripaşa'da açılan ilk modern Musevi ilkokulu 1862'de ünlü banker Kamanto tarafından genişletilmiştir. 1867 yılında Rüştiyelerin kapıları gayri Müslimlere açıldığı vakit, Museviler'in modern okulları vardı. Bir yıl sonra yani 1868'de, bir küçük ve bu tarihten iki yıl sonra, yani 1870'te, bir küçük okul daha ve bu tarihten beş yıl sonra, yani 1875'te Allians okulu açılmıştır. Bu çeşitli tarihler incelenecek olursa bir taraftan, zamanın bağnazlığı, hükümetin gerektiği gibi eğitim meselesini bilimsel ve siyasal bir şekilde kavramaması, Yahudilerin yoğun oldukları yerlerde ve meselâ Balat, Hasköy ve daha sonra Galata'da Türk okullarının açılmaması, diğer taraftan ise Yahudiler'in Türkleşmenin gereğini gerektiği gibi takdir edememeleri ve bu Musevi okulları ile özellikle Aliyans okullarından çıkanların, kazanılan yeni bilgilerle, kolay kolay iş bulmaları yüzünden, Musevi okullarına devam rağbeti artmıştır. İstanbul'daki "Şulei Maarif" okuluna devam edenler, serbest mesleklere yönelmek isteyenlerdi. Bunun gibi, modern Musevi okulu bulunmayan yerlerin Musevi çocukları, Türk okullarına devam ederlerdi. Bu sebepten dolayı, bir aralık Rodos Adası idadi (eskiden lise derecesindeki okullara verilen ad) sine devam eden öğrencilerin üçte biri Musevi idi. (Ben orada öğretmendim):

1908'de ilan olunan Meşrutiyet'ten sonra, Musevi okullarının programlarına mevcut Türk dili dersinden başka, Türkçe olarak Türkiye Tarihi ve Türkiye Coğrafyası dersleri eklenmiştir. Bu hal Cumhuriyetin ilânına kadar devam etmiştir. Eğitim siyasetini bilimsel ve siyasal bir gözle inceleyen Türkiye Cumhuriyeti, beş yıl içinde Yahudi

okullarını Türkleştirmiştir. Bu satırlar basıldığı vakit (1928 yılının sınavları arifesinde), Musevi okullarının beş sınıfının her birinde haftada yirmi saat Türkçe, beş saat İbranice, beş saat Fransızca okunuyordu. Buralarda, Türkçe okunan dersler dil, coğrafya, tarih, Malumatı vataniye, (vatani bilgiler) ilmi eşya, tabiat tetkiki ve aritmetiktir.

İlk dereceli olan bu okulların bu durumlarına rağmen, elde edilen sonuçlar zayıftı. Bu zayıf noktaları gidermek için:

1- Gezici öğretmenler yerine daimi öğretmenler atamalı.

2- Atanacak öğretmenler okul yönetimleri tarafından seçilerek onay işlemleri ilgili makamlara sunulmalı.

3- Öğretmenler, öğretmen okullarından mezun olmalı ve pedagojiyi iyi bilmeli. Meselenin önemini anlayabilmek için bu üç noktayı açıklıyoruz.

1- Gezici öğretmenler esasen öğretmenliği ikinci derecede bir uğraş sayarak, ders verdikleri okullara olan bağlılıklarına rağmen, öğretmenliği terk ile asıl uğraşlarına dönmek için, her vakit fırsat kollarlar. Bu takdirde, derslerde ciddi fikri takip ve özellikle ilkokullarda öğretmen ile öğrenciler arasında aranması zorunlu olan karşılıklı bağlılık oluşamaz. Okullar gelecekteki sakıncayı şimdiden görüyorlar.

2- Öğretmenler, okul yönetimince denemeye tabi tutulduktan sonra, başarıları belli olunca atanmaları ilgili makamlardan istenir.

3- Öğretmenlerin öğretmen okullarından mezun olmaları ve pedagoji bilmeleri meselesi malumdur. Öğretmenlikten başka çeşitli mesleklerden yetişen öğretmenlerin çabalarının sonucunun zayıf ve noksan olacağı apaçıktır.

d- Okul dışında Türkçe'nin genelleştirilmesi:

a- Türkçe'nin genelleştirilmesi için okullarca sarf edilen bu çabadan başka, şehrimizdeki "Bene-berit" Cemiyeti aynı amacı önemle izliyor. İstanbul Bene-berit Cemiyeti Başkanı Hanri Soriano bu meseleye dair nutkunda şunu söylemiştir:

"Bizim gibi aydın ve zamanın ihtiyaçlarını anlamış olanlara düşen görevler şunlardır: Geri kalıp rehber bekleyen halka gerçek yolu göstermek, kendisine vatani görevini açıklamak, memlekete olan bağlılığını güçlendirmek, vatanı ilerlemiş ve mutlu görmekteki yararı anlatmak, bu günlerde Türkçe öğrenmenin ve onu bütün işlemlerde kullanmanın kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu halka ve bunu anlamayanlara anlatmak ve bu konu hakkında mezheptaşlarımızı yalnız ikna etmeye değil, Türk ve Musevi unsurların bağlantı kurmasına hizmet edecek olan bu zorunlu aracın elde edilmesine yardım etmeye çalış-

maktır"[346].

Bene-Berit Cemiyeti düşünüleni gerçekleştirmek için, Türkçe'ye özgü gece dersleri açmış ve bu derslere üçü erkeklere ve üçü kadınlara özgü olmak üzere, altı grup devam etmiştir.

b- Son zamanlarda Yahudilerin İspanya'ya döneceklerine dair ortaya atılan haberlerin aslı olup olmadığını soran Vakit gazetesi yazarına cevap veren İstanbul Cismani Meclisi Başkam Hanri Soriano şunu söylemiştir: "Türkiye'de yaşayan Türkiye Yahudilerinin durumu bugün büsbütün değişmiştir. Bütün yahudiler'in, Türkçe'yi ana dili olarak benimsemeleri gecikmeyecektir. Fakat, bu olgunlaşma işidir ki, kademeli olarak meydana gelir.

Zira yüzyıllardan beri konuşulan bir dili birdenbire değiştirmek maddeten ve manen mümkün değildir [347].

c- İstanbul Eşkenazi Musevi cemaati, "Goldşmidt" Okulunda bir gece dersi dahi açmıştır.

ç- Türkçe'nin mali ve ticari işlemlerin dili olduğu zamandan beri, mali ve ticari müesseselerde çalışan bütün Museviler gerek gece derslerine devam etmek gerek özel ders almak yoluyla Türkçe öğrenmektedirler.

5- Vatandaş, Türkçe konuş: [348]

İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Derneği, Türkçe'nin genelleşmesi meselesini göz önünde tutarak Türkçe konuşulmasını halktan istemiş ve istemini "Vatandaş Türkçe Konuş!" anlatımıyla belirlemiştir. Hukuk Fakültesi Talebe Derneği'nin amacı gayet yüce, kutsal ve her bakımdan teşvike layıktır. Fakat, dünyada teorik ile pratik arasında fark olduğu gibi, olması istenen şey ile o şeyin oluşu arasında da fark vardır. Bu fark, işin içine sosyoloji, psikoloji kuralları girerse, daha büyük olur.

Bilindiği gibi dil annesinin sütüyle beraber çocuğa geçer, çocuğun ilk doğal öğretmeni annesinin şefkatidir. Çocuk bir makine objektifi gibi kendisine, hangi dilde olursa olsun, ne söylenirse onu kapar. İşte tabii dil budur ve bütün ulusal dillerin esasları tabii dilden doğar.

Geçenlerde beş altı yaşlarındaki dört beş çocuğun sokakta oynarken Yahudice - İspanyolca konuştuklarını ve bağırdıklarını gördüm. Bunlar niçin Türkçe konuşamıyorlardı? Çünkü anneleri Türkçe bil-

[346] Hamanora mecmuasının teşrinisani 1929 378'inci sahifesinde.
[347] Hamenora, No. 10-12. s. 239 sene 1931
[348] Bu başlık ile bu eserin yazarının bir eseri vardır.

mezler. Bilselerdi, bu çocuklar doğal olarak Türkçe konuşacaklardı. Bu doğal ilke bilinirken, Türkçe konuşulmayan evlere bu dil ne şekilde dahil edilebilir sorusu kendiliğinden akla gelir.

Bu konuyu inceleyelim:

Evlere girmesi istenen yeni bir dilin genelleşmesi konusunda değişmez üç doğal dönem göz önüne alınmalı: Birincisi, asli dönem, ikincisi Nakil dönem, üçüncüsü, tamamlayıcı dönem.

1- Asli dönem: Evlere girmesi istenen yeni dilin, evlere girmeden önce bulunduğu dönemdir. Bu dönemde, evlerinde yalnız kendi dillerini konuşanlardan, öğrenilmesi istenen yeni dilde isteklerini ifade etmelerini istemek, imkansızı istemek demektir. Çünkü, tabiatta dilin sınırı yoktur. Bu duruma göre yeni dil için hazırlanmayan kimseleri, "lisanı" bir çerçeve içine sokmak, tabiatın bağışladığı konuşma yetisini yapay araçlarla kısıtlama altına almak demektir.

2- Nakil (taşıyan, aktaran, geçiren) dönem: Geçiş görevini yapan okulların dönemidir. Genelleşmesi istenen dili, sırf okullarda öğrenenlerden, tam bir başarı beklenemez. Çünkü bu nakil dönemde yaşayan kuşak asli dönem diye adlandırdığımız dönemde yaşayan kuşakla ilişkide bulunacak ve ortadan kalkması istenen dili ister istemez konuşmaya devam edecektir.

3- Mütemmim,yani tamamlayıcı dönem: Genelleşmesi istenen dili evlere dahil edecek dönemdir. Bu da, nakil dönemde genelleşmesi istenen dili öğrenip doğal bir ana dili olarak çocuklarına öğretecek kuşaktır.

Bazı Musevi evlerde konuşulan dillere dikkat edilecek olursa, saydığımız üç dönemin uygulamasını görürüz. Bugün torunlarını anlamayan büyükbabalar vardır. Çünkü yaşlı olan büyükbaba yalnız Yahudice - İspanyolca bilir, Fransızca bilmez. Oğlu hem Yahudice - İspanyolca hem de Fransızca; oğlunun oğlu yani ihtiyarın torunu yalnız Fransızca bilir. Büyükbaba Yahudice - İspanyolca gazete okur, oğlu hem Yahudice - İspanyolca hem de Fransızca okur. Torunu ise yalnız Fransızca okur, Yahudice - İspanyolca okumaz; çünkü bilmez. Zira evde Fransızca konuşan babası ile anası kendisine yalnız Fransızca öğretirler.

Sonuç: Vaktiyle Yahudice İspanyolca konuşulan evlere giren Fransızca çocuğun ana dili olmuştur. Şayet yarım yüzyıl önce Türkiye Maarif Nezareti, Aliyans İsraelit okullarının yaptıklarının aynını yapmış olsaydı, bugün Türk Musevilerinin ana dilleri Türkçe olacaktı. Fakat bu bölümde açıklandığı gibi, Türkiye'de Türkçe'nin Yahudile-

rin ana dili olmaması kusuru hem geçen hükümetlerin, hem de Yahudiler'indir, yahut hiçbirinin değildir. Daha doğrusu ikisinin kayıtsızlığından doğmuş bir durumdur. Aynı doğal dönemleri geçirdikten sonra, Bulgarsitan ve Sırbistan Yahudileri, İspanyolcayı terk ile Bulgarca ve Sırpça'yı benimsemek üzeredirler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin özendirmesiyle bilim ve politika ilkeleri içinde halledilmesi zorunlu olan Yahudilerin Türkleşmesi, memleketin her alanına verimli sonuçlar kazandıracaktır.

Bu konuya son vermeden önce, bu bölümü bir tek cümle ile özetlemek istiyoruz. Evde Türkçe'den gayrı konuşulan dili o evden kovmak ve yerine Türkçe'yi yerleştirmek için yetmiş iki yol değil, hatta on yol değil, tek bir yol vardır o da şudur:

"Kendisinde bütün öğretimin Türkçe yapıldığı okul."

Yukarıdaki bölüm yirmi yıl önce yazılmıştır. Bir ilkokulun öğrenim dönemi beş yıl olduğuna göre, yirmi yıl zarfındaki öğrenim dönemi dört kuşağın ilk öğrenim dönemi demektir. Bu çok önemlidir. Çünkü, her Türk vatandaşı bu öğrenimi bitirmeden, hiçbir yabancı okula devam edemez. Buna göre Türk Yahudi çocukları, ya cemaat okullarına yahut devletin resmi ilkokullarına devam etmeye mecburdurlar ki ikisinde de öğretim Türkçe'dir. İstanbul'da Musevi cemaati okulları az olduğu ve Yahudiler İstanbul'un çeşitli mahallelerinde oturdukları için, çocukların çoğu devlet okullarına devam ederler. Bu durum doğal bir Türkleşme yaratır. Nitekim de böyle oluyor. Bu okullardan çıkan çocuklar, sokaklarda, vapurlarda, ötede beride, oyunlarında, aralarında, bilinçdışı olarak, Türkçe konuşurlar. Okudukları şey, Türkçe çocuk gazeteleriyle kendilerine mahsus küçük eserlerdir. Orta okullara ve liselere devam eden çocukların durumu daha kuvvetlidir. Vapurlarda güzel bir telaffuz ile Türkçe konuşan pek çok erkek ve kız öğrenciye rastgelirim. Konuşmaları, tartışmaları, şakaları Türkçedir. Bunlar, Türkleşmenin nakil dönemini teşkil etmektedirler. Evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları vakit, çocuklarının dili doğal olarak, Türkçe olacaktır. O zaman tamamlayıcı dönem başlar, devam eder ve İspanyolca pılısını pırtısını toplayıp evine dönecektir.

İstanbul'da, yabancı okullar olmasa, yarım yüzyıl içinde İstanbul'un genel dili Tükçe olur.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Avrupa ve Amerika Yahudileri ve Kurumları
Almanya Yahudileri - İngiltere Yahudileri - İtalyan Yahudileri - Fransa Yahudileri - Amerika Yahudileri

Pek çok defa gerek devlet adamlarımız, gerek basınımız, Türkiye Yahudilerini Avrupa ve Amerika Yahudileri gibi görmeyi arzu ettiklerini beyan etmişlerdir. Bu arzuyu açığa vuranlardan bir kısmı, Avrupalı ve Amerikalı Yahudilerin mensup oldukları memleketlerin Musevi olmayan vatandaşlarından dil ve kültür farkları olmadığını başka bir deyişle, Avrupa'da ve Amerika'da bir Yahudi'nin, mesela Fransa'da, Fransız; İngiltere'de, İngiliz; Almanya'da, Alman; Amerika'da, Amerikan olduğunu beyan ederler. Diğer bir kısmı daha ileri giderek, Avrupa ve Amerika Yahudilerinin, kökenlerini gizlediklerini ve Yahudi adı altında hiçbir özel müesseseleri olmadığını iddia ederek, ikisi de Türkiye Yahudilerinin Avrupa ve Amerika Yahudileri gibi olmalarını isterler. Tabiidir ki, istedikleri yasaldır, doğrudur. Türkiye Musevilerinin ülkelerine olan bağlılıklarını, bu eserdeki belge kolleksiyonları kanıtlamıştır. Dil ve kültür cihetine gelince, bunun sebepleri önceki bölümde uzun uzadıya açıklanmıştır. Türkiye Musevileri ruhsal ve sosyal ilkeler çerçevesi içinde eğitilirse, bir Türk Yahudi, kendi ülkesine, bir Avrupa Yahudisi kadar ve biraz daha fazla bağlı olacaktır. Daha bağlı diyoruz; çünkü Türk Yahudi hiçbir vakit ülkesinden fenalık görmemiştir.

Avrupa Yahudilerinin kökenlerini sakladıklarına ve Musevi ismi altında hiçbir özel müesseseleri olmadığına dair ileri sürülen iddiaya gelince, bu iddia gerçeklere uymaz. Musevi ismi altında Avrupa'da kurum bulunmadığına dair ileri sürülen iddia, aşağıda toplanan listelerin zengin içeriğiyle hem hükümsüz bırakılır hem de "Avrupa Yahudilerinin bu müesseseleri, yurtseverlikleriyle nasıl uzlaşabilir?" sorusunu akla getirir. Buna cevap vermeden önce görünüşte bir çelişki oluşturan bu noktanın sebeplerini arayalım:

Roma İmparatoru (Titus) Yahudilerin siyasi birliğine son verdikten sonra, Yahudi cemaati başında kalanlar, dağılmış ve dağıtılmış ulusun üyeleri arasında bir birlik sağlamaya gayret ederek, bu üyelerin hayatlarını düzenleyen ve yöneten genel kural olmak üzere, dinsel nitelikte üç büyük esas saptamışlardır.

Bunlar da: 1) Tevrat, 2) Çalışmak, 3) Hayırlı eserler. İbranice'de

Tevrat hem din, hem eğitim demek olduğundan, bu üç esas bilimsel ve çağdaş deyişlerle ifade edilecek olursa, bir ulusun varlığını sürdürmesine hizmet eden sinagog ve okul, çalışmak, dayanışma gibi temel şartları tesbit edilmiş olur.

Yaklaşık yirmi yüzyıldan beri siyasi bağımsızlıklarından olmuş ve bağnaz Avrupa'nın bin bir türlü baskısı altında yaşamış olan Yahudiler, ancak bu üç esas sayesinde tarih sahnesinden çekilip gitmemişler, başka bir deyişle, bugüne kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Yahudi tarihini - Gerek Eski Ahit tarihini, gerekse vatanlarından sürüldükten sonra zamanımıza kadar yazılan tarihi bilim gözüyle inceleyenler, Yahudilerin, dinleriyle emirlerine ve özellikle dinin eğitim hususundaki uyarılarına pek çok bağlı olduklarını anlarlar.

Dinin bu emirleriyle uyarıları, Yahudileri geleneklerine çok bağlı kılmıştır. Yahudiler otuz beş yüzyıldan beri dinin emir ve uyarıları çerçevesinde Hamursuz Bayramı'm kutluyorlar. 1904-1908 yıllarında Mısır'da Asuvan karşısında bulunan Elcezire (Elephantine) adlı yerde ve Milattan önce dördüncü yüzyıla ait olduğu tarihlerinden anlaşılan Aramca papiruslarından biri Hamursuz Bayramı'yla ilgilidir. Bu papirusun içeriği şudur. Elcezire'de küçük bir Musevi cemaati var idi. Bu cemaat Hamursuz Bayramı'm kutlamak için o zaman İran'ın hakimiyeti altında bulunan Mısır'ın İran valisine başvurarak kutlama iznini istemiştir. Valinin, merkez hükümetine yazdığı yazıya gelen cevapta, Elcezire cemaatinin, Eski Ahit'in Hamursuz'un kutlanması hakkında gösterdiği koşullar içinde bu bayramı kutlayabileceği yazılıdır[349].

Yahudilerin dinlerine olan bağlılıklarının gayet anlamlı bir örneğini söylüyorum. Bundan yirmi yıl önce, bir Musevi profesör, Hıristiyanlığın Din Hikmeti "la doctrine chrétienne" adıyla bilimsel bir eser yazmıştır. Yahudi basını mesleklerine göre bu eserden bahsetmiştir. Fakat bir gazeteci New-York özgür Yahudiliğinin [350] hahamı Doktor (Stephan Wise) e bu kitap hakkında fikrini sorduğu ve doktor da bu kitabın Yahudilerce incelenmesinde hiçbir sakınca olmadığını cevabı-

[349] Hamursuza ait Papirus A. Ungnad'ın aramöische Papyrus aus Elephantine eserindei bulunur.

[350] Bugün Londra, Berlin, Paris ve New York'ta özgür Yahudiliğin birer küçük cemaati vardır. Özgür Yahudiliğin amacı: Cumartesi gününün kutsallığını korumakla beraber Cumartesi günü tapınaklara gidemeyenlere özgü olmak üzere bir pazar günü ayini düzenlemek; duaların bir kısmını İbranice ve bir kısmını halkın anlayabileceği dilde okumak; tapınaklarda kadın erkek karışık bulunmak vb. Bu cemaatler ilgi görmemektedir.

nı şiddetle eleştirmiştir. Eleştirinin esası şu idi: Bugün bir haham böyle bir eserin incelenmesine izin verirse yarın başka bir haham gelip bu veya bunun gibi bir kitabın okunmasına müsaade edecektir. Bu ise, Yahudiler'i Hıristiyanlığa doğru itmeye neden olabilir.

Yahudi basınının bu ayaklanması üzerine, Doktor Wise, amacının kötüye çekildiğini söyleyerek işin içinden güçlükle kurtulabilmiştir.

Yahudilere göre, sinagog ile okul birbirinden ayrılmazlar. Aynı zamanda bir sinagog ile bir okulun yapımı gerekli olur ve ikisinin yapımı için gereken araçlar kafi gelmezse Talmud, önce okulun yapımını emrediyor [351].

Din, cahil kalan Yahudi'yi günah işlemiş sayar ve bu suretle bundan gelecek günahtan kurtulmak için, her Musevi aile reisi oğullarının öğrenimlerine son derece özen gösterir. Bunun gibi hayırlı eserler ile uğraşılması buyruğu, pek çok hayırlı kurumların oluşmasına hizmet etmiştir. Denilebilir ki, Yahudilerin sosyal hayatı adeta gelenekleşmiş ve dinsel nitelikli olan bu üç esas ile var oluyor. Dinin yoğunlaşmış gücünü zayıflatan zamanımızda bile Yahudilik, bu gelenek yoluyla bu esaslara bağlı kalıyor. Dünyada hiçbir Musevi cemaati yok ki, kendisine has az çok bir hayır kurumu olmasın. Bazı yerlerde bu kurumlar birleşerek ve aynı yönetim altında faaliyet göstererek modernleşmiştir. Almanya'da özellikle buna önem verilirdi. Bazı yerlerde, tek olarak eski şekillerini korumaktaydı. Örneğin İtalya'nın "Liovorno" şehri Musevi cemaati 2.300 nüfustan ibaret iken, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bu cemaat, bağımsızca yönetilen kurumlardan başka, 58 çeşitli hayır kurumu yönetiyordu[352]. Bazı yerlerde belli hedeflerle oluşturulmuş olan dernekler belli hedefler yok olursa, çalışmalarını o belli hedeflere yakın konulara yöneltirler. Örneğin vaktiyle her ne sebeple olursa olsun, tutsak edilen Yahudileri kurtarmak için dernekler vardı. (Yukarıdaki sayfaya müracaat). Zamanımızda bu tür tutsaklık kalmadığından, hapse girmiş bulunan fakir Musevilerin hapishaneden çıktıktan sonra yardımlarına koşmak için dernekler kurulmuştur. [353] Bu son cemiyet, tutsaklıktan kurtarma amaçlı derneğin yerini tutmuştur.

Müteveffa Baron de Hirsche'in ünlü bir sözü vardır. "Büyük Yahudiler, bizzat Museviliğin yazgısını yönetmelidirler." Gerçekten ileri ve uygar memleketlerde yaşayan Yahudi büyükleri, bizzat Museviliğin

[351] Masehet Meğila, sahife 26-27

[352] Lunario İsraelitico, 1926-1928 yılı sayfa:47.

[353] Londrada çıkan Jewish year book. Yıl 1928, sayfa, 81.

işleri başında bulunurlar. Bundan amaç, ırkın devam etmesine çalışmaktır. Bu durum Musevilerin, yaşadıkları memleketlere bağlı olmalarına asla engel olmaz. Birinci Dünya Savaşı'nda savaşa katılan iki grup Musevi birbirine düşmandı. Savaştan sonra, Amerika Musevileri savaştan etkilenmiş olan her iki grubun Yahudi yoksullarının yardımına koşmak üzere iki defada, otuz iki milyon dolar toplamışlardır. Bu işi üstlenmiş olan dernek, bugün de faaliyette bulunan Savaştan Acı Çeken Yahudiler'e Mahsus Birleşik Dağıtma Komitesidir. (Joint distribution committee for Jewish war sufferers)

Birinci Dünya Savaşı sırasında, düşman savaşan zümre memleketlerine, memleketinden bir santimin çıkmasına izin vermeyen Birleşik Amerika Devletleri hükümeti, savaş bitince, bu otuz iki milyonun memleketinden çıkmasına değil engel olmak, itiraz bile etmemiştir.

Aşağıdaki listede görüleceği gibi, bunca hayır kurumuna sahip olan Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Amerika Musevileri, iyi Alman, iyi İngiliz, iyi İtalyan, iyi Fransız ve iyi Amerikan olmaktan bir dakika bile kurtulamazlar. Başka bir deyişle bu memleketlerin Musevilerinin hayır kurumları, yurtseverlikleriyle pek güzel uyuşuyor.

Bu memleketlerin Yahudileri gibi Türk Yahudilere sahip olmak isteyen Türkiye, kendi Yahudileri bu duruma geldiği gün pek mutlu olacaktır. Bu aşamaya varmak için, sosyal yasaların hükümlerinin etki yapmaları, yani zaman gerektir.

1- Almanya Yahudilerinin teşkilatı[354]

Almanya'nın genel nüfusu 60,300,000 ve Yahudi unsurunun nüfusu 540,000'dir. Berlin'in Yahudi nüfusu 142,000'dir.

Almanya, teşkilat konusunda diğer memleketlerden daha üstün durumda olduğu gibi, oranın Yahudileri de aynı alanda diğer memleketlerin Yahudilerine üstün gelmiştir. Almanya Yahudiliği örgütü canlı ve kuvvetlidir. Kuvvetin birlikten meydana geldiğini pek güzel anlayan Alman Yahudiler, kuvvet verici teşkilatı takdir ederler ve onlara uyarlar. Aşağıdaki listeler bunu kanıtlar. Bu listeler bütün Almanya Yahudiliğinin kuruluşunu ifade etmekten pek uzaktır. Biz, en ünlü ortak kurumlardan bazılarının isimleriyle, Berlin cemaatinin özel kurumlarından bir kısmının adlarını buraya aktarıyoruz. Bütün Almanya'da yaşayan Yahudi cemaatler kendi ihtiyaçlarına ve coğrafi

[354] Hitlerizmin sağnağı Almanya Yahudiliğini alt üst ettikten sonra, bugün, bu ülkede Yahudiliğin çöküntüsü vardır. Bununla beraber biz yine o eski Almanya Yahudiliğinin her alandaki kurumlarını aynen yazıyoruz.

konumlarına göre örgütlere sahiptir. Yalnız Prusya Cumhuriyeti'nde büyüklü küçüklü 950 cemaat vardır ki, şimdiye kadar takriben 700'ü Prusya Yahudi cemaatleri birliğine dahil olmuşlardır. Bu birlik, 1869'da kurulmuş olan Alman-İsraili-Cemaatler İttihadı = Deutsch - İsraelitischer Gemeindebund adıyla tanınmış bütün Almanya Yahudi cemaatleri birliğine dahildir [355]. Almanya Yahudi cemaatleri birliği bütün çıkarlarını korumak için Alman Yahudiliğinin bütün kuvvetlerini bir araya toplamayı gerektirir.

Almanya Yahudilerinin teşkilâtı hakkındaki aşağıdaki bilgileri 1924 - 1925'te neşredilen yıllıktan aldık [356]. 280 sayfalık bu eserde gösterilen çeşitli kurumların bir kısmı doğrudan doğruya cemaatler, diğer kısmı da özel dernekler ile özel bağışta bulunanlar tarafından idare olunurlar. 1924 - 1925 tarihinden sonra elde ettiğimiz bilgilerin kaynaklarını ayrıca gösteriyoruz:

A - Büyük örgütlü müesseseler:

1- Ahadut (Ahadut İbranice bir kelime olup, "ittihad" demektir. Burada Alman Yahudilerinin birliği demektir). Amacı: Yahudi cemaatinin birliği içinde bulunan Almanya Yahudilerinden aktarılan dine [357] bağlı kalanların daima artmakta olan sorunlarını çözmeyi amaçlar. 1923 yılında kurulmuştur.

2- Agudat İsrael (İbranice olan bu kelimeler "İsrail demeti" demektir). Tevratın ruhuna uygun olarak bütün Yahudi sorunlarını çözmek amacını güder.

3- Yahudi Uleması Birliği = Bund jüd. Akademiker. Yahudiliğe bağlı kalan bütün bilgin derneklerini birleştirip üyelerini maddi ve manevi alanda kuvvetlendirmeyi amaçlar.

4- Yahudi Müstahdemin Birliği = Jüdischer Beamtenbund. Teşekkül etmiş derneklerin üyelerine uygun hukuk ve maaş koşullarını sağlama amacını güder. 1922'de oluşmuştur.

5- Yahudi Mezhebine Bağlı Alman Vatandaşların Genel Derneği = General Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens. Dinsel ve siyasal yön farkı olmaksızın, Yahudi mezhebine bağlı Alman vatandaşları bir araya toplayıp kazandıkları yurtsal ve sosyal eşitliğin

---

[355] "El Tiempo" gazetesinin 9 Mayıs 1928 tarihli ve 59 numaralı nüshasında.

[356] Salnamenin ismi: Handbuch der jüdischen Gemeindeverwaltung und Wohlfahrtspflegei 1924/25.

[357] İbranilerin dini kurallardan ve dini uygulama kısmından söz edip Şulhan Aruh adındaki kitabın hükümleriyle yorumları "menkul din" diye isimlendirilir.

Alman ruhu çerçevesinde korunmasını sağlama amacını güder. 1893'te kurulmuştur.

6- Yahudi Kadınları Birliği = Jüdischer Frauenbund. Yahudi kadın dünyası çıkarları dairesinde, ortak faaliyette bulunmak üzere, Alman kadın cemiyetlerinin ve gruplarının birleştirilmesi amacını güder. 1904'te kurulmuştur.

7- Almanya Yahudi Cephe Askerleri Birliği = Reichsbund Jüd Frontsoldaten. Cephelerde hizmet etmiş olan Alman Yahudilerin ortak çıkarlarının korunması amacını güder. 1919'da kurulmuştur.

8- Bağımsız Bene-Berit Cemiyetinin Almanya Büyük Mahfeli = Grossloge für Deutschland unabhangiger Orden Bene-Berith. İnsanlığın soylu yüceliklerinin yaygınlaşmasını isteklendirmek için Yahudileri bir araya toplamak amacını güder.

1928 yılında Almanya bağımsız Bene-Berit Mahfeli'nin yönetimi altında bulunan hayır kurumlarının listesi şudur:

1- Halkın çeşitli sınıflarına has konferans ve müsamere salonu 2 adet.

2- Tatil kırlaması kolonileri, 12 adet.

3- İhtiyarlara mahsus düşkünler evi, 2 adet.

4- Doğumevi ve çocuk yuvası, 4 adet.

5- Hastabakıcı hemşireler merkezleri, 13 adet.

6- Öğrencilere ve orta halli kimselere özgü aşevleri, 8 adet.

7- Öğrencilere özgü tatil yurtları, 9 adet.

8- Çocuk hastanesi, 1 adet.

9- Genç erkek ve kadınlar için yurt, 9 adet.

10- Okullara devam eden fakir öğrenciler için yemekhane, 1 adet.

11- Mahfel mensuplarına ve dul kalan mensupların ailelerine ödünç verme ve yardım sandığı, 1 adet.

Bu açıklama Hamenora dergisinden alınmıştır. Yıl, 1923, adet, 5 sayfa 183.

9- Almanya Yahudi Sanatkârlarının Merkez Birliği = Centralverband jüd. Handwerker Deutschlands. Sanatın yükselmesini ve sanatkârların çıkarlarının korunması amacını güder. 1909'da kurulmuştur.

10- Alman Yahudilerinin Yardım Cemiyeti = Hilfsverein derdeutschen Juden. Doğu Yahudilerinin göç ve yardım işleriyle ilgilidir. 1901'de kurulmuştur.

11- Almanya Yahudi Hasta ve Tedavi Kurumları Birliği = Bund d. jüd. Kranken und Pflegeanstalten Deutschlands. Genel çıkarlara yarayacak Yahudi sağlık kurumlarının çıkarlarını korumak amacını gü-

der. Bu birlik Almanya'nın özel sağlık kurumları birliği heyetine, üye sıfatıyla dahildir. 1901'de kurulmuştur.

12- Almanya Yahudi Öğretmenleri Cemiyetlerinin Birliği = Verband d. jüd. Lehrevereine im Deutschen Reich. Bütün Almanya Yahudi öğretmen derneklerinin öğretim ve eğitim, meslek ve arkadaşlık çıkarlarını korumak, hususlarıyla ilgili sorunların görüşülmesi ve çözümlenmesi amacını güder. 1895'te kurulmuştur.

13- Almanya'da Menkul Dine Bağlı Kalan Yahudi Öğretmenlerinin Cemiyeti = Bund gesetzestreuer jüd. Lehrer Deutschlands. Menkulât yoluyla Yahudiliğin esasları dairesinde, Yahudi öğretmen mesleğinin güçlenmesini teşvik ve Yahudi okulculuğunun yükseltilmesi amacını güder. 1905'te kurulmuştur.

14- Almanya Yahudi Öğretim ve Eğitim Kurumlarının Müdür ve Müdireleri Cemiyeti = Verein der Leiter und Leiterinnen jüd. Erziehungsanstalten Deutschlands. Üyelerinin çıkarlarıyla yönettikleri kurumların çıkarlarını koruma amacını güder.

15- Özgür Yahudiliğin Birliği = Vereinigung f. das liberale Judentun. Özgür Yahudiliği teşvik ve dinsel alanda da düşüncenin gelişmesini anlayan Yahudileri bir araya toplamak amacını güder. 1907'de kurulmuştur.

16- Almanya Mizrahi Cemiyeti Merkezi = Zentralbureau des "Mizraehi"in Deutschland. Siyonizm programını din esasları ile uzlaştırma amacını güder.

17- Almanya'nın Doğu Musevileri Örgütü Birliği = Verband Ostjüd. Organisationen in Deutschland. Almanya'da yaşayan Doğu Yahudilerinin (Rusya, Lehistan, Galiçya Yahudileri) hukuksal, kültürel, sosyal çıkarlarının korunması amacını güder. 1924'te kurulmuştur.

18- Yahudi Sosyal Demokrat İşçi Teşkilât Derneği (Poalesiyon) = Jüd. soz. dem. Arbeiter Organisation "Poale Zion". Yahudi hayatının bütün alanlarında, Yahudi işçisinin çıkarlarını koruma amacını güder.

19- Almanya Bütün Hahamlarının Birliği = Allgemeiner Rabbiner verband in Deutschland. Yahudiliğin dinsel ruh ve hayatının yükseltilmesiyle şeref ve onurunun yücelmesini ve hahamların bilim ve faaliyet yolunda ilerlemelerini teşvik amacını güder. 1895'te kurulmuştur.

20- Almanya Ortodoks (dine kuvvetli bir surette bağlı olan) Hahamlarının Birliği = Verband d. Orthodoxen Rabbiner in Deutschland. Almanya'nın Ortodoks Yahudiliğinin fikri ve manevi çıkarlarını koruma amacını güder.

21- Almanya Özgür Hahamlarının Birliği = Vereinigung der liberalen Rabbiner Deutschlands. Cemaatlerde dinsel ruhun yücelmesi amacını güder.

22- Kaşer Yemekler Hazırlayan Evleri (lokanta, otel) Teşvik Derneği Merkezi = Verin z. Forderung ritueller Speisehauser C.B.

23- Yahudi Öğrenci Dernekleri Birliği = Verband jüd Studentenvereine. Almanya'da öğrenimde bulunan yabancı Yahudi öğrencilerin kurumlaşmasının sağlanması ve korunması amacım güder.

24- Almanya Siyonist Birliği = Zionistische Vereinigung für Deutschland.

25- Yahudi Dernekleri Birliği = Kartell jud. Verbindungen. Üyelerini ulusal birlik bilinci içinde ve Yahudiliğin şerefli geçmişinin anısı dairesinde eğitme amacını güder. Bu birliğe 13 öğrenci derneğiyle 20 çeşitli dernek dahildir.

26- Yahudi Akademisi = Jüdische Akademie. Bu akademi, ünlü Yahudi bilginleri tarafından idare olunmak üzere beş şubeye ayrılmıştır. 1- Talmud bilimleri şubesi. 2- Dil bilimi ve İbranice şubesi, 3- Edebiyat tarihi şubesi, 4- Yahudi tarihi şubesi, 5- Felsefe şubesi.

Yahudilerin en tanınmış bilginleri bu yüksek müesseseye yardım ederler. Yahudi Akademisinin masraflarının üçte birini Prusya hükümeti, üçte birini üyeleri karşılar. Öbür üçte birini de bu hususta yapılan bir bağışın getirdiği faizler sağlar[358].

B - Almanya Yahudi Gençlik Dernekleri:

Almanya Yahudi gençlik derneklerinin sayısı on ikidir. Bunlardan bazılarının isimleri şunlardır:

1- Yahudi Jimnastik Derneği (ismi Bar Kohaba = Jüdischer Turnverein Bar Kohaba). Beden terbiyesi, İbranice ve Yahudi tarihinin yaygınlaştırılmasının teşviki ve Siyonizm düşüncesi çerçevesinde Yahudi ulusunun geleceğiyle işbirliğinin sağlanması amacını güder. 1898'de kurulmuştur.

2- Alman Yahudi Gençliği = Deutsch - Jüdische Jugendgemeinschaft. Ortak çalışmaların yardımıyla, Almanlık ve Yahudiliğin birliğini koruma ve Yahudi gençlerine öğretme amacını güder.

3- Almanya Yahudi Gençlik Dernekleri Birliği = Verband d. jüd. Jugendvereine Deutschlands. Tarafsız alanlar çerçevesinde Yahudi gençlerini iyi Yahudi ve iyi Alman olarak eğitme amacını güder.

---

[358] "Hamenora" dergisinin teşrinisani 1927 tarihli ve 9 No. nüs. S. 410-411.

C- Almanya Yahudi basını:

Almanya'da yayınlanan Yahudi gazeteler, dergiler ve haber bültenleri içerikleri itibarıyla, on gruba ayrılır. Bunlar sadece Musevi haberleri ve sorunları ile meşgul olurlar. Bu sayıya Museviler tarafından yayımlanan günlük, geçici gazeteler ile çeşitli konulardan söz eden dergiler dahil değlidir. Bu kısa bilgilerden sonra grupları sınıflandıralım:

1- Cemaat gazeteleri ve haber yazıları hakkında: adet 29.
2- Kadınlık hareketi hakkında: adet 3.
3- Gençlik hareketi, eğitimi ve spor hakkında: adet 17.
4- Politika hakkında: adet 6.
5- Ekonomik ve toplumsal politika hakkında: adet 13.
6- Hayır eserleri hakkında: adet 3.
7- Pedagoji hakkında: adet 1.
8- Bilim ve kültür hakkında: adet 15.
9- Esnaf ve meslek kuruluşları hakkında: adet 7.
10- Haberleşme, yazışma büroları hakkında: adet 4.

Bu gruplara ait bazı gazete ve dergi isimlerini buraya kaydediyoruz:

1- Yahudi Yankısı = Das jüdische Echo.
2- Alman - İsrael Gazetesi = Deutsch - İsrael Zeitung
3- Almanyanın Yahudi Gazetesi = Jüdische Zeitung für Deutschland.
4- Yahudi Haberleri = Jüdische Nachrichten
5- Yahudi Kadın = Die jüdische Frau
6- Gençlik Sesi = Jugendstimme
7- Yahudi Dinine Mensup Alman Vatandaşları Merkez Derneği Sendikasının Bildirileri = Mitteilungen des Syndikus des Zentralvereins deutscher Staatsbürger jüd. Glaubens.
8- Yahudi Göçü = Dic jüdische Emigration
9- Yahudi Sanatkârı = Der jüdische Handwerker
10- Yahudi Sağırları Dergisi = Zeitschrift der jüdischen Gehörlosen
11- Eğitim ve Öğretim Gazeteleri = Blatter für Erziehung un Unterricht
12- Yahudi Tarih ve Edebiyatı (ek) = Jüdische Geshichte und Litteratur (Beilage)
13- Yahudiliğin Tarih ve Bilim Aylık Dergisi = Monatschrift für

Geschichte un Wissenschaft des Judentums

14- Yahudilerin İstatistik ve Demografi Dergisi = Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden.

15- Yahudi Akademisi Kürsüsü = Jüd. Akademische Tribüne.

16- Yahudi Öğrenciler = Der jüdische Stundent

17- Yahudi Aile İsimlerini İnceleme Dergisi = Jüdische Familienforschung.

D - Berlin şehri Yahudi kurumlarının başlıcaları:

Öğretim:

Berlin Yahudilerinin iki büyük okulu ile yedi ilk ve orta okulu vardır. Cemaat, gerek hükümetin okullarına gerek özel okullara devam eden Yahudi çocuklarına özgü, İbranice ve dinsel bilgiler okutmak için, akşam dersleri açmıştır. Bu dersler, özellikle sinagoglar civarında bulunan yerlerde verilir.

1- Yahudilik Bilimine Özgü Yüksek Okul = Hochschule für die Wissenschaft des Judentums

2- Berlin Haham Okulu = Rabbiner Seminar zu Berlin

3- İlk ve orta okul: adet 7

Bu okulların en eskisi 1825'te ve en yenisi 1922'de açılmıştır.

Çeşitli hayır kurumları ve toplumsal müesseseler:

Düşkünler evi; adet 2
Yahudi öğretmenleri yurdu: adet 1
Yahudi aşevi: adet 1
Yahudi cemaati hastanesi: adet 2
Yahudi hastalar yurdu: adet 1
Yahudi körlerine has kurum: adet 1
Yahudi polikliniği: adet 1
Yahudi akıl hastalarına özgü daimi yurt: adet 1
Yahudi hastabakıcıları derneği yurdu: adet 1
Hastabakıcı hemşireleri merkezi: adet 1
Yurtsuz kalanlara mahsus yurt: adet 1
Yardımsız kalan Yahudi çocuklarının bakım yurdu: adet 1
Ana ve çocuk yurdu: adet 1
Yahudi çocuk ve genç yurdu: adet 1
Yetimhane ve eğitim kurumu: adet 1
Yardım kurumu ve yetimhane: adet 1
Yahudi kız eğitim ve yardım kurumu: adet 1
Küçük çocuk yurdu: adet 1

Yahudi çocuk yurdu: adet 1
Kız evi: adet 1
Eğitim kurumu: adet 1
Yahudi cemaati yetimhanesi: adet 1
Kadınlar cemiyetinin yetimhanesi: adet 1
Kız yurdu: adet 3
Yahudi dilsiz ve sağır kurumu: adet 1
Muhtaçlara kaşer yemekler dağıtmak için yemekhanler: adet 12
Yahudi çırak yurdu: adet 2
Yahudi erkek terzi okulu: adet 2
Süt emen çocuklara özgü yurt: adet 1
Yahudi çocuk bahçesi: adet 8
Çocuk sığınağı: adet 2
Yahudi kız klübü: adet 1.

2- İngiltere Yahudilerinin teşkilatı:

İngiltere ve İrlanda'nın genel nüfusu 40,039,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 297,000'dir. Sadece Londra'nın Yahudi nüfusu 175 bindir.

Aşağıdaki listede gösterilen kurumlar, bazıları ayrık tutulursa, yalnız Londra Yahudilerinin kurumlarının bir kısmıdır. İngiltere'nin öteki şehirlerinin Yahudi örgütü ise, ayrıdır. Londra ve kurumlarının bir kısmı cemaat, bir kısmı dernekler ve özel bağışçılar tarafından yönetilir. İngiltere Yahudileri'nin teşkilatı hakkında bu bilgileri 1928'de çıkan yıllıktan aldık[359].

1- Birleşik Sinagog Meclisi = Council of the United Synagogue. Bu meclise, Londra'da bulunan her bir Musevi tapınağa bağlı olanların seçtikleri temsilciler katılır. Sinagogun sayısı 37'dir.

2- Ruhani yönetim = Ecclesiastical administration. Hahamhane demek olan bu kuruluşa aşağıdakiler bağlıdır: Dinsel Mahkeme, temizlik havuzları, kurban işleri, sünnetçiler heyeti, dini işlerde bulunması gereken bekçiler heyeti, ölüm işleri heyeti, mezarlar heyeti.

3- Dini kurumlar = Religious Institutions. Bu kurumlar şunlardır:

a- İsrael demeti = Agudat Israel. Bu kurum, dünyanın tutucu Yahudiliğinin birliğine bağlıdır.

b- Hahamların komitesi = Committee of Ministers

c- İngiliz Yahudilerinin vaizleri konferansı = Conference of Anglo-Jewish Preachers

ç- Yahudi dini birliği = Jewish religious Union. Erkek ve kadın-

[359] Jewish Year Book, London, 1928

dan oluşan bu cemiyet, Yahudiliğin daha serbest bir şekilde yorumlanması ve bilimsel ilerlemelerin sonuçlarını göz önüne alarak yaşam koşullarının ona göre düzenlenmesi amacını güder.

4- Temsili kurumlar = Representative Institutions. Museviliği fikri, manevi ve siyasi alanlarda temsil eden kurumlar şunlardır:

a- İngiliz - Yahudi Cemiyeti = Anglo - Jewish Association. Amacı, Yahudiler'in fikri, manevi ve sosyal ilerlemesini özendirme ve koruma, Yahudi olduğu için kovuşturma ve baskıya uğrayanlara koruma sağlamak.

b- İngiliz Yahudilerinin Mebuslar Merkezi = Board of deputies of British Jews. Amacı dini cemaat niteliğiyle, İngiliz Yahudilerinin rahatını ilgilendiren bütün işleriyle alakadar olmak ve faaliyette bulunmak.

c- Yahudi Kadının Hukuki Durumunu Düzeltme Meclisi = Council for the amelioration of the legal position of the Jewess. Amacı mevcut yasaların bir sonucu olarak acı çeken Yahudi kadınlara mümkün olabildiğince pratik bir surette yardım, bütün memleketlerin Musevi cemaatleriyle Yahudi kadınların hukuksal zorlukları hakkında yazışma, en iyi metodlarla istenen sonuçları elde etmek içi bütün Yahudi bilginlere danışma, bu kadınlara ait başvuruları tutucu hahamlardan oluşacak bir konferansa sunmak [360].

ç- Bene-Berit Bağımsız Mahfeli = Independant Order for Bene-Berith. (Erkek ve kadın mahfel toplantı yeri)

d- Uluslararası Üniversiteleri Büyük Britanya ve İrlanda Yahudi Federasyonu = Inter - University Jewish Federation of Great Britain and Ireland. Bu federasyon, Büyük Britanya ve İrlanda üniversiteleri Musevi derneklerini içine alır ve kendi de dünya Yahudi öğrencileri birliğine dahildir. Federasyonun, Yahudi Akademisi (Jewish Academy) adlı bir dergisi vardır.

e- Yahudi Barış Derneği = Jewish Peace Society

f- Birleşik Yabancı Komitesi= Joint Foreign Committee. Bu komite özellikle Yahudiliğin dış politika işleriyle meşgul olup üyeleri,

[360] Kadının bu hukuki durumu evli kadınla ilgilidir. İbrani dinsel yasalarına göre gerek savaş hali, gerek seyahat sonucu olarak evine dönmeyen bir kimsenin karısı, kocasının öldüğü haberi kanıtlanmadıkça dönüşüne kadar tekrar evlenemez. Birinci Dünya Savaşı'ndan evlerine dönmeyen, hayat ve ölümlerinden haber alınamayan kimselerin karıları, belirsizlik içinde kalarak, evlenme meselesinde hukuki durumlarını düzeltemiyorlar. İşte bu meclis, bu sorunu incelemek için kurulmuştur.

yukarıda adları geçen İngiliz Yahudi Derneğiyle İngiliz Yahudilerinin Mebuslar Merkezi üyeleri arasından seçilir.

g- İngiliz Yahudilerinin Birliği = League of Britsh Jews. Amacı, Yahudi mezhebinden olan İngiliz tebaasının durumunu yükseltmek, Yahudiler'in ayrı bir siyasi ulus oluşturduklarına dair ileri sürülen iddiaya karşı koymak, Filistin'i kendi yurtları sayan Museviler'in oraya yerleştirilmesini kolaylaştırmak.

h- Musevi Kadınlarının Birliği= Union of Jewish women (Bu birliğe kadın ve çocuk konularıyla ilgili olan otuz dernek dahildir). Amacı, Musevi kadınlar ile onlar adına hareket eden dernekler arasında pratik bir ortaklık merkezi kurarak işleri kolaylaştırmak, her kadının ve çocuğun tam ve serbest gelişmeleri için ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmek üzere hayat şartlarını yaratma, İngiliz İmparatorluğu dahilinde bu konuda kurulmuş organizmalarla bir zincir teşkil etmek, bir bilgi toplama, haber alma dairesi açmak ve bu kızlar ile kadınlara borç para vermek.

i- Musevi Genç Kızlarının Birliği = Union of Jewish women (Junior Branch). Amacı Cemaat işleriyle Musevi genç kızlarım alakalı kılmak ve onları sosyal eğitsel faaliyetlere katılmaya alıştırmak.

j- Okullar ve sınıflar = Schools and classes.

Okullardan maksat, esas öğretimi İngilizce olan ve İbrani dili, dini, tarihi ve edebiyatı dersi verilen Musevi okullar demektir. Sınıflardan amaç, İngiliz okullarında okuyan Yahudi çocuklara dinlerini ve İbranice'yi öğretmek için gerek özel yerlerde, gerek sinagoglarda hazırlanan sınıflar demektir. Erkek ve kız çocuklar için bu gibi okulların sayısı 36'dır.

k- Hayır Eserleri Teşkilatı = Charity organizations. Bu teşkilat şunlardır:

1- Yaşlı Muhtaçlar Derneği= Aged needy Society. Amacı, Yahudi mezhebine mensup muhtaç ihtiyarların sıkıntılarını hafifletmek.

2- Yahudi Fakirlerinin Sıkıntılarını Hafifleten Mütevelli Heyeti= Board of Guardians and Trustees for the Relief of the Jewish poor.

Bu mütevelli heyetin yardımcı komiteleri şunlardır:

a- Sadaka Evi komitesi = Almshousses committee.

b- Hastalıktan İyileştikten Sonra Sanatoryum Komitesi = Sanatorium aftercare committee.

c- Göç Komitesi = Emigration committee.

ç- Belirli Maaş Komitesi = Fixed allowance committee.

d- Geçici Maaş Komitesi = Temporary allowance committee.

e- Kız çırak alt komitesi - Girls'apprenticing sub-committee.

f - Sanayi Komitesi = Industrial committee.

g- Kadınların Birleşik Ziyaret Komitesi = Ladies' Conjoint visiting committee.

h- Kadınları Giydirmek Komitesi = Ladies'Clothing committee.

i- Borç verme Komitesi = Loan committee.

j- Sağlık ve Nekahet (hastalık sonrası, sağlıklı duruma geçme dönemi) Komitesi= Health and convalescence committee.

3- Yahudi Hayır Eserleri Merkez Meclisi = Central council of Jewish charities.

4- Çocukların Yurtiçi Tatili Fonu (Yahudi şubesi) = Children's country holidays fund, (Jewish branch). Amacı İngiliz belediye okullarıyla Yahudi okullarına devam eden Yahudi çocuklarından seçilenleri, tahsis olunan memleketin tatil fonundan yararlandırmak, kendilerine kaşer yemekler vb. sağlamak.

5- Dilsiz ve Sağır Yurdu Yardım Derneği = Deaf and dumb home aid Society.

6. Hapishaneden çıkanlara mahsus yardım cemiyeti = Discharged prisoners' aid Society

7- Doğu Londra Yetimlere Yardım Derneği = East London Orphan aid Society. Amacı, haftalık küçük yardımlarla, Yahudi hastanesiyle yetimhanesinin gelir kaynağını artırmak.

8- Öğretim ve Eğitim Yardım Derneği = Education aid Society. Amacı: Muhtaç ve fevkalade yetenekli öğrencileri bulup öğrenimlerini tamamlamaları için ödünç vermek suretiyle yardım etmek.

9- Göç Derneği= Emigration society. Amacı İş bulmak üzere dışarıya göç edenlere yardım etmek.

10- Büyük Britanya Yahudi Yardım Kuruluşları Federasyonu = Federation of Jewish Relief orgnazations of Great Britain.

11- Büyük Britanya Polonya Yahudilerinin Federasyonu = Federation of Polish Jews in Great Britain.

12- Yaşlı Yahudilere Özgü Düşkünlerevi = Home for aged Jews (iki adet).

13- Tedavileri Mümkün Olmayanlar için Yurt = Home for incurables (dört adet).

14- Kadınların ve Kızların Korunması için Yahudi Derneği = Jewish association for the protection of girls and women,

15- Yahudi Körleri için Dernek= Jewish blind Society. Amacı: başvuran Yahudi körlere maaş bağlamak.

16- Büyük Britanya Yahudi Sağlık Örgütü = Jewish health organization of Great Britain (Bu örgüt Dünya Yahudi Sağlığı Koruma Birliğine dahildir). Amacı Yahudi sağlığının düzeyini yükseltmek; Yahudi evlerinin okullarının, tezgahlarının, klüplerinin ve oyun yerlerinin sağlık koşullarına bakmak; hayati ve antropometrik istatistikler toplamak ve Yahudilerin patoloji (hastalıklar bilimi) sini incelemek, sağlığı koruma konusuna ait eserler yayımlamak ve dağıtmak; serbest konferanslar vermek, film ve bir sağlığı koruma müzesi yardımıyla genel sağlığı koruma dersleri ve öğretmenler, çocuklar vesaire için özel dersler, hasta çocuklara özel bir klinik açmak, sağlığı korumayla ilgili bütün faaliyetleri bir enstitüde toplamak.

17- Yahudi Yetim Kızlarının Evlenmelerine Yardım Cemiyeti = Jewish orphan girl's marriage aid Society.

18- Yahudi Okullarının Ayakkabı Fonu = Jewish schools' boot fund. Amacı, okullara devam eden muhtaç Yahudi çocuklarına ayakkabı sağlamak.

19- Kadınları Giydirme Derneği = Ladies' clothing Society. Amacı çeşitli okullara hayır kurumlarına ve muhtaçlara dağıtılmak üzere ziyaretçiler komitesine çamaşır sağlamak.

20- Londra Yahudi Hastanesi = London Jewish hospital (On şubesi vardır).

21- Maasim Tobim. Bu isim İbranice olup anlamı "hayır eserleri" demektir. Amacı, muhtaçlara faizsiz borç para vermek, iş öğretmek ve memleketi terkeden çocuklara yardım etmek. Bu dernek 1749'da kurulmuştur.

22- Meshivat Nefesh. Bu isim İbranice olup, "can iade edici" demektir. Amacı, kış mevsiminde Yahudi fakirlerine ekmek, et ve kömür dağıtmak. Bu dernek 1779'da kurulmuştur.

23- Yahudiler Arasında Sanayi ve Tarım Koruma Derneği = Society for the protection of trades and agriculture among Jews.

24- Cumartesi Yemek Yedirme Derneği = Sabbat meals Society. Amacı Cumartesi ve bayram günlerinde yabancılara ve kimsesizlere yemek sağlamak.

25- Yahudi Mezhebine Mensup Muhtaç Yaşlılara Özgü Yardım Derneği = Society for relieving the aged neady of the Jewish faith. Amacı: Altmış yaşına giren muhtaçlara, haftada bir İngiliz lirasını geçmemek koşuluyla, yardım etmek.

26- Hasta ve Fakirlere Özgü Yardım Derneği = Society of relieving the sick and poor.

27- Yahudi Fakirlerine Özgü Aşevi= Soup Kitchen for the Jewish poor.

28- Savaştan Zarar Görmüş Olanlara Özgü Fon = War victims' fund.

29- Yahudi Geçici Sığınağı = Jewish temporary shelter.

30- Yahudi Güreş Derneği = Jewish Athletic Association.

31- Yahudi Milli Klübü = Jewish National Club.

32- Siyonist Teşkilâtı: Zionist Organizations. Bu teşkilata ikisi kadın, biri erkek, diğeri genç Siyonist dernekleri dahildir.

Yahudi basını:

Londra'da on üçü İngilizce, dördü Yahudice - Almanca, biri İbranice olmak üzere, sırf Yahudi haber ve sorunlarından bahseden on sekiz gazete ve dergi yayımlanıyor. Yahudice - Almanca yayımlananlardan ikisi günlüktür. Bunlar, İngiltere'de bulunup İngilizce okuyamayan Rus, Leh, Rumen kökenli sığınmacı Yahudilere özgüdür.

İngilizce çıkan gazetelerden bazılarının isimleri şunlardır:

1- Yahudi Vekayinamesi - Jewish Chronicle (yüz beşinci seneye girmiştir).

2- Yahudi Dünyası - Jewish World

3- Yahudi Muhafızı - Jewish Guardian

4- Yahudi Akademisi - Jewish Academy

3- İtalya Yahudilerinin Kurumları: [361]

İtalya'nın genel nüfusu 39,000,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 57,000'dir. Roma içinde 11,000 Yahudi vardır.

1920'de İtalya hükümeti, İtalya Yahudi cemaatleri birliğinin kuruluşunu bir tüzel kişilik olarak tanımıştır. Tüzüğün üçüncü maddesi gereğince bu cemaatlerin birleşmesindeki amaç şudur: İlk olarak amaçlarına ve yetkilerine göre cemaatlerle ilgili bütün maddeler ile özellikle İbrani kültürüyle tarihi ve bedii mirası ve Yahudiliğin genel çıkarlarını korumak; ikinci olarak yerel nedenlerden dolayı sıkıntı çeken yahut dağılan cemaatlerin mali durumlarını iyileştirmek için hükümeti uygun özenli davranışlarla davet etmek; üçüncü olarak ihtiyaç duyulan yerde yeni cemaatler oluşturmak.

İtalya cemaatlerinin örgütlenmesi Almanya ve İngiltere'nin kurumlaşma biçimine benzemez. Roma Yahudi cemaati Milat'tan bir

[361] İkinci Dünya Savaşı'nda, İtalya, Alman orduları tarafından işgal edildiği için İtalya Yahudi kurumları kısmen sarsılmıştır.

yüzyıl önce yaşamış Ciceron zamanından beri tanınır ve İtalya'nın en eski cemaatidir. İtalya Musevi kurumlarınm bir kısmı cemaat, bir kısmı dernekler ve özel bağışçılar tarafından yönetilir. İtalya Yahudilerinin örgütlenmesi hakkında bu bilgiyi 1927'de yayımlana yıllıktan aldık. [362] Burada yalnız üç cemaat hakkında bilgi veriyoruz.

A - Roma şehri Yahudi cemaati:

1- Yahudi Merkez Sadakası Mebus Heyeti - Deputazione Centrale Israelitica di Carita. Vaktiyle sadaka işleriyle uğraşan bütün dernekler, bu heyete dahil olarak bir grup halinde yönetilmektedir.

2- Yahudi Çocuk Barınakları - Asili infantili Israelitici.

3- Fakir Yahudi Sakatlar Düşkünler Evi - Ricovero Israeliti poveri invalidi.

4- Yahudi Hastanesi - Ospedale Israelitico.

5- İtalyan Yahudi Yetimhanesi - Orfanotrofio İsraelitico İtaliano.

6- Kutsal Müessese (Hessed ve Emet) - Pio İnstituto (Hessed ve Emet).

7- Doğumevi - Maternita.

B - 2300 Yahudi nüfusu bulunan Livorno şehri Yahudi Cemaati:

1- Livorno şehri Yahudi cemaati, doğrudan doğruya elli sekiz hayır kurumu yönetir.

2- Aşağıdakiler cemaata bağlıdırlar:

Yüksek Haham Mektebi - İnstituto Rabbinico Superiore

İlkokullar ve meslek okulları - Scuole elementari e porfessionali.

Çocuk barınakları - Asili infantili

Yetimhane - Orfanotrofio

Yahudi hastanesi - Ospedale Israelitico

Franko Akademyası (Kültür merkezi) - Accademia Franco.

3- Aşağıdakiler cemaate bağıl değildirler:

Fakirleri giydirmek - Vestir poveri

Kız evlendirmek - Maritar donzelle

C - 3500 Yahudi nüfuslu Floransa şehri Musevi Cemaati:

Yahudi Konukevi - Ospizio Israelitico

Deniz Konukevi - Ospizio marino

Çocuk Barınağı - Asilo infantile

[362] Lunario İsraelitico, Torino, 1927

İlkokul - Scuola elementare
Sanayi Enstitüsü - İnstito di arti e mestieri
Yetimhane - Orfanotrofio
Fakir Yaşlılara Mahsus Kutsal Yardım Derneği - Opera pia di soccorso per i poveri vecchi.
Hastalara Acıma Derneği - Misericordia per gli infermi
İtalyan Haham Koleji - Collegio Rabbinico Italiano.

Ç - İtalya Yahudi basını:

1- Yeni Doğu - Oriente moderno, Roma'da.
2- İsrael - İsrael, Floransa'da.
3- İsrael'in Aylık Dergisi - La Rassegna mensile d'İsrael. Livorno-da.

4- Fransa Yahudilerinin Kurumları: [363]

Fransa'nın genel nüfusu 39,210,000 ve Yahudi ögesi nüfusu 150,000'dir. Paris içinde 60,000 Yahudi vardır.

1831 yılından 1905 yılına kadar, Fransa Yahudi cemaatlerinin yönetim masraflarını Fransa devletinin bütçesi sağlardı. Fransa'da kilise, devlet işlerinden ayrıldığı zamandan yani 9 Aralık 1905'ten itibaren, Fransa Yahudi cemaatleri tamamıyla hükümetle ilgisini keserek "İbadi (ibadet edenlerle ilgili) Dernekler" adıyla bağımsız olmuşlardır.

Bugün Fransa'da, merkezi Paris'te olan "İbadi Dernekler Birliği" adlı bir kuruluş vardır ki, pek az istisnayla, bütün İbadi dernekler bu merkeze bağlıdırlar. Bu kuruluş Consistoire Central adıyla tanınır.

Fransa Musevi kurumlarının bir kısmı cemaat, bir kısmı dernekler ve özel bağışçılar tarafından yönetilir. Biz burada yalnız Paris Yahudilerinin örgütünden bazıları hakkında bilgi vereceğiz. Bu bilgiyi 1927'de yayımlanan yıllıktan aldık. [364]

1- Çeşitli hayır kurumları ve sosyal kuruluşlar:

1- Fransız Hahamları Derneği - Association des Rabbins Français. 1906'da kurulmuştur.

2- Paris Yahudi Konsistuarı Derneği - Association consistoriale İsraélite de Paris, ibadet konusunda gerekli masrafları ve sinagogla-

[363] İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa, Alman orduları tarafından işgal edildiği için Fransız Yahudi kurumları kısmen sarsılmıştır.
[364] Paris'te yayımlanan Calendrier - annuaire illustré pour l'année İsraélite

rın devam etmesini sağlamak.

3- Dinsel Mahkeme - Tribunal Rabbinique.

4- Yahudi Gençliğinin Dünya Birliği - Union universelle de la jeunesse juive. Yahudi duygularım İbrani diliyle Yahudi edebî, sosyal, siyasal ve dinsel tarihi vasıtasıyla uyandırmak ve güçlendirmek, nerede olursa olsun tanınmamış olan Yahudi gençliğinin haklarım savunmak ve icap ederse gereken yardımı yapmak. Bu birliğe, Fransa içinden ve dışından, 38 şube dahildir. Birliğin "Şalom" yani "Selâm" adında bir gazetesi vardır.

5- Yahudi Gençliğinin Beden Terbiyesi Kurumları Birliği-Union des oeuvres de la Jeunesse Israélite pour l'education physique. Amacı programları beden terbiyesini, sporculuğu, izciliği ve askerlik hizmetini hazırlamayı amaçlayan kurumları özendirmek, bu gibi kurumların kurulması ve gelişmesine yardım etmek ve ilgili makamların spor teşkilatı katında aracılık etmek.

6- Yahudi Araştırma Derneği - Société des Etudes Juives. Bu dernek 1880'de kurularak 1896'da "genel çıkarlara hizmet edici" kaydıyla hükümetçe onaylanmıştır. Amacı, Yahudi tarih ve edebiyatını incelemeyi özendirmek. Bu dernek 68 yılından beri yılda dört defa çıkan Revue des Etudes Juives (Yahudi Araştırma Dergisi) adlı bir dergi yayımlamaktadır.

7- Öğrenci Komitesi - Comité des Etudiants. Amacı yabancı öğrencilere burs vermek.

8- Şema Israel - Chema Israel. Bu iki kelime İbranice olup anlamı "Dinle İsrail" demektir. Amacı, dini propaganda ve eğitimi özendirmek.

9- Kira Sandığı - Caisse de loyers. Amacı, kiralarını ödeyemeyenlere borç para vererek kolaylık göstermek.

10- Bedava borç verme - Prets gratuits. Amacı, Faizsiz borç para vermek.

11- Evlenme Kurumları - Oeuvres de Mariage. Amacı, adamak ve ayırmak suretiyle bağışlanan fonların faizleriyle fakir kızların evlenmelerine yardım etmek.

12- Çalışmak Vasıtasıyla Yardım - Assistance par le travail. Bu derneğin biri erkeklere, diğeri kadınlara özgü olmak üzere iki atölyesi (tezgâh, fabrika) vardır.

13- Nekahette Bulunanlara Yardım - Secours aux convalescents.

14- Erkek ve Kadın Hastabakıcı Okulu - Ecole d'infirmiers et d'infirmières.

15- Vereme Karşı Kurum - Oeuvre antituberculeuse.

16- Yaşlılar için İnziva Evleri - Maisons de retraite pour les vieillards.

17- Yaşlılar için Yardım - Secours aux vieillards.

18- Cenaze Kurumları - Oeuvres pour les funérailles.

19- Doğumevi ve Küçük Yaşın Korunması - Maternité et protection du premier âge.

20- Çocuk Barınağı - Crèche.

21 - Çocuklara, Yetimlere ve Terkedilmiş Çocukları için Hizmetler ve Kurumlar - Services et établissements hospitaliers pour enfants, orphelins ou délaissés.

Bu hizmeti gören müesseler şunlardır:

a- Yetimler için kurum,

b- Erkek Çocuk Yetimhanesi,

c- Kız Çocuk Yetimhanesi,

ç- Savaş alanında Fransa uğrunda hayatını kaybeden Yahudilerin yetimleri için kurumlar,

d- Terkedilmiş Erkek Çocuklar Barınağı,

e- Terkedilmiş Kız Çocuklar Barınağı,

22- Roçild Hastanesi - Hopital Rotschild. Büyükler için.

23- Nataniel de Rotschild Hastahanesi Hopital Nathaniel de Rotschild. Çocuklar için.

24- Yeni Hastane - Nouvel Hopital.

25- Koruma, İyileştirme ve Kurtarma Evleri - Maisons de préservation, de reformation et de sauvetage.

26- Lohusalar için Ziyaretçi Kadınlar Derneği - Comité des dames visiteuses des femmes en couche.

28- Paris Yahudi Çırakları ve İşçileri Koruma Derneği - Société de patronage des apprentis et ouvriers Israélites de Paris.

29- Yahudiler için Hizmetliler Kurumu - Oeuvre de placement pour les Israélites.

30- Kırlama Yahudi Kurumu - Oeuvre Israélite de sejour à la campagne.

31- Kadınlar ve Genç kızlar için Dinlenme ve Nekahat Evi - Maison de repos et de convalescence pour dames et jeunes filles.

32- Savaş Kurbanları için Yahudi Yardım Kurumu - Oeuvre Israélite d'assistance aux victimes de la guerre.

33- Yahudi Göçmenleri Koruma Merkez Komitesi - Comité central de protection aux émigrants Israélites.

34- Yahudi Yurdu - Le foyer Israélite.

35- Fakir Çocukları Giydirme Derneği Oeuvre des trousseaux pour les enfants pauvres.

36- Fransa Yahudi İzcileri - Les éclaireurs Israélites de France. Amacı, Yahudi gençliğinin bedensel, tinsel ve dinsel gelişmesine yardım etmek.

37- Yichoub Eretz Israel - Amacı, Filistin Yahudi yerleşimcilerine yardım etmek.

38- Boné Yerouchalaim - Bu iki kelime İbrânice olup "Kudüs'ün Kurucuları" demektir.

39- İsrail Kalbi - Le coeur Israélite. Kadın derneği olup, amacı muhtaçlara yardım ve fakir kızlara çeyiz sağlamak.

40- Paris Yahudi Kadınları - Les dames Israélites de Paris.

41- Hastaları Ziyaret Kadınlar Derneği - Société de dames (Bikour Holim).

2- Yabancı Yahudiler için çalışan kuruluşlar:

1- Dünya İsrail Birliği - Alliance İsraélite Universelle. Amacı, geri kalmış Yahudiler'e kültür, sanat ve meslek alanlarında yardım etmek.

2- Yahudi İstimar (yerleşip bir yeri işlemek) Derneği - Jewish Colonization Association. Amacı Yahudilere tarım girişimlerinde yardım etmek.

3- Filistin Yerleşimcilerine Yardım Derneği - Société d'assistance aux colons de Palestine.

3- Yahudi okulları:

1- Haham Okulu - Ecole Rabbinique.

2- Doğu Erkek Öğretmen Okulu - Ecole normale Israélite orientale (garçons).

3- Doğu Kız Öğretmen Okulu - Ecole normale Israélite orientale (filles). Bu iki okul Alians İsraelit okulları için öğretmen yetiştirir.

4- Karma ilkokul: adet 3.

Ortaokul: adet 1.

Devlet okullarıyla özel okullara devam eden Yahudi çocuklarına, gittikleri okulların dışında akşam üzeri, İbranice ve din dersleri verilir.

4- Yahudi basını:

Paris'te sırf Yahudi haberlerinden ve sorunlarından bahseden on bir gazete ve dergi yayımlanıyor. Fransızca yayımlanan bu gazetelerin başlıcaları şunlardır:

1- İsrail Dünyası - L'Univers Israélite
2- İsrail Arşivleri - Les archives Israélite
3- Yahudi Gençliği - La jeunesse juive
4- Yahudi Edebi Dergisi - La revue littéraire juive
5- Chema İsrael (Dinle İsrail demektir)
6- Yahudi Tetebbuat Dergisi (yılda dört defa çıkar) - La Revue des Etudes Juives
7- Menora, Siyonist gazetesi.

5- Amerika Yahudilerinin teşkilatı:

Birleşik Amerika Devletleri'nin genel nüfusu 118,000,000 Yahudi nüfusu 2,300,000'dir. New-York'ta 1,500,000 Yahudi vardır.

Birleşik Amerika Devletleri Yahudileri, dünyanın her tarafından gelip yerleşmiş büyük küçük bağımsız cemaatlerden oluşur. Yerli ve yabancı olup zamanla tamamen yerlileşmiş Amerika Yahudilerinden sonra gelen en büyük cemaat, Eşkenazim adıyla tanınan Yahudi cemaatidir. Amerika Yahudi cemaatleri arasında 30,000 kişiden oluşan bir Türk Yahudi grubu vardır. Bu çeşitli cemaatlerin teşkilatı ayrı ise de, bütün Yahudi gruplara özgü büyük teşkilat vardır ki, en önemlilerini 1927'de çıkan 445 sayfalık bir yıllıktan alarak buraya aktarıyoruz [365].

A - Çeşitli bilim, hayır kurumları ve sosyal kurumlar:

1- Yahudi İnceleme ve Araştırmaları için Amerika Akademisi - American Academy for Jewish Research. Amacı Amerika'da Yahudi bilimini teşvik etmek.

2- Amerika Yahudi Kongresi - American Jewish Congress. Amacı, nerede olursa olsun gözdağı verilen veya saldırıya uğrayan Yahudi haklarını korumak ve savunmak ve özellikle Yahudi çıkarlarıyla ilgili sorunlarla uğraşmak.

3- Amerika Yahudi Tarih Derneği - American Jewish Historical Society. Bu dernek şimdiye kadar Yahudiler'in tarihine dair otuz cilt

[365] New-York'ta yayımlanan American Jewish year book. - 1946 yıllığının sayfaları 760'dır ki, teşkilatın ne kadar arttığı belli olur.

eser yayımlamıştır.

4- Amerika Yahudi Tabipler Komitesi - American Jewish physicians committee. Amacı, Filistin İbrani Üniversitesiyle ilişkisi olan bir Tıp Koleji ve hastanesi kurmak.

5- Amerika Pro-Falaşa Komitesi - American pro-Falasha committee (Habeşistan Yahudilerine Falaşa derler. Bunlar Habeşistan'ın coğrafya durumu nedeniyle, dünyanın öbür Yahudileri ile ilişki kuramadıklarından Yahudilik konusunda ancak pek belirsiz bilgilere sahiptirler.) Amacı, Habeşistan Yahudilerinin din bilgilerini kuvvetlendirmek.

6- Amerika Siyon Arazisi - America Zion Commonwealth. Amacı, Filistin'de arazi satın almak ve satmak.

7- Yahudi Sosyal İnceleme Dairesi - Bureau of Jewish social research. Amacı, Amerika Yahudileriyle ilgisi bulunan Musevi toplumsal hayatıyla cemaat hayatı konuları hakkında incelemelerde bulunmak.

8- Yahudi Hahamlar Konferans Merkezi - Central Conference of American Rabbis.

9- Amerika Yahudi Öğrenci İşleri Meclisi - Council of American Jewish stundent affairs. Amacı, Amerika kolejleri Yahudi öğrencileriyle ilgili meseleleri görüşmek.

10- Yetimlerin Eğitimi için Eğitim Birliği - Educational league for the education of orphans.

11- Bene-Berit Bağımsız Mahfeli - Independent order of Bene Berith. Bu derneğin 85,000 üyesi vardır. 1843'te kurulmuştur.

12- Berit İbrahim Bağımsız Mahfeli - Independent order of Bene Berith Abraham. Bu derneğin 135.000 üyesi vardır. 1887'de kurulmuştur.

13- Yahudi Tarım Derneği - Jewish agricultural Society. Amacı, Birleşik Amerika Devletleri'ne gelen Yahudi göçmenler arasında tarımı teşvik etmek.

14- Amerika Yahudi Yayın Derneği - Jewish publication Society of America.

15- Amerika Yahudi Cumartesi Birliği - Jewish Sabath Alliance of America. Amacı, dinlenme günü olan haftanın yedinci günü cumarte-

si gününe uyulmasına çalışmak. [366]

16- Amerika Birleşik Devletleri'yle Kanada Yahudi Sosyalist İşçi Partisi - Jewish Socialist Labor party of United States and Canda. Amacı Yahudi ulusunu Filistin'de yerleştirmek, bir sosyalist sınıfı oluşturmak, Amerika'da kendi çıkarlarını gözetmeleri için işçi derneklerini örgütlemek, Amerika'da aydın olmayan Yahudi sınıflarını eğitmek ve Yahudi işçilerin çıkarlarına yarayan eserler yayımlamak.

17- Yahudi Sosyalist Derneği - Jewish Socialist Verband. Amacı Amerika sosyalist hareketine katılabilmek için sosyalist Yahudiler arasında teşkilat yapmak.

18- Amerika Yahudi Tiyatro Derneği - Jewish theatrical guild of America. Amacı, Yahudiliği tiyatro aracılığıyla devam ettirerek yaşatmağa çalışmak.

19- Yahudi Kahraman Kıt'aları - Jewish valor legion. Amacı, Yahudi dinine mensup eski savaşçıların refahını sağlama, Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan ordusunda askerlik etmiş Yahudilerin askerliğe dair anılarını toplatıp tespit etmek.

20- Cumhuriyet Savaşlarının Yaşlı Yahudi Askerleri - Jewish veterans of the wars of the Republic. Amacı, Amerika'ya daima yararlı olma ilkesini gerçekleştirmeğe çalışmak ve Yahudi askerlerinin yüksek ideallerini sürdürmek.

21- Yahudi Hayır Kurumları Dairesi Jewish welfare Board. Amacı, kurumsallaşmayı özendirme, Yahudi cemaat örgütüne yardım etmek ve bunlarla beraber Yahudiliğin gelişmesi çalışmalarında işbirliği yapmak, Amerika ordu ve donanmasında bulunan Yahudi askerlerine, dinsel görevlerini yerine getirmelerine fırsat vermek, vb.

Bu dairenin faaliyetine, on altı ulusal örgüt ile üç yüz yedi dernek dahildir.

22- Savaştan etkilenen Yahudiler için Amerika Fonlarının Birleşik Dağıtma Komitesi - Joint distribution Committee of the American Funds for Jewish war sufferers. Amacı, savaş yüzünden etkilenen Yahudilere, merkez yardım komitesi ile halk yardım komitesi tarafından toplanan yardımı dağıtmak.

23- Yahudi Sosyal Hizmeti Ulusal Konferansı - National confe-

[366] Bu satırların provaları düzeltilirken, 20 Haziran 1928 tarihli "El Tiempo" gazetesi, cumartesi istirahatı meselesine dair aşağıdaki bilgiyi veriyor: New-York şehrinin 35,000'den oluşmuş olan elbise işçilerinin 30,000'i Yahudi'dir. Bunlar, cumartesi günü çalışmağa karar vermek üzeredirler. Amerika Yahudi Cumartesi Birliği Derneği, bu mesele ile ilgilenmektedir.

rence of Jewish social service.

24- Yahudi Kadınlarının Ulusal Meclisi - The National council of Jewish women. Amacı, dinsel, toplumsal hayır kurumları işlerinde çalışmak.

25- Filistin Gelişme Meclisi Palestine development Council. Amacı iş şirketleri oluşturarak Filistin'in sosyal ve ekonomik gelişmesini özendirmek.

B - Yüksek bilimsel, dinsel kurumlar:

1- İbrâni İlahiyat Koleji Hebrew theological College. Amacı, Amerika'da geleneksel Yahudiliği sürdürmek ve güçlendirmek, Amerika Yahudi cemaatleri için haham, İbranice öğretmenleri ve ulusal rehberler yetiştirmek.

2- İbrani Birlik Koleji - Hebrew union college. Amacı, İbrânice öğretmenleri yetiştirmek.

3- Yahudi Din Enstitüsü - Jewish İnstitute of Religion. Amacı, ibadet görevlileri ve dinsel bilimlerde inceleme yapan adamları yetiştirmek. Bu kurumun Jewish Institute Quarterly adlı üç ayda bir çıkan bir dergisi vardır.

4- Amerika Yahudi İlahiyat Semineri - Jewish theological Seminary of America. Bu seminerin 78,000 basılmış ve 6,000 yazma eseri kapsayan bir kitaplığı vardır.

5- Elhanan İlahiyat Semineri Elchanan theological Seminary. Amacı, Yahudilikle ilgili bilgileri yaymak, haham ve İbranice öğretmenleri yetiştirmek.

C- Yahudi basını:

Birleşik Amerika Devletleri'nde yayımlanan ve sırf Yahudi haberleri ve sorunlarından söz eden yüz iki gazete ve dergi vardır. Bunların 67'si İngilizce, 1'i İbranice, 32'si Yahudice-Almanca ve 2'si Yahudice-İspanyolca'dır. Yahudice-Almanca gazetelerden bazıları, gazetlerinin bir kısmını İngilizce olarak yayımlıyorlar. Amerika Yahudi gazetelerinin hemen üçte birini teşkil eden Yahudice-Almanca grubu, Amerika'da Yahudice-Almanca konuşan Rusyalı, Polonyalı, Romanyalı, Galiçyalı vb. Yahudi göçmenleri içindir. Bu Yahudilerin çocukları, İngilizce öğrendiklerinden bazı Yahudice-Almanca gazeteler, İngilizce öğrenen bu yeni kuşak için, gazetelerinin bir bölümünü İngilizce ile dolduruyorlar. Zamanla Yahudice-Almanca basını tamamıyla İngilizce olacaktır. Aynı düşünce, Yahudice-İspanyolca gazeteleri için

de geçerlidir.

Amerika Yahudi basınının çeşitlerini göstermek için, bazılarının isimlerini buraya kaydediyoruz:

1- Amerikalı İbrani - The American Hebrew.

2- Amerikalı İsrail - The American Israielite.

3- Amerikalı Yahudi Alemi - The Amerikan Jewish world.

4- Yahudi Merkezi - The Jewish Center. Yılda dört defa çıkan bu dergi, Yahudi hayır kurumlarının yayın aracıdır.

5- Yahudi Günlük Bülteni - Jewish Daily Bulletin.

6- Yahudi Çiftçisi - Jewish farmer.

7- Yahudi Enstitüsü Dergisi - Jewish Institute Quarterly (üç ayda bir çıkar).

8- Yahudi Müzik Dünyası ve Tiyatro Dergisi - Jewish musical world and theatre magazine.

9- Yahudi Dergisi - Jewish Quarterly Review. Yılda dört defa çıkar. Yahudi Tarih Derneği'nin yayın aracıdır.

10- Yahudi Dergisi - The Jewish Review.

11- Yahudi Dergisi ve Gözlemcisi - The Jewish Review and Observer.

12- Yahudi Sosyal Hizmeti Dergisi (yılda dört defa çıkar) Jewish Quarterly Social service.

13- Yahudi Mutasavvıfı - The Jewish theosophist. Yılda dört defa çıkar ve İbrani Tasavvuf Derneği tarafından yayımlanır.

14- Yahudi Yaşlı Askeri - Jewish veteran. Amerika savaşlarına katılıp yaşlanmış Yahudi Askerleri Derneği tarafından yayınlanır.

15- Yahudi Kadını - The Jewish woman. Yılda dört defa çıkar ve Yahudi Ulusal Kadınlar Meclisi tarafından yayımlanır.

16- Yeni Filistin - The new Palestine.

17- Önemli Yahudi Olaylarının Özeti - Summary of events of Jewish interest. Yılda dört defa çıkar ve Yahudi Toplumsal inceleme ve Araştırma Dairesi tarafından yayımlanır.

18- Birleşik Sinagoglar- United Synagogues. Yılda dört defa çıkar.

Bu bölümdeki bilgiler 1927 yılında çıkan Amerikan Year Book yıllığından alınmıştır. 1945-6 yıllığında Birleşik Amerika Devletlerinde sırf Yahudi konularından bahseden 180 gazete ve dergi çıktığı yazılıyor. 1927'de bu sayı 102 idi. Bu son tarihte bütün Amerika'da bir-tek İbranice gazete çıkarken 1946'da haftalık gazete, aylık ve üç aylık derginin sayısı 12'dir. Bugün New-York şehrinde 88 gazete ve dergi

yayımlanmaktadır. Bu sayıya, Amerika Yahudileri tarafından gerek tek olarak gerek ortaklaşa çıkarılan günlük siyasi, haftalık, aylık ve üç aylık edebi, sosyal dergi vesaire dahil değildir.

EK

Anadolu Ajansı'nın Cenevre özel muhabirinin 3 Ağustos 1947 tarihli bir telgrafı İstanbul gazetelerinin 4 Ağustos tarihli nüshalarında çıkmıştır. Telgrafın metni şudur:

Cenevre 3 (a.a.) - Anadolu Ajansı'nın özel muhabiri bildiriyor: "Cenevre'de iki ayda bir çıkan "Filistin Haberleri" 24 Temmuz 1947 tarihli sayısında "1946 - 1947 Siyasi Özeti" başlığını taşıyan bir muhtıranın genel hatlarını yayımlamaktadır. Bu muhtıra Yahudi yönetimi tarafından Birleşmiş Milletler Komisyonu'na verilmiştir ve 9 bölüme ayrılmış 71 sayfalık bir broşürdür. Bu broşürde İngiliz - Amerikan Komisyonu'nun raporundan ve bundan doğan sonuçlardan bahsedilmekte ve bu muhtıranın yayımından beri meydana gelen olaylar gözden geçirilmektedir. Yahudi idaresi bugün, Türkiye'den Yemen'e ve Irak'tan Fas'a kadar bütün Müslüman Ortadoğu'da yaşamakta olan 900,000 kadar Yahudi'nin içinde bulundukları korkunç koşulların bir tablosunu çiziyor. Muhtırada ileri sürüldüğüne göre, Yahudi gençliği için iki şıktan birini seçmek zorunluluğu vardır. Bu da ya en tehlikeli yollardan Filistin'e erişmek, yahut da, egemenlikleri altında küçültücü bir hayat sürmek zorunda kaldıkları insanca duygulardan uzak derebeylik hükümetlerine karşı savaşmak için yasal olmayan bir komünist partisine katılmaktır.

Yahudi yönetiminin muhtırasında, Yahudilerin bütün memleketlerde derece derece soyulmaları yolunda ne gibi usuller kullanıldığı, Yahudilerin ticaret hayatından çıkarılmış oldukları Türkiye'de bir sömürge yönetiminin örsü ile ateşi başına vurmuş bir yerli halkın çekici arasında ezildikleri, Mısır'da, Fransız Fasında ve Filistin'de ve bütün Ortadoğudaki halleri anlatılmakta ve bu memleketlerden kaçıp Filistin'e gelmeye çabalayan Yahudilerin bu hareketleriyle Arap ve Müslüman memleketlerinde ne dereceye kadar mutlu ve güvenlik içinde olduklarını ispat etmekte bulundukları ileri sürülmektedir."

Yukarıdaki metinde sözü edilen soruşturma komisyonu raporunun, son haftalarda, Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun raporuyla ilgisi yoktur. Cenevre Siyonist Dergisi'nde bahsolunan rapor, yılın başlarında kaleme alınan İngiliz-Amerikan komisyonunun soruşturması üzerine Yahudi ajansının yayımlayıp Birleşmiş Milletler Komisyonu'na verdiği rapordur.

İngiliz-Amerikan Komisyonu'nun 1946-47 raporu hangi esaslar, hangi belgeler üzerine yazılmıştır? Bilmiyoruz. Tamamen kişisel ka-

mızca göre, Türkiye Yahudilerinin ticaretten çıkarıldıklarına dair olan yazının yorumunu İkinci Dünya Savaşı'nda ticaretin dengesini sağlama amacıyla "Milli Siparişler" hususunda yerli yabancı bütün unsurlara mensup tüccarların çektikleri zorluklarda aramalı ki, bu da tarihe karışmış bir iştir. Yoksa Yahudi tüccarlarına ayrı zorluk çıkarmak ve onları ticaretten uzaklaştırmak gibi gülünç bir düşünce yürütmek hayal ürünüdür.

Bu satırlar yazdıktan sonra, Türkiye Musevileri namına söz söylemeğe yetkili olan İstanbul Yahudi Cemaati Başkanının bildirisini şuraya aktarıyoruz:

"Cenevre'de çıkan "Filistin Haberleri Dergisi"nde yayınlanan bir muhtıradan Türkiye'de Yahudiler'in ticaret hayatından çıkarılmış oldukları yolunda bir yazı mevcut olduğunu Anadolu Ajansı'nın bugünkü gazetelerimizde çıkan telgrafında okudum.

Böyle bir muhtıranın varlığından haberdar olmadığımı ve bununla birlikte Türkiye'de yaşayan Yahudilerin mevcut yasaların koruması altında serbestçe ticaret yapmakta olduklarını bütün Türk yurttaşları gibi eşit muamele gördüklerini beyan ederim."[367]

Musevi Cemaati Başkanı
Hanri Soriano

Bu bildiriden sonra Palcor Ajansı'nın Türkiye muhabirinin, bu hususta 4 Ağustos 1947'de ajansına gönderdiği telgrafın metnini yazıyoruz:

"Cenevre'den Anadolu Ajansı'nın muhabiri, Birleşmiş Milletler'e sunulmak üzere Yahudi ajansının memorandumunun metnini bildirmektedir. Memorandumdaki Türkiye Yahudilerine ait kısım gerçeğe tamamen aykırıdır. Türk Yahudileri diğer Türk yurttaşları gibi aynı koşullar ve Türk yasalarının Koruması altında yaşamaktadırlar. Yahudi vatandaşlar, ticaret hayatından asla çıkarılmamışlardır. Tersine ticari, askeri, fikri bütün meslekler kendilerine her zaman açık bulunmaktadır. Zaten bilindiği gibi savaş sırasında Avrupa'dan kaçan Yahudi göçmenlerine yardım eden ulusların başında Türkiye bulunmaktadır".

Özet olarak şunu söyleşebiliriz, her memlekette yaşayan Yahudiler o memleket için, buyruğa uyan ve yararlı bir öğe oluştururlar. Bu,

[367] Musevi Cemaati Başkanı tarafından bu telgrafın içindekileri yalanlamanın yeri, bu eserin Altıncı Bölümü idi. Fakat, telgraf, bu eserin altı forması ve bu arada Altıncı bölümü basıldıktan sonra geldiği için kitabın sonuna eklenmiştir.

itiraz kabul etmez dini ve vicdani bir ilkedir. Babil Devleti Kudüs'ü zapttetiği vakti, siyasi fikirleri yüzünden hapsedilmiş olan şair ve ileri görüşlü Peygamber Ermiya'nın sürgünde bulunan Yahudilere hitaben, Tutuklu olduğu yerden Tanrı adına yazdığı mektupta şu cümleler vardır: "Sizi sürgün ettiğim şehrin esenliği için çabalayınız ve onun için Tanrı'ya yalvarınız, zira onun esenliğiyle siz de esenlikte olursunuz"[368].

Yahudiliğin siyasi ilkeleri budur. Başka türlü olamaz.

- SON -

[368] Ermiya, fasıl 29, fıkra 7.

ÖNSÖZ

1928 yılıyla 1947 yılında " Türkler ve Yahudiler" adı altında Türkçe eserlerim, 1932 yılında "Turcs et Juifs" ve 1937'de "Appendice à l'ouvrage Turcs et Juifs" eserlerim basılmıştır. Şimdiki eserin içeriği, gerek Türkçe ve gerek Fransızca eserlerimde bulunmayan yeni konular içerdiği için Türkçe ve Fransızca'ya ayrılmıştır. Bu esasa dayanarak, basılmış eserlerimden birinde yalnız bir dilde basılıp diğerinde basılmamış ise, aynı konunun çevirisi bu yeni eserime eklenmiştir.

Her bölümün ayrı bir konuyu içerdiği bu eserde zamansal sıralamaya gereği gibi özen gösterilmemiştir.

*

Hatırlatma: Bu eseri yazarken, gözlerimi tedavi eden Göz doktoru A. Fridman'ın adını anmamak mümkün değildir. Açıkça teşekkür ederim.

Profesör Avram Galanti.

BİRİNCİ BÖLÜM

Üç Türkiye Cumhurbaşkanı ve Yahudiler

Kemal Atatürk - İsmet İnönü - Celal Bayar

A- Kemal Atatürk ve Yahudiler [369].

1- Cumhurbaşkanı olmadan önce Atatürk ve Yahudiler

2- Saldırıya uğramış olan Atatürk ve Yahudiler,

3- Atatürk'ün Yahudiler hakkmdaki düşünceleri,

4- Atatürk'ün vefatından sonra Yahudiler.

1- Cumhurbaşkanı olmadan önce Atatürk ve Yahudiler:

Mustafa Kemal 1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Babası hükümet memuru olduktan sonra, ticaret işlerine başlamıştır. Okulda iken, küçük Mustafa yaramazlık ederdi. Öğretmeni kendisine "Kemal" adını ilave etmiştir. İlk okul tamamlandıktan sonra İdadi ve Harbiye Mekteplerine devam etmiş ve diploma almıştır. Askerlik mesleğinin başlangıcında, Mustafa Kemal, bir süre, Bulgaristan'ın başkenti olan Sofya'ya Türk Elçiliği askeri ataşeliğine atanmıştır. O şehirde iken, oradaki Yahudi cemaati bireyleriyle ilişkilerde bulunmuştur. Bu ilişkiler, Mustafa Kemal'de iyi bir etki bırakmıştır.

Edirne Hahambaşısı merhum Hayim Becerano, Mustafa Kemal Edirne'den geçtiği zaman, kendisini hahamhanede ziyaret ettiğini ve onu yemeğe alıkoyduğunu söyledi. Türkiye Hahambaşılığına seçildikten sonra Becerano İstanbul'da oturmuştur. Hastalığı sırasında, Cumhurbaşkanı olan Atatürk (Mustafa Kemal) sağlığından haber almak için başyaverini Hahamhane'ye göndermiş ve bu münasebetle parasal hediyelerle hatırın sormuştur.

Atatürk'ün Yahudiler'e karşı olan bu yakınlık duygusu, Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914 - 1918) sonra başlamış olan İstiklal Savaşı'nın işlerini yönetme ve düzenlemek amacıyla Ankara'da iken düzeni sağlamak ve sürdürmek amacıyla içki satılmasını tamamıyla yasaklamıştır. Şarabın bazı dini törenlerde kullanılması Yahudilerce zorunlu bir adet olduğundan, Ankara Musevi Cemaati, cumartesi gün-

[369] İlk ismi ve sıfatı Gazi Mustafa Kemal

lerine ve bayramlara mahsus olmak üzere şarabın kullanılmasına izin verilmesini rica etmiştir. İzin hemen verilmiştir. Mustafa Kemal'in bu hareketi, Türkiye Musevileri arasında çok iyi bir etki bırakmıştır ve onları kendisine bağlamıştır.

2- Saldırıya uğramış olan Atatürk ve Yahudiler

Siyaset Dünyasında saldırılar eksik değildir. 1921 yılında Türk-Yunan savaşı sırasında düşman tarafına geçip Mustafa Kemal'in hayatına kasdeden Çerkez Ethem, Suriye'ye gitmiş, orada yaşayan birtakım kimselerle faaliyete başlamıştır. Bu girişimde bulunanlar yakalanarak adliyeye teslim edilmişlerdir.

Atatürk'e yapılan bu saldırı Türk ulusunun hayatına yapılan saldırıyı ifade ederdi.

Türkiye Yahudileri bu hususta yapılan genel gösteriye katıldıktan başka, 2 Ekim 1935'te Galata'nın Kenesset İsrael Sinagogu'nda (Havrasında) bir dini ayin düzenlemişlerdir. O zaman, Galata, Beyoğlu, Şişli Yahudi cemaatlerinin idare Başkanı olan avukat müteveffa Marko Nahum'un söylediği nutkun bir kısmını alıntılayarak kaydediyoruz: "Müşterek Büyük Şefe, her vesilede, Türk Yahudilerinin sevgisini göstermek bir görevdir. Bugünkü toplantımızın amacı budur. Ulus tarafından duyulan üzüntü kolay kolay yok olmaz. Bütün dünya seninle beraberdir. O, senin ona göstermek istediğin yolda yürüyecektir."

Nahum'dan sonra, İstanbul Eskenazi Musevi cemaati hahambaşısı (merhum) Doktor Markus, duygularını İbranice ifade ederek şöyle demiştir:

"O, (Atatürk) bu memlekette yaşayanlarla bayrağı altına sığınanlara, baba hissiyle yönetim uygular. Kalbi, Türk hemşerileri ayırmaz". Atatürk'ün kendisini kabul etmekle ödüllünderdiğini ve Türkiye'de bulunan Yahudi dinine bağlı Türkler'e karşı beslediği sevgiyi ve dünya Yahudilerine karşı beslediği yakınlığı bildirdiğini eklemiştir.

3- İzmir'in geri alınmasından sonra, yani 2 Şubat 1923'e rastlayan Cuma günü, İzmir'de Gazi Mustafa Kemal tarafından söyleşi tarzında sorulu cevaplı uzun ve alkışlanmış bir konferans verildi. Bu konferansta bulunan avukat Rafael Amato Efendi, Gazi'ye şu soruyu sormuştur:

"Paşa Hazretleri! Türklerin mutluluğuyla mutlu ve matemleriyle yaslı olan Yahudi vatandaşları hakkında yüce düşünceniz nedir?"

Gazi şöyle bir cevap verdi:

"Egemen unsur olan Türklerle Kader birliği etmiş sadık unsurlarımız vardır ki özellikle Museviler ulusa ve yurda bağlılıklarını ispat ettiklerinden şimdiye kadar refah, içinde yaşam geçirmişler ve bundan böyle de refah ve mutluluk içinde yaşayacaklardır[370].

Atatürk'ün Yahudiler hakkındaki düşünceleri:

Atatürk, İstanbul Yahudi Eskenazi cemaati hahamı ve Yahudi Lisesi Müdürü Doktor Marküs'ü tammak istemiştir. Marküs, Cumhurbaşkanı Diş Hekimi Günsberg ile beraber 7-9-1935'te saat 22'de Atatürk'ün Florya yaz köşküne gitmiştir. Günsberg, Doktor Marküs'ü yanında yüksek şahsiyetler bulunan Atatürk'e takdim etmiştir. Cumhurbaşkanı, Marküs'e iltifat etmiş, felsefe, filoloji, Eski Ahit'in bilimsel bölümleri hakkında beş saat konuştuktan sonra söz Yahudilik ve Yahudiler konusuna gelmiştir. Atatürk, Yahudilerin Cumhuriyet Hükümetine ve kendisine karşı gösterdikleri bağlılığı takdir ettiğini ve bir gün Başbakan İsmet İnönü'yü Heybeliada'ya ziyarete gittiğinde geçtiği yerlerde büyük bir kalabalığın kendisini özel ve gayet heyecanlı bir şekilde alkışladığını görünce ve "Bu kalabalığı oluşturan bireyler kimlerdir?" diye sorunca "Bunlar Yahudidir" diye cevap verdiler. Bunun üzerine "Bu alkışlardan niçin duygulandığımı anladım; zira alkışlar samimi idiler ve hakikaten kalpten geliyorlardı. Çünkü Yahudiler bizim gibidir, yani Türkler ile Yahudiler arsında fark yoktur" demiştir. [371]

4- Atatürk'ün vefatından sonra dışarıdaki Yahudi basınıyla Fransızca Le Levant gazetesinin (3.2.1923) demeci:

a- İskenderiye'de yayımlanan "La Tribune Juive" gazetesi şöyle yazıyor:

"Kemal Atatürk, kelimelerin tam anlamıyla büyük ünvanlara layıktır. O, büyük asker, büyük yönetici, büyük örgütleyici, büyük bir devlet adamı, büyük diktatör olmakla beraber, büyük bir adam olarak yaşamıştır. Evet, her hususta büyük bir adamdır. Çünkü, ne tutkuya, ne de duyguya kendisini kaptırmayarak, ılımlılık çerçevesinde davranmıştır. İşte bunun içindir ki yeni bir Türkiye kurmayı başarmıştır.

Bize (Yahudilere) gelince, Türkiye Yahudilerinin barış ve esenlik [illegible] dünyanın her tarafından kendisine gösterilen kalpten sevgiye dünya-

[370] İzmir'de çıkan "Şadayi Halk" ve Anadolu gazeteleri.

[371] "La Boz de Oriente" 11 Eylül 1931

nın Yahudileri kendilerininkini eklerler.

b- Paris'te yayımlanan "La Judaisme Sefaradi" "Türkiye Matemde" başlığıyla şöyle yazıyor:

Türkiye'yi gerçek bir ölümden kurtaran Ulusal Kahraman'ın haksız ölümü, bu memleketin Yahudileriyle dünyanın Türk dostlarını mateme düşürmüştür. Ölen bu büyük adamın kısmetine bir defa bakınız:

Az bulunur fikirlerle, az bulunur görüş genişliğiyle donanmış olan Gazi, ırk ve din farkı gözetmeksizin memleketinnin evlatlarına karşı özel bir sevgi beslemiştir. Dini makamlarla olan sevgili ilişikleri, kendisini parlak bir gelecekten haberdar eden Türkiye Hahambaşısına karşı olan saygısı, dindaşları hakkındaki etkin yakınlığı, bu sonuçların kalplerinde silinmez bir iz bırakmıştır. Geniş ve yüce gönüllü bir görüş sayesinde, antisemizm, memlekete girmeye cesaret etmemiştir. Bence (makale sahibi diyor) her Yahudinin, bu iyiliksever büyük adama olan minnettarlığı tanımlamak boşunadır. Türkiye Yahudiliği, onun vefatıyla büyük bir koruyucu kaybetmiştir. Bereket versin ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk tarafından sağlanmış olan akıllıca siyasetle sağlam bir rejimin yönetim yöntemi Cumhuriyetin büyük, sadık iş arkadaşı, en sadık dostu olan İsmet Paşa'nın elinde bulunması, kahramanca olan siyasetine devam etmek niteliği kimsenin işi olmamıştır. Siyaseti, yüksek ileri görüşlülüğü, ince nitelikleri, güçlülüğü, onu Cumhuriyetin en yüksek mevkiine ulaştırmıştır.

c- Amerika'nın Arjantin Devleti başkenti olan Buenos Aires şehrinde yayımlanan La Luz gazetesi sahibi David Elnekave, vaktiyle İstanbul'da El Judio adlı bir gazete çıkarmıştır. Atatürk'ün vefatı nedeniyle şu yazıyı yayımlamıştır:

Benzeri olmayan bir mücadele ile, Mustafa Kemal on beş yıllık bir süre içinde hiçbir memleketin elde etmeyi başaramadığı ve Rusyalı büyük Pierre'den beri hiçbir hükümetin Avrupa'da yapamadığı şeyi, elde etmiştir. Bu itibarla, biyograflar için bir bilmece olmuştur.

Savaş alanında, kendisi yüksek bir diktatör durumunda bulunmuşsa da, Batı diktatörlerinin sınırsız diktatörlük hislerini göstermemiş ve olanaklarını düşürmeyecek olan sınırı göz önüne almıştır. Tavırları ve hareketleri genel olmaktan, bahtsızların yardımına gelmekten, halkın beslenme düzeyini iyileştirmekten, ulusun genel durumunu daha iyi kılmaya çalışmaktan geri kalmamıştır. Ölümünden sonra Türkiye ve uygar dünya, bulunması zorunlu olan bir şahsiyet kaybetmiştir.

d- Amerika'nın Arjantin Cumhuriyeti'nde bulunan Quilnez şehrinde, İzmirli Mordo Strugo tarafından çıkarılan "Urraca" dergisinde şöyle yazılıyor:

"Kasım (Novembre) ayında Türkiye Cumhuriyeti Başkanı Kemal Atatürk'ün vefatı, bu memleket için, onu (Türkiye'yi) hayata tekrar getiren Başkanın yokluğu, dünya için olağanüstü bir örneğin, eşi olmayan ayrıcalıklı bir dinamizmin, olağanüstü bir zekanın aynı şahısta bulunmaları, az bulunur nitelikler toplantısı ifade eder. 1926'dan beri, Gazi'nin, ulusun mutluluğu için meydana getirdiği şey Titanların işidir.

e- İsviçre Yahudileri ve Atatürk:

Bir yüzüyıl önce, İsviçre'nin Cenevre şehrinde yerleşmiş olup çoğunluğu İstanbul ve Edirne Yahudilerinden oluşan bir Türk Yahudi cemaati vardır. "Türkiye'yi Kurtaran ve düzenleyen Mustafa Kemal'in Vefatı" başlığıyla İstanbul'da çıkan (sahibi veat ettiği için şimdi çıkmıyor) La Boz de Türkiye gazetesi muhabiri, bu küçük cemaatin çok büyük bir matem içinde kaldığını yazıyor. Bu üzücü haber üzerine, bu cemaat meclisi, İsviçre Türk Elçiliğine bir başsağlığı telgrafı çekmiştir. Elçilik bir teşekkür mesajıyla cevap vermiştir.

f- Kudüs Yahudileri ve Atatürk:

Türkiye Cumhurbaşkanının ölümü haberi, Yahudiler arasında derin bir keder uyandırmıştır. Vefat haberi üzerine (10.11.1937 Perşembe günü), Filistin Musevi Milli Meclisi[372] Türkiye Cumhurbaşkanlığı'na şu telgrafı çekmitir:

"Yeni Türkiyenin büyük ıslahatçısı olan Mustafa Kemal'in ölümünden üzüntü duyarak asil Türk ulusuna, Filistin Yahudiliği adına müessir ve muhterem başsağlığı dileklerimizi sunarız."

11 Kasım 1935'te, öğleden önce, Vaad Leumi Cemiyeti Yürütme Komisyonu üyelerinden bilgin Avram Elmaleh, üzüntülerini ve başsağlığı dileklerini sunmak üzere, Filistin Yahudiliği adına Türkiye ve Ürdün Başkonsolosu olan Karasapan'ı ziyaret etmiştir. Konsoloslukta, pek çok ziyaretçi ve bu arada yabancı devletlerin konsolosları, ruhani reisler ve diğer kişiler arasında, baş sağlığı dileklerini bildiren bir nutuk söyleyen Elmaleh ünlü kaybın ismini anarak Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kudüs'te, Atatürk ile görüştüğünü söylemiştir. Filistin Hahambaşısı Yaakup Mair, Eşkenaz'ı Hahambaşısı Yishak Levi Ketzog, Filistin Hahambaşılığı adına başsağlığı dileklerini belirtmiş-

[372] O zaman İsrail Devleti kurulmamıştı

lerdir.

g- İstanbul Sinagogunda (havrasında) Atatürk ruhuna okunan dua:

Atatürk'ün ölüm tarihi olup, Yahudilerin de katıldıkları yıldönümü münasebetiyle, Sinagoglarda (havralarda) dini tören yapılmıştır. Hahamhane'nin Ruhani Meclisi, aynı günde bütün Sinagoglarda okunmak üzere İbranice özel bir dua yazmıştır. Ruhani şivesiyle yazılmış olan bu duanın tercümesi şudur:

"Ey bağışlayıcı ve esirgeyici olan Tanrı! Sen ki senin oturduğun yerin yüksekliğinden (senin) yarattıklarını gözetirsin, onları (senin) gönül yüceliğinle hoşnut edersin, beşeri kahramanlara lütuf, erdem, cesaret ve iyilik bahşedersin, bu hazin günde, Ebedi Başkan, sevilen büyük ve cesur Cumhuriyetimizin birinci başkanı, sevilen,bütün dünyada şeref ve saygı kazanan, ismi saygı ve itibar uyandıran Kemal Atatürk'e (senin) korunmanı ihsan et! Vefatının anma günü olan bugünde, bu büyük adamın anısını anmak, cesur ve erdemli adam gibi, senin bağışlayıcı ve şefkatli kanatların altına, senin şerefin huzuruna geldik.

On beş yıl içinde, İstiklal Savaşı'nda üstünlük sağlamak için özveri göstererek aziz sürü olan Türk ulusuna yaptığı hizmete ödül olmak üzere, senin göksel ahretle ilgili mutluluğundan yararlandır ve büyük uygar uluslar arasında ayrıcalıklı bir mevki sağla. Ey göksel Allah! Onun iyi niteliklerine göre, aziz başkanımız Atatürk'ü ödüllendir ve onu daimi olarak cesaret ve erdem adamlarının bulundukları ve senin göksel mutluluğundan yararlandıkları yere yerleştir. Ruhu, esenlikle cennette mutlu olsun. Amin.

B- Türkiye Cumhuriyeti İkinci Başkanı İsmet İnönü

İzmir'de doğan İsmet İnönü, ilk öğrenimini İzmir'de bitirdikten sonra, Mekteb-i İdadi ve Mekteb-i Harbiye'ye devam ederek, öğrenimini tamamladıktan sonra askerlik mesleğine girmiştir. Zeki ve faal olan bu genç subay, bilgisini artırmak için bir Musevi öğretmenden Fransızca dersi almıştır.

1914-1918'deki savaştan sonra başlamış olan Türkiye İstiklâl Savaşı'ndaki faaliyeti, Mustafa Kemal'in dikkatini çekerek, Barış Müzakere İşleri Başkanlığına atanmış ve bu nedenle Dışişleri Bakanı olmuştur. Barış görüşmeleri İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılmıştır.

Cenevre Türk Musevileri Cemaati, Lozan Konferansı'na giden Türk Heyeti şerefine bir ziyafet vermiştir. Ziyafetten sonra Cenevre

Hahambaşısı Mösyö Ginsburger, Türk Delegasyonu Başkanı İsmet Paşa'ya hitaben söylediği hoşgeldiniz nutkuna cevaben de, İsmet Paşa, bir kısmı Türkiye musevileri ile ilgili olan ve Musevilik dünyasında fevkalade iyi bir etki bırakan siyasi bir nutuk söylemiştir. Bilindiği gibi, Lozan Konferansı görüşmeleri sırasında üzerinde en çok ısrar edilen mesele, azınlıklar meselesi idi. Düşman devletlerin delegeleri, vaktiyle azınlıklara bağışlanmış olan eski ayrıcalıkların yerinde bırakılmasını, Türkiye'den ısrarla istiyorlardı. Türk Başdelegesi nutkunda bu meseleye de değinerek, düşmanlarına parlak ve susturucu bir cevap vermiştir. Siyasi önemi dolayısıyla nutkun bu parçasını Fransızcadan aynen tercüme ediyoruz:

"Bu toplantımıza, memleketimizde önem verileceği kuşkusuzdur. Dışarıda Türkler'le Yahudiler'in kardeş gibi yaşadıklarını memnuniyetle haber alacaklardır. Bugün Türk ve Yahudi bağlantıları eskisinden daha kuvvetlidir. her yerde olduğu gibi, Yahudiler Türkiye'de düzeni, pratik ilerlemeyi ve uyumu temsil ederler. bu uyum çevresinde onların oynamış oldukları rol incelenirse gözümüzde büyük bir önem kazanırlar. Yahudiler çalışırlar, memleketimizde Türkler kadar mutludurlar. Onlar kadar, çünkü hariçten gelen fena yansımalara kulak asmadılar. Bu yurdu kendilerininki gibi sayarlar. Eğer herkes bu örneği izleseydi memlekette tam uyum oluşurdu. Herkes, Musevileri örnek olarak alsın[373]."

Atatürk Cumhurbaşkanı iken, Türkiye Hükümeti Başbakanı İnönü İngiltere Kralı'nın taç giyme töreninde bulunmak üzere Londra'ya gittiği vakit, İsviçre'ye uğramıştır. Bu memleketin Nice şehrinde iken, buradaki Türk-Musevi Cemaati Hahamı Eliya Eskenazi bundan yararlanarak İsviçre'nin Türkiye Elçiliğine gitmiş, İnönü'yü "Hoşgeldiniz" diyerek selâmlamıştır. İnönü, Türkiye Yahudilerinin tercih edilmiş evlatları olduklarını övgüyle söylemiştir [374].

C- Türkiye Cumhuriyeti Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar

Celal Bayar, Bursa iline bağlı Umurbey köyünde doğmuştur. İlk

[373] İstanbul'da çıkan "Journal d'Orient" gazetesinin 17 Aralık 1922 tarihli ve 1342 sayılı nüshasında. Bu demecin İngilizce çevirisi, Amerika'nın Philadelphia şehrinde, 1943'te basılmış olanı "Stars and Sand" eserinin 413'üncü sayfasındadır. Eserin yazarı Joseph L. Baron'dur.

[374] Paris'te intişar eden "Le Judaisme Sefaradi" mecmuasından naklen, "Encore un nouveau recueil", s. 3.

öğrenimini Türk Okulunda tamamladıktan sonra, Bursa Alyans İzrailit Okuluna devam ederek, uzun bir süre Fransızca okumuştur. Bu okul öğrenimi, Bayar'ın Yahudileri sevmesine yol açmıştır.

İstanbul Musevi Cemaati, Yahudi Hastanesine gelir sağlamak için her yıl kış mevsiminde bir balo düzenler. Bundan iki yıl önce Cumhurbaşkanı olan Bayar, balo gecesinden birkaç saat önce, baloya gelmek istediğini telefonla bildirmiştir. Balolara büyük resmi kişilere ve özellikle Cumhurbaşkanına davetiye göndermek adet değildi. O gece saat yirmi üçte, Bayar baloya gelerek dört, beş saat kalmış ve herkesle görüşmüştür.

Bu iki olay, Celal Bayar'ın yumuşak karakterini gösterir.

Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, Birleşik Amerika Devletleri Başkanı Eisenhower'in çağrısına uyarak, Amerika'ya gitmiştir. Bayar, İstanbul'dan hareket ederek, 15 Mart 1954'te dönmüştür. Bu seyahatten yararlanan Birleşik Amerika Devletleri Yahudi Cemaati, onuruna bir kabul resmi düzenlemiştir.

Şimdilerde, dünyada dağınık bir halde yaşayan Yahudiler'in büyük merkezi sayılan New-York cemaatinin düzenlediği bu davetin anlamı nedir? Bu soruya tarih cevap versin!

Türkiye, başka memleketlerde kendisine eziyet edilen yahut oralardan kovulan Yahudilerin bir sığınağı, Yahudi dininin serbestliğine saygı gösteren bir memlekettir. Bu iki önemli esastan sonra, Yahudilerin Hamursuz bayramlarında yedikleri hamursuz ekmeğinde Hıristiyan kam bulunduğuna dair Hıristiyan kara çalmalarını fermanlarla geçersiz kılan bir memlekettir. Bu lütuflarla diğer lütuflar göz önünde tutan ve çeşitli yerlerden gelip Amerika'da yerleşen ve orada yaşayan Yahudiler, bu iyiliklere karşı teşekkür borçlarını duyurmak amacıyla, Celâl Bayar'ı davet etmişlerdir.

"American Jewish Committee" adındaki Yahudi Komitesi, Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar onuruna Hotel Savoy'da büyük bir kabul töreni düzenlemiştir. Bu kabul töreninde, Amerika Musevi Cemaati'ne mensup 250'den fazla tanınmış Yahudi, Cumhurbaşkanlığı beraberindeki kişiler ve gazete muhabirleri yer almışlardır. Saygı değer konuğa gösterilen iyilikbilirlik ve saygı, içten ve derin idi. Herkes, bu devlet adamının soyluluğundan duygulanmıştır. Söylenen nutuklara cevaben Cumhurbaşkanı Bayar, tarihi ve siyasi hikmetten, güzel bir ders vermiştir. Dokunaklı olan ve derin bir etki bırakan bu Yahudi - Amerikan - Türk gösterisinin, basındaki yansımasının, Okyanus'un iki

tarafında çok iyi etki bırakacağı söylenebilir.

Celâl Bayar'ın nutku şudur:

"Türk Anayasası, vatandaş olmada din, ırk ve dil bakımından ayrım yapılmasını hiçbir şekilde kabul etmemektedir. Bütün yurttaşlara aynı hakları ve görevleri tanımaktadır. Anayasamızın bu ana ilkeleri, yalnız kuramsal alanda kalmamaktadır. Bu ilkelerin uygulanmasını uygarlığa ve insanlığa karşı onurlu bir görev sayıyoruz.

(Gündelik VATAN Gazetesi 1/2/1954)

Amerika Yahudi Cemaati Komitesi, Amerika seyahati münasebetiyle Celal Bayar'a aşağıdaki cümlenin bulunduğu bir gümüş plak hediye etmiştir ki, tercümesi şudur:

"Yahudi Komitesi'nin, Türkiye Cumhuriyeti Başkanı Celâl Bayar'ın Birleşmiş Amerika Devletleri'ne vaki olan seyahati nedeniyle takdir belirtisidir, 31/1/1954.

(İstanbul'da çıkan La Vera Luz Gazetesi 4/2/1954)

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de yaşayan Yahudiler - Türkiye dışında Türk Yahudileri

Bu bölüm iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısmı, Türkiye içindeki Yahudilerin Türkiye'ye olan bağlılıklarını; ikinci kısım da, Türkiye dışında bulunan Türk Yahudilerinin vatanları olan Türkiye'ye bağlılıklarını gösterir.

Bu bölümün içeriği, 1952 yılında, Fransızca olarak yayımladığımız "Nouveau recueil de nouveaux documents inèdits concernant les Juifs de Turquie" adlı eserde bulunmaktadır ki, bu defa Türkçe'ye çevrilmiştir. Bundan başka, Yahudiler'in Türkiye'ye olan bağlılıklarından söz edip, 1947'de bastığımız Türkçe "Türkler ve Yahudiler" adlı eserde, aynı konu geniş örneklerle bezenmiştir.

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN YAHUDİLER

1- Bir Sadrazamın demeci:

Yahudiler'in, yurtları olan Türkiye'ye besledikleri bağlılık duygusunu savunan Viyana'da çıkan "Algemeine Zeitung des Yudentums" gazetesinin 15 Nisan 1889 tarihli nüshası, Birleşik Amerika Devletleri'nin İstanbul elçisi N. Strauss'un sadrazam tarafından kabulünü şöyle anlatıyor:

"Siz, din ayırımı gözetmeyen bir memleketten geliyorsunuz. Bu büyük devletin temsilcisi sıfatıyla size "Hoş geldiniz" deriz. İkinci defa olarak, memleketimizin İsrail tarafından temsil edilmesi üzerine duyulan memnunluğu saklayamam. Memleketimizde yaşayıp, özveriyle hizmet eden mezheptaşlarınızı tanımak ve takdir etmeyi öğrenmekle beraber mezheptaşlarınızdan olan önceliniz, burada kaldığı kısa bir zaman zarfında dostluğumuzu ve saygılarımızı çekmiştir. Eğer, önceliniz aynı yönelim ve aynı güvene layık olmadığımızı bilseydik, bizden ayrılmasından üzüntü duyardık." (Bulletin de I Alliance Israélite Universelle 1889, s. 113/4).

2- Bir Valinin Bildirimi:

Yahudilerin yurtseverliğine dair eski bir sadrazamın savunması za-

manında, yani 1903'te İzmir'de idim. O zaman, İkinci Abdülhamid'in idaresi şiddetle egemendi. İftira etmeye alışmış bir iftiracı, zamanın İzmir Valisi olan Kamil Paşa'ya, isyan fikirleri taşıyan bir Yahudi aleyhine bir dilekçe vermiştir. Vali, dilekçeyi okuduktan sonra: "Bir Yahudi'den böyle bir şey beklenemez, saklanması" notuyla cevap vermiştir.

3- İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudiler ve Bir Tarihi Mektup:

Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) yenik çıkmış olan Türkiye, galiplerin baskılarını çekememeye ve aynı zamanda direnme kuvvetini artırmaya başlamıştır. Sonra, Türkiye Hükümeti Başkanı seçilen General Mustafa Kemal Paşa (sonraki ismi Kemal Atatürk) İstanbul'dan çıkarak, gereken örgütlenmeden sonra, Anadolu'ya geçmiş ve Erzurum'da on dört gün sürüp 7 Ağustos 1919'da sona eren bir kongre toplamıştır. Bu kongrenin incelediği konular arasında, iki Hıristiyan unsurun memlekete karşı olan durumu da vardır.

Türk İhtilali şeflerinden olan General Ali Fuat Paşa (Cebesoy), İstanbul'da çıkan "Vatan" gazetesinde (23/4/1952) izlenimlerini anlattığı anılarında Erzurum Kongresi'nde alınan kararların tam olmayıp, açıklıktan uzak olduğunu yazmıştır.

Kongre kararlarının üçüncü maddesi, memlekette yaşayan iki unsurun durumunu anlatır ki, metni şudur:

"Rum ırkı ile Ermeni ırkı tarafından ulusal yönetime yapılan işgal ve her nevi aracılık şimdiki durumda, ulusal egemenliğimizin savunma ve direnme ilkelerine zararlı sayılacaktır. Milli politika ile toplumsal dengeye zarar getiren bu iki Hıristiyan unsuruna hiçbir ayrıcalık vermeye sevkedecektir."

Musevi unsuru hakkında, bölümde hiçbir kayıt yoktur. Çünkü, bu unsur, memleketi olan Türkiye'ye bağlı kalmıştır.

4- Hanri Soriano ve Tarihi Bir Mektup:

İstanbul'u sürekli olarak on bir yıl yöneten İstanbul ili eski Valisi Dr. Lütfi Kırdar Manisa milletvekilliğine seçilmesi nedeniyle Türkiye Yahudi Cemaatleri Başkanı Bay Hanri Soriano'nun yazdığı tebrik mektubuna cevap vermiştir.

Bu mektubu okuyacak kimse, hiçbir olağanüstülük görmeyecektir. Fakat durum böyle değildir. Kırdar, İkinci Dünya Savaşı esnasında vali ve aym zamanda Soirano, Türk Musevi Cemaati Başkanı idi ki, bu durum Soriano'nun Vali ile sürekli ilişkide bulunduğunu ifade

eder.

Uzun süren bu talihsiz savaş esnasında, İstanbul'un coğrafi durumu gayet kritik olduğundan, memleketin çıkarlarını savunmak için Kırdar gibi bir vali ve belediye başkanı gerekti. Hitler'in zulmünden kaçan Yahudiler'in Türkiye'den geçmelerini kontrol etmek için güvenilir bir adam gerekti. Soriano olan bu adam, geçitten birkaç bin kişinin geçmelerini kolaylaştırmış, zulüm görmüşlerin İstanbul'dan ayrılıp da güvenli yerlere gitmek için beklemeye mecbur oldukları zamana kadar devam etmiştir. Eski valinin teşekkürleri, Soriano'nin faaliyeti ve memlekete olan bağlılığıyla ilgili olduğunu, bu suretle işlerini kolaylaştırmış samimi bir adam ve bir vatandaşla ilişkide bulunduğunu anlatır.

Kırdar'ın 26/11/1949 tarihinde Soriano'ya gönderdiği mektubun metni şudur:

Sayın Hanri Soriano,

Musevi Cemaati Başkanı

İstanbul'dan ayrılışım ve Manisa milletvekilliğine seçilmem nedeniyle belirttiğiniz lütufkar duygularınıza teşekkürlerimi vaktinde yerine getiremedim; özellikle özür dilerim.

İstanbul'da kaldığım on bir yıla yakın bir zaman içinde,sizin daima sevgi ve değerli ilginize tanık oldum.

Bu duygularımı, içimde samimi bir anı olarak daima saklayacağımı bildirir, saygılarımı sunarım.

Dr. Lütfi Kırdar

İstanbul, 1453 yılı Mayıs'ının 29'uncu günü "Fatih" adıyla tanınmış olan İkinci Sultan Mehmet tarafından zaptedilmiştir. Bu münasebetle bu fethin yıldönümünü kutlamak için 1953'te yüz üyeden çok bir milli komite oluşmuştur. Türkiye Musevi Cemaati eski Başkanı Soriyano kurulan bu komiteye üye seçilmiştir.

Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mareşal Jozip Broz Tito şerefine 17 Nisan 1954 Cumartesi günü saat 22'de Dolmabahçe sarayında yapılan kabul resmine Soriano davet edilerek törende bulunmuştur.

1954 yılının Mayıs ayının ikinci gününde yapılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinde, Sariano İstanbul Milletvekili seçilmiştir.

TÜRKİYE DIŞINDA BULUNAN TÜRK YAHUDİLERİ

5- Mithat Paşa ve Yahudiler:

Türk Meşrutiyeti'nin babası olan Mithat Paşa, büyük Yahudi cemaatlerin bulunduğu Selânik, Bağdat, Şam ve İzmir şehirlerine vali olmuştur. Zeki, özgürlükçü, faal olan, hemşerilerinin faaliyetini takdir eden Paşa, Selanik Yahudilerinin niteliklerini tanımak (denemek) ve onlarla ilgilenmek fırsatını elde etmiştir.

İlk Meşrutiyet'in ilanı, İkinci Abdülhamid'in hoşuna gitmemiştir. Mithat Paşa'dan kurtulmak amacıyla durum ve hareketleri öğrenmeye çalışan bir sürü hafiye tayin edilmiştir. Bu önlem yeterli gelmemiş olsa gerektir; çünkü, Mithat Paşa özel bir vapurla Avrupa limanlarından birine uzaklaştırılmıştır. Bu da, 1877'de cereyan etmiştir. O zaman, Rusya, Doğu Hıristiyanlarını savunmak için bir vesile arıyordu ve aradığını bulmuştur.

Avrupa'da iken, Mithat Paşa Londra'ya giderek, yurdunun çıkarlarını savunduktan sonra aynı amaçla Viyana'ya gitmiştir.

Viyana Türk Yahudileri, Mithat Paşa'yı derin bir sevgiyle karşılmaşılardır. Wiener İsraelit adında bir Yahudice gazete, kişiliğini öven yazılar yazmış ve fotoğrafını basmıştır. Bu bilgi görüşme isteyen 30 Temmuz 1877 tarihli gazetede yer almıştır.

Öte yandan, Viyana Türk Yahudi Cemaati, kendisine Fransızca olan metni aşağıda Türkçe yayımlanan mektubu göndermiştir.

"Ekselans (Exellence),

Viyana Türk - Yahudi Cemaatinin alçak gönüllü temsilcileri üne kavuşmuş vatandaşları Mithat Paşa'nın, bu şehirde bulunmasıyla bahşettiği mutlu fırsattan saygılarını sunar ve vatana etmekte olduğu hizmetlerden dolayı derin şükranlarını sunmak için acele eder. Soylu siyasi görüşlere dayanarak, kanun önünde halkın eşitliğini sağlayarak ulusumuz insanlarına sağladığınız önemli yardımdan dolayı teşekkür ederiz. Ünlü idaresi altında, acımasız düşmanına rağmen, Türkiye İmparatorluğu yakında mutlu günlerin parlamasını görecektir. Bu kutsal amacın oluşması için Cenab-ı Hak'ka dua ederken en derin saygılarla beraber alçak gönüllü ve yumuşak başlı hizmetkârlarınız kalırız.

İmzalar

İkinci Abdülhamit, Mithat Paşa'nın Avrupa'da kazandığı nüfuzdan memnun olmayarak, Türkiye'ye iade edilmesine karar vermiş ve oturacağı yer olarak kendisine Girit Adası'm ayırmıştır. Bir süre sonra, Suriye Valiliği'ne atanmış ve bir süre sonra aynı görevle İzmir Valiliği'ne gönderilmiştir.

Mithat Paşa, çalışmayı, yalın yaşamı, düzeni cimrice olmayan idareli tüketimi sever ve gereksiz harcamalardan kaçınırdı. Bir gün, küçük oğlu ile beraber İzmir rıhtımında dolaşırken, kibrit satan bir Yahudi çocuğuna rastlayınca, bindiği arabayı durdurmuş ve çocuğa rastgele sorular sormuştur: "Çocuk! Günde kaç kutu kibrit satarsın? Günde ne kadar kazanırsın? Sermayen ne kadardır? Kibritleri peşin para ile mi, yoksa veresiye mi alırsın? Ayda ne kadar kazanırsın? Kazandığın parayı kime verirsin?" sonra oğluna dönerek: "Küçük satıcının dediğini duydun mu? İnsanın, hayatta pratik bir adam olması gerekir", demiştir.

Evet, Mithat Paşa, sokakta, kendisinden bir şey yararlanacağını bildiği için, küçük bir Yahudi çocuğu ile böyle görüşmüştür. (Akşam gazetesi, 4/6/1945)

İzmir'de Vali iken Mithat Paşa'nın emrinde, şehirde olup biten her şey hakkında kendisine haber veren Bohor Roditi adında bir Yahudi polis vardı. Bir gün, bu polis, kendisini tutuklamak göreviyle İzmir'e gelmiş bir heyetten haberdar ederek, gece, Paşa'yı İzmir Fransız Konsolosluğuna kaçırmıştır. Vali, siyasi sığınmacı sıfatıyla birkaç gün orada kalmış ise de, Abdühamid'in başvurusu üzerine, Fransa Hükümeti onun teslimine karar vermiştir. İstanbul'da özel bir mahkeme tarafından sorguya çekilen Paşa, Arabistan'ın Taif şehrine sürülerek bir süre sonra, boğdurulmuştur.

6- Montevideo Türk Yahudileri:

Aslen eski Türkiye İmparatorluğu'ndan olup, son zamanlarda İstanbul'dan, Selanik'ten, İzmir'den, Kavala'dan ve Oniki Ada'dan Montevideo şehrine göç etmiş beş bin kişilik bir Yahudi topluluğu vardır.

Calle Rincon diye adlandırılan şehrin en kibar mahallesinde bulunan büyük bir Klüp, ailelerin toplanma yeri, işadamlarının merkezi ve eğlence yeridir. Orada, İzmir'deki gibi nargile içilir, tavla oyunlarında alışılmış olan "dubara ve şeşbeş" gibi deyimler kullanılır. Bu deyimleri Montevideo gibi bir yerde duymak, kulağa gayet hoş gelir. Bu Klüpte, Türkçe, Rumca, Ermenice, İspanyolca, Fransızca konuşulduğu duyu-

lur. Burada, Türkçe kitap ve dergi bulunur. Eski Türkçe çalpara (disque) ile alaturka çalınır ve oynanır, buzlu rakı içilir, Abdullah'ın lokantasındaki gibi döner kebap yenir. Bunlara alışmış olanlar, yüksek sosyal mevki sahibidirler. Böyle olmakla beraber, aralarında ulus, mezhep farkı yoktur, birbirleriyle dayanışma içindedirler. Bu Klübün Başkanı Rodoslu Josef Alhadef'tir. Gayet sevimli olan güler yüz gösteren, yüksek tahsil görmüş Rodoslu Alhadef [375], Doğu usulünce dua edilen ibadethanede bulunmamızda ısrar etti. Ben de, ibadethaneye (sinagoga) gittiğim vakit, orada sesinin güzelliğiyle tanınmış olup, İzmir ve İstanbul sinagoglarında yıllarca ayin icra etmiş Algazi'yi gördüm. Atatürk, İstanbul'da iken, birkaç defa onu sarayına davet etmiştir. Sesinin, yerinde olduğunu, fakat ihtiyarladığım gördüm. Duadan sonra, Algazi halis Kastilyan diliyle haftalık nutkunu söyledi. Eski vatanı olan Türkiye'den, İstanbul'dan söz ettiği vakit çok etkilendim. Mukaddes Kitapların bulunduğu, dolap açıldığı vakit hayretim tamamıyla arttı. Bir müezzin gibi, Harnoten Teşua [376] ilahisini terennüm ederek Uruguay Cumhurbaşkanı Linz Berrez ile Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün uzun ömür duasını okudu.

İmza: Nissim Hayon

7- Arjantin Türk Yahudileri:

İstanbul Hahamhane Okulu'nda öğrenimini tamamlayıp, İstanbul'da Yahudice İspanyolca "El Judio" gazetesini yayımladıktan sonra, bundan otuz yıl kadar önce Arjantin'in merkezi olan Buenos Ayres'e giden David Elnekave, o şehirde La Luz (Zia) adıyla haftalık bir gazete yayınlamış ve yayınlamaya devam etmektedir. İstanbul'a vaki olan geçen yılki seyahati sırasında, İstanbul'da yayımlanan "Şalom" gazetesi, Amerika'da yaşayan Türk Yahudileri hakkında bilgi istemiştir. Elnekave, "Türkiye'de doğup ailevi ve ekonomik nedenlerden dolayı Türkiye'den ayrılmaya mecbur olanlar, gittikleri yerlerde doğdukları yerlere olan sevgilerini korurlar demiştir. Ben, Latin Amerika'nın bazı yerlerini ziyaret etmek fırsatını buldum. Oralarda aslen Türkiye ile ırk ve adetlerini koruyan Yahudi cemaatler buldum. Oradan, Türkiye'de olan biten her şeyi ve Türkiye'nin geçirdiği tatlı ve acı her olayla ilgili haberleri takip ederler" dedi. Elnekave, bir dakika sustuktan sonra devam etti:" Bu başka türlü olamazdı. Zira,

[375] Alhadef, aslen Radosludur. Ben bu eserin yazarı, küçük ve Rados'ta iken, aynı okulda, sınıf arkadaşı olarak beraber okuduk.

[376] Bu ilahi, Yahudiler'in bulundukları yerin hükümdarına ayırdıkları duadır.

Amerika'da birbirleriyle karşılaşan Yahudiler, hayatlarının en hoş zamanını orada geçirdikleri için Türkiye'yi unutamazlar. İşta sana bir örnek: Birkaç yıl önce, Türkiye şehirlerinden kiminin başına bir felaket geldiği vakit, Türk Yahudileri, Türk Konsolosunun fahri başkanlığında hemen bir dernek kurarak, âfetzedeler için oldukça önemli bir yardım kampanyası açmışlardır. Bundan başka, Türk Milli Bayramları kutlanırken, konsolosluğu ziyaret edenlerin büyük bölümü Yahudilerdir. Buna ekleyebilirim ki, dışarda yaşayan Türk Yahudi cemaatleri, bir tür Türk Kolonisi oluştururlar.

Not: Bu bölümün alt kısmı, 1947'de, Türkçe olarak yayımlandığımız "Türkler ve Yahudiler" adlı eserin yedinci bölümündedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkler ve Yahudiler

Yahudiler ve İstanbul şehri üzerindeki Amerika mandası meselesi - Mütareke zamanında yapılan yasama seçimlerine Yahudilerin katılımı - Lozan Antlaşması ve Yahudiler

1- Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)'ndaki mütareke (ateşkes) sırasında İstanbul şehrinin Amerika mandasına sokulması hakkında belıren eğilimlerle ilgilenmiş olan Amerika Hükümeti, bu hususta yerinde çeşitli cemaatler nezdinde soruşturma yapmak üzere bir komisyon göndermeyi kararlaştırmıştı. Bu komisyon, İstanbul'a gelerek, Amerika elçiliğine yerleşti. Amerika mandası meselesi hakkında görüş ve isteklerini bildirmeleri için elçiliğe bir delegasyon göndermeleri için anılan cemaatlere başvurdu. Musevi delegasyonu, dönemin Hahambaşısı Nahum Efendi, Meb'us Emanuel Karaso, Eskenazi Cemaati Başkanı Mösyö Raihsner'le Hukuk Profesörü Mişon Ventura'dan meydana gelmişti. Delegasyonunu sözcülüğünü yapan Mişon Ventura, Musevi cemaatinin Amerika mandasına ait görüşünü açıklarken, Musevilerin İstanbul üzerinde Türk egemenliğinin mutlak olarak sürdürülmesine taraftar olduklarını kesinlikle ifade etmişti.

Buna karşılık diğer delegasyonların hemen hepsi, buna aykırı isteklerini belirtmişlerdi.

Musevi delegasyonunun tezini savunmak için dayandığı kanıtlar o kadar inandırıcı ve içtendi ki, Amerikan Komisyonu, İstanbul'da daha fazla kalmakta yarar görmeyerek, ertesi günü Amerika'ya dönüş yolunu tuttu.

2- Mütareke zamanında, 1920 yılında İstanbul'da yapılan milletvekili seçimine katılmaktan gayrimüslim İsevi cemaatler çekinmişlerdi.

O zaman, Almanya'nın safında katıldığı Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Türkiye'nin prestiji hayli azalmış bulunuyordu.

Bütün bunlara rağmen, Musevi cemaati, o zaman Avram Galanti ve Mişon Ventura'nın dahil oldukları bir seçim komitesi oluşturarak, genel seçime katılmak suretiyle vatani görevini yaptı ve bu suretle kara günlerin dostu olduğunu memlekete karşı bir defa daha kanıtlamak fırsatını buldu.

Resimli Tarih Mecmuası Nisan 1951 tarihli nüshasında bu olaydan bahsederken, Musevi unsurunun yurtseverliğini överek, Hıristiyanla-

rın seçimlere katılmamalarını bir "siyasi sabotaj" olarak nitelemişti.

3- Lozan Antlaşması hükümlerine göre gayrimüslim cemaatlerin bireyleri arasında aile hukukuyla ilgili olarak oluşan uyuşmazlıkların Türk mahkemeleri tarafından bu cemaatlerin dini örflerine göre, çözümlenip sonulandırılması gerekmekteydi. Bu amaçla hükümet, gayrimüslim cemaatlerden herbiri için Türk Müslim üyelerce o cemaate mensup üyelerden oluşan karma komisyonlar oluşturdu ki, görevleri ilgili bulundukları gayrimüslim cemaate ait aile hukukundaki dini örf ve adetleri bir yasa taslağı halinde saptamaktan ibaretti.

Musevi Karma Komisyonu Milletvekili Mustafa Fevzi'nin başkanlığında Prof. Cevdet Ferit ile Prof. Mişon Ventura ve Av. Kalev Gabay'dan oluşmuştur.

Musevi üyeler komisyonun çalışması sürerken vatani duygulara bağlı olarak, Türkiye'nin egemenlik haklarını zarara uğratan nitelikte gördükleri bu hükümleri uygun şekilde baltalamayı zihinlerine koydular. Her şeyden önce bu düşüncelerinin, hükümetin genel politikasına dokunabileceği endişesiyle o zamanki Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'e başvurarak, hükümetin bu konudaki görüşünü anlamak istediklerini bildirdiler. Adı geçen bakan, Hükümetin bu konudaki amacının, Lozan Antlaşması hükümlerini aynen uygulamaktan ibaret olduğunu bildirdi.

Adalet Bakam'mn bu demecini doyurucu bulmayan adı geçen Musevi üyeler, bahsi geçen düşüncelerini uygulamaya koymakta ısrara karar verdiler; bu hususta, Musevi aile hukukuna ait bazı dini meseleleri hakkında danışmak üzere zamanın Hahambaşısı Hayim Becerano ve Ruhani Meclisi ile daimi temas halinde bulunmalarından yararlanarak, Lozan Antlaşması'nın bahsi geçen hükümlerinden Musevi Ceamatince vazgeçilmesi fikri, kendilerine dolambaçlı surette aşılayıcı çareler düşündüler.

Bu hususta Hahamhane'ye düşüncelerini aşılayıcı şekilde şu soruyu sordular:

Musevi aile hukukuna ait saptaanabilecek yasa maddelerinin sayısının pratik hayatta olabilecek çeşitli olayların sayısına göre pek sınırlı olacağına şüphe yoktur.

Türk hakimi, yapılacak yasada yazılı maddeler haricinde oluşacak olaylar karşısında kalırsa, bu konuda bir içtihat (özel görüş) oluşturmak için Talmud'un (Musevi Fıkıh İlmi) kaynaklarına başvurmak bilimsel yetkisine ve imkanına sahip olmadığına göre ne yapması gere-

kecektir?

Bu sorunun Hahamhane'ye aşıladığı düşünce, yapılacak yeni kanunun Musevilerin dini duygularını doyurucu nitelikte olmadığından bundan ötürü. Museviler arasında aile hukukuyla ilgili olarak çıkacak uyuşmazlıklara yeni Türk Medeni Kanunu'nun uygulanması için gereken önlemlerin alınmasını Hükümetten rica etmekten ibaret oldu.

Arzularının bu şekilde gerçekleştiğini gören Musevi üyeler, ayrıca toplanan Türk-Musevi karma Komisyonu'nda Hahamhane'nin bahsi geçen görüşünü ve sonuçta Musevilerin Lozan Antlaşması'nın bu konudaki hükümlerinden vazgeçme hususundaki isteklerini açıkladı.

Bunun üzerine Komisyon Başkanı Mustafa Fevzi, hemen Ankara'ya hareket ederek, o zamanki Başbakan İsmet Paşa'ya durumu bildirdi. Cevap olarak Musevilerin bu hareket tarzının sevindirici olduğu kendisine anlatıldı.

Mustafa Fevzi, İstanbul'a dönünce adı geçen Komisyonu toplantıya davet etti.

Komisyon görevinin bittiğini ve çalışmalarını sürdürmeye gerek kalmadığını gösteren gerekçeli nedenleri kapsayan bir tutanak düzünledi.

Musevi Komisyonu'nun bu kararından haberdar olan Türk - Ermeni Karma Komisyonu, aynı şekilde karar vererek, çalışmasına son verdi.

En nihayet Rum Ortodoks Karma Komisyonu, diğer Komisyonların kararlarına uymaya mecbur kaldı.

İşte Lozan Antlaşması'nın azınlıklara sağladığı ayrıcalıkların son izleri, Musevilerin vatani girişimi sayesinde tamamen silinmiş oldu.

Şurasını dikkate almak gerekir ki, bu vatani çalışmada öncelik etme onurunun Musevilere ait olduğu, sözü geçen karma komisyonların (Ceride-i Adliye) de yayınlanan tutanakları içinde Musevi Komisyonuna ait tutanağın en önceki tarihi taşımasıyla belirgindir.

Yukarıda sunulan tarihi ve siyasi olay, Türkiye Musevileri'nin Türkiye'nin yenilgisiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı'ndaki Mütareke zamanında Türk Milletince duyulan acıları candan paylaştıklarını da kanıtlar.

Görülüyor ki, sözü edilen çalışmada en etkin eleman İstanbul Hukuk Fakültesi'nin Roma Hukuku eski Profesörü Mişon Ventura'dır.

Adı geçen kişi, Cumhuriyet Dönemi'nde çıkan yeni yasaların ve özellikle o zamana kadar şeriat yasalarına dayanan aile hükümlerinin

derlenmesi için oluşturulan Komisyon'un çalışmasına geniş ölçüde katılmıştı.

Ayrıca, Profesör Mişon Ventura, yeni Türk Ticaret Kanunu tasarısının düzenlenmesi işinde pek aktif bir rol oynamıştır. Aynı zamanda İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü hakkında Hükümet'in düşüncesine dair görüşmelerde bulunmak üzere oluşturulan Komisyona dahil olan Prof. Mişon Ventura, İsviçre Medeni Kanunu'nun olduğu gibi kabulünün uygun olmayıp, memleketin genel ihtiyaçlarını gözönünde tutan ve yalnız İsviçre Kanunu'ndan değil, diğer Avrupa yasalarından da esinlenen bağımsız bir yasa düzenlenmesi gerektiğini kanıtlamaya çalışmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Beş Türk Yahudinin yüksek ve hamiyetli yurtseverlikleri

Beş Türk Yahudinin yüksek ve hamiyetli yurtseverlikleri.

Bu bölümde, yüksek vatanseverlikleriyle yurtlarına bağlı beş Yahudi'nin özgeçmişlerini bildiriyoruz. İsimleri şunlardır:

Salamon Beja - Nesim Navaro - Nesim Mazliah - Salamon Baruh - Haim Benbasat.

1- 1897 Türk - Yunan Savaşı'nda, Türk askeri Yenişehir'e (Larisa) girdiği vakit, Salamon Beja adında yetmiş yaşında bir manav, Grumkof Paşa'nın kumandası altında bulunup, Türk topçusunun üzerinden geçeceği köprünün altında kazılan bir yere dinamit konduğunu bağırarak haber vermiştir. Paşa, bu cehennemi cihazın tellerini kestirerek, felaketin önünü almıştır. Yahudi bağırırken, nehrin karşı tarafında bulunan Yunanlılar, ateş ederek oğlunu öldürdükten sonra arkadaşlarını da yaralamışlardır. Zamanın gazeteleri bu ihtiyarın eski vatanına olan derin sevgisinden söz etmişlerdir. Bunu haber alan Padişah bu yurtseverlik eserini ödüllendirmek için, ihtiyarın ailesini soruşturmasını İstanbul Hahamhanesi'ne emretmiştir. İstanbul Hahamhanesi, padişahın emrini Selanik Hahamhanesi'ne tebliğ ederek, soruşturma yolunu izlemiştir. [377]

Bir süre sonra İstanbul Hahamhanesi, Adalet Bakanlığı'ndan 6 Temmuz 1314 tarihli işbu resmi yazıyı almıştır. "Yenişehir'in, asakiri muzafferei şahane tarafından hini teshirinde düşman tarafından köprü altına konulan dinamit fitilini ihbar etmelerinden dolayı, Yunanlılar tarafından katledilen Musevi Yasef'in pederi Salamon Davud ve zevcesi Ester binti Avram yaralanan İsak Avram'ın şayani âtefeti seniye olmalarına mebni, sadakai afiyet cihan kıymeti hazreti padişahı olmak üzere mumaileyhime yüzer kuruş maaş tahsisi hususuna bilistizan iradei seniyyei cenabı hilafetpenahi şerefmüteallik buyurularak, icraî icabı Maliye Nezareti celilesine iş'ar kılınmış olduğu, batezkerei

[377] Selanik Hahamhanesi'nin, İstanbul Hahamhanesi'ne bu konuda yazdığı mektubun metni "El Tiempo" gazetesinde yayımlanmıştır. 17 Haziran 1897.

seniyye bildirildi[378].

İzmir'de:

Mütareke esnasında İzmir Musevi cemaatinin yurda olan bağlılığını gösteren olay şudur:

2- Mütarekenin ilk günlerinde, Türk limanları İtilaf Devletleri gemilerine açıldığı vakit, İzmir'e ilk giren gemi, İngiliz Donanmasına mensup (19 M) numaralı destroyerdir (Muhrip). Bu muhrip ile beraber, General Dixon İzmir'e gelmiştir. O gün, İzmir Rumları, İzmir'i ve özellikle İzmir rıhtımını Yunan bayraklarıyla süsleyerek, Dixon'un gelişini kutlamışlardır. Rıhtımdaki Kramer Palas Oteli'nde, her zamanki gibi, şehrin ileri gelenleri ve zamanın İzmir Kumandanı olan Nureddin Paşa ile General Dixon'a dalkavukluk etmek amacıyla, nureddin Paşa ile İngiliz Generalinin bulunduğu otelin salonuna büyük bir Yunan bayrağıyla girmişlerdir. O sırada otelde bulunan Nesim Navaro adında bir Musevi, galeyana gelerek, bayrağı göstericilerin elinden almış ve hazır bulunanlar önünde paramparça etmiştir. Orada bulunan Rumlar, Nesim Navaro'yu tutuklamak istemişlerse de, General Dixon'un orada bulunmasından korkarak, bir şey yapamamışlardır. Bu hal, bütün İzmir'ce bilinir. Nureddin Paşa, Nesim Navaro'nun yurtseverlik duygularını takdir etmiş ve onu Rumlar'ın elinden kurtararak, polislerle beraber evine göndermiştir.

Bir süre sonra Nureddin Paşa cepheye gittiğinden, işgal altına girmiş olan İzmir'in yeni valisinin zayıflığı yüzünden, Nesim Navaro korumasız kalmıştır. Navaro'nun başvurusu üzerine Nureddin Paşa bir kartın üzerine şunu yazmıştır:

Cephe....

Azizim Nesim Navaro Efendi,

Mütarekenin başlangıcında en zayıf zamanımızda, Amiral Dixon'un İzmir'e geldiği gün, İzmir palikaryaları tarafından, Amirale gönül alıcı bir davranış olmak üzere, Kramer Palas'a çektikleri Yunan bayrağını yerinden koparıp, yırtmak suretiyle göstermiş olduğunuz vatani ve medeni cesareti takdir eder ve gözlerinden öperim, azizim[379].

Nureddin İbrahim

[378] Selanik Hahamhanesi'nin, İstanbul Hahamhanesi'ne bu konuda yazdığı mektubun metni "El Tiempo" gazetesinde yayımlanmıştır. 17 Haziran 1897.

[379] Bu kartın metnini, birkaç yıl önce İzmir'de iken, kendi elimle kopya ettim. Kart, kıymetli bir anı olmak üzere sahibinin elindedir.

3- İzmir Meb'usu Avukat Nesim Masliah (1877 - 1931)

Yurtseverliği ve medeni cesaretiyle ünlüdür.

31 Mart 1909'daki gericilikle ilgili olaydan sonra merhumun tarihi nutkundan alınmıştır:

"Bir milletvekili arkadaşımız öldürüldü. Başkanımızı ve ikinci başkanımız kaçmaya mecbur edildiler. Tanin ve Şura-i Ümmet Gazeteleri hücuma uğradılar. Güvenlik yerindedir, meşrutiyete darbe yoktur, diye millet aldatıldı. Ben, ilk günü Meclise koştum. Bizi, buradan ancak süngü kuvvetiyle çıkarabilirler, dedim. İkinci günü, üçüncü günü ve her gün geldim. Hanginiz cesaret edip de geldiniz ve söylediniz? Haniya, milletin haklarını kanımızın son damlasına kadar savunacağımıza yemin etmiştik? Ben, Meb'usan Meclisi'nin de bu halde bulunduğuna üzülürüm."

4- Salamon Baruh

Türkiye'nin gerek sivil, gerek askeri hizmetlerinde çalışmış ve çalışan Yahudiler, her vakit vatani görevlerini sağlam bir istekle yerine getirmişlerdir. Burada, askeri hizmetlerde görev yapan ve ödüllendirilen iki genç Yahudi'nin yurtseverce yaptıkları hizmetlerden bahsediyoruz:

1- Yasef oğlu Salamon Baruh (Bursalı). Rami 1314 doğumlu olan Baruh, Bursa Askerlik Şubesinden Beyoğlu Askerlik Şubesine nakledilmiştir. Alay numarası 174, tabur 2, bölük 7, takım kumandanı, çavuş. Baruh, eşkiya takibinde yararlık gösterdiğinden, kendisine "İstiklâl Madalyası" verilmiştir.

Bu haberi bana veren, yurtseverliğiyle tanınmış olan Ferid Aseodur ki, diğer bir musevi askerin aynı madalya ile taltif edildiğini, Salamon Baruh'un ifadesine dayanarak ekledi.

5- Hayim Benbasat

16/10/1954 cuma günü, İstanbul Üniversitesi bahçesinde, Kore Müttefik Milletlerinin ordusunda sivrilen üç Türk teğmene nişan verme töreni yapılmıştır ki, isimleri şunlardır: Yusuf Sakaoğlu, Mehmet Yonat ve Hayim Benbasat. Bu sonuncu Yahudidir.

Bu törende hazır bulunan Türk ve Amerikan marşlarını çaldıktan sonra, İstabul Merkezi Kumandanı Tuğgeneral Kazım Demirkan, madalya alanların hizmetlerini takdirle anmıştır. Ondan sonra, Amerikan Elçiliği Askeri Ataşesi John Nead, Amerika Birleşik Devletleri

tarafından gönderilmiş olan "Bronz Star" madalyasını üç subayın göğüslerine takmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sahife
SUNUŞ	**3**
PROF. AVRAM GALANTİ	**4 - 6**
ÖNSÖZ	**7 - 9**
BİRİCİ BÖLÜM	**11**
Yahudiler ve İslâmlar - Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları	11
İKİNCİ BÖLÜM	**16**
Türk İmparatorluğu'nda Yahudi cemaatlerinin eskiliği	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	**22**
Türkiye, İspanya Yahudilerinin Türkiye'ye göçlerini nasıl karşıladı?	22
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	**30**
Türkler Yahudiler'i ne şekilde korumuşlardır? Türkiye içinde koruma - Türkiye dışında koruma	30
BEŞİNCİ BÖLÜM	**34**
Kan iftirası	34
ALTINCI BÖLÜM	**39**
Yahudilerin Türkiye'ye olan bağlılıkları: Dinin, Yahudilere yurtseverlik tavsiyesi - Türkiye'nin güzelliklerinden söz eden önemli bir mektup - İstanbul'un fethi ve Yahudiler - Bir Yahudi göçmenin durumu anlatması - Portekizli Yahudi bir şair Türkiyeyi nasıl anlatıyor? - Bir İspanyol tarihçisi Türkiyedeki Yahudilerin rahatını nasıl anlatıyor? - Budun şehrinin fethi ve Yahudiler - Yunan ihtilâllerinde Yahudiler - İspanya göçünün dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması - Mısır Yahudi topluluğu - Balkan Harbinde Yahudiler - Birinci Dünya Savaşı'nda ayrı barış meselesi - Birinci Dünya Savaşını izleyen ateşkeste Yahudiler - Dışarıdaki Yahudiler ve Türkiye - Yabancı Yahudiler ve Türkiye - Türkiye'ye bağlılıklarından ötürü Yahudilerin Hıristiyanlıktan çektikler	39
YEDİNCİ BÖLÜM	**92**
Yahudilerin memlekete olan bağlılıklarını belirten bildirileri ile bazı gazetelerin yazıları	92
SEKİZİNCİ BÖLÜM	**102**
Yahudiler ve siyaset	102

DOKUZUNCU BÖLÜM 110
1492'de İspanyadan Türkiyeye gelen Yahudiler beraberlerinde ne getirdiler? Frengi mi? Veba mı? - Matbaacılık - Hekimlik - Silah dökmeciliği 110
ONUNCU BÖLÜM 115
Ekonomiyle ilgili işler 115
Genel düşünceler - Tarım - Sanayi - Ticaret 115
ON BİRİNCİ BÖLÜM 134
Yahudilerin Türkiye dışişlerindeki hizmetleri 134
ON İKİNCİ BÖLÜM 139
Yahudilerin Türk musikisine hizmetleri 139
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 144
İslamiyeti kabul ettikten sonra parlayan Yahudiler 144
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 146
Tanzimata kadar Türkiye hizmetinde bulunmuş Yahudi hekimler - askeri hekimler 146
ON BEŞİNCİ BÖLÜM 149
Tanzimattan sonra devlet işlerinde görevlendirilen Yahudiler-İçteki dışişleri hizmetlerinde-Adliye hizmetlerinde-Maliye hizmetlerinde-Eğitim, Darülfünun (Üniversite) ve Yüksek okullar hizmetlerinde-Orman, tarım ve ticaret hizmetlerinde-Sağlık hizmetlerinde-Posta ve Telgraf hizmetlerinde-Polis hizmetlerinde 149
ON ALTINCI BÖLÜM 158
Mebusan ve Ayan MeclislerindeYahudi üyeler - Kızılay'da Yahudiler 158
ON YEDİNCİ BÖLÜM 160
Türk edebiyat ve basın dünyasında Yahudiler - Türkçe eser yazan Yahudiler - Türkçe gazete ve dergi yayımlayan Yahudiler - Türk basınına yazı yazan Yahudiler 160
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM 164
Yahudilerin Türkleşmesi: İspanya göçlerinden İbrahim Müteferrika zamanına kadar - İbrahim Müteferrikadan Tanzimata kadar Tanzimattan Cumhuriyet zamanına kadar - Şimdiki durum - Vatandaş Türkçe konuş 164
ON DOKUZUNCU BÖLÜM 180

Avrupa ve Amerika Yahudileri ve kurumları: Almanya Yahudileri - İngiltere Yahudileri İtalya Yahudileri Fransa Yahudileri - Amerika Yahudileri 180
Ek **207**
"TÜRKLER VE YAHUDİLER" eserlerime ek 212
BİRİNCİ BÖLÜM **212**
Üç Türkiye Cumhurbaşkanı ve Yahudiler - Kemal Atatürk - İsmet İnönü - Celal Bayar 212
İKİNCİ BÖLÜM **221**
Türkiye'de yaşayan Yahudiler - Türkiye dışında Türk Yahudileri 221
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **228**
Türkler ve Yahudiler 228
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **232**
Beş Türk Yahudinin yüksek ve hamiyetli yurtseverlikleri 232